

BİLGE STRATEJİ

Cilt 3, Sayı 5, Güz 2011

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi
Cilt 3, Sayı 5, Güz 2011

ISSN: 1309-212X

İmtiyaz Sahibi: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Editör: Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Editör Yardımcısı: Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Yayına Hazırlayan: Eren OKUR

Çeviri Editörleri: Hacer ŞARTEPE, Athina W. TESFA-YOHANNES

Bilge Strateji Dergisi ulusal hakemli bir dergidir. Bilge Strateji Dergisi yılda iki sayı olmak üzere Bahar ve Güz dönemlerinde yayınlanır.

Bilge Strateji Dergisi'nin tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Mecidiyeköy Yolu Caddesi, Celil Ağa İş Merkezi, No:10, Kat:9, Daire:36-38,
Mecidiyeköy-İSTANBUL

www.bilgesam.org, www.bilgestrateji.com, bilgesam@bilgesam.org

Tel: 0 212 217 65 91-Faks: 0 212 217 65 93

Baskı: Ecem Basın Yayın Reklamcılık

Hadımköy Yolu Mahallesi San. 1 Bulvarı 169. Sokak No: 3 Büyükkçekmece-İSTANBUL

Tel: 0 212 886 20 10-0 212 886 20 05

BİLGE STRATEJİ

Danışma Kurulu Salim DERVIŞOĞLU *E. Oramiral*
İlter TÜRKMEN *E. Bakan/Büyükelçi*
Kutlu AKTAŞ *E. Bakan/Vali*
Oktar ATAMAN *E. Orgeneral*
Sabahattin ERGİN *E. Koramiral*
Sönmez KÖKSAL *E. Büyükelçi*
Güner ÖZTEK *E. Büyükelçi*
Özdem SANBERK *E. Büyükelçi*
Prof. Dr. Sami SELÇUK *Bilkent Üniversitesi*
Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU *Bilkent Üniversitesi*
Prof. Dr. Ersin ONULDURAN *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. İlter TURAN *İstanbul Bilgi Üniversitesi*
Prof. Dr. Nur VERGİN
Prof. Dr. Orhan GÜVENEN *Bilkent Üniversitesi*
Prof. Dr. Çelik KURTOĞLU

Hakem Kurulu Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK *Bahçeşehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Mustafa AYDIN *Kadir Has Üniversitesi*
Prof. Dr. Salih AYNURAL *Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü*
Prof. Dr. Erhan BÜYÜKAKINCI *Galatasaray Üniversitesi*
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK *Kocaeli Üniversitesi*
Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU *Galatasaray Üniversitesi*
Prof. Dr. Fuat KEYMAN *Koç Üniversitesi*
Prof. Dr. Alexander KORNILOV *Nizhniy Novgorod State University-Rusya*
Prof. Dr. Robert OLSON *Kentucky University-ABD*
Prof. Dr. Oktay UYGUN *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Hakan YILMAZ *Boğaziçi Üniversitesi*
Prof. Dr. Bülent GÖKAY *Keele University-İngiltere*
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Doç. Dr. Geun LEE *Seoul National University-Güney Kore*
Doç. Dr. Bekir GÜNAY *Süleyman Şah Üniversitesi*
Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*
Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI *Giresun Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. İhsan ÇOMAK *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY *İstanbul Teknik Üniversitesi*
Yrd. Doç. Dr. Reha YILMAZ *Çankırı Karatekin Üniversitesi*
Dr. Lutz MEZ *Freie Universität Berlin-Almanya*

Yayın Kurulu Doç. Dr. Atilla SANDIKLI *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY *İstanbul Teknik Üniversitesi*
Dr. Salih AKYÜREK *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*
Arzu YORCAN *Freie Universität Berlin-Almanya*
Orhan DEDE *Birkbeck College, London University-İngiltere*
Hasan ÖZTÜRK *Marmara Üniversitesi*
Emine AKÇADAĞ *Université de Strasbourg-Fransa*
Erdem KAYA *Boğaziçi Üniversitesi*
Bilgehan EMEKLER *Galatasaray Üniversitesi*

Editör'den...

Soğuk Savaş'ın bitimi ile Türkiye'nin dış politikası proaktif bir ivme kazanmış ve yeniden biçimlenmeye başlamıştır. Bugün Türkiye'nin jeopolitiği, değerleri, kültürü ve gelişen ekonomisi ile harmanlanan yeni bir dış politikanın ortaya çıktığını görüyoruz. Sahip olduğu sert gücünü yumuşak güçle destekleyen Türkiye, bu sayede bölgede güven duyulan, inandırıcı ve aktif bir aktör haline gelmiş ve bölgesel güç niteliği kazanmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yüzünü Batı'ya çevirmiş olan Türkiye, Doğu ile de ilişkilerini geliştirmiş ve “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesi çerçevesinde ilerlemeye devam etmiştir. Türkiye, diyalog, tolerans ve beraber yaşama temelindeki bir dünya vizyonu hedeflediğini her fırsatta dile getirmektedir.

Günümüzde Türkiye; demokrasi, hukukun üstünlüğü ve sivil toplum ilkelerine sıkı sıkıya bağlı, Orta Doğu'da barış ve istikrara katkı yapan, terörizm ve aşırılıklarla mücadele eden, küresel güvenliğin sağlanmasına destek veren, enerji güvenliğinde söz sahibi bir ülke konumundadır.

Bu bağlamda Bilge Strateji Dergisi'nin elinizdeki son sayısı Türkiye'nin yukarıda işaret edilen bu özelliklerini farklı şekillerde ve uluslararası ilişkiler alanındaki çeşitli konularda literatüre önemli katkıda bulunacak özgün çalışmaları içermektedir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluş sürecinin, devlet-dışı aktörler, BM ve mahkemenin kurulması konusunda aynı düşünceyi paylaşan devletler arasında kurulan geniş koalisyon nedeniyle yeni diplomasi örneği sergilemesinin ele alındığı “Yeni Diplomasi, Kompleks Küresel Yönetişim ve Süpergüçle Dans: ABD, Sivil Toplumun Artan Rolü ve Uluslararası Ceza Mahkemesi” bu özgün çalışmalardan biridir.

1950'lerdeki Türk dış politikasının, II. Dünya Savaşı sonrası “Sovyet Tehdidi”nden değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınıfsal ve ideolojik yapısından kaynaklandığını ileri süren “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım” başlıklı makale günümüz dış politikasına uzanan sürece farklı bir perspektifte bakmamızı sağlayacak bir çalışmadır.

Uluslararası hukukun dayanağını açıklama iddiasındaki yaklaşımlardan doğal hukuk görüşünü farklı bir açıdan değerlendiren “Uluslararası Hukukun Dayanağına İlişkin Görüşlerin Dönemsellikleri Sorunu: Doğal Hukuk Görüşü Örneği” isimli çalışma uluslararası hukuk literatürüne katkıda bulunacak niteliktedir.

11 Eylül saldırıları sonrasında hızlı bir değişime sahne olan modern küresel güvenlik ortamında savaşın tanımı, doğası, orduların silahlanması, teşkilatlanması ve eğitiminde köklü değişikliklere gerek duyulduğunu, dolayısıyla geleneksel savaş tanımını ve savaşın doğası konusundaki geleneksel yaklaşımları sorgulamakta olduklarını vurgulayan “Bir Önceki Savaş için Hazırlanmak: Değişen Küresel Güvenlik Ortamının Geleneksel Savaş Olgusuna Etkisi” okuyucuya farklı bir bakış açısı kazandıracak başka bir değerli çalışmadır.

Okuyuculara faydalı olacağını umduğum bir diğer özgün çalışma, iktidar paylaşımı yönteminin neden olduğu temel sorunlardan biri olarak

Lübnan'daki devlet yolsuzluğunu ele alan “State Corruption in Post-War Lebanon: The Relation Between Post-War Inclusive Institutions and State Corruption” makalesidir.

Daha önce ifade edildiği gibi Bilge Strateji Dergisi'nde, Türkiye'nin değişen ve gelişen rolü ile son dönem Türk dış politikasına ışık tutan çalışmalara da özellikle yer verilmiştir. Türkiye ve Kuzey Irak Kürt yönetimi ilişkilerindeki gelişmelerden yola çıkılarak, iki taraf arasındaki sorunlara karşı sergilenen karşılıklı tutumlar, atılan somut adımlar ve Kuzey Irak ile ilgili politikaların değerlendirildiği “Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı” başlıklı makale bu çalışmalardan biridir.

Bölgesinde potansiyel bir enerji merkezi olma yolunda ilerleyen Türkiye'nin, Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği politikasında oynayabileceği rolü inceleyen “Energy Supply Security of the European Union and the Role of Turkey as a Potential Energy Hub” bu bağlamda bir diğer değerli çalışmadır.

Son yıllarda gelişen Türkiye-Sırbistan ilişkilerinin Bosna-Hersek'teki Sırp'ların, Kosova'nın kuzeyindeki Sırp'ların ve güneybatı Sırbistan'daki Boşnak ve Arnavutların entegrasyonu sorunlarının çözümüne sağlayabileceği olumlu katkının konu alındığı “The Contribution of Turkish-Serbian Relations Towards Improving Security in the Western Balkans” başlıklı çalışma Türkiye'nin Balkanlar'da artan etkisinin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Makalelerin okuyuculara ve uluslararası ilişkiler literatürüne katkıda bulunması temennisiyle.

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI
BİLGESAM Başkanı

İÇİNDEKİLER

Yeni Diplomasi, Kompleks Küresel Yönetişim ve Süpergüçle Dans: ABD, Sivil Toplumun Artan Rolü ve Uluslararası Ceza Mahkemesi <i>New Diplomacy, Complex Global Governance and Dancing with the Superpower: the US, Growing Role of Civil Society and International Criminal Court</i> Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK.....	1
Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Yaklaşım <i>A Marxist Approach to the Turkish Foreign Policy in the Period of the Democratic Party</i> Yrd. Doç. Dr. Caner SANCAKTAR.....	25
Uluslararası Hukukun Dayanağına İlişkin Görüşlerin Dönemsellikleri Sorunu: Doğal Hukuk Görüşü Örneği <i>The Periodicity of International Legal Theories: The Case of Natural Law</i> Yrd. Doç. Dr. Erdem DENK.....	99
Bir Önceki Savaş İçin Hazırlanmak: Değişen Küresel Güvenlik Ortamının Geleneksel Savaş Olgusuna Etkisi <i>Preparing for the Previous War: The Impact of the Changing Global Security Enviroment on Traditonal Warfare</i> Metin GÜRÇAN.....	127
Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı <i>Turkey's Opening to Northern Iraq in the Light of its Iraq Policy</i> Ali SEMİN.....	179
Energy Supply Security of the European Union and the Role of Turkey As A Potential Energy Hub <i>Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliği ve Potansiyel Enerji Merkezi Olarak Türkiye'nin Rolü</i> Arzu YORCAN.....	205

**State Corruption in Post-War Lebanon: The Relation Between
Post-War Inclusive Institutions and State Corruption**

*İç Savaş Sonrası Lübnan'da Devlet Yolsuzluğu: İç Savaş Sonrası Kapsayıcı
Kurumlar-Devlet Yolsuzluğu İlişkisi*

Gülşen DEVRE.....221

**The Contribution of Turkish-Serbian Relations Towards Improving
Security in the Western Balkans**

*Türkiye-Sırbistan İlişkilerinin Batı Balkanların Güvenliğine Olumlu
Etkileri*

Athina W. TESFA-YOHANNES.....245

YENİ DİPLOMASİ, KOMPLEKS KÜRESEL YÖNETİŞİM VE SÜPERGÜÇLE DANS: ABD, SİVİL TOPLUMUN ARTAN ROLÜ VE ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ

New Diplomacy, Complex Global Governance and Dancing with the Superpower: the US, Growing Role of Civil Society and International Criminal Court

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK*

Özet:

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde süper güç olarak tanımlanan ABD'nin 1990'lı yıllardan itibaren dünya politikasındaki etkisinin sınırlandığı gözlenmektedir. Ancak bu bir yönüyle gerileme olarak değerlendirilebilecek yeni durum diğer devletlerin ABD karşısında güçlenmesi veya klasik güç dengesi sisteminin ABD aleyhine yeniden şekil almasından değil devlet-dışı aktörlerin artan rolü ile yakından ilişkilidir. ABD'nin de etkin bir şekilde müdahil olmak istediği UCM'nin kurulması sürecinde devlet-dışı aktörler, BM ve mahkemenin kurulması konusunda aynı düşünceyi paylaşan devletler arasında kurulan geniş koalisyon yeni diplomasi örneği sergilemiştir. Bu yeni diplomasi sürecinde kullanılan araçlar ABD'nin etkinliğini azaltmış ve sürecin ABD'nin isteği dışında şekillenmesini de beraberinde getirmiştir.

Anahtar kelimeler: UCM, yeni diplomasi, ABD, küresel yönetim.

Abstract:

New diplomacy, complex global governance and dancing with the superpower: the US, growing role of civil society and International Criminal Court. It is a common observation that the US has been declining since 1990s despite that it emerged as a superpower in the aftermath of the Second World War. This is particularly attributable to the growing role of the non-state actors rather than the expanding influence of the other states or redefinition of the classical balance of power system. The non-state actors, the UN and like-minded countries formed a broad alliance has emerged as a new example of new diplomacy during the creation of the ICC where the US also wanted to play a determinative role. The tools employed during this diplomacy diminished the role and influence of the US and contributed to the establishment of an ICC that the US did not desire or like.

Keywords: ICC, new diplomacy, US, global governance

* Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) ABD Araştırmaları Enstitüsü Direktörü, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Genel olarak kabul gören görüşe göre Amerika Birleşik Devletleri (ABD) en azından İkinci Dünya Savaşı'ndan beri süper güç konumundadır. ABD'nin bu konumunun rakipsiz olduğu özellikle de Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte daha da belirgin hale geldiği sıklıkla dile getirilmektedir. Bu paye ve bu isimlendirme etrafında yapılan sınıflandırma literatüre önemli bir katkı sağlamamışsa da ABD'yi bir süper güç olarak adlandırma bir tür alışkanlık haline dönüşmüş durumdadır. ABD'nin bir süper güç olduğu değerlendirmesi bu ülkenin rakipsiz askeri ve ekonomik gücü ve dünya politikasındaki belirgin hâkimiyeti gibi somut göstergelere dayandırılmaktadır.

Ancak bu büyük ölçüde geçerli bir değerlendirme ve argüman gibi görünüyor ise de ABD'nin kendi gündemini dayatmada ve kendi pozisyonunu kabul ettirmede zorluk yaşadığı ve hatta başarısız kaldığı çok sayıda önemli örnek göstermek de mümkündür. ABD'nin uluslararası suç kategorisine giren fiilleri yargılama yetkisine sahip Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) yönelik yürüttüğü muhalif tutum ve bu tutumun görünür bir şekilde başarısızlığı bu çerçevede verilebilecek önemli ve açıklayıcı bir örnektir. Mahkemenin kurulduğu ve etkin hale geldiği süreçte ABD'nin bu kurumu işlevsiz hale getirme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmış ve Mahkemenin küresel bir aktör haline gelmesine engel olunamamıştır.

ABD'nin UCM'ye karşı belirgin başarısızlığı, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bu süreçle birlikte askeri ve ekonomik gücünün zirvesine ulaşmış olması dikkate alındığında daha da önemli hale gelmektedir. Elbette ki tekil bir örnekten yola çıkarak ABD örneğinde olduğu gibi askeri ve ekonomik güce sahip bir küresel devletin dış politika hedeflerini gerçekleştirmede başarısız olacağını iddia etmek söz konusu değildir. Burada önemli olan süper güç dahi olsa bir devletin hedeflerini gerçekleştirmede başarısızlığını belirleyen faktörlerin doğru bir şekilde tespit edilebilmesidir.

Bu çalışma bir süper güç olarak ABD'nin tabi olduğu sınırları UCM örneğinde incelemekte ve analiz etmektedir. Bu sınırları elbette ki geniş bir çerçeve dâhilinde ele almak mümkündür. Ancak burada sadece yeni yükselen ve etkinliğini uluslararası politikada daha fazla gösterir hale gelen yeni diplomasinin etkisi dikkate alınacaktır. Ayrıca yeni diploması terimi ile ilgili oldukları ölçüde UCM'nin kurulduğu Roma Konferansı'ndan itibaren önemli olayların dikkate alındığı bu çalışma, uluslararası toplumun bu tekil örnekte ABD'ye karşı nasıl muhalif bir tavır takınabildiğini ve karmaşık bir ilişki seti oluşturan yeni diploması aktörlerini izah etmeye çalışmaktadır.

ABD'nin Roma Konferansı'nda yalnız kalması ve pozisyonunu kabul ettirmede etkisiz hale gelmesi bir tarafa, Amerikan yönetimlerinin Mahkemenin göreve başlamasını engellemek için yaptıkları girişimler de sonuçsuz kalmıştır. ABD'nin Mahkemenin meşrulaştırılmasına yönelik her türlü girişimi önleyeceği şeklindeki açık ifadesine rağmen Güvenlik Konseyi oylamasında Mahkemenin Sudan'ın Darfur bölgesinde yetkilendirilmesine dolaylı olarak onay vermesi ve İkili Bağışıklık Anlaşmaları'ndan istenilen sonucun çıkmaması büyük ölçüde yeni diplomasinin etkinlik alanının genişliğine işaret etmektedir. Yeni yeni ortaya çıkmakta olan küresel yönetim modelinde yeni diplomasinin aktörleri bu çalışmada ele alınan örnekte olduğu gibi son derece belirleyici ve kendilerine özgü roller üstlenebilmektedir.

1. YENİ DİPLOMASİ SÖYLEMİ

Yeni diploması başlığı ne teorik ve ne de pratik bir tartışma olarak bu yöntemin başarılı ve etkili aktörleri olan ulus ötesi sivil toplum ağları tarafından UCM'nin kurulması sürecinde dikkate alınmamıştır. Diğer bir ifadeyle söz konusu aktörler bu süreçte faaliyetlerini yeni diploması diye tanımlanan bir metodoloji veya çerçeve dahilinde yürütmemişlerdir. Bu nedenle de yeni diploması konusu aslında akademik çevrelerde de belirgin derecede dikkat çekmiş değildir. Bununla birlikte nadiren de olsa dünya politikasında karar verici mekanizmalarda etkin rol üstlenen bazı önemli siyasetçiler yeni yeni beliren bir diploması stiline atıfta bulunarak UCM'nin kurulması sürecinde sivil toplum örgütlerinin faaliyet ve rollerini

değerlendirmişlerdir. Bu nadir göndermeler beraberinde, az sayıda da olsa yeni diplomasiye odaklanan akademik çalışmalar getirmiştir.

UCM ile ilgili diplomatik görüşme ve müzakerelerin yapıldığı Roma Konferansı'nın başlangıcında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri "yeni diplomasi"den bahsetmiş ve bu yeni yaklaşımın önemi ve işlerliğinin altını çizmiştir. Dönemin Genel Sekreteri Kofi Annan devlet delegasyonları ile sivil toplum temsilcileri arasındaki uyum ile birlikte sivil toplum örgütlerinin süreçteki belirgin katkılarını "yeni diplomasi" olarak tanımlamıştır. Buna göre klasik diplomasi anlayışı devletlerarası görüşme ve müzakereler etrafında yürürken "yeni diplomasi" anlayışı devlet-dışı aktörleri de sürece dâhil etmiştir. Annan söz konusu toplantıda şu ifadelerle yeni diplomasi anlayışını yüceltmıştır: "Bizler BM'de dünyayı dolaştığımız seyahatlerimizde katılımcı demokrasiyi övüyor ve teşvik ediyoruz. Bence bu tavsiyelerin birazını da kendimize uygulamak durumundayız."¹ Aynı şekilde söz konusu konferansın başlamasından kısa bir süre önce UCM'nin kurulması sürecinde ve kara mayınlarını yasaklayan sözleşmenin kabul edilmesinde belirleyici roller üstlenen Lloyd Axworthy "yeni diplomasi" kavramının UCM süreci ile ilişkisini analiz etmiş ve süreci bu yaklaşımın önemli bir örneği olarak övmüştür.² Harvard Üniversitesi'ndeki konuşmasında Axworthy yeni diplomasi anlayışında sivil toplum örgütleri ile BM'nin yükselen rollerinin altını çizmiştir.³

Konferans görüşmelerinin tamamlanmasından kısa bir süre sonra da Kofi Annan bir kez daha küresel düzlemde "yeni diplomasi"nin önemini ve işlevselliğini hatırlatmıştır. 7 Mayıs 1999 tarihinde Hollanda'nın Lahey

¹ Charles Trueheart, "Clout Without a Country: The Power of International Lobbies," *The Washington Post*, 18 Haziran, 1998.

² Roma Konferansı'ndaki büyük başarının ardında Lloyd Axworthy ve Boutros Ghali gibi isimlerin olduğu ifade edilmiştir." Bernard E. Brown, "What is the New Diplomacy?" *American Foreign Policy Interests* Cilt 23 Sayı 1 (2001): 7.

³ Lloyd Axworthy, Minister of Foreign Affairs of Canada, "The New Diplomacy, the UN, the International Criminal Court and the Human Security Agenda," (Conference on UN Reform, The Kennedy School of Harvard University, Cambridge, Massachusetts, April 25, 1998), <http://www.dfaitmaeci.gc.ca>.

kentinde düzenlenen Lahey Barış için İstek Konferansı'nda (The Hague Appeal for Peace Conference) konuşan Annan şu ifadeleri kullanmıştır:

“Yeni bir döneme girmiş bulunuyoruz; bu dönemin en önemli özelliği daha fazla ortaklığa ihtiyaç duyuluyor olması ve sivil toplumun başaracakları ile ilgili sadece birkaç sınır ve engel bulunuyor... Şurası açık ki ortada yeni bir diploması var ve bu diplomatik yaklaşımda hükümet dışı örgütler, her milletten insanlar, uluslararası örgütler, Kızılhaç ve hükümetler bir araya gelerek bir amacın peşinde koşuyor... Başaramayacağımızı düşünmemiz gereken herhangi bir şey bulunmuyor.”⁴

UCM'nin kurulması sürecini hızlandırmak ve Mahkemeyi etkin bir kurum haline dönüştürmek için kurulan UCM için Sivil Toplum Örgütleri Koalisyonu'nun (NGO Coalition for an ICC) koordinatörü William Pace bir röportajda 2,500'den fazla üyesi bulunan ve küresel bir temsil kabiliyetine sahip olan Koalisyonun yeni diploması kavram ve kapsamını daha belirgin hale getirdiğinin altını çizmiştir:

“Önümüzde yapmamız gereken çok fazla iş var. UCM Statüsü'nün kabul edilmesinde gösterdiğimiz başarı ile Soğuk Savaş sonrası dönemin karakteristik bir özelliği olan yeni diplomasının olağanüstü bir şekilde gelişiminin başka bir örneğini daha gösterdik. Bu yeni diploması anlayışı gelecek yüzyıllar adına daha iyi bir küresel yönetim için umut verici bir niteliğe sahip.”⁵

Yeni diploması kavram ve kapsamına yönelik akademik çalışma ve yaklaşımları kabaca birbirinden farklı iki temel kategoriye ayırmak mümkündür. Bu yaklaşımlardan birincisi daha ziyade yeni diploması metot ve çizgisinin ABD'nin dünya siyasetindeki lider rolü ve üstünlüğü

⁴ (Address by Kofi Annan to Hague Appeal for Peace Conference: Greater Role for NGOs at the UN Welcomed, Hague Appeal for Peace Pres Release, 7 Mayıs, 1999), <http://www.globalpolicy.org/ngos/docs99/hap99.htm>.

⁵ Ethirajah Anbarasan, “A Decisive Victory,” Interview with Bill Pace, *The UNESCO Courier*, http://www.unesco.org/courier/1998_10_uk/dossier/txt23.htm.

üzerindeki muhtemel etkisi üzerinde dururken ikinci grup yaklaşımın temsilcileri ise daha ürkek bir tavır sergileyerek yeni diplomasının sivil toplum örgütleri ve küresel sivil toplumun beklentilerinin aksine pek de umut verici olmayabileceğinin altını çizmektedirler.⁶

Birinci tür yaklaşımı temsil eden akademisyenlerden biri olan Bernard E. Brown yeni diplomasiyi şu şekilde tanımlamaktadır: “Yeni diplomasi geleneksel güç politikalarının bir reddi ve bu politikaların hâkim olduğu düzenin bir alternatifi olarak tasarlanmış olup siyasi idealizmin siyasi realizme karşı zaferini temsil etmektedir.” Brown ayrıca yeni diplomasi aktörlerinin faaliyetlerinin Amerikan politikalarını ve küresel heveslerini olumsuz etkileyebileceğini hatırlatmaktadır.⁷ Aynı şekilde Amerikan dış politikasının tanıtımı ve geliştirilmesi amacıyla yönelik olarak yayın yapan *American Foreign Policy Interests* isimli akademik dergi de Amerikan yönetimlerinin gelişmekte olan yeni diplomasının etkileri ile yaşamayı öğrenmek zorunda olduğunun altını çizmiştir. Söz konusu dergi sivil toplumun giderek artan rolüne dikkat çekmiş ve Amerikan dış politikasının küresel arenada en önemli zorluğunun sivil toplum aktörleri ile dış politika sürecini yürütmek olduğunu hatırlatmıştır.⁸

Alistair D. Edgar ise yeni diplomasi hareketi diye adlandırılan girişime şüphe ile yaklaşmakta ve bu hareketin Roma Konferansı’nda sağlanan başarının düzeyini ve önemini sorgulamaktadır. Edgar’a göre Mahkeme ile ilgili bir dizi unsur bu kurumun o kadar bağımsız olmadığını düşündürmektedir. İlave olarak Edgar Mahkemenin büyük güçlerin etkisinden kurtulamayacağını iddia etmektedir. Edgar’a göre büyük güçler Mahkemenin faaliyetleri konusunda belirgin bir veto gücüne sahip

⁶ Örneğin bakınız, Alistair Edgar, “Peace, Justice, and Politics: The International Criminal Court, ‘New Diplomacy,’ and the UN System,” içinde *Enhancing Global Governance: Towards a New Diplomacy*, der. Andrew F. Cooper, John English and Ramesh Thakur (Tokyo, New York ve Paris: United Nations University Press, 2002), 133-152.

⁷ Brown, “What is,” 12.

⁸ “For the Record: The New Diplomacy and American National Interests,” *American Foreign Policy Interests* Cilt 23 Sayı 1 (2001): 40.

olacaklardır.⁹ Edgar ayrıca Mahkemenin kurulmasının karşılıklı egemenlik haklarının tanınması esasına dayanan uluslararası sistemi belirgin ve radikal bir biçime değiştirmedeğini ileri sürmekte ve devletlerin hala belli başlı ayrıcalıklarının devam ettiğini hatırlatmaktadır. Bu gözlemlere dayanarak Edgar, Mahkemenin aslında eski düzenin devamının bir işareti olarak kabul edilmesi gerektiğini iddia etmektedir.¹⁰

Aynı şekilde, Mahkemenin kuruluş sürecini “normatif bir yenilik” olarak tanımlamakla birlikte¹¹ Philip Nel de devletin egemenlik vasfından kaynaklanan “cezazırlık” (impunity) durumunun ortadan kaldırılması için elde halen etkin bir mekanizma olmadığı görüşündedir.¹² Nel ayrıca UCM sürecinin en azından bazı noktalarda büyük güçlerin veto güçlerinin zayıflamasına katkıda bulunduğunu kabul etmektedir. Ancak buna rağmen UCM süreci ile birlikte ulus devlet aleyhine çerçevesi genişleyen kısıtlamalar ile UCM’nin çalışma mekanizması arasında belirgin bir ilişki olmadığını savunmaktadır. Nel’e göre bu kısıtlamalar ile büyük güçlerin hangi durumlarının UCM’ye havale edileceği ve hangilerinin edilmeyeceği hususu arasında analitik bir bağ bulunmamaktadır.¹³ Sonuç olarak Nel de yeni diplomasiinin etkinlik ve kapsamı konusunda abartılı değerlendirmelerin yapıldığı kanaatini taşımaktadır:

“Büyük güçlerin belirgin bir şekilde hâkim olduğu ve üst düzey devlet adamlarının diplomasiyi yürütmeye temel roller üstlendiği müesses siyasi düzeni yıkmaya girişimlerinin tümünü sırf hegemonya karşılığı olmaları nedeniyle içsel olarak iyi ve faydalı olarak değerlendirmek hatalıdır... Bu nedenle de yeni diplomasiyi değerlendirirken

⁹ Edgar, “Peace, Justice,” 140-141.

¹⁰ Edgar, “Peace, Justice,” 142-143.

¹¹ Philip Nel, “Between Counter-hegemony and Post-hegemony: The Rome Statute and Normative Innovation in World Politics,” içinde *Enhancing Global Governance: Towards a New Diplomacy*, der. Andrew F. Cooper, John English and Ramesh Thakur (Tokyo, New York ve Paris: United Nations University Press, 2002), 152.

¹² Nel, “Between Counter-hegemony,” 155.

¹³ Nel, “Between Counter-hegemony,” 157.

kullandığımız değerlendirme kriterlerimizin sağlıklı düzeyde bir kişisel eleştiri üzerine bina edilmiş olmasına dikkat etmemiz gerekir.”¹⁴

1.1. “Yeni Diplomasi” Kavramı: Tanım ve Temel Özellikler

En basit haliyle “yeni diplomasi” kavramı BM, belli bir küresel sorun ile ilişkili olarak benzer görüşü paylaşan ve benzer politikalar izleyen devletler ile söz konusu küresel sorunun çözümüne yönelik adımlar atmak üzere kurulan sivil toplum örgütleri arasında yakın işbirliği ve birlikte çalışmaya işaret etmektedir. Pratikte yeni diplomasi, çözümü zor görünen sorunlarda daha hızlı yol alınması amacı ile bir taraftan uluslararası destek alanı oluşturulurken adı geçen aktörler arasında geniş katılımlı ve sorun odaklı bir koalisyon yaratmaktır.¹⁵ Terimin büyük ölçüde büyük güçlerin ciddi ve belirgin itirazlarına rağmen sivil toplum örgütlerinin, aynı düşüncüyü paylaşan devletlerin ve konu ile ilişkili olarak faaliyet gösteren uluslararası örgütlerin birlikte hareket ederek söz konusu sorunu çözmeye yönelik uluslararası bir sözleşmenin oluşturulması girişimini ifade ettiği belirtilmektedir.¹⁶ Adı geçen aktörlerin güçlerinin belli bir amaç için bir araya gelmesi özünde, ulusal sınırlar boyunca kamusal ve özel alan davranışlarını yöneten kurallar, normlar ve kurumları temsil eden küresel yönetişimin ortak algısını yeni ve çok önemli bir şekilde değiştirmektedir.¹⁷

Öyle görünüyor ki bu yönde gerçekleşen değişimin en temel ve belirgin nedeni dünya politikasında en azından kısmi düzeyde meydana gelen ve devlet odaklılıktan insan odaklı bir yapıya geçişe işaret eden kaymadır. Yeni

¹⁴ Nel, “Between Counter-hegemony,” 159.

¹⁵ Rob McRae, “Conclusion,” içinde *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*, der. Rob McRae and Don Hubert (Montreal, Kanada: McGill-Queen’s University Press, 2001), 254.

¹⁶ Amy Jeanne Bann, “The Non-Governmental Organization Coalition for an International Criminal Court: A Case Study on NGO Networking” (Basılmamış yüksek lisans tezi, Virginia Polytechnic Institute and State University, 2001), 43.

¹⁷ Michael Edwards, “Civil Society and Global Governance,” (Konferans Sunumu: “On the Threshold: The United Nations and Global Governance in the New Millennium,” United Nations University, Tokyo, Japonya, 19-21 Ocak 2000), 2.

dönemde devletlerin güvenliğinden ziyade insanların güvenliği önem kazanmış ve insan güvenliği kavramı daha merkezi bir yere oturmuştur. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan da “insan güvenliği” kavramına özel bir önem atfederek bu gerçeğin altını çizmektedir:

“Şunu biliyoruz ki açlık hüküm sürerken güvende olamayız; yoksulluğu azaltmadan barışı inşa edemeyiz ve adaletsizlik temelleri üzerinde özgürlük inşa edemeyiz. İnsan merkezli bir kavram olan “insan güvenliği” kavramından yola çıkarak belirlediğimiz bu üç temel direk nihayetinde birbirleriyle ilişkili olup karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirmektedir. Ve belki de en hayati önemde olanı da, ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir ülke tek başına insan güvenliği standart hedeflerine ulaşamaz; hiçbir devlet, bu hedefe bizi götürecek olan çok taraflı işbirliği olmadan bu işi yapmayı tercih ettiği takdirde risklerden ve yüklü maliyetlerden muaf olmayacaktır.”¹⁸

Yeni diplomasi kavramının mucidi olarak gösterilebilecek olan ve alanında önde gelen bir isim olarak önemli faaliyetlerde bulunan Lloyd Axworthy de bu paradigma değişimine şu sözlerle işaret etmektedir:

“Bu yeni düşünce biçiminde anahtar konumundaki kavram “insan güvenliği” diye adlandırılan şeydir. Temelde buradaki ana fikir, güvenlik hedeflerinin devletlerin ihtiyaçlarından ziyade insan açısından formüle edilmesi ve yerine getirilmesini ifade eder... Yumuşak güç bir devleti diğerine karşı üstün duruma getiremeyecek olmasına rağmen bir grup devleti bazı sınır aşan tehditlere karşı tedbir almaya yöneltebilecek birçok zorlu problemi ele almada ciddi anlamda kullanışlı bir işleve sahiptir... Artık giderek daha da artan oranda insancıl hukuku canlandırmak ve bu hukuk çerçevesinde yeni normlar geliştirmek üzere yumuşak güce daha fazla sarılabiliyoruz. Benim ümidim şu ki, uluslararası toplum, küçük silahların yayılması

¹⁸ Kofi A. Annan, Foreword to *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*, der. Rob McRae and Don Hubert (Montreal, Kanada: McGill-Queen’s University Press, 2001), xix.

ve silahlı çatışmalarda çocuk askerlerin kullanılması gibi insan güvenliği ile doğrudan ilgili ciddi diğer sorunların çözümünde aynı yaklaşımı sergileyebilsin.”¹⁹

Dolayısıyla giderek daha fazla ilgi çeken insan güvenliği kavramına yönelik artan ilgi ve yönelime bakarak yeni eğilimin devletleri sivil toplum aktörleri ile daha yakın ilişkiler kurmaya zorlayacağını söylemek hem adil ve hem de açıklayıcı olacaktır. Axworthy bu noktayı şu şekilde daha açık hale getirmektedir:

“İnsan güvenliği kavramını genişletmek ve teşvik etmek de ayrıca aynı düşüncelere sahip hükümetler, kurumlar ve hükümet dışı örgütler arasında yaratıcı nitelikte küresel ortaklıklar kurmanın temel nedeni haline gelmiştir. Hükümetler ve sivil toplum arasında kurulan bu türden koalisyonlar parlak bir geleceğin müjdecileri niteliğindedir; bu tür koalisyonlar iyi niyet, iyi düşünce ve ortak kullanıma açılmış kaynakların gücünü gösterir düzeydedir. Bu koalisyonların enerjisi, uzmanlığı ve fikirleri insan güvenliğinin sağlanmasında ve bu ideale ulaşılmasında hayati bir öneme sahiptirler.”²⁰

Bu türden bir koalisyonun gücü ve etkinliği kendini Roma Konferansı sırasında da göstermiştir. Konferansa katılan bir sosyal bilimcinin gözlemediği gibi UCM'nin kurulması “uluslararası toplumun, kendini yakıcı bir şekilde hissettiren bir insan güvenliği ihtiyacını irdelemek üzere ortak hareket etme kabiliyet ve iradesinin güçlü bir işaretiydi.”²¹

¹⁹ Axworthy, “The New Diplomacy.”

²⁰ Lloyd Axworthy, Introduction to *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*, der. Rob McRae and Don Hubert (Montreal, Kanada: McGill-Queen's University Press, 2001), 13.

²¹ Darryl Robinson, “Case Study: The International Criminal Court,” içinde *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*, der. Rob McRae and Don Hubert (Montreal, Kanada: McGill-Queen's University Press, 2001), 170.

Belirtmek gerekir ki bu değişim veya yönelim sadece normatif bir eğilim ile sınırlı kalmamakta ve yeni dönemin kendine özgü koşullarının dikte ettiği önceliklere ve değişen ortama zorunlu bir uyumu ifade etmektedir. Söz konusu bu yeni dönemde “prestij askeri güç ile değil insan güvenliği ile ölçülmekte” ve “tek süper güç hegemonyası yerini çok taraflılığa ve hukukun üstünlüğüne bırakmaktadır.”²² Bu önerme özü itibariyle aslında devletlerin, yeni döneme adapte olmak ve bütün yerküreyi ilgilendiren küresel problemlere kabul edilebilir çözümler sunmak için sivil toplum aktörleri ile işbirliği yapmak zorunda olduklarını ima etmektedir. Sivil toplum aktörlerinin aktif katılımını ve bu aktörler ile benzer kaygıları paylaşan hükümetler arasında işlerlik kazanan bir işbirliğini gerektiren yeni diplomasi küresel düzlemde yeni gerçekliğin bir ifadesi ve yansımasıdır.

Ancak altı çizilmesi gereken önemli bir nokta bulunmaktadır. Ne kadar isterlerse istesinler bütün devletler yeni diplomasi girişimi ve platformlarında yer alabilecek kapasite ve yetenekte değildir.

“Politika yapımında sivil toplumun dâhil edilmesi için bir şart da bilgi ve yetenekler açısından zengin çoğulcu bir toplumun varlığıdır. Örneğin Rusya’da yetenek ve kabiliyetler, Norveç veya Kanada’da da var olduğu ve dağıldığından daha farklıdır. Yeni diplomasinin işlenmesi için gereken ikinci önemli şart ise toplum ile devletin farklı bileşen ve katmanları arasında iyi bir ilişkinin varlığıdır. Üçüncü olarak da finansal kapasite ve yeterlilik olmalıdır... Yeni diplomasi için bir başka ön koşul ise kuzey devletleri ile güney devletleri arasında daha ziyade kalkınma yardımları vesilesiyle kurulmuş olan iyi bir ilişki biçimidir.”²³

Belki de yeni diplomasinin en yenilikçi özelliği devlet dışı aktörlere tanımış olduğu belirgin rolde saklıdır. Gittikçe ağırlaşan küresel sorunlar

²² Brown, “What is,” 3.

²³ Iver Neumann, “Conference on New Diplomacy” sunulan tebliğ, aktaran (“Report from the Conference on New Diplomacy: The United Nations, Like-Minded Countries and Non-Governmental Organizations,” Ontario, Kanada, 28-30 Eylül 1999).

devletlerin daha yakın ilgisini gerektirirken söz konusu problemleri ele almakta bazen isteksiz davranmaları ve bazen de bu sorunları çözmek için aslında yeterli kaynak ve araçlara sahip olmamaları gibi nedenler ile sivil toplum aktörleri bu alanlarda yetersiz kalan devletlerin yerini alarak çözüm iradesi göstermek zorunda kalmaktadır. Basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, “mevcut çoğu uluslararası düzenleme ve örgütler büyük ölçüde hükümetler arası ve oydaşmaya dayalı süreçlere bağlı olarak faaliyet gösterdiği” için sivil toplum aktörleri “yeni bir uluslararası norm yaratmayı hedefleyen” bir insan güvenliği ajandası oluşturmaya odaklanmaktadır.²⁴

Ancak belirtmek gerekir ki yeni yeni ortaya çıkan bu diplomasinin en önemli özelliği ABD’yi dünya politikasında belirleyici derecede baskın rolü olduğu yönündeki genel algıyı değiştirme potansiyeline sahip olmasıdır. Bu çerçevede David Davenport şöyle yazmıştır:

“Yeni diplomasinin oldukça güçlü aracı ABD’nin ve diğer dünya güçlerinin liderliğini etkilemekte ve bu güçlerin etkisinin yerine hükümet dışı örgütlerin ve küçük devletlerin gücü ve etkisini ikame etmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri şimdiye kadar oluşturulan her uluslararası ceza mahkemesinin başlıca destekçilerinden biri olmuş ve Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun (International Law Commission-ILC) taslak metnini üreten süreci canlı tutmak adına gayret göstermiştir. Ancak ILC taslak metninin tasarladığı mahkeme kavramından uzaklaşmaları ifade eden bazı temel noktaları destekleyemeyeceğini fark ettiğinde ABD delegasyonu Roma’da yalnız bırakıldı.”²⁵

Yeni diplomasi anlayışının ürünü sayılabilecek olan bu uluslararası hukuk kurumuna yönelik muhalefet ve itiraz büyük ölçüde yeni diplomasi tarzının taktikleri ve metotlarının ulusal egemenlik anlayışı üzerindeki tahrip etkisine bağlanabilir. Yeni diplomasinin egemenlik üzerindeki değersizleştirici etkisini dikkate alan ve aralarında ABD, Rusya, Çin ve

²⁴ McRae, “Conclusion,” 253.

²⁵ David Davenport, “New Diplomacy,” *Policy Review* 116 (2002/2003): 25.

Hindistan'ın da bulunduğu bazı büyük güçler henüz konferansın başlangıç günlerinde böylesi bir değişime razı olmayacaklarının sinyalini vermişlerdir.²⁶

Yeni diplomasinin özellikleri bağlamında hatırlanması gereken bir önemli nokta da bu stilin duygusal karakteristiğidir. Yeni diplomasinin üzerine kurulu olduğu dil geleneksel pragmatik diplomasi yaklaşımının sözlüğüne çoğunlukla da ahlaki bir boyutla birlikte yeni sözcükler eklemektedir. “Katılım”, “güçlendirme”, “insan merkezlilik” ve “uzlaşma” gibi terimler kullanılarak yeni diplomasinin duygusal ve ahlaki karakterinin altı çizilmektedir.²⁷ UCM’yi kuran Roma Statüsü’nün alışılmışın dışında coşku ve tutkuyla kutlanması ve konferans sonundaki “olağanüstü sevinç atmosferi”²⁸ yeni diplomaside neyin sahiden de yeni olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.

2. YENİ DİPLOMASİNİN AKTÖRLERİ

Resmi görevli veya görevli olmayan çok sayıda kişi yeni diplomasi örnekleri sayılabilecek olay ve gelişmeler sırasında oldukça önemli ve belirleyici roller oynamışlardır. Her ne kadar çoğu zaman devlet başkanları, delegasyon başkanları ve resmi temsilciler gibi aktörler daha ziyade resmi pozisyonlarının kendilerine sağladığı yetki ve kapasite ile bu tür roller üstlenmişlerse de resmi sıfatı olmayan kişilerin diplomatik müzakereler sırasındaki katkıları da bazı durumlarda sürecin gidişatını belirgin bir şekilde etkileyebilmiştir. Yeni diplomasi terimini icat eden Lloyd Axworthy²⁹ ve bu

²⁶ Davenport, “New Diplomacy,” 25.

²⁷ Davenport, “New Diplomacy,” 25.

²⁸ Robinson, “Case Study,” 173.

²⁹ UCM’nin kurulmasını temin etmek üzere kurulan küresel sivil toplum örgütleri koalisyonu, daha önce kara mayınlarının yasaklanması ile ilgili olarak yürütülen küresel kampanyadaki etkin katılımı nedeniyle ile Roma Konferansı sırasında delegelerin görüşlerini değiştirmek bağlamında Axworthy’yi önemli bir avantaj olarak görmüştür. Axworthy koalisyonun yürütücüsü Bill Pace’in çağrı ve yakınlaşma çabalarına olumlu karşılık vermiş ve akabinde de sivil toplum örgütlerinin gündemine katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede sürekli nitelikli bir UCM’ye olan ihtiyacın altını çizmiş ve bu konudaki siyasi bilincin artması için

terimin yaygınlaşmasına önemli katkılar sağlayan eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan gibi dünyaca bilinen isimlerin yanı sıra bilinirliği düşük düzeyde olan “vatandaş-diplomatlar” da müzakereler sırasında ciddi katkılar sağlamışlardır.³⁰

Kanadalı diplomat Philippe Kirsch de Roma’daki konferansta müzakereler sırasında önemli roller üstlenmiştir. Bağımsız ve güçlü bir UCM fikrinin açık bir destekçisi olan Kanada’yı temsil eden delegasyonun bir üyesi olan Kirsch bu yönüyle sivil toplum örgütlerinin dikkatini çeken önemli bir aday olmuştur. Sivil toplum örgütleri temsilcileri ve UCM fikrini destekleyen hükümet delegeleri Kirsch’i “konferansın merkezi önemdeki müzakere organı”na başkan olarak seçilmesi konusunda güçlü bir şekilde desteklemişlerdir.³¹ Bu süreçte Kirsch sivil toplum temsilcileri ve sözü geçen hükümet temsilci ve delegeleri ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu çerçevede taraflar sıklıkla bir araya gelerek izlenecek strateji konusunda görüş alışverişinde bulunmuşlar ve nihai metinde eksikliklerin olmaması için nelerin yapılması gerektiğini tartışmışlardır. Kirsch bütün sürece önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle de genel bir uzlaşımın sağlanamadığı hayati ve hassas konularda Kirsch’in başkanlığını yürüttüğü büro “konferanstaki temel eğilimleri yansıtan ve oldukça dikkatli bir şekilde hazırlanmış dengeli bir paketi”³² tartışmaya açarak müzakerelerin tıkanmasının önüne geçmiştir.

Yeni diplomasi süreçlerinde etkinliği görülen ikinci grup aktörler ise belli bir sorun ile ilgili olarak aynı görüşü paylaşan devletlerce oluşturulan koalisyonlardır. Aynı görüşü paylaşan bir devletler grubu olarak kesin

gayret göstermiştir. Bunu yaparken de kendi ününü, pozisyonunu ve daha da önemlisi uluslararası bağlantılarını kullanmıştır. Bakınız, Robinson, “Case Study,” 172. Delegelerin kararlarını etkilemek üzere Roma Konferansı’na da katılan Axworthy ayrıca nihai müzakereler sırasında da dışişleri bakanlarına çağrıda bulunarak UCM fikrini destekleyen hükümetler ve sivil toplum örgütleri ile birlikte hareket etmelerini istemiştir. Robinson, “Case Study,” 173.

³⁰ Axworthy, “Introduction,” 5.

³¹ Robinson, “Case Study,” 173.

³² Robinson, “Case Study,” 173.

sınırlar ve üyelik yapısı ile diğerlerinden ayrılan bir topluluktan söz etmek mümkün olmamakla birlikte daha çok orta ölçekli olarak nitelendirilebilecek devletlerden müteşekkil bu tür gruplarda belli devletleri, bilinen bazı konularda önderlik eden ve baskın roller oynayan aktörler olarak göstermek yanlış olmayacaktır. Kanada, Norveç, Hollanda ve Almanya gibi dış politika hedefleri arasında insan hakları ile ilgili ihlalleri gündemine alan ve insan hakları ile ilgili belirgin amaçları olan ülkeler bu çerçevede ilk akla gelen örneklerdir. UCM'nin kurulması örneğinde başta Nordik ülkeler, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada gibi bu grupta değerlendirilebilecek olan ülkelerin etkili bir nihai metin elde edilmesi konusunda büyük gayret gösterdikleri gözlenmiştir.³³ Bu ülkeler içinde özellikle Norveç ve Kanada güçlü bir Uluslararası Ceza Mahkemesi oluşturulması konusunda Roma Konferansı sırasında aktif ve etkili bir tutum benimsemişlerdir.

Roma Konferansı'nın başlamasından kısa bir süre önce bu iki ülke insan güvenliği kavramına yönelik ilgilerini bir adım öteye götürerek bu kavramın çizdiği çerçevenin belli başlıklarını ön plana çıkarma konusunda görüş birliğine varmışlardır. 11 Mayıs 1998 tarihinde Norveç ile Kanada arasında imza edilen Lysøen Bildirgesi³⁴ ile taraflar arasında bir ortaklık kurulmuş ve bu ortaklık ile bir UCM'nin kurulmasının teşvik edileceği kararlaştırılmıştır. Başlangıçta sayıları bir elin parmağını geçmeyen bu devletlere daha sonraki dönemlerde başka devletler de dâhil olmuş ve söz konusu grubun etkinliğini arttırmıştır. Cooper'in belirttiğine göre bu ilave ülkeler içinde özellikle Güney Afrika aktif tutumuyla dikkat çekmiştir.³⁵

³³ Andrew F. Cooper, "Like-minded Nations, NGOs, and the Changing Pattern of Diplomacy within the UN System: An Introductory Perspective," içinde *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*, der. Rob McRae and Don Hubert (Montreal, Kanada: McGill-Queen's University Press, 2001), 11.

³⁴ Bildirgenin içeriği ile ilgili daha fazla detay için bakınız, Michael Small, "Case Study: The Human Security Network," içinde *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*, der. Rob McRae and Don Hubert (Montreal, Kanada: McGill-Queen's University Press, 2001), 232.

³⁵ Cooper, "Like-minded Nations," 11.

Bu ortaklık zaman içinde genişleyerek ve büyüyerek “insan güvenliği ile ilgili bir dizi ortak çıkarlar ve inisiyatifler üzerinde düzenli olarak buluşan ve birbirleri ile görüş alışverişinde bulunan on üç ülkeyi içerecek” hale gelmiştir.³⁶ UCM konusunda aynı görüşü paylaşan devletler grubu Roma Konferansı sırasında 60 üye sayısına ulaşmıştır. Ayrıca “aynı görüşte devlet statüsü ile ilgili aday ülkelerin kapsamı da genişlemiştir. Dar çerçeveli ve büyük ölçüde benzeşen ülkelerden müteşekkil bir grup için oluşturulan çerçeve muhtemel koalisyon partnerleri için çok daha kapsayıcı hale dönüşmüştür.”³⁷

Ancak belirtmek gerekir ki, yeni diplomasinin en önemli ve aktif aktörleri sivil toplum örgütleri ve onların temsilcileridir. UCM'nin kurulması örneğinde görüldüğü gibi devletlerin geleneksel kaygılarından ziyade uluslararası toplumun küresel adalet talebi ile ilgili isteklerini daha fazla karşılayan bir metnin Roma Konferansı'nda kabul edilmesinde sivil toplum örgütleri belirleyici bir rol oynamıştır. Roma Konferansı'nda ilgili müzakerelere aktif bir şekilde katılan bir Batılı devletin yetkili diplomatının bu çerçevede söyledikleri son derece açıklayıcıdır: “size şunu söyleyeyim; bu sivil toplum örgütleri burada çok ama çok önemli ve etkililer.”³⁸ Ve yine Brown'ın belirttiği gibi Roma Konferansı'nda sivil toplum örgütlerinin başarılarını açık bir şekilde yansıtan yeni diploması yeni bir küresel gerçekliğe işaret etmektedir.³⁹ Roma Konferansı sırasında sivil toplum örgütleri “siyaseti ve diplomasiyi kendi seçtikleri şekilde biçimlendirme ve yönlendirme kudret ve kabiliyetini kazanmış olabilirler.”⁴⁰ Bu da yeni bir gerçeklik yaratmıştır. Bu yeni gerçekliğe göre, “sivil toplum örgütleri uluslararası müzakereler üzerinde daha doğrudan bir etki imkânı elde etmişlerdir.”⁴¹

³⁶ Axworthy, “Introduction,” 9.

³⁷ Cooper, “Like-minded Nations,” 5.

³⁸ Trueheart, “Clout Without.”

³⁹ Brown, “What is,” 4.

⁴⁰ Edgar, “Peace, Justice,” 147.

⁴¹ Robinson, “Case Study,” 175.

Ancak ayrıca belirtmek gerekir ki sivil toplum örgütlerinin dünya siyasetine fazlaca müdahil olmaları ve belirleyici roller üstlenmeleri ciddi eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede dile getirilen en önemli eleştiri sivil toplum örgütlerinin kurumsal işleyiş/çalışma metodları olarak demokratik olmadıklarıdır. Bununla bağlantılı olarak daha spesifik bir örnek üzerinden bu örgütlerin Roma Konferansı sırasında hiç de demokratik olmayan bir yaklaşıma dayanarak taleplerini kabul ettirmek istedikleri iddia edilmiştir. Bu eleştiriye göre “Mahkemenin ilgili kavramlarına tam destek vermeyen sivil toplum örgütleri baskın örgütler tarafından süreç dışına itilmiştir.”⁴² Bu spesifik örnek üzerinden yapılan eleştiri bir kez daha sivil toplum örgütlerinin içsel olarak demokratik olmadıkları tartışmasını gündeme getirmiştir. Bu genel eleştiriye göre sivil toplum örgütleri aslında bütün “sivil” kitleleri temsil etmedikleri ve aslında yine “sivil” kitlelere karşı sorumlu ve hesap verebilir olmadıkları için demokratik değildir. Roma Konferansı’nda yürütülen müzakereler sırasında bir katılımcının, belirgin etkinlikleri karşısında, sivil toplum örgütlerine atfen, “bu örgütleri kim seçiyor ki?” sorusu hem bu örgütlerin etkinliğinden duyulan rahatsızlığı ve hem de yukarıda kısaca bahsi geçen genel eleştiriye gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, “yeni diplomasinin ‘yumuşak güç’ ve ‘işbirliği’ retoriği[nin] süreçte meydana gelen temel güç oyunlarını ve kaymalarını maske”lediği iddia edilmiştir.⁴³

Yukarıda kısaca izah edilen genel eleştiriye bir tepki olarak sivil toplum örgütlerinin siyasi süreçlere aşırı katılımının ve etkin roller oynamalarının aslında “uzlaşma odaklı bir toplumun temelini oluşturulması”na katkı sağladığı iddia edilmektedir. UCM’nin kurulması örneğinde hükümetler sivil toplum kuruluşlarının sunduğu uzmanlık ve bilgiye dayanma fırsatı elde etmişlerdir. Dolayısıyla bütün bir süreç, şeffaflık sağlandığı ölçüde meşruiyet temelini korumaya devam edecektir.⁴⁴

⁴² Davenport, “New Diplomacy,” 24.

⁴³ Davenport, “New Diplomacy,” 24.

⁴⁴ Neumann, “Conference on New Diplomacy” sunulan tebliğ, aktaran (“Report from the Conference on New Diplomacy: The United Nations, Like-Minded Countries and Non-Governmental Organizations,” Ontario, Kanada, 28-30 Eylül 1999).

Sivil toplum örgütlerinin yeni diplomasinin aktif ve etkin oyuncularını olarak siyasi süreçlere katılımları ile ilgili diğeri bir önemli problem de bu örgütler ile devletler arasındaki bulanık çizgilerdir. Bu iki farklı aktör tipi arasındaki ilişki çoğu kez karmaşık, muğlak ve de geçici niteliktedir. Bu konu ile ilgili olarak Andrew F. Cooper şöyle yazmaktadır:

“Diğeri birçok örnekte, ilgili yaklaşımda ciddi anlamda bir esneklik kendini göstermektedir; bu örneklerde konu bazında yapıcı bir düzenleme getirmenin katma değeri faydaları konusunda kısa vadeli bir değerlendirme de kendini göstermektedir. Genel ifadelerle belirtmek gerekirse bu etkileşim hala bulanık, parçalı ve tuhaf olmaya devam ediyor; ancak bir taraftan da bu etkileşimin hayati ve önemli olduğunu kabul etmek gerek... Koalisyonlar ve temaslar spontane bir şekilde gerçekleşiyor; ancak çok azında roller belirgin hatlarla tarif ediliyor.”⁴⁵

Ancak hatırlanması gereken önemli bir nokta da UCM'nin kurulması örneğinin aslında bu eleştirilerin geçerli olmadığı bir istisna olarak görülebileceğidir. Bu örnekte sivil toplum örgütleri koalisyonu ile konu hakkında aynı siyasi tutumu benimsemiş hükümetler arasındaki geniş koalisyon son derece etkili ve belirleyici olmuştur. Her ne kadar bu işbirliğine dayalı koalisyon bazı durumlarda geçici ve spontane nitelikte olmuştusa da uzun vadede bu işbirliği modeli kalıcı hale gelmiştir.

Bu süreçte yaşanan etkili işbirliği konusundaki başarı büyük ölçüde sivil toplum örgütlerinin çabalarına atfedilebilir niteliktedir. Bütün süreç boyunca bu aktörlerin izlediği taktikler geniş ve farklılıkları içinde barındıran gevşek bir koalisyonu canlı ve dinamik tutmayı sağlamıştır. Bu çerçevede bu aktörlerin üzerinde durduğu en önemli taktik hız unsuruna yapılan vurgu olmuştur. “Hoşnutsuzluk ve taviz”i önlemek adına Roma’da gayret gösteren sivil toplum örgütleri kendi kendilerine uyulması gereken zorunlu miiatlar koymuşlardır. Bu taktik o güne kadar “uluslararası teamül hukukunun yavaş

⁴⁵ Cooper, “Like-minded Nations,” 7.

ilerleyen tarihinde neredeyse hiç duyulmamış” oldukça özel bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁶

Süreçte hızlı olmayı temin etmek adına sivil toplum örgütleri bilgi teknolojisinin sağladığı imkânları sıklıkla kullanmışlardır. Sivil toplum örgütlerinin “hızlı ve güvenilir iletişim teknolojisi”ne güvenmeleri büyük bir önem arz etmiştir. Zira ABD’nin New York şehrine küçük bir sekreteryası olan küçük bir sivil toplum örgütleri ağının dünyanın hemen hemen her bölgesinde 2.500’den fazla üyesi olan ve 150’den fazla ülkede ulusal düzeyde aktif olan küresel bir harekete ve koalisyona dönüşmesinde bilgi teknolojisinin etkin bir şekilde kullanılmış olmasının belirleyici bir rolü olmuştur.⁴⁷

Süreçte daha hızlı olabilmek için sarf edilen gayretler bağlamında sivil toplum örgütleri koalisyonuna üye olan aktörler ve bu aktörler ile birlikte hareket eden devletler bütün bir konferans sürecini kontrol etmişlerdir. Burada temel amaçları, öngördükleri şekliyle mahkemenin bütün unsurlarının müzakereler sırasında nihai tartışma paketine sokulmasını temin etmek olmuştur. Yine bu gayretler büyük ölçüde, gündemlerinde yer alan söz konusu unsurların ilgili müzakere paketine dâhil edilmesinin ardından taviz anlamına gelecek gelişmelere müsaade etmemeyi de hedeflemiştir.⁴⁸ Bu taktik sayesinde müzakereler sivil toplum örgütleri koalisyonu üyesi aktörler ve Mahkeme ile ilgili aynı görüşleri paylaşan devletlerin onay verdiği tek bir paket üzerinde yoğunlaşmıştır. Nihai tahlilde bu paket birkaç istisna dışında aynen kabul edilmiş ve hatta devletlerin söz konusu metne çekince koymalarına izin vermeyecek bir düzenleme ile katılımcıların onayına sunulmuştur.

⁴⁶ Davenport, “New Diplomacy,” 23.

⁴⁷ William Pace ve Rik Panganiban, “The Power of Global Activist Networks: The Campaign for an International Criminal Court,” içinde *Civil Society in the Information Age*, Peter I. Hajnal, (Londra: Ashgate, 2002), 123.

⁴⁸ Davenport, “New Diplomacy,” 23.

SONUÇ

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde süper güç olarak tanımlanan ABD'nin 1990'lı yıllardan itibaren dünya politikasındaki etkisinin sınırlandığı gözlenmektedir. Ancak bu bir yönüyle gerileme olarak değerlendirilebilecek yeni durum, diğer devletlerin ABD karşısında güçlenmesi veya klasik güç dengesi sisteminin ABD aleyhine yeniden şekil almasından değil, devlet-dışı aktörlerin artan rolü ile yakından ilişkilidir. ABD'nin de etkin bir şekilde müdahil olmak istediği UCM'nin kurulması sürecinde devlet-dışı aktörler, BM ve mahkemenin kurulması konusunda aynı düşünceyi paylaşan devletler arasında kurulan geniş koalisyon yeni diplomasi örneği sergilemiştir. Bu yeni diplomasi sürecinde kullanılan araçlar ABD'nin etkinliğini azaltmış ve sürecin ABD'nin isteği dışında şekillenmesini de beraberinde getirmiştir.

Bu yeni tarz diplomasinin henüz temel özellikleri net bir biçimde belirmemişse de bazı ortak özelliklerinin gözlenmekte olduğunu söylemek mümkündür. Bu özelliklerin başında da 'asimetrik' bir ilişki biçiminin hâkim olduğu geniş koalisyonun konu odaklı bir davranış sergilemesidir. Diğer bir ifadeyle normalde uzun süreli ve kurumsal düzeyde işbirliği yapması beklenmeyecek birbirinden farklı aktörler mesela UCM'nin kurulması gibi bir konuda sorunun çözülmesi temelinde işbirliğine gidebilmekte ve buna uygun bir işbirliği çerçevesi geliştirebilmektedir. Bu tür bir işbirliğinin ortaya çıkması durumunda ise ABD gibi siyasi ve ekonomik olarak çok güçlü bir aktörün bile hareket alanı daralabilmektedir.

KAYNAKÇA

“For the Record: The New Diplomacy and American National Interests.”
American Foreign Policy Interests Cilt 23 Sayı 1 (2001).

Address by Kofi Annan to Hague Appeal for Peace Conference: Greater Role for NGOs at the UN Welcomed. Hague Appeal for Peace Pres Release. 7 Mayıs 1999.

Alistair, Edgar. “Peace, Justice, and Politics: The International Criminal Court, ‘New Diplomacy,’ and the UN System.” İçinde *Enhancing Global Governance: Towards a New Diplomacy*, Derleyenler Andrew F. Cooper, John English and Ramesh Thakur. Tokyo, New York ve Paris: United Nations Univeristy Press, 2002.

Anbarasan, Ethirajah. “A Decisive Victory.” Interview with Bill Pace. *The UNESCO Courier*.

Annan, Kofi A. Foreword to *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*. Derleyenler Rob McRae and Don Hubert Montreal, Kanada: McGill-Queen’s University Press, 2001.

Axworthy, address to “The New Diplomacy, the UN, the International Criminal Court and the Human Security Agenda.”

Axworthy, Lloyd. Introduction to *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*. Derleyenler Rob McRae and Don Hubert Montreal, Kanada: McGill-Queen’s University Press, 2001.

Axworthy, Lloyd. Minister of Foreign Affairs of Canada, “The New Diplomacy, the UN, the International Criminal Court and the Human Security Agenda.” Conference on UN Reform, The Kennedy School of Harvard University, Cambridge, Massachusetts, April 25, 1998.

Bann, Amy Jeanne. "The Non- Governmental Organization Coalition for an International Criminal Court: A Case Study on NGO Networking, Basılmamış yüksek lisans tezi." Virginia Polytechnic Institute and State University, 2001.

Brown, Bernard E. "What is the New Diplomacy?" *American Foreign Policy Interests* Cilt 23 Sayı 1 (2001).

Cooper, Andrew F. "Like-minded Nations, NGOs, and the Changing Pattern of Diplomacy within the UN System: An Introductory Perspective." içinde *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*. Derleyenler Rob McRae and Don Hubert Montreal, Kanada: McGill-Queen's University Press, 2001.

Davenport, David. "New Diplomacy." *Policy Review* 116 (2002/2003).

Edwards, Michael. "Civil Society and Global Governance." Konferans Sunumu: "On the Threshold: The United Nations and Global Governance in the New Millennium." United Nations University, Tokyo, Japonya, 19-21 Ocak, 2000.

McRae, Rob. Conclusion to *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*. Derleyenler Rob McRae and Don Hubert Montreal, Kanada: McGill-Queen's University Press, 2001.

Nel, Philip, "Between Counter-hegemony and Post-hegemony: The Rome Statute and Normative Innovation in World Politics." İçinde *Enhancing Global Governance: Towards a New Diplomacy*, Derleyenler Andrew F. Cooper, John English and Ramesh Thakur. Tokyo, New York ve Paris: United Nations Univeristy Press, 2002.

Neumann, Iver. "Conference on New Diplomacy" sunulan tebliğ, aktaran "Report from the Conference on New Diplomacy: The United Nations, Like-Minded Countries and Non-Governmental Organizations." Ontario, Kanada, 28-30 Eylül 1999.

Robinson, Darryl. "Case Study: The International Criminal Court." içinde *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*. Derleyenler Rob McRae and Don Hubert Montreal, Kanada: McGill-Queen's University Press, 2001.

Trueheart, Charles. "Clout Without a Country: The Power of International Lobbies." *The Washington Post*, 18 Haziran 1998.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NA MARKSİST YAKLAŞIM

A Marxist Approach to the Turkish Foreign Policy in the Period of the Democratic Party

Yrd. Doç. Dr. Caner SANCAKTAR*

Özet:

1945-1950 döneminde CHP tarafından başlatılan ABD eksenli dış politika 1950'ler boyunca Demokrat Parti tarafından yoğunlaştırılarak devam ettirildi. Bu dış politika, II. Dünya Savaşı sonrası “Sovyet Tehdidi”nden değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınıfsal ve ideolojik yapısından kaynaklandı. Yani devletin sınıfsal ve ideolojik yapısı kaçınılmaz olarak ABD eksenli dış politika üretti. Bu durum Türkiye'yi ekonomi, siyaset, yasama ve yargı alanlarında olumsuz etkiledi. Askeri alanda ise Amerikan yardımları ve NATO'ya katılım, eş zamanlı olarak hem Türk silahlı kuvvetlerini modernize edip güçlendirdi, hem de Türkiye'yi askeri açıdan ABD'ye bağımlı hale getirdi.

Anahtar Kelimeler: *Türk dış politikası, Demokrat Parti, ABD eksenli dış politika*

Abstract:

In the period of 1945-1950 the Republican People's Party (CHP) launched a US-oriented foreign policy which was largely followed by the Democrat Party (DP) in the 1950s. This policy was mainly derived from the class and ideological structures of the Republic, but not from “the Soviet Threat” which considerably influenced the foreign policies of surrounding states of Soviet Union after the Second World War. In other words, class and ideological structure of the Republic, unavoidably, led the country to produce US-oriented foreign policies that affected the Turkish economy, politics, legislation and judiciary systems negatively. In the field of military, this policy of the Republic generated two main consequences, one being positive and the other negative. The positive consequence was that, the American aids and accession to NATO enabled Turkish Military to modernize and strengthen itself, whereas the negative consequence was a very significant increase in its dependency to the USA.

Keywords: *Turkish foreign policy, the Democratic Party, the US-oriented foreign policy*

*Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya, hem Avrupa hem de uluslararası sistem açısından çok büyük değişikliklere tanık oldu. Avrupalı büyük güçler savaş sonrasında uluslararası politika ve ekonomide başat aktör olma pozisyonlarını yitirdi. Avrupalı büyük devletlerin yerini başat aktörler olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) aldı. Böylece ABD liderliğindeki kapitalist blok ile SSCB liderliğindeki sosyalist blok arasında 1990'ların başına kadar sürecek olan siyasal, ekonomik ve askeri rekabete dayalı “iki kutuplu sistem” dönemi başladı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen ve yeni bir uluslararası düzeni doğuran önemli gelişmeleri üç başlıkta özetleyebiliriz:¹

Siyasal Gelişmeler: Savaş sonrasında “evrensel aktör” olarak Birleşmiş Milletler (BM) örgütü kuruldu. Fakat BM'nin evrenselliği Genel Kurul ile sınırlı kaldı. Çünkü Güvenlik Konseyi veto hakkına sahip olan beş daimi büyük devletin (ABD, SSCB, Çin, İngiltere, Fransa) kontrolüne bırakıldı. SSCB diğer Avrupalı sosyalist ülkeleri ve yeni bağımsızlığını kazanan “3. Dünya” ülkelerini yanına alarak ABD'nin gücünü dengelemeye çalıştı. SSCB ayrıca sosyalist devletleri ve partileri/hareketleri ideolojik açıdan kontrol etmek amacıyla 1947'de Kominform'u kurdu. Almanya, savaş sonunda ikiye bölündü: Kapitalist Batı Almanya (Federal Almanya Cumhuriyeti) ABD'nin, sosyalist Doğu Almanya (Demokratik Almanya Cumhuriyeti) ise SSCB'nin desteği ve kontrolü altında yeniden yapılandırıldı. 1955'te Batı Almanya NATO'ya, diğeri ise Varşova Paktı'na üye oldu. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren NATO ve Varşova Paktı'na karşı tepki olarak Bağlantısızlar Hareketi gelişmeye başladı. Gerek uluslararası politika gerekse konumuz açısından önemli olan bir başka gelişme ise Ortadoğu'da Baas Hareketi'nin yükselişi oldu.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)* (İstanbul: Der Yayınları, 2006) ve Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)* (Ankara: İmge Kitapevi, 2001).

Ekonomik Gelişmeler: ABD öncülüğünde 1945'te Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) kuruldu. 1947'de temel görevi uluslararası ticareti serbestleştirmek olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalandı ve bir yıl sonra yürürlüğe girdi. ABD Nisan 1948'de Marshall Planı'nı uygulamaya soktu ve planın sağlıklı biçimde işletilebilmesi için –ABD'nin isteği doğrultusunda– Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) kuruldu. Tüm bu örgütlenmeler ve politikalar, kapitalist dünya ekonomi sisteminin ABD öncülüğünde ve kontrolünde yeniden yapılandırılmasını amaçlıyordu. Tabii ki bu örgütlenmeler/politikalar, ABD'nin kapitalist dünyada başat güç haline gelmesine yardımcı oldu. SSCB, ABD öncülüğündeki bu örgütlenmelere karşı cevap ve önlem olarak 1949'da Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'ni (COMECON) kurdu. COMECON, Avrupalı sosyalist ülkeleri hem ekonomik alanda yeniden yapılandırdı ve güçlendirdi hem de Moskova'ya bağladı. Amerikan yardımları sayesinde toparlanmaya çalışan Batı Avrupa ülkeleri ise, ekonomik gelişmeyi hızlandırmak, SSCB'ye ve “komünizm Tehlikesi”ne karşı birlikte mücadele etmek ve Amerika'nın uydusu haline gelmemek amacıyla -1990'lı yılların başında Avrupa Birliği'ne dönüşecek olan-ekonomik bütünleşme sürecini 1950'lerin sonunda başlattı. Savaş sonrasında merkez kapitalist ülkelerde (ABD, Batı Avrupa ülkeleri, Kanada, Japonya) “fordist birikim rejimi” ve çevre kapitalist ülkelerde “ithal ikameci birikim rejimi” uygulanmaya başlandı. Savaş sonrası yeni düzenlemeler ve yatırımlar sayesinde merkez kapitalist ülkelerde hızlı sermaye birikimi yaşandı. Hızlı birikim, 1968'den itibaren yavaşlamaya başladı ve 1974'te büyük bir ekonomik kriz ortaya çıktı.

Askeri Gelişmeler: Avrupalı faşist güçler, batıdan Amerikan ordusu ve doğudan Kızıl Ordu tarafından bozguna uğratıldı. Bu iki ordunun II. Dünya Savaşı sırasındaki üstünlükleri savaş sonrasında devam etti. ABD 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (NATO), SSCB ise 1955'te Varşova Paktı'nı (Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması) kurdu. ABD 1947 Truman Doktrini çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardımlarda bulunurken, SSCB de Doğu Avrupa ve Balkanlar'da kurulan sosyalist rejimleri -Yugoslavya hariç- destekledi.

Tüm bu ekonomik, siyasal ve askeri gelişmeler uluslararası ilişkiler literatüründe “Soğuk Savaş” veya “iki kutuplu sistem” olarak adlandırılan yeni bir dönemi başlattı. Türkiye bu döneme ağır ekonomik, siyasal ve toplumsal problemlerle girdi. İki kutuplu sistemin başlangıcı ile Türkiye’de tek partili dönemin sona ermesi aynı zamanda gerçekleşti. 7 Eylül 1945’te Milli Kalkınma Partisi ve 7 Ocak 1946’da Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan öncülüğünde Demokrat Parti resmen kuruldu.² 22 Mayıs 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti, 27 Mayıs 1960’daki askeri darbeye kadar Türkiye’yi on yıl yönetti. Demokrat Parti iktidarı 1953’e kadar liberal, 1953-1960 yıllarında ise ithal ikameci ekonomi politikaları uyguladı.³

Makalenin amacı, Demokrat Parti dönemi (1950-1960) Türk dış politikasını iç dinamikleriyle birlikte Marksist paradigma ışığında incelemektir. Türk karar mercilerinin ABD yanlısı tutumunun merkez-çevre teorisi kapsamında değerlendirildiği makalede aşağıdaki dört soru cevaplandırılmaktadır:

1. Demokrat Parti döneminde (1950-1960) uygulanan dış politikanın temel özelliği/karakteri nedir?
2. Bu özellik, 1945-1950 döneminde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının uyguladığı dış politikanın bir devamı mıdır, yoksa CHP’nin uyguladığı dış politikadan bir kopuş mudur?
3. Bu özelliğin temel nedeni/kaynağı nedir?
4. Demokrat Parti döneminde uygulanan dış politika Türkiye’yi nasıl etkiledi?

² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950),” içinde *Türkiye Tarihi, 4. Cilt: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Ed. Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997), 131-154.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mete Tunçay, “Siyasal Tarih (1950-1960),” içinde *Türkiye Tarihi, 4. Cilt: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Ed. Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997), 177-187 ve Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1908-1980),” içinde *Türkiye Tarihi, 4. Cilt: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Ed. Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997), 311-325.

Bu soruları cevaplayabilmek için ABD, SSCB, Ortadoğu ülkeleri ve Bağlantısızlar Hareketi ile kurulan ilişkileri incelemek gerekir.

1. ABD İLE İLİŞKİLER

ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan en düşük kayıpla, en yüksek faydayla çıkan ülke oldu. Savaş sonrası Amerikan dış politikasının yedi temel amacı vardı: (1) Uluslararası ticareti canlandırmak ve genişletmek. (2) Avrupa kapitalizmini yeniden inşa etmek ve kontrol altına almak. (3) SSCB'nin nüfuz alanını sınırlamak ve mümkünse sıfırlamak. (4) Yeni bağımsızlığını kazanmış olan Asya ve Afrika ülkelerini kendi nüfuz alanına çekmek. ABD bu ülkeleri ucuz işgücü, hammadde ve tarım deposu ve Amerikan ihraç malları için potansiyel talep alanları olarak görüyordu. (5) Sosyalist hareketleri, örgütlenmeleri ve devrimleri engellemek. (6) Bağlantısızlık hareketinin gelişimini engellemek ve bu hareket içinde yer alan ülkeleri kendi nüfuz alanına çekmek. (7) Ortadoğu petrolünü kontrol etmek ve Baas hareketinin gelişimini engellemek.

Bu yedi stratejiyi içeren Amerikan dış politikasının Türkiye'yi nasıl algıladığını, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanıp Başkan Harry Truman'a sunulan 25 Haziran 1945 tarihli belge şu şekilde özetliyor:

“Amiral Bristol döneminden günümüze kadar Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler şu ilkeler çerçevesinde barışçıl ve dostane bir biçimde sürmüştür: (1) İnsanların özgürce istedikleri siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemleri seçmeleri. (2) Ticarete fırsat eşitliği. (3) Basının haber alma ve verme özgürlüğü. (4) Amerikan eğitim kurumlarının faaliyetlerinin devam etmesi. (5) Amerikan vatandaşlarının haklarının korunması.”⁴

ABD'nin Türkiye'ye yaklaşımının bir özeti olan bu beş “ilke” aslında Amerika'nın savaş sonrasındaki yedi stratejisiyle uyusmaktadır. İlk üç ilke

⁴ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 134.

liberalizmin temel söylemleridir. Son iki ilke ise, ABD'nin Türkiye üzerindeki nüfuzunu devam ettirme ve güçlendirme arzusunu yansıtmaktadır. Aslında bu ilkeler, savaş sonrası Amerikan dış politikasının temel amaçlarının Türkiye ile ilişkilere yansımalarıdır.

1.1. Truman Doktrini ve Türkiye

ABD başkanı Harry Truman'ın soy ismi ile anılan Truman Doktrini, ABD Kongresi'nde "Yunanistan'a ve Türkiye'ye Yardım Yasası" adıyla yasallaştırıldı ve 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman'ın onayıyla yürürlüğe girdi. Doktrin Türkiye ayağı, 12 Temmuz tarihli "Türk-ABD İkili Yardım Anlaşması" ile uygulamaya sokuldu.⁵

Doktrine göre (a) Yunanistan'a 300.000.000 ve Türkiye'ye 100.000.000 dolarlık yardım yapılacak; (b) her iki ülkeye yardımların denetimi için askeri ve sivil personel gönderilecek; (c) Yunan ve Türk askeri personeli Amerika'da eğitilecek; (ç) yardımlar ABD'nin izni olmadan başka devletlere satılamaz, hibe edilemez ve kullanılamaz; (d) yardımların amacı, kaynağı, miktarı ve genişliği hakkında Amerikan basınına tam bilgi verilecek.

Truman Doktrini'nde öngörülen yardım miktarı aşıldı: 1947-1949 yılları arasında (yani CHP iktidarı döneminde) toplam 152.500.000 dolar ve 1950-62 yılları arasında (yani son iki yılı hariç Demokrat Parti iktidarı döneminde) toplam 1.855.700.000 değerinde askeri yardım alındı.⁶

ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yapmış olduğu bu yardımların dört temel amacı vardı ve bu amaçlar, savaş sonrası ABD dış politikasının genel yedi amacı ile son derece uyumluydu: Birincisi; Yunanistan'da sürmekte olan iç savaş komünistlerin aleyhine, kral-burjuvazi iktidarının lehine sonuçlandırmak ve böylece Yunanistan sosyalist devrimini engelleyip bu ülkeyi ABD kontrolünde kapitalist dünya ekonomi sistemine entegre etmek.

⁵ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987), 58-59.

⁶ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler," *Türk Dış Politikası*, Cilt I, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 534-553.

İkincisi; Yunanistan ve Türkiye’de askeri üsler elde etmek. Üçüncüsü; SSCB’yi çevrelemek. Dördüncü amaç ise; Türkiye üzerinden Ortadoğu’ya yakın olmak.

12 Mayıs 1945’te Churchill’in Truman’a yazdığı mektupta yer alan “Rusya üzerine bir demir perde çekilmiştir” ifadesi “Soğuk Savaş”ın habercisi olurken, Truman Doktrini’nin uygulamaya sokulması “Soğuk Savaş”ı resmen başlattı. ABD açısından bu doktrinin önemi, ABD’nin Balkanlara girmesi ve Türkiye üzerinden Ortadoğu’ya yaklaşması oldu. Yunanistan açısından doktrinin önemi, komünist ayaklanmayı (sosyalist devrimi) bastırması ve kapitalist gelişimi güvence altına almasıdır.

Truman Doktrini ile başlatılan askeri yardımlar Türk silahlı kuvvetlerini modernize edip güçlendirdi. Fakat aynı zamanda bu yardımlar, Türkiye’yi askeri açıdan ABD’ye bağımlı hale getirdi. Ayrıca, Türkiye’ye verilen askeri malzemenin bakımının ve yedek parça ihtiyacının ancak ABD’den sağlanabiliyor olması, Türkiye’yi ekonomik yönden olumsuz etkiledi. Örneğin, ilk etapta alınan 100.000.000 dolarlık savaş artığı askeri malzemelerin bakımı ve yedek parçaların ithalatı için yılda 143.000.000 para harcandı.⁷ Bu gibi askeri harcamalar, Türkiye’nin savaş sonrasında elinde tutmayı başardığı dolar rezervini kısa sürede eritti. İlerleyen yıllarda ABD’den yapılan ithalat arttıkça, dolar sıkıntısı daha da arttı ve dış ticaret dengesi bir daha düzeltilemeyecek biçimde bozuldu. Böylece Truman Doktrini Türkiye’nin sadece askeri açıdan değil, aynı zamanda ekonomik açıdan da ABD’ye bağlanma/bağımlı hale gelme sürecini başlatmış oldu.

Türkiye, Truman Doktrini çerçevesinde ABD’den askeri-ekonomik yardımlar almaya ve ülkesini Amerikan personeline açmaya başlayınca, SSCB’nin karşısında ve ABD’nin yanında yer aldığını açıkça ilan etmiş oldu. Bu doktrin ayrıca Türk-Amerikan yakınlaşmasını/ilişkilerini arttırmak suretiyle Türkiye’nin sosyo-kültürel havasını etkiledi. Amerikan hayat tarzı (American Way of Life) Türk toplumuna ve özellikle devlet eliyle büyütülmekte olan kentli burjuvaziye nüfuz etmeye başladı. Böylece

⁷ Erhan, “ABD ve NATO’yla,” 536.

Türkiye’de “Amerikan hayranlığı” arttı. Truman Doktrini’nden itibaren giderek daha fazla ithal edilmeye başlanan Amerikan ürünleri ise, Türk toplumunun hayatını Amerikan hayat tarzına yaklaştırdı.

1.2. Marshall Planı ve Türkiye

ABD Dışişleri Bakanı George Marshall’ın soy ismiyle anılan Marshall Planı, “Ekonomik İşbirliği Kanunu” adıyla Amerikan Kongresi tarafından kabul edildi ve 3 Nisan 1948’de Başkan Truman’ın onayıyla uygulamaya sokuldu. Bu plana göre ABD, İspanya hariç Avrupalı kapitalist ülkelerin ekonomik sorunlarının çözülmesine ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasına yönelik toplam 17 milyar dolar yardımda bulundu. Yardımın bir kısmı hibe, geri kalanı uzun vadeli borç olarak verildi. Yardımların koordinasyonu ve kontrolü amacıyla Amerika’da özel sektör ile devlet temsilcilerini içeren Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) ve yardımdan faydalanacak olan Avrupalı kapitalist ülkeleri kapsayan Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OEEC) tesis edildi.

Marshall Planı; kapitalist Batı Avrupa ekonomisini ABD kontrolünde yeniden yapılandırmayı ve sosyalist Doğu Avrupa karşısında güçlendirmeyi, kapitalist Batı Avrupa ülkelerindeki emekçi kitlelerin yaşam standardını yükselterek devrimleri engellemeyi amaçlıyordu. Plan, ayrıca Avrupa ekonomisinin ithalat gücünü artırmak suretiyle Amerikan mallarına geniş bir Avrupa piyasası oluşturmayı amaçlıyordu.

Türkiye, 4 Temmuz 1948’de ABD ile “Ekonomik İşbirliği Antlaşması” imzalayarak Marshall Planı’na dâhil oldu. Bu antlaşma gereği, Türkiye’nin alacağı ekonomik yardımların kullanımı, OEEC ve ABD’den gelen uzmanların oluşturduğu Ekonomik İşbirliği Misyonu tarafından denetlendi ve yönlendirildi. Alınan ekonomik yardımların hangi alanlarda nasıl kullanılacağı, Amerika’nın ve OEEC’nin iradesine bağlandı.

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye’ye 1948-1952 döneminde toplam 352.000.000 milyon dolar yardım yapıldı. Yardımın 175 milyonu, Amerika’dan mal satın alınması koşuluyla verilen doğrudan yardımlardı.

Doğrudan yardımların 85 milyonu borçlanma, 73 milyonu hibe ve 17 milyonu şarta bağlı yardım olarak verildi. Geriye kalan 177 milyon dolarlık kısım, OEEC ülkelerinden mal satın alınması için verildi. Türkiye'nin aldığı yardım, tüm Marshall yardımlarının sadece binde 36'sını oluşturuyordu.⁸ Ekonomik yardımlar 1952 sonrasında da devam etti. 1953-1959 döneminde ABD'den toplam 592.400.000 dolar ekonomik yardım alındı.⁹

Alınan ekonomik yardımlar tarımsal alanda, hammadde üretiminde, değerli madenlerin çıkarılmasında ve karayolu yapımında kullanıldı. Hatta Türkiye'nin kendi kaynakları/gelirleri de, Amerikan uzmanlarının ve OEEC'nin tavsiyeleri, yönlendirmeleri ve kontrolleri doğrultusunda Demokrat Parti hükümeti tarafından bu dört alanda kullanıldı. Amerika'nın ve OEEC'nin Türkiye ekonomisini bu dört alana yönlendirmesinin nedeni Avrupa kapitalizminin yeniden inşa edilmesi sürecinde Türkiye'ye biçilen roldür. Bu role göre Türkiye, Batı Avrupa sanayilerinin ihtiyacını duyduğu ucuz tarım ve hammadde ürünleri üretilip Avrupa'ya satacak, bunun karşılığında ise Batı Avrupa'dan sanayi mamul malları satın alacaktır. Yardımlar ve hatta öz kaynaklar, söz konusu rol gereği karayolu (demiryolu, tramvay, metro değil) yapımında kullanıldı. Böylece, Amerikan ve Avrupa otomobillerinin Türkiye'ye satılabilmesi için gerekli olan altyapı hazırlanmış oldu. Nitekim karayolları ağı geliştikçe Batı Avrupa ve Amerika'dan ithal edilen otomobil ve otobüs sayısı büyük artış kaydetti. Yani Amerika'dan gelen yardımlar ağır sanayinin ve yüksek teknolojinin kurulup geliştirilmesinde kullanılmadı. Tam tersine, ekonomik yardımlar sonucunda Türkiye, bir "ucuz tarım ve hammadde deposu" haline getirildi. Dolayısıyla Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde gelen askeri-ekonomik yardımlar, Türkiye'yi merkez kapitalist ülkelere -özellikle ABD'ye-bağımlı hale getirdi.

⁸ Bkz.: Senem Üstün, "Turkey and the Marshall Plan: Strive for Aid," *Turkish Yearbook of International Relations* Vol XXVII (1997): 48-52.

⁹ Baskın Oran, "Türkiye'nin Kuzeyindeki Büyük Komşu Sorunu Nedir?" *AÜSBF Dergisi* Cilt XXV (1970): 79.

1.3. NATO'ya Katılım

4 Nisan 1949 tarihinde ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda arasında Kuzey Atlantik Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma 24 Ağustos'ta yürürlüğe girerek Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (NATO) doğurdu. NATO'nun kuruluşu, ABD tarafından geliştirilen dört amaca dayanıyordu: SSCB'yi çevrelemek, Batı Avrupa ülkelerini kapitalist dünya ekonomi sistemi içinde tutmak, ABD'yi Avrupa içinde tutmak ve hem Avrupa'da hem Avrupa dışında yeni sosyalist devrimlerin gerçekleşmesini önlemek.¹⁰

NATO'nun kuruluşu, Türkiye'de hem dönemin CHP hükümeti hem de Demokrat Parti tarafından memnuniyetle karşılandı. Bu "ulusal memnuniyet", CHP iktidarının son günlerinde, 11 Mayıs 1950'de üyelik başvurusuna dönüştü. Fakat başvuru reddedilince söz konusu "ulusal memnuniyet" adeta "ulusal hayal kırıklığı"na dönüştü. 11 gün sonra ise 22 Mayıs'ta CHP iktidarı yerini Demokrat Parti'ye bıraktı. Demokrat Parti, CHP'nin başlattığı NATO'ya katılım politikasını devam ettirdi. Yeni hükümet, hem Amerika'yla hem de Amerika'nın müttefiki Batı Avrupa'yla ilişkilerini geliştirmek ve böylece Türkiye'nin NATO'ya girişini kolaylaştırmak amacıyla, ABD'den ve Batı Avrupa'dan herhangi bir talep gelmemesine rağmen, 25 Temmuz 1950 tarihinde bir aydır sürmekte olan Kore Savaşı'na 4.500 asker yollayacağını açıkladı. Demokrat Parti iktidarı bu kararı TBMM'de tartışmaya sunmadan aldı ve TBMM'nin onayı alınmadan 4.500 askeri Kore Savaşı'na gönderdi. Ana muhalefet partisi CHP, asker gönderme kararının mecliste tartışılmaya sunulmamasını ve meclis onayı olmaksızın bu kararın uygulanmasını protesto etmiş olsa da, savaşın ilerleyen günlerinde "BM idealine ve ABD dostluğuna bağlıyız" diyerek Kore'ye asker gönderilmesine tam destek verdi. Kore'ye asker gönderme kararının alınmasından beş gün sonra, 1 Ağustos 1950'de, Türkiye ikinci defa NATO'ya üyelik başvurusunda bulundu. Fakat ikinci başvuru da

¹⁰ Mustafa Türkeş, "NATO Bağlamında ABD-Türkiye İlişkilerinde Devamlılık ve Değişim," içinde *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 2004), 381-382.

Eylül ayında toplanan NATO Bakanlar Konseyi'nde reddedildi ve böylece ikinci “ulusal hayal kırıklığı” yaşandı.

Başvuruların reddedilmesinin üç temel nedeni vardı: ABD, Yunanistan ve Türkiye'yi içine alacak bir Akdeniz Paketi'nin oluşturulmasını istiyordu. İngiltere ise kendi kontrolünde Türkiye, Yunanistan, İtalya ve Mısır'ı içine alacak bir Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command) örgütünün oluşturulmasını istiyordu. Üçüncüsü; Norveç ve Danimarka, NATO'nun sadece bir savunma ittifakı olmadığını siyasal, kültürel ve sosyal açıdan birbirine benzeyen devletlerin bir araya gelmesiyle oluştuğunu vurgulayarak, Batı Avrupa ve Atlantik bölgesiyle ortak değerleri paylaşmayan Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliklerine karşı çıkmaktaydı. Bu nedenlere rağmen 16-20 Eylül 1951'de yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye ile Yunanistan'ın İttifak'a çağırılmasına karar verildi. Ve nihayet iki komşu ülke 18 Şubat 1952'de resmen NATO'ya katıldı.¹¹ Böylece Türkiye'nin NATO'yla ilgili “ulusal hayal kırıklığı” sona ermiş oldu.

İlk iki başvurunun reddedilmesine rağmen Türkiye'nin Eylül 1951'de NATO'ya kabul edilmesinin beş temel nedeni vardı. Birinci neden Yunanistan ve Türkiye'nin ABD'nin Akdeniz Paketi projesine sıcak bakmamalarıydı. İkincisi; Türkiye, Yunanistan, İtalya ve Mısır devletlerinin İngiltere'nin önerdiği Ortadoğu Komutanlığı projesine yanaşmamalarıydı. Üçüncüsü; ABD çevreleme politikası gereği SSCB'ye yakın ülkelerde hava üslerine ihtiyaç duyuyordu. SSCB'ye yakın olan Türkiye bu amaçla kullanılmaya son derece müsait bir ülke idi. Türkiye bir NATO üssü haline getirilmedikçe Urallar'daki Sovyet sanayi bölgeleriyle Kafkasya'daki petrol kaynaklarının yok edilebilmesi mümkün değildi. Dördüncüsü; Türkiye savaş süresince Kore'ye 6.000'nin üzerinde asker gönderdi. 27 Temmuz 1953'te imzalanan ateşkese kadar Türk askerlerinin 721'i şehit olurken, 2.147'si yaralandı, 234'ü esir düştü ve 175'i kayboldu. Türk askerlerinin Kunuri (26-30 Kasım 1950) muharebesinde kendilerini feda etme pahasına Amerikan

¹¹ Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya katılım süreci için bkz.: Uçarol, *Siyasi*, 886-890; Gevgilili, *Yükseliş ve*, 80-86 ve Faruk Sönmezoglu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası* (İstanbul: Der Yayınları, 2006), 42-47.

birliklerini imha edilmekten kurtarmaları, Amerikan kamuoyunda Türkiye lehine olumlu düşünceler oluşmasına hizmet etti.¹² Beşincisi; İran'da Nisan 1951'de Musaddık'ın iktidara gelip petroleri kamulaştırması, Arap memleketlerinde Batı karşıtı Baas Hareketi'nin gelişmesi, Arap ve Fars dünyasının SSCB'ye yakınlaşmaya başlaması Amerika ve Batı Avrupa açısından Türkiye'nin önemini artırdı. Çünkü Türkiye, Ortadoğu'daki bu "olumsuz" gelişmelere müdahale edebilmek için bir üs olarak kullanılmaya son derece müsait idi.

Bu beş önemli nedenden/gelişmeden dolayı NATO'ya kabul edilen Türkiye, kapitalist Batı ittifakının Ortadoğu'ya yönelik emperyalist politikalarına ve SSCB'ye yönelik çevreleme stratejisine hizmet etti. NATO'ya katılım ile birlikte Türkiye'ye verilen askeri, teknolojik ve ekonomik yardımlar arttı. Bu yardımlar Türkiye'nin askeri kapasitesini geliştirmekle birlikte Batıya –özellikle de ABD'ye– olan askeri, teknik ve ekonomik bağımlılığı arttırdı. Ayrıca NATO'ya katılım, Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkilerini de olumsuz etkiledi.¹³

1.4. ABD ile İkili Anlaşmalar

Demokrat Parti döneminde ABD ile yapılan ikili anlaşmaların sayısının olduğu tam olarak bilinmemektedir. Çünkü bu anlaşmaların çoğu TBMM'ye getirilmeden yapılmış "gizli nitelikli" anlaşmalardır. Bu nedenle anlaşmaların sayısı hakkında değişik iddialar vardır. Örneğin, Süleyman Demirel'in Nisan 1966'da yaptığı açıklamaya göre 1952-1960 döneminde ABD ile 54 ikili anlaşma yapılmıştır. Fakat 1970'li yıllarda bazı politikacıların ve yöneticilerin açıklamalarına göre bu sayı daha yüksektir.

¹² Bkz.: Yüksel Sezgin, *Kore Savaşına Girişimizin Türk Dış Politikamıza Etkisi* (Ankara: 1995).

¹³ NATO'ya katılımın Türkiye'ye askeri, ekonomik ve siyasi etkileri hakkında bkz.: İlder Turan, Dilek Barlas, "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri," içinde *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 2004), s. 158-167.

Bu çalışmada, sayısı tam olarak bilinmeyen ikili anlaşmalardan sadece yedisini ele almakla yetineceğim.¹⁴

Ortak Güvenlik Antlaşması: 7 Ocak 1952'de mektup teatisi yoluyla yapılarak 10 Mart 1954'te TBMM tarafından onaylanan bu antlaşmaya göre Türkiye, ABD'nin askeri girişimlerini destekleme ve gerekirse bu girişimlere yardımcı olma yükümlülüğü altına girdi.

NATO Kuvvetleri Statüsü Sözleşmesi: 25 Ağustos 1952'de imzalanan bu sözleşme 20 Mart 1954'te TBMM tarafından onaylandı. Sözleşme'de, ABD'nin Türkiye'de askeri tesisler ve üsler kurması ve askeri personel buldurması kabul edildi. Sözleşme'nin 7. Maddesine göre, ABD personeli resmi görev dışında suç işlese Türkiye tarafından yargılanacaktır. Resmi görev sırasında yapılan eylemler, ABD yasalarına aykırı ise ABD tarafından, Türk yasalarına aykırı ise Türkiye tarafından yargılanacaktır. ABD personelinin resmi görev sırasında gerçekleştirdiği eylem veya eylemler, hem ABD hem Türk yasalarına göre suç teşkil ediyorsa yargılama ABD tarafından yapılacaktır. Aynı maddeye göre; suç teşkil eden eylemin, resmi görev sırasında mı yoksa resmi görev haricinde mi gerçekleştirildiğine ABD makamı (Amerikan Askeri Yardım Kurulu) karar verecektir.

Askeri Tesisler Anlaşması: TBMM'de tartışmaya sunulmadan ve TBMM'nin onayı alınmadan 23 Haziran 1954'te imzalanıp uygulamaya sokulan bu anlaşma ile Amerikan hava, kara ve deniz kuvvetlerinin Türkiye ülkesini kullanmasına izin verildi. Amerikan askeri uçaklarının Türkiye'deki askeri havaalanlarını kullanmaları, kurulacak üsler Türkiye hükümetinin izni alınarak malzeme, teçhizat, akaryakıt ve ikmal maddeleri yerleştirilmesi, ortak kullanılacak üs ve tesislerin masraflarının iki ülke arasında paylaşılması kararı alındı. Bu anlaşmaya dayanılarak zaman içinde Türkiye'de 90'in üzerinde askeri ve sivil nitelikte Amerikan tesisi kuruldu.

¹⁴ Bkz.: Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1963)* (Ankara: AÜSBF Yayınları, 1979), 105-113 ; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasal Anlaşmaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965), 457-461 ve Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı*, 53-59.

Vergi Muafiyetleri Anlaşması: Askeri Tesisler Anlaşması'na paralel olarak 24 Haziran 1954'te imzalanan bu anlaşmayla, ortak savunma için ABD tarafından yapılacak masraflardan vergi alınmamasına karar verildi. Askeri Tesisler Anlaşması gibi, bu anlaşma da TBMM'ye getirilmedi ve Meclis onayı alınmadı.

Atom Enerjisi Anlaşması: 10 Haziran 1955'te imzalanan ve 14 Aralık 1956'da TBMM tarafından onaylanan anlaşmaya göre Türkiye, ABD'nin vereceği bilimsel yardımlar yoluyla nükleer araştırma merkezleri kurabilecektir. Böylece Türkiye, nükleer enerji ve araştırmalar alanında da ABD'ye bağımlı hale gelmiş oldu.

Türk-Amerikan Güvenlik İşbirliği Anlaşması: 5 Mart 1959'da imzalanan ve 9 Mayıs 1960'ta meclis tarafından onaylanan anlaşmaya göre ABD, Türkiye'ye yönelik bir saldırı durumunda, Türk hükümetinin (meclisin değil) talebiyle, silahlı güç kullanmak da dâhil olmak üzere her türlü yardım ve işbirliğine hazır olacaktır. ABD ayrıca, Türkiye'nin ulusal bağımsızlık ve bütünlüğünün korunması için ve Türk ekonomisinin gelişmesi için askeri ve ekonomik yardımlar vermeye devam edecektir. Bu ikili anlaşma, ABD Kongresi'nin 9 Ocak 1957'de onayladığı ve Türkiye'nin 22 Mart 1957'de resmen katıldığı/kabul ettiği Eisenhower Doktrini çerçevesinde yapılip uygulamaya kondu.

Jüpiter Füzeleri Anlaşması: Eisenhower Doktrini çerçevesinde TBMM'nin onayı alınmadan 25 Ekim 1959'da Paris'te imzalandı. ABD, NATO'nun SSCB'ye karşı birinci vuruş kapasitesini artırmak için üye ülkelere nükleer başlık taşıyan orta menzilli Jüpiter füzeleri yerleştirmeyi önerdi. Öneri, sadece İngiltere, İtalya ve Türkiye tarafından kabul edildi. 25 Ekim 1959 anlaşması Türkiye'ye 15 Jüpiter füzesi yerleştirdi.¹⁵ Bu füzeler, 1962 sonbaharında SSCB-ABD arasında yaşanan Küba Bunalımı sonucunda SSCB'nin isteği üzerine 1963 Nisanında Türkiye'den çıkarıldı.

¹⁵ Amerika ayrıca İngiltere'ye 60 Thor füzesi ve İtalya'ya 30 Jüpiter füzesi yerleştirdi. Bkz.: Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000), 137.

Demokrat Parti iktidarı döneminde yapılan bu gibi ikili anlaşmaların dışında ayrıca ABD'nin ve diğer Batılı merkez kapitalist ülkelerin Türkiye'ye girişini kolaylaştıran bir takım kanunlar çıkarıldı. Bunlardan en önemlileri Yabancı Yatırım Kanunu (1 Ağustos 1951), Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (18 Ocak 1954) ve Petrol Kanunu'dur (7 Mart 1954). Bu üç kanundan ilk ikisi yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini kolaylaştırmak, yabancı sermaye yatırımlarına güvence vermek ve Türkiye'de elde edilen kârların ülke dışına transferini kolaylaştırmak amacıyla hazırlanıp uygulandı. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun 10. maddesi, “yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan bütün haklar, muafiyetler ve imtiyazlardan” yabancı girişimleri de yararlandırmayı kabul etti. Petrol Kanunu ise, Türkiye'de yabancı firmalar tarafından çıkarılacak petrolden elde edilecek gelirin yarı yarıya paylaşılmasını öngörüyordu. Kanunun 2. maddesine göre devlet, petrol arama-çıkarma çalışmalarından vazgeçerek bu alanı özel girişimlere terk etti. Daha da önemlisi, 136. maddeye göre ilgili kanun ancak yabancı şirketlerin onayıyla değiştirilebilecekti. Bu yasalardan en fazla Amerikan sermayesi faydalandı. 1954-1965 döneminde Türkiye'ye giren yabancı sermayenin % 30,5'i Amerikan sermayesiydi. ABD'yi % 17,5'le İsviçre ve % 17 ile Hollanda sermayesi takip etti.¹⁶

ABD ile imzalanan ikili anlaşmalar ve Amerikalı politikacıların/uzmanların tavsiyeleri doğrultusunda ekonomi alanında yapılan yasal düzenlemeler, aynen Truman Doktrini, Marshall Planı ve NATO'ya katılımı olduğu gibi, Türkiye'yi askeri ve ekonomik açıdan ABD'ye bağımlı hale getirdi ve Türkiye'nin bağımsız gelişimini engelledi.

27 Mayıs 1960 darbesine kadar yürürlükte kalan 1924 Anayasası'nın 26. maddesine göre; devletlerle sözleşme, anlaşma ve barış yapma yetkisi TBMM'ye aittir. Fakat yukarıda da belirttiğim gibi, bu dönemde yapılmış olan ikili anlaşmaların büyük çoğunluğunda meclis onayı alınmadı. Hatta anlaşmalar meclis tartışmasına dahi açılmadı. Yani hem anayasa ihlal edildi hem de “ulusal irade”nin temsil edildiği yasama erki sınırlandırıldı.

¹⁶ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993), 349.

Dolayısıyla, bu ikili anlaşmalar neticesinde, “hukuk devleti” ve “ulusal iradenin egemenliği” gibi siyasal liberalizmin ve modern ulus devletin iki önemli ilkesi çiğnenmiş oldu.

İkili anlaşmalar aynı zamanda Türk yargı erkini sınırlandırdı. Çünkü yukarıda açıklandığı gibi, NATO Kuvvetleri Statüsü Sözleşmesi'nin 7. maddesi, Türk topraklarında işlenen bir suç durumunda yabancı bir devlete (ABD) yargılama sürecine doğrudan müdahale hakkı verdi. ABD ile yapılmış olan bu sözleşmenin Türk yargı erkini nasıl sınırlandırdığını ve Türkiye vatandaşlarına nasıl zarar verdiğini ibret verici bir örnekle göstermek istiyorum.

Adana'da görevli Amerikalı Yarbay Allen L. Morrison, Kasım 1959'da, içkili olarak kullandığı özel aracıyla yaya kaldırımına çıkarak bir kişinin ölümüne ve on bir kişinin yaralanmasına yol açtı. Bu olay üzerine Türk yargı makamları, NATO Kuvvetleri Statüsü Sözleşmesi'nin 7. maddesi gereği, ilgili Amerikan makamına, Yarbay Morrison'un, olayı gerçekleştirdiği sırada görevli olup olmadığını sordu. Amerikan makamı, olayın gerçekleştiği sırada adı geçen yarbayın resmi görevde olduğunu bildirdi. Bunun üzerine, NATO Kuvvetleri Statüsü Sözleşmesi'nin 7. maddesi gereği, Yarbay Morrison, Türk mahkemesinde değil, Amerikan askeri mahkemesinde yargılandı. Yargılama sonucunda adı geçen yarbay, “disiplinsiz davranışları” dolayısıyla sadece 1.200 dolar para cezasına çarptırıldı ve ülkesine geri gönderildi.

Yani bir Türk vatandaşını öldürüp on bir Türk vatandaşını yaralayan Amerikalı asker, söz konusu ikili anlaşma nedeniyle, Türk mahkemesi tarafından yargılanamadı. Amerikan mahkemesi ise bir kişinin ölümü ve on bir kişinin yaralanması ile sonuçlanan eylemin cezasını sadece “1.200 Amerikan Doları” olarak belirledi. 1950-1960 döneminde Türkiye'deki Amerikan personelinin işlediği tek suç bu değildi elbette. Daha pek çok suç işlendi Türkiye sınırları içinde. Fakat bu suçları işleyen Amerikan personeli

ya mahkemeye çıkarılmadı ya da çıkarıldıktan sonra serbest bırakıldı.¹⁷ Türk yargı erki Türkiye’de işlenmiş olan bu suçları yargılayamadı.

1.5. Balkan İttifakı

Resmi adı “Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması” olan Balkan Paktı, 25 Şubat 1953’te Atina’da parafe edildi ve 28 Şubat’ta üç tarafın dışişleri bakanları tarafından Ankara’da imzalandı. Bu antlaşmaya göre (a) bir saldırı karşısında antlaşmaya taraf olan devletler kendi ordularıyla müdahale etmeyecek, ortak kararlar alınacak ve bu alınan ortak karara göre hareket edilecek; (b) ilgili devletler ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda işbirliğine gidecek; (c) aralarında çıkacak sorunlar barışçıl yöntemlerle çözülecek, (ç) içlerinden birine yöneltilmiş antlaşmalara girmekten kaçınılacak; (d) antlaşmanın hükümlerine aykırı başka antlaşmalar yapılamayacak; (e) antlaşma, Türkiye ve Yunanistan’ın NATO üyeliğinden doğan hak ve yükümlülüklerini etkilemeyecek; (f) antlaşmaya katılım diğer devletlere açık olacak; (g) yürürlüğe girişi izleyen beş yılın sonunda taraflar, bir yıl öncesinden bildirmeleri koşuluyla antlaşmadan ayrılabilirler. 9 Ağustos 1954’te ise Yugoslavya’nın Bled kentinde “Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında İttifak, Siyasal İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması” imzalandı. Antlaşmada, 28 Şubat 1953 tarihli ilk antlaşmanın yürürlükte kalacağı bildirildi. Böylece Bled Antlaşması, Ankara Antlaşması’nı etkinleştirerek bir Balkan İttifakı’na dönüştürmüştü.¹⁸

Balkan İttifakı Türk ve Yunan dış politikasının değil, Amerikan ve Yugoslav dış politikasının ürünüdür. Balkan İttifakı’nı doğurmuş olan Ankara ve Bled antlaşmaları, ABD’nin Türkiye ile Yunanistan’ı

¹⁷ Bu dönemde Türkiye’de görev yapan Amerikan personeli tarafından işlenmiş olan bazı suçlar/olaylar için bkz.: Namık Behramoğlu, *Türkiye-Amerikan İlişkileri: Demokrat Parti Dönemi*, (İstanbul: Yar Yayınları, 1973), 156-162.

¹⁸ 28 Şubat 1953 Ankara ve 9 Ağustos 1954 Bled antlaşmaları için bkz.: Soysal, *Türkiye’nin*, 420-423, 428-432. Ayrıca konu ile ilgili olarak bkz.: Uçarol, *Siyasi*, 890-893 ve Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı*, 89-95.

yönlendirmesinin ürünüdür. Bu yönlendirme, 1947 Truman Doktrini ile başladı, 1948 Marshall Planı ve 1952’de NATO’ya üyelik ile artarak devam etti. Yani Türkiye ile Yunanistan, ABD’nin yönlendirmesi ve isteği doğrultusunda Yugoslavya’yı da içine alan bir Balkan İttifakı oluşturdu.

ABD, Ankara ve Atina’yı kendi Balkan politikasında kullanırken zorluk çekmedi. Çünkü 1950’ler boyunca her iki ülkede, temel hedefleri kapitalist Batı ile ekonomik ve askeri bütünleşmeyi sağlamak olan ABD destekli merkez sağ partileri iktidarda idi. Hem Türkiye’deki Menderes hükümetinin hem de Yunanistan’daki Papagos-Karamanlis hükümetlerinin temel ekonomi politikaları, ABD’den gelen yardımlar sayesinde kapitalizmi geliştirmek, sermaye birikimini hızlandırmak /arttırmak ve “milli kapitalist sınıfı” büyütme idi. Her iki ülke, dış politika alanında kendi ulusal çıkarlarını ABD ve NATO çıkarlarıyla “özdeş” algıladı/kabul etti. Bu nedenle Türk ve Yunan hükümetleri, kendi özgün Balkan politikalarını üretmedi ve ABD’nin Balkan politikasına bağlandı. Böylece Amerikan dış politikası, Yunan ve Türk dış politikalarını Balkanlar’da kolayca kontrolü altına aldı ve yönlendirdi.

ABD, kendi çıkarlarına hizmet edecek olan bir “Balkan İttifakı” oluşturabilmek için önce bu ittifakın ön hazırlığını yaptı. Yani Türk-Yunan ilişkilerine müdahale ederek bu iki ülke arasında var olan ve ittifakın oluşumunu engelleyen sorunları yumuşattı: Amerikan dış politikasının telkinleri ve girişimleri neticesinde Mayıs 1947’de Türk-Yunan İşbirliği Komitesi oluşturuldu, Eylül 1948’de Türk-Yunan Ticaret Antlaşması imzalandı ve 5 Şubat 1952’de Türk-Yunan Daimi Karma Komisyonu kuruldu. Komisyon, “bölgesel güvenliğin sağlanması için Yugoslavya ile görüşme” kararı alarak Balkan İttifakı girişimini başlattı.

Bunlara ilaveten ABD, Türk-Yunan ilişkilerindeki sorunları yumuşatıp iki devlet arasında bir ittifak oluşturmak için, o dönemde son derece sıcak olan Fener Rum Patrikhanesi sorununa el attı. II. Dünya Savaşı sonrasında Fener Rum Patrikhanesi’nin statüsü, görevleri, yetkileri, patriğin nasıl seçileceği ve kimin patrik olacağı konularında Yunanistan ve Türkiye arasında ciddi sorunlar doğdu. ABD önce, Yunanistan İç Savaşı sırasında

komünist partizanların lehine demeçler vermiş olan SSCB sempatzanı Fener Rum Patriği Maksimos Vaporcis'i, "ruhsal nedenler" gerekçe gösterilerek istifa ettirdi. Ardından da, boşalan makama, sıkı bir anti-komünist ve SSCB düşmanı olan Amerikan vatandaşı Kuzey Amerika Rum Ortodoks Başpiskoposu A. S. Athinagoras'ı 1 Kasım 1948'de seçti. Athinagoras 26 Ocak 1949'da Başkan Truman'ın özel uçağı ile İstanbul'a geldi ve 1972'ye kadar Fener Patriği olarak görev yaptı.¹⁹ Böylece, Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz etkileyen "Patrikhane Sorunu" ABD tarafından -geçici bir süreliğine- çözülmüş oldu.

ABD'nin, Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunları çözüp, bu iki ülkeyi ve Yugoslavya'yı içine alan bir Balkan İttifakı'nı kurmak istemesinin üç nedeni vardı: (1) Truman Doktrini, Marshal Planı ve NATO ile başlayan SSCB'yi çevreleme politikasını güçlendirmek. (2) Balkanlar'da sosyalizmin gelişimini ve yayılmasını engellemek. (3) 1948'de Kominform'dan²⁰ ihraç edilen ve SSCB ile ilişkilerini koparan (daha doğrusu koparmak zorunda kalan) sosyalist Yugoslavya'yı kendi nüfuz alanına çekmek.

Yugoslavya ise böyle bir ittifaka şu nedenlerden/amaçlardan dolayı girmiştir: (1) SSCB'nin 1948'den beri kendisine karşı uyguladığı "yalnızlaştırma" politikasını kırmak ve dış politika açısından ilişkilerini geliştirip çeşitlendirmek. (2) Balkan devletleri arasında hem Moskova'ya hem de Vaşington'a karşı bir "Balkan Hareketi (Balkan devletleri arasında işbirliği)" başlatmak. (3) İkinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Paris

¹⁹ A. Suat Bilge, "The Fener Greek Patriarchate," *Perception* (March-May 1998): 29-30.

²⁰ Kısa adı Kominform olan "Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu", İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından SSCB öncülüğünde kuruldu. Kominform, SSCB, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya, Yugoslavya, Fransa ve İtalya komünist partilerinden oluşuyordu. Teorik olarak, komünist ve işçi partileri arasında işbirliği sağlamak ve uluslararası komünist mücadeleyi güçlendirmek amacıyla kurulmuş olan bu örgüt, pratikte SSCB tarafından diğer komünist partileri kontrol etmek için kullanıldı. Stalin'in ölümünden sonra önemini ve işlevini yitirmeye başlayan Kominform SSCB tarafından 1956'da dağıtıldı; *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, ed. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 2005), 258-259.

Barış Antlaşması'nda Trieste "serbest bölge" olarak kabul edilmişti. İtalya'nın ABD ile yakınlaşıp NATO'da yer almasından endişelenen Yugoslavya, İtalya'nın Trieste'yi almasını ve Balkanlar'da etkili olmasını engellemek için, Türkiye ve Yunanistan'la işbirliği yaparak Batı içinde gücünü artırmak istedi.²¹

Türk veya Yunan dış politikasından çok, Amerikan ve Yugoslav dış politikalarının "çocuğu" olarak doğan Balkan İttifakı, 1958'de fiilen, Haziran 1960'ta resmen öldü ve böylece ABD'nin Balkanlar'a ilişkin bu projesi başarısızlıkla sonuçlandı. Balkan İttifakı'nın kısa sürede sona ermesinin beş temel nedeni vardır: (1) 1955'te Kıbrıs sorununun ortaya çıkması ve bu sorunu diğer sorunların (azınlıklar sorunu, Ege Denizi'yle ilgili sorunlar) takip etmesi Türk-Yunan ilişkilerini iyice bozdu. (2) 1953'te Stalin'in ölümünden sonra de-Stalinizasyon sürecinin başlaması, SSCB'nin Yugoslavya'ya karşı uyguladığı "yalnızlaştırma" politikasına son vermesi, Haziran 1955'te SSCB Başbakanı Nikolay Bulganin ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Birinci Sekreteri Nikita Kruşçev'in Belgrat'ı ziyaret etmesi ve 20. SBKP Kongresi'nde (14-25 Şubat 1956) alınan kararlar sonucunda Yugoslavya'nın SSCB ile ilişkileri normalleşmeye başladı. (3) Ekim 1954'te imzalanan Londra Antlaşması Trieste sorununu kesin olarak çözüme bağlayarak Yugoslavya'nın Trieste ve İtalya ile ilgili endişelerini sona erdirdi. (4) Yugoslavya, 1955 Bandung Konferansı ile birlikte başlayan Bağlantısızlar Hareketi aracılığı ile dış ilişkilerini iyice geliştirdi ve çeşitlendirdi. (5) 9 Ocak 1957'de Amerikan Kongresi tarafından onaylanıp uygulamaya konulan Eisenhower Doktrini, Türkiye ve Yunanistan tarafından kabul edildi. Sosyalist Yugoslavya ise bu doktrini "Amerikan emperyalizminin Ortadoğu'daki yeni planı" olarak değerlendirdi ve reddetti.

Balkan İttifakı'nın henüz kuruluş aşamasında ortaya çıkmaya başlayan bu beş önemli gelişme, ittifakı sona erdiren nedenleri oluşturdu. Böylece Balkan

²¹ İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya'nın dış politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Phyllis Auty, "Yugoslavia's International Relations (1945-1965)," içinde *Contemporary Yugoslavia: Twenty Years of Socialist Experiment*, ed. Wayne S. Vucinich (Berkley and Los Angeles: University of California Press, 1969), 154-202.

İttifakı henüz gelişmeden etkisini kaybetti. Konumuz açısından Balkan İttifakı'nın bize öğrettiği ise şudur: Türkiye, 1950-1960 döneminde kendi Balkan politikasını kendi ulusal çıkarına göre değil, Amerikan dış politikasına göre belirledi. Dolayısıyla, Türkiye'nin bu dönemde izlediği Balkan politikası Amerikan çıkarları doğrultusunda gelişmiştir.

2. SSCB İLE İLİŞKİLER

2.1. Savaş Sonrası SSCB'nin Durumu

SSCB, II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkmasına rağmen büyük yıkım yaşadı. 1941-1945 döneminde 25 milyon insanını kaybetti. Bunların yaklaşık 16 milyonu sivil, geri kalanı asker idi. Savaş sona erdiğinde 25 milyon Sovyet insanı evsiz durumdaydı.²² Sovyet tarımı, sanayisi ve altyapısı da büyük zarar gördü. 100 bin kolektif çiftlik ve 1.800 devlet çiftliği işgalci Alman birlikleri tarafından yerle bir edildi. 1.700 kasaba, 70 bin köy, 35 bin fabrika, 40 bin kütüphane, 84 bin okul, 6 milyon çeşitli bina/yapı, 40 bin mil demiryolu, 90 bin mil telgraf hattı tamamıyla yok edildi. Ülkenin batısına kurulmuş olan sanayi tesislerinin büyük bir kısmı savaş sırasında Alman orduları tarafından yağmalandı, geri kalanı ise yağmadan kurtulabilmek için yerlerinden sökülüp ülkenin doğusuna taşındı. Ayrıca Alman işgali sırasında karayolları, iletişim-ulaşım ağı, elektrik şebekeleri, su ve kanalizasyon sistemleri gibi altyapı olanakları büyük ölçüde kullanılamaz hale geldi. Maddi yıkımın bedeli 128 milyar doları buldu. Bu rakam, savaş öncesi milli gelirin çeyreği kadardı. Sovyet sanayisinin dörtte biri savaşta yıkıldı. 1945 yılında sanayi üretimi 1940 yılındaki üretimin ancak % 30'u kadardı. Savaştan sonra ise 1946'da büyük bir kıtlık sardı ülkeyi ve 1950'ler boyunca sürdü. Bu, 1921'de yaşanılmış olan kıtlıktan daha büyüktü.²³ 1950'lerin

²² Tony Judt, *Postwar: A History of Europe since 1945* (London: Pimlico, 2007), 16-18, 166 ve Geoffrey Hosking, *The First Socialist Society: A History of the Soviet Union from Within* (Cambridge: Harvard University Press, 1996), 296-297.

²³ Melvin C. Wren, *The Course of Russian History* (New York: Macmillan Publishing, 1979), 521-523 ve M. K. Dziewanowski, *A History of Soviet Russia*, (New Jersey: Prentice-Hall 1985), 281.

başında tahıl hasadı 1929'daki seviyenin hala altındaydı.²⁴ 1959 yılında tarım üretimi 1940'taki seviyeye henüz ulaşmış değildi. Ancak 1959'dan sonra tarım üretimi 1940 seviyesini % 7 aşabildi.²⁵ Yani savaş öncesinde kendini besleyebilen tarım ekonomisine sahip olan ülke, savaş sonrasında kendisini besleyemez hale geldi ve açlık çekmeye başladı. Kıtlığı yenmek ve ekonomiyi toparlayabilmek için 1946 yılında 4. Beş Yıllık Plan başlatıldıysa da sürenin sonunda istenilen sonuç elde edilemedi.²⁶

SSCB, ABD gibi savaştan galip çıkmıştı ama bu iki ülke arasında önemli bir fark vardı: Savaş boyunca tek bir bomba ABD topraklarına düşmemişti, Alman orduları tarafından işgale uğramış olan SSCB toprakları üzerinde ise şiddetli savaşlar yaşanmıştı. Bu savaşlar SSCB toplumunu, ekonomisini, şehirlerini, köylerini ve altyapısını yerle bir etmişti. İşte büyük felaket yaşayan SSCB dış politikada da zor durumdaydı. Çünkü ABD başta olmak üzere Batılı kapitalist devletler tarafından kuşatılıyordu. Bu nedenle, Samir Amin'in vurguladığı gibi "Sovyet rejimi, 1917 sonrasında hemen benimsediği, kuşatılmış bir ülkenin savunmacı tavrını asla terk etmedi."²⁷

SSCB, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında kapitalist Batı Avrupa'yı tehdit etmedi. Tam tersine kendisini tehdit altında hissetti ve "devrimci enternasyonalizm" düşüncesinden koparak içe kapandı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB, kendisini büyük bir "güvensizlik ve korku" içinde buldu. Çünkü 12 Mayıs 1945'te Churchill'in Truman'a yazdığı ünlü mektup ("Rusya üzerine bir demir perde çekilmiştir" sözünün yer aldığı mektup) ve 12 Mart 1947'de ilan edilen Truman Doktrini SSCB'ye karşı bir çevreleme politikası başlattı. Bu çevreleme politikası, 1948 Marshall Planı, 1949 NATO'nun kuruluşu, 1954 Balkan İttifakı, 1954 Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO), 1955 Bağdat Paktı, 1957 Eisenhower Doktrini ve 1958 Çevresel Pakt ile devam ettirildi/güçlendirildi. SSCB ise kendisine yönelik bu çevreleme politikasına cevaben Eylül

²⁴ Judt, *Postwar*, 166.

²⁵ Dziewanowski, *A History of*, 284.

²⁶ Hosking, *The First Socialist*, 302-303.

²⁷ Samir Amin, *Küreselleşme Çağında Kapitalizm* çev. Vasıf Erenus, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999), 146.

1947'de Kominform'u, Ocak 1949'da COMECON'u ve 14 Mayıs 1955'te Varşova Paktı'nı kurarak ABD-Batı Avrupa ittifakına karşı "savunmacı politika" izledi.

İçte ciddi ekonomik ve toplumsal sorunlarla, dışta ise ABD'nin kendisine yönelik uyguladığı "çevreleme" ile karşılaşan SSCB, savaş sonrasında sekiz temel politika benimsedi ve uyguladı: (1) Tarımsal üretimi artırıp kendini besleyebilen bir ülke haline gelmek. (2) Ağır sanayisini yeniden kurup geliştirmek. (3) ABD liderliğindeki kapitalist-emperyalist Batı ittifakına karşı kendisini koruyabilmek için hızla silahlanmak ve askeri gücünü artırmak. (4) Kapitalist Batı Avrupa devletlerine karşı sosyalist Doğu Avrupa devletlerini askeri ve ekonomik yönden destekleyip güçlendirmek. (5) Dünya komünist hareketini kendi kontrolüne/denetimine sokmak. (6) Yeni bağımsızlığını kazanan Asya ve Afrika ülkelerini ve devam etmekte olan ulusal bağımsızlık mücadelelerini desteklemek. (7) Ortadoğu'da gelişmekte olan ABD ve Batı Avrupa karşıtı Baas Hareketi'ni desteklemek. (8) 1955'te başlayan Bağlantısızlar Hareketi ile iyi ilişkiler kurmak.

Savaş sonrasında Stalin iktidarı, kendi ülkesinde ve diğer sosyalist ülkelerde "Stalinizasyon" politikası uyguladı. Yani, SSCB içinde ve diğer Avrupalı sosyalist ülkelerde (Yugoslavya hariç) Stalin'e muhalif olan unsurlar tasfiye edildi, parti-devlet aygıtına Stalinistler yerleştirildi ve sosyalist ülkelere "Stalinist sosyalizm modeli (devletçi-komutacı sosyalizm)" ihraç edildi. Stalinizasyon politikasına karşı çıkan Yugoslavya Komünist Partisi, Haziran 1948'de Kominform'dan tasfiye edildi ve bu Balkan ülkesine karşı "yalnızlaştırma" politikası uygulandı.

Stalinizasyon süreci 5 Mart 1953'te Stalin'in ölümünden sonra "de-Stalinizasyon" sürecine dönüştü. Eylül 1953'te Nikita Kruşçev'in SBKP Birinci Sekreteri ve Şubat 1955'te Nikolay Bulganin'in SSCB Başbakanı olmasıyla birlikte de-Stalinizasyon süreci hızlandı. Süreç, 20. SBKP Kongresi (14-25 Şubat 1956) ile doruğa ulaştı. Kongrede Stalin'in SSCB'de ve diğer Avrupalı sosyalist ülkelerde uygulamış olduğu Stalinizasyon politikaları eleştirildi ve Stalinizm açıkça reddedildi. Ayrıca kongre, her ülkenin kendi olanakları ve özelliklerine göre kendi sosyalist politikalarını

belirleme hakkına sahip olduğunu, sosyalizme giden tek bir yolun olmadığını yani sosyalizme giden farklı yolların olduğunu açıkladı. Kongreden çıkan bir başka önemli karar Stalin'in "iki kamp" politikasının reddedilmesidir. "SSCB'nin yanında yer almayan herkes SSCB'ye karşıdır" anlayışına dayanan "iki kamp" politikası yerine, "barış içinde bir arada yaşama" politikası kabul edildi. Bu politikaya göre, kapitalist blok ile sosyalist blok yani kapitalizm ile sosyalizm savaşmadan barış içinde bir arada var olabilir ve yan yana yaşayabilir. Mutlaka bunlardan birisinin diğerine galebe çalması gerekmez. Stalin'in ölümünden ve özellikle 20. SBKP Kongresi'nden sonra SSCB ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler gelişmeye başlarken, SSCB ile Arnavutluk ve SSCB ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler gerilemeye başladı.²⁸

II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin iç ve dış politikasını kısaca özetledikten sonra asıl konumuza geçebiliriz.

2.2. SSCB ile İlişkiler

Savaş sonrasında Türk-Sovyet ilişkilerini en çok etkilemiş olan ve halen en çok tartışılan iki konu SSCB'nin "Boğazlar" ve "toprak" talepleridir. SSCB 19 Mart 1945'te, savaş sonrası koşulların değiştiğini ve bu nedenle yeni bir anlaşmanın yapılması gerektiğini ileri sürerek, 17 Aralık 1925 tarihli "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması"nın uzatılmayacağını Türk tarafına bildirdi.²⁹ SSCB Dışişleri Bakanı Molotov ile Türkiye'nin Moskova'daki büyükelçisi Sarper, yeni anlaşmanın içeriğini görüşmek için Haziran ayında iki defa buluştular. SSCB'nin Boğazlara ilişkin ilk talebi bu görüşmede Türk tarafına sözlü olarak bildirildi. Dışişleri Bakanı Molotov, Büyükelçi Sarper'e 1936'da imzalanmış olan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin eskimiş olduğunu, savaşın yol açtığı yeni şartlara uymadığını ve bu nedenle değiştirilip yeni şartlara uygun hale getirilmesi gerektiğini söyledi. Türk

²⁸ Sander, *Siyasi Tarih*, 375-380.

²⁹ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 276-277.

Büyükelçi ise herhangi bir değişikliğe gerek olmadığını söyleyerek Molotov'un bu önerisini reddetti.

Molotov-Sarper görüşmesinden önce SSCB aslında Yalta Konferansı'nda (4-11 Şubat 1945) İngiltere ve ABD'ye bu görüşünü sunmuştu. SSCB, Molotov-Sarper görüşmesinden bir ay sonra düzenlenen Potsdam Konferansı'nda (17 Temmuz-2 Ağustos 1945) aynı görüşünü yineledi. Potsdam Konferansı sonunda kabul edilen protokolün 16. Maddesi'nde, günün şartlarına cevap vermediği için Montreux'de değişiklik yapılması gerektiği konusunda görüş birliğine varıldığı açıklandı. Ancak nasıl bir değişiklik yapılacağı konusunda Sovyet, İngiliz ve Amerikan tarafları ortak bir karara ulaşamadı. Konunun, Türkiye'yle doğrudan görüşmeler yoluyla ele alınmasına karar verildi.

Nihayet, SSCB'nin Türk Boğazları'na ilişkin ilk notası 8 Ağustos 1946'da geldi. Notada, Boğazlar rejiminin aşağıdaki beş esasa göre yeniden düzenlenmesi isteniyordu: (1) Boğazlar ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır; (2) Boğazlar Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır; (3) Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi yasaklanmalıdır; (4) Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için kullanılan Boğazlara ilişkin rejimin tesisi Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer devletlerin yetkisi dâhilinde olmalıdır. (5) Boğazların müdafaası ve güvenliği Türkiye ve SSCB tarafından ortaklaşa sağlanmalıdır.

30

Sovyet notasını Türkiye'den önce ABD 19 Ağustos'ta ve İngiltere 21 Ağustos'ta birer karşı notayla yanıtladı. Bu yanıtlar, Boğazlar rejiminin yalnızca Karadeniz'e kıyıdaş devletler tarafından düzenlenmesi önerisine karşı çıktı ve Boğazların sadece Türkiye tarafından savunulup güvenliğinin de sadece Türkiye tarafından sağlanması gerektiğini vurguladı. Türkiye'nin Sovyet notasına cevabı ise 22 Ağustos'ta geldi. Türkiye, Sovyet notasında

³⁰ Kemal Girgin, *T. C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (1923-1993)* (Ankara: 1993), 23.

yer alan önerilerden ilk üçünü kabul edip son iki öneriyi reddetti. Ayrıca, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin ancak uluslararası bir konferansla değiştirilebileceği, ama SSCB ile yapılacak ikili görüşmeler/anlaşmalar ile değiştirilemeyeceği bildirildi.

ABD, İngiltere ve Türkiye'nin bu notalarına cevaben SSCB, 24 Eylül 1946'da ikinci notayı Türkiye'ye gönderdi. SSCB, ilk notada yer alan beş maddeyi tekrarladi ve ekledi: Boğazların Türkiye-SSCB ortaklığı tarafından savunulması Türkiye'nin bağımsızlığına, egemenliğine ve güvenliğine zarar vermeyecektir. Tam tersine böyle bir ortaklık, Boğazların daha iyi savunulmasını sağlayacak ve bu nedenle Türkiye'nin güvenlik çıkarlarına daha uygun düşecektir.³¹ SSCB'nin bu ikinci notası da, önce ABD ve İngiltere tarafından (9 Ekim) ve sonra Türkiye tarafından (18 Ekim) reddedildi.

SSCB'nin Boğazlar hakkındaki bu talepleri güvenlik kaygısından kaynaklandı. Boğazların savaş sırasında Almanya tarafından kullanılmış olmasından şikâyetçi olan SSCB, bu stratejik geçidin şimdi de diğer Batılı güçler tarafından kullanılarak yumuşak karnından vurulmasından korkuyordu. Bu nedenle SSCB, kendi güvenliğini artırmak amacıyla Boğazlar rejimini yeniden düzenlemek ve bu stratejik geçidi Türkiye ile birlikte (ortaklaşa) savunmak, Boğazlarda asker bulundurmamak istiyordu. SSCB bu isteklerini güce başvurarak (zor yoluyla) elde etmeye kalkışmadı. Zaten savaş sırasında büyük kayıplara uğramış olan SSCB, ABD ve İngiltere tarafından kabul görmeyen bu isteklerini askeri güce başvurarak elde edebilecek kadar güçlü değildi. Nitekim bunun farkında olan Stalin, 19 Aralık 1945'te İngiliz Başbakanı Bevin'e ve 1947'de ABD'nin Moskova Büyükelçisi Smith'e "Türkiye'ye saldırmayacaklarına" dair garanti vermişti.³² Ayrıca SSCB, ikinci notanın reddinden sonra bu konuyu bir daha gündeme getirmedi. Stalin'in ölümünden sonra ise yeni Kruşçev yönetimi,

³¹ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler (1945-1960)," içinde *Türk Dış Politikası*, Cilt I, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 506.

³² A. Suat Bilge, *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992), 333.

30 Mayıs 1953 tarihli notayla Boğazlar ve topraklar ile ilgili talepleri olmadığını resmen açıkladı.³³

Türk-Sovyet ilişkilerinde savaş sonrasında ortaya çıkmış olan diğer önemli konu/sorun “SSBC'nin toprak talebi”dir. Aslında, ne savaş sırasında ne de savaş sonrasında SSCB'nin sözlü veya yazılı olarak Türkiye'den “resmi” toprak talebi olmadı. Bu konu, Gürcistan Bilimler Akademisi'nden iki profesörün Türkiye toprakları üzerindeki isteklerini dile getiren makalesi ile gündeme geldi. 14 Aralık 1945 tarihinde Komünist gazetesinde, 20 Aralık'ta Pravda ile İzvestiya gazetelerinde yayınlanan ve “Türkiye'den Meşru İsteklerimiz” başlığını taşıyan meşhur makale şöyle sona eriyordu:

“Gürcü halkı hiçbir zaman vazgeçemediği ve vazgeçemeyeceği topraklarını geri almak zorundadır. Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun, Trabzon bölgelerini içine almak üzere Doğu Lazistan'ı yani Gürcistan'dan koparılmış toprakların bir bölümünü kastediyoruz.”³⁴

Bu makale, önce CHP iktidarı, Mayıs 1950'den itibaren ise Demokrat Parti iktidarı tarafından “SSCB Türkiye'den toprak istiyor” ve hatta “SSCB Türkiye'yi işgal etmek istiyor” şeklinde yorumlandı. Bu yorum, o dönemdeki sağcı (liberal, Türkçü, İslamcı, Atatürkçü) gazeteler, gazeteciler, yazarlar ve aydınlar tarafından benimsendi, geliştirildi ve yaygınlaştırıldı. Amerikalı ve İngiliz politikacılar, akademisyenler ve gazeteciler de Türkiye'nin SSCB tarafından tehdit edildiğini, egemenliğin ve bağımsızlığın tehlike altında olduğunu söylediler ve yazdılar.

Tüm bu söylemler, iddialar ve yorumlar Türk kamuoyunda bir “Sovyet/Rus korkusu” meydana getirdi. Böylece Türk kamuoyunda, uzun yıllar etkisini sürdürecektir olan “anti-komünist” ve “anti-SSCB” düşünceleri örtüştü. Bu örtüşme, Türkiye'deki sosyalist aydınları ve işçi-köylü örgütlenmelerini on yıllar boyunca “Rus/Sovyet ajanlığı” ve “Rus/Sovyet

³³ Tellal, “SSCB'yle İlişkiler (1945-1960),” 511-512.

³⁴ Tellal, “SSCB'yle İlişkiler (1945-1960),” 504.

işbirlikçileri” olarak suçladı. Böylece, SSCB’nin Boğazlara ilişkin talepleri ve iki Gürcü profesörün makalesi, dönemin egemen sınıf bloğu (askeri sivil bürokrasi-toprak ağaları-burjuvazi ittifakı) tarafından Türkiye’deki sol muhalefeti ve işçi-köylü hareketini zayıflatmak için kullanıldı. “SSCB, Türkiye’nin egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehdit ediyor” şeklindeki söylemler, yorumlar ve iddialar içerideki kapitalist sömürü ilişkilerini ve dışarıdaki Amerika yanlısı Türk dış politikasını meşrulaştırmak için kullanıldı. Oysa yukarıda da belirttiğimiz gibi; 30 Mayıs 1953 tarihli notada Moskova, Boğazlar ve topraklar ile ilgili talepleri olmadığını Ankara’ya resmen bildirmiş bulunuyordu. Fakat bu notadan sonra da SSCB’ye ilişkin asılsız ithamlar devam etti: SSCB, Boğazları ve Türk topraklarını ele geçirmek istiyor!

SSCB’nin Boğazlara ilişkin iki notası ve iki Gürcü profesörün yazdığı makale Türk tarafını rahatsız ederken, ABD’nin SSCB’ye yönelik “çevreleme” politikasına Türk dış politikasının aktif biçimde destek vermesi de Sovyet tarafını rahatsız etmekteydi. Daha önce de açıkladığımız gibi, ABD-Batı Avrupa ittifakı, 1947’de Truman Doktrini’nin ilanı ile birlikte SSCB’ye ve sosyalizme karşı “çevreleme” politikasını başlattı ve Türkiye bu doktrini benimseyerek “çevreleme” politikasına katılmış oldu: Türkiye 1948 Marshall Planı’na katıldı, 1950’de Kore Savaşı’na asker yolladı, 1952’de NATO’ya üye oldu, ABD’nin telkinleri doğrultusunda 1954’te Balkan İttifakı’na ve 1955’te Bağdat Paketi’ne girdi, ABD ile yapılan ikili anlaşmalar ile kendi toprakları üzerinde Amerikan üslerinin açılmasına izin verdi, 1957 Eisenhower Doktrini’ni kabul etti, bu doktrin çerçevesinde Temmuz 1958’de Amerikan ve İngiliz askerlerinin Lübnan ve Ürdün’e çıkmasını destekledi, 1953 İran, 1957 Suriye ve 1958 Irak krizlerinde ABD-Batı Avrupa ittifakının politikalarına destek verdi, Filistin sorununda yine ABD-Batı Avrupa ittifakı ile birlikte hareket etti, 1958’de ise Amerika’nın isteği doğrultusunda Çevresel Pakt’a katıldı.

Tüm bunlara ilaveten, Türkiye ve ABD arasında -yukarıda da belirtildiği gibi- 15 Ekim 1959’da imzalanan bir anlaşma ile Türkiye topraklarına gerektiğinde SSCB’ye karşı kullanılmak üzere 15 Jüpiter füzesi yerleştirildi. SSCB’nin, Türkiye’deki Amerikan üslerinden duyduğu rahatsızlık U-2

Olayı'nda en üst düzeye çıktı. 1 Mayıs 1960'da Adana'daki İncirlik üssünden havalanan Amerikan U-2 casus uçağı Sovyet hava sahasında istihbarat çalışması yaparken tespit edilip düşürüldü. İlk başta, kendilerine ait bir meteorolojik araştırma uçağının 1 Mayıs günü İncirlik'ten havalandıktan sonra kaybolduğunu, uçağın düşmüş olabileceğini bildiren ABD, U-2 pilotu Gary Powers'ın sağ ele geçirildiğini öğrenince, uçağın istihbarat amaçlı bir U-2 olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı.³⁵ Bu olay, Türkiye'deki askeri üslerin, Amerikan casus uçakları tarafından SSCB'ye karşı kullanıldığını göstermiş oldu.

Türkiye'nin "çevreleme" politikasına destek vermesi, SSCB'nin aleyhine politikalar izlemesi ve Ortadoğu'daki gelişmelerde ABD'nin yanında yer alması kaçınılmaz olarak Türk-Sovyet ilişkilerini olumsuz etkiledi. Türk dış politikası, Moskova tarafından "emperyalistlerin Ortadoğu ve Balkanlar'daki saldırgan ve yayılmacı emellerine alet olma" biçiminde algılandı ve bunun sona erdirilmesi istendi. Tüm bu olumsuzluklara rağmen SSCB Stalin'in ölümünden sonra 1953'ten itibaren Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. 30 Mayıs 1953 tarihli Sovyet notası bunun en güzel göstergesidir. Notada Sovyet tarafı, Türkiye ile ilişkileri geliştirmek istediğini, Türkiye topraklarına ve boğazlarına yönelik her hangi bir talebinin olmadığını bildirdi.³⁶

Moskova'nın Türkiye ile ilişkilerini iyileştirme girişimleri ve bu yöndeki beyanları 1950'ler boyunca sürdü. Dönemin SBKP Birinci Sekreteri ve SSCB Başbakanı Georgi Malenkov, 8 Ağustos 1953'te Yüksek Sovyet'te yaptığı konuşmasında, bu notanın (30 Mayıs 1953 tarihli nota) iki ülke arasında iyi komşuluk ilişkilerini geliştirme amacını taşıdığını açıkladı. Ardından 26 Nisan 1954'te Malenkov, "Türkiye'nin, ilişkileri geliştirmek için yeterince çaba göstermediğinden üzüntü duyduklarım" bildirdi. 12 Kasım 1954'te dönemin Savunma Bakanı Bulganin, Türkiye Büyükelçisi'ne,

³⁵ "U-2 Olayı" için bkz.: Tellal, "SSCB'yle İlişkiler (1945-1960)," 516-517 ve Erhan, "ABD ve NATO'yla," 573-574.

³⁶ Bkz.: İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye: Olaylar Kronolojisi (1945-1975)* (İstanbul: İsis Yayıncılık, 1997), 173-174.

“SSCB’nin yakın geçmişte Türkiye ile ilişkilerinde bazı yanlışlar yaptığını, ama bu yanlışlara Stalin’in neden olduğunu ve bunların yinelenmeyeceğini” söyledi. Aralık 1955’te dönemin SBKP Birinci Sekreteri Kruşçev, “iki devlet arasında Atatürk döneminde iyi ilişkilerin var olduğunu ama Atatürk sonrasında ilişkilerin gerilediğini” belirtti. Bu gerilemede her iki tarafın yaptığı bazı yanlışlıkların payı olduğunu vurgulayan Kruşçev, “ilişkileri iyileştirmek için kendilerinin gerekli adımlar attıklarını, ama Türkiyeli yöneticilerin benzer bir yaklaşım sergilemediklerini” söyledi.³⁷

SSCB’nin 1953 notası ve bundan sonraki Türkiye ile ilişkilerini geliştirme çabaları, ABD ve İngiltere tarafından “SSCB’nin oyunu” olarak nitelendirildi. Bu ikiliye göre SSCB’nin nihai amacı; “bir takım iyi niyetli barışçıl demeçler ve notalar aracılığı” ile Türkiye’yi NATO’dan ve “hür demokratik dünya”dan koparmak idi. Dolayısıyla, ABD-İngiltere ittifakına göre, Türkiye bu oyuna gelmemeli ve “hür demokratik dünya” (yani ABD ve Batı Avrupa) ile ilişkilerini devam ettirmeliydi. ABD ile İngiltere’nin bu değerlendirmeleri ve telkinleri Türkiye’deki Demokrat Parti iktidarı, egemen sınıf bloğu (askeri-sivil bürokrasi, büyük burjuvazi, toprak ağaları ittifakı) ve sağ çevreler (liberaller, Türkçüler, İslamcılar, Atatürkçüler) tarafından savunuldu.

Demokrat Parti iktidarı SSCB’nin 1953 notasına ve daha sonraki demeçlerine soğuk yaklaşırken, sağ çevreler “SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesinin Türkiye’nin egemenliğine ve bağımsızlığına zarar vereceğini” ileri sürüyordu. SSCB yöneticileri Türkiye’ye ekonomik ve teknolojik yardım önerdiğinde, Demokrat Parti vekilleri ve sağ çevreler “Düyun-u Umumiye”yi hatırlatarak karşı çıktı. Onlara göre SSCB, ekonomik ve teknik yardımlar aracılığıyla Türkiye üzerinde siyasi ve ekonomik egemenlik kurmak istiyordu. İlginç olan, Düyun-u Umumiye kurulduğunda SSCB diye bir şey yoktu. SSCB’nin öncülü olarak görülen

³⁷ Bkz.: Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi*, 179, 204, 229, 240 ve Hüseyin Bağcı, “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası,” içinde *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 2004), 189-191.

Rusya Çarlığı da Düyun-u Umumiye'de yer almamıştı.³⁸ 1950'ler boyunca ABD'den daha fazla kredi ve ekonomik yardım alabilmek için büyük çabalar sarf ediliyordu. SSCB yardımları ve SSCB ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi söz konusu olduğunda, sağ çevreler (liberaller, Türkçüler, İslamcılar, Atatürkçüler) “Düyun-u Umumiye”yi hatırlatıyordu.

Buraya kadar ABD ve SSCB ile ilişkiler hakkında yaptığım açıklamalar beni şu soruları sormaya itiyor: Bu dönemde kim kimi tehdit ediyordu? Sovyet dış politikası Türkiye'yi mi tehdit ediyordu, yoksa Türk dış politikası Sovyetler Birliği'ni mi tehdit ediyordu? Bu dönemdeki Türkiye-SSCB ilişkilerinin kötü olmasının nedeni Sovyet tehdidi miydi, yoksa Türkiye Cumhuriyeti'nin sınıfsal ve ideolojik yapısı mıydı? Bu soruları cevaplandırmadan evvel, Türkiye-Ortadoğu ilişkilerini ve Türkiye'nin, Bağlantısızlar Hareketi karşısındaki tutumunu incelememiz gerekiyor.

3. ORTADOĞU ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLER

3.1. Savaş Sonrası Ortadoğu'nun Durumu

İkinci Dünya Savaşı bitiminde sadece 7 Arap ülkesi bağımsızdı: Mısır (1936), Irak (1932), Suriye (1936), Lübnan (1941), Ürdün (1946), Suudi Arabistan (1926) ve Yemen (1918). Bu devletler bir araya gelerek 22 Mart 1945'te Arap Birliği Paktı'nı imzaladı. Örgütün kuruluş amaçları, üye ülkelerin karşılıklı kuvvet kullanımına engel olmak, sorunları barışçıl yoldan çözmek ve üye ülkelere karşı Batı dünyasından gelebilecek saldırılara

³⁸ Osmanlı Devleti'nin 1854-1874 döneminde Batılı ülkelerden aldığı 5,5 milyon franklık dış borcun geri ödenmesinin düzenlenmesi amacıyla 1881'de “Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Meclis-i İdaresi” oluşturuldu. Kısaca “Düyun-u Umumiye” olarak bilinen bu idarenin görevi, Osmanlı Devleti'nin gelirlerini alacaklı devletlerin çıkarlarına uygun biçimde yönetmektir. Bu amaçla tuz, balık avı, pul, ipek, tütün, alkol ve damga vergileri doğrudan Düyun-u Umumiye'ye kalıyor ve böylece alacaklılara aktarılıyordu. Düyun-u Umumiye'nin yönetim kurulunda İngiltere, Hollanda, Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya devletlerinin ve Galata bankerleri ile Osmanlı Bankası'nın temsilcileri yer alıyordu. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, 239-240.

birlikte önlem almak olarak belirlendi.³⁹ Fakat savaş sonrası Arap dünyasındaki asıl önemli gelişme Arap Birliği'nin kuruluşu değil, Baas Hareketi'nin doğuşu ve gelişimi oldu.⁴⁰

1950'li yıllarda Mısır, Suriye ve Irak Baas partilerinin liderliğinde ortaya çıkan bu hareket hem Ortadoğu'yu hem de dünya politikasını etkiledi. Arap milletlerinin yeniden doğuşu ve yeniden dirilişi anlamına gelen Baas Hareketi, Arap entelektüelleri ve genç subaylar tarafından başlatıldı. Hareketin dayandığı ekonomik sınıf kentli küçük burjuvazi oldu. Bu sınıf Avrupalı emperyalist güçlerin Arap coğrafyasına yerleşmelerinin bir ürünü olarak oluşmuştu. Fakat aynı emperyalist güçler bu kentli küçük burjuvazinin gelişip büyük burjuvaziye dönüşmesini engelledi. Dolayısıyla, Arap küçük burjuvazisinin Baas Hareketi'ni desteklemesinin nedeni, büyük burjuva haline gelmelerini engelleyen emperyalizmin Ortadoğu'daki varlığını yok etme isteği idi. Emperyalist güçlerle ekonomik çıkar ilişkisi içinde olan kraliyet aileleri ve aşiret liderleri ise Baas Hareketi'ne sert biçimde karşı çıktı ve Batılı güçlerin yardımıyla bu hareketi bastırmaya çalıştı.

Entelektüeller-genç subaylar-küçük burjuvazi ittifakına dayanan Baas Hareketi dört temel düşünceyi içeriyordu:

(1) Üçüncü Dünyacılık Görüşü: Arap devletleri ve halkları NATO ve Varşova Paktı içinde yer almamalıdır. Yapılması gereken, bağımsızlığını yeni kazanmış olan veya halen bağımsızlık mücadelesi vermekte olan "Üçüncü Dünya" ülkeleri ve halkları ile birlikte hareket etmektir.

(2) Milliyetçilik: Araplar tam bağımsızlık için Batılı emperyalist devletlere (Batı Avrupa devletleri, ABD) ve İsrail'e karşı birlikte mücadele etmelidir.

³⁹ Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi*, 30 ve Aptülahat Akşin, *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politikası ve Ortadoğu* (İstanbul: 1959), 71-74.

⁴⁰ Baas Hareketi hakkında bkz.: Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alagon (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 463-473.

(3) Sosyalizm: Bu görüşe göre devlet; toprak reformu yapmalı, doğal kaynakları (özellikle petroleri) kamulaştırmalı, gelir dağılımını düzenlemeli, planlı ekonomi uygulamalı, kaynakları ulusun çıkarına kullanmalı ve genel bir ekonomik-toplumsal kalkınma gerçekleştirmelidir. Görüldüğü gibi Baas sosyalizmi, Marksist sosyalizm anlayışından farklıdır. Çünkü Marksist sosyalizmin amacı sınıfsız, sömürsüz, devletsiz bir komünist toplum kurmaktır. Baas sosyalizmi ise devletçi bir karaktere sahipti. Yani devlet eliyle uygulanacak planlı politikalar yoluyla genel bir ekonomik ve toplumsal kalkınma sürecini amaçlıyordu.

(4) İslamcılık: Baas Hareketi'ne göre İslam dini, sosyalizm ile çelişmez, tam tersine, sosyalizmin sömürüye karşı çıkışı ile İslam'ın adalet anlayışı birbirini tamamlamaktadır ve birbiriyle örtüşmektedir. Baas Hareketi'nin İslamiyet ile sosyalizmi bu şekilde bağdaştırması “Yeşil Sosyalizm” kavramını siyaset literatürüne soktu.

Bu dört düşünceyi içeren Baas Hareketi'nin dört stratejik amacı vardı: Petrolü kamulaştırmak, ulusal sanayiye kurup kalkınmak, Arap uluslarının tam bağımsızlığını sağlamak ve Arap Birliği'ni güçlendirmek.⁴¹

Baas Hareketi'nin içerdiği dört düşünce ve dört amaç ABD-Batı Avrupa ittifakının dış politika stratejilerine ve ekonomik çıkarlarına aykırıydı. Çünkü Batı ittifakı, Ortadoğu'ya yerleşmek ve buradaki enerji kaynaklarını mümkün olduğu kadar az maliyetle ele geçirmek/kontrol etmek istiyordu. Baas Hareketi'nin gelişmesi, güçlenmesi ve Ortadoğu'ya hâkim olması Batı

⁴¹ Burada Lenin'in “Emperyalizm” kuramından hareketle Baas Hareketi'nin siyasal karakterine ilişkin bir tartışma açmak istiyorum: *Baas Hareketi anti-emperyalist değildi*. Çünkü emperyalizm kapitalizmin tekelleşmiş üst aşamasıdır ve dolayısıyla “anti-emperyalist” olmak için “anti-kapitalist” olmak gerekir. Yani anti-kapitalist olmadan anti-emperyalist olunamaz. Bkz.: Vladimir İliç Ulyanov Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya (Ankara: Sol Yayınları, 1992). Oysa Baas Hareketi, “anti-kapitalist” değildi ve bu nedenle hiçbir zaman “anti-emperyalist” olamadı. Bu hareket, Arap ülkelerinin Batılı emperyalist güçler tarafından sömürgeleştirilmesine karşıydı. Bu nedenle Baas Hareketi'ni, “anti-kapitalist” veya “anti-emperyalist” olarak değil, “anti-sömürgeci” olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

ittifakının Ortadoğu'ya yönelik bu politikasını/amacını engelleyebilirdi. Bu nedenle, ABD-Batı Avrupa ittifakı Baas Hareketi'ni zayıflatmaya çalıştı. Bu amaçla Batılı devletler, Ortadoğu'daki kraliyet ailelerini ve aşiretleri Baas Hareketi'ne karşı destekledi. Böyle bir ortamda Baas Hareketi, SSCB'ye yakınlığı ve Bağlantısızlık Hareketi'nin aktif üyesi oldu.

Böyle bir konjunktürde Türkiye, Baas Hareketi'nin ve Ortadoğu halklarının karşısında, ABD-Batı Avrupa ittifakının yanında yer aldı. Başka bir ifadeyle Türkiye, 1950-1960 döneminde Ortadoğu'da ABD eksenli dış politika izledi. Bu dış politika, ABD-Batı Avrupa ittifakının Ortadoğu'daki çıkarlarına hizmet etti. Türkiye'nin 1950'lerde Ortadoğu'da izlemiş olduğu ABD eksenli dış politikasını beş konuda özetleyebiliriz: (1) İran Darbesi, (2) Bağdat Paketi, (3) Süveyş Krizi, (4) Eisenhower Doktrini, (5) Filistin Sorunu ve İsrail ile ilişkiler.

3.2. İran Darbesi ve Türkiye

İran'ın güney petrol yataklarını işletme imtiyazına sahip olan İngiliz Anglo-Iranian Oil Company ile İran hükümeti arasında Temmuz 1949'da kârın paylaşımına ilişkin yeni bir anlaşma imzalandı. Fakat Musaddık liderliğindeki Ulusal Cephe'nin girişimiyle bu anlaşma meclis tarafından reddedildi. Ulusal Cephe, komünist Tudeh Partisi ve Şii ulema arasında kurulan güçlü ittifak İran petrolünün kamulaştırılmasını önerdi. Ve nihayet, Nisan 1951'de Musaddık başbakan olduktan iki gün sonra petrol meclis kararı ile kamulaştırıldı. Bunun üzerine İngiltere, uluslararası alanda İran'a karşı kampanya başlattı. Şubat 1953'te Şah Muhammed Rıza Pehlevi'yi tahtından düşüren Musaddık ülkeye tam olarak hakim oldu. İngiltere-ABD ittifakı Ağustos 1953'te Musaddık yönetimine karşı askeri darbe düzenledi. Böylece Musaddık devrildi ve Şah Pehlevi tekrar tahtına oturtuldu. Şah, ABD ve İngiltere'nin yardımlarıyla ülkede kontrolü sağladıktan sonra 1954 yılında İngiltere ile yeni bir petrol anlaşması imzaladı. Bu anlaşmaya göre, sekiz ayrı şirketin oluşturduğu bir uluslararası konsorsiyum (hisselerin % 40'ı İngiltere'ye, % 60'ı diğer şirketlere aittir) İran petrolünü işletecek ve

kârın %50'sini İran'a verecekti. Ayrıca İran, İngiltere'ye 1957-1966 yılları arasında 25 milyon sterlin kamulaştırma tazminatı ödeyecekti.⁴²

Musaddık'ın iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye-İran ilişkileri krize girdi. Türkiye, komünist Tudeh Partisi ile ittifak halinde olan Ulusal Cephe'nin iktidara gelmesinin İran'da "kaos ortamı yaratacağını" ve Musaddık hükümetinin "SSCB güdümlü rejime" dönüşeceğini iddia etti. Petrol konusunda Musaddık hükümeti ile İngiltere arasında gerginlik yaşanırken Türkiye, İran'a karşı uygulanan petrol ambargosuna uymak dâhil her konuda İngiltere'ye tam destek verdi. İran'a karşı yapılması olası bir İngiliz-Amerikan darbesini teşvik etti ve destekledi. İran'daki Musaddık yönetimi ise Türkiye'yi "emperyalizmin maşası" olmakla suçladı. Türk dış politikası, Musaddık'ı deviren Ağustos 1953 darbesini, "İran'da ve Ortadoğu'da barışın ve düzenin sağlanması için olumlu gelişme" olarak değerlendirdi. Şah Pehlevi'yi tekrar iktidara getiren Ağustos 1953 darbesi ile birlikte Türkiye-İran ilişkileri bir gecede kriz ortamından çıkıp işbirliğine dönüştü. Bu tarihten itibaren ilişkilerin asıl konusu Bağdat Paktı oldu.⁴³

3.3. Bağdat Paktı ve Türkiye

Bağdat Paktı ABD-Batı Avrupa ittifakının ürünüdür. Bu ittifak, SSCB'yi çevrelemek, sosyalizmin Ortadoğu'ya yayılmasını engellemek, Baas Hareketi'nin gücünü kırmak ve Ortadoğu'ya yerleşmek amacıyla Haziran 1951'de "Ortadoğu Komutanlığı" projesini oluşturdu. SSCB, Mısır ve Suriye tarafından sert bir şekilde eleştirilince projenin adı "Ortadoğu Savunma Örgütü" olarak değiştirildi (Haziran 1952).

Projenin hayata geçirilmesi için ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye hükümetleri Ortadoğu devletleriyle yoğun bir diplomasi trafiği başlattı. Bu trafiğin ilk ürünü, 28 Aralık 1953'te ABD ile Pakistan arasında imzalanan Teknik ve Ekonomik Yardım Antlaşması oldu. Ardından Türkiye ve

⁴² Sander, *Siyasi Tarih*, 263.

⁴³ Gökhan Çetinsaya, "Türk-İran İlişkileri," içinde *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 2004), s. 210-216.

Pakistan arasında Dostane İşbirliği Antlaşması (2 Nisan 1954) imzalandı. Karaçi Antlaşması olarak da bilinen bu antlaşmaya göre, taraflar ortak çıkarlarını ilgilendiren uluslararası konularda görüş alışverişinde bulunacak ve kültürel, ekonomik ve teknik konularda işbirliği yapacaktır.⁴⁴

Karaçi Antlaşması'nı Türkiye-İrak Karşılıklı İşbirliği Antlaşması (24 Şubat 1955) takip etti. "Bağdat Paktı" olarak anılan bu antlaşmaya göre (a) taraflar güvenlik ve savunma alanında işbirliği yapacak; (b) bu konuda alınacak tedbirler, tarafların yetkili makamları arasında müzakereler neticesinde belirlenecek; (c) taraflar birbirlerinin içişlerine karışmayacak ve aralarındaki sorunlar barışçıl yollarla çözülecek; (ç) antlaşma, tarafların tanıdığı diğer devletlerin katılımına açık olacak; (d) antlaşmaya taraf olanların sayısı en az dördü bulunca bakanlar düzeyinde sürekli konsey oluşturulacak.⁴⁵

Türkiye'deki Demokrat Parti hükümeti ile Irak'taki Batı yanlısı Nuri Sait Paşa hükümeti, Arap devletlerini bu pakta katılmaya çağırıldı. ABD, İngiltere ve Fransa hükümetleri de Arap devletlerine Bağdat Paktı'na katılmaları yönünde telkinlerde bulundu. Fakat bu çağrı ve telkinler sonuç vermedi. Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Ürdün ve Lübnan hükümetleri pakta katılmayı reddetti ve Arap devletleri arasında ekonomik, siyasal ve askeri işbirliğin artırılması yönünde açıklamalarda bulundu. SSCB ise Bağdat Paktı'nı, "emperyalizmin Ortadoğu'daki yayılmacı politikalarının ürünü" olarak tanımladı.

Bağdat Paktı'na 4 Nisan'da İngiltere, 23 Eylül'de Pakistan ve 3 Kasım'da İran dâhil oldu. Böylece paktın üye sayısı beşe yükseldi ve Bağdat Paktı Sürekli Konseyi oluşturuldu. Konsey ilk toplantısını Bağdat'ta yaptı.

⁴⁴ Mehmet Gönlübol, A. Haluk Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)* (Ankara: AÜSBF Yayınları, 1969), 272.

⁴⁵ Soysal, *Türkiye'nin Dış Münasebetleri*, 436-439.

Toplantıya gözlemci heyet gönderen ABD, Konsey ile sürekli askeri-siyasi temas içinde olacağını açıkladı.⁴⁶

ABD, SSCB'yi çevrelemek ve Baas Hareketi'ni engellemek için böyle bir pakttan oluşturulmasını başından beri destekledi, fakat iki temel nedenden dolayı doğrudan Bağdat Paktı içinde yer almadı: Birincisi; ABD pakta doğrudan katılarak SSCB'yi daha fazla kışkırtmaktan ve kızdırmaktan kaçındı. İkincisi; Mısır ve Suriye başta olmak üzere Arap devletleri ABD'den çok SSCB'ye yakın duruyorlardı. Dolayısıyla ABD, Bağdat Paktı'na üye olup Arap devletlerini daha fazla kendisinden soğutmak istemedi. Çünkü böyle bir durum Arap devletlerini SSCB'ye daha fazla yaklaştırabilirdi.⁴⁷

Bağdat Paktı açısından en önemli gelişme 1958'de Irak'ta yaşandı: 14 Temmuz 1958'de General Kasım askeri darbe düzenledi. Yönetimi ele alan darbeci grup Kral Faysal'ı, Prens Abdülilah'ı ve Başbakan Nuri Sait'i öldürdü. Böylece Irak'taki Batı yanlısı kralcı rejim yıkıldı ve Batı karşıtı bir cumhuriyet rejimi kuruldu. Yeni rejim ilk olarak Irak petrolerini kamulaştırdı. SSCB, Mısır ve Suriye yeni yönetimi tanıyıp Irak'taki rejim değişikliğini olumlu karşıladı. ABD ise, Irak'taki iktidar ve rejim değişikliğinden büyük rahatsızlık duydu. Fakat buna rağmen ABD, SSCB'nin ve Baas Hareketi'nin tepkisinden çekindiği için Irak'taki yeni yönetime/rejime karşı yumuşak bir politika izledi.

Irak'taki değişim karşısında Türkiye'nin tavrı, ABD'nin tavrından çok daha sert oldu. Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 17 Temmuz'da yani darbeden üç gün sonra, Irak'taki yeni yönetimi tanımadıklarını açıkladı. Demokrat Parti hükümeti, Irak'a "askeri müdahale" olasılığı üzerinde durmaya ve planlar yapmaya başladı. Fakat Irak'a yönelik herhangi bir askeri müdahalenin Irak halkını General Kasım yönetimi etrafında kenetleyeceğini, yeni yönetimi Mısır-Suriye-SSCB üçlüsüne

⁴⁶ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası* (Ankara: AÜSBF Yayınları, 1983), 356-357.

⁴⁷ Gönlübol, Ülman, *Olaylarla Türk*, 286-287.

yakınlaştıracığını ve daha da önemlisi SSCB'nin müdahalesine yol açabileceğini düşünen ABD, Türkiye'nin Irak'a askeri müdahalede bulunmasını engelledi. ABD'nin General Kasım yönetimine karşı yumuşak politika izlemesi üzerine Türkiye, tutumunu yumuşatıp 31 Temmuz'da yeni yönetimi/rejimi tanımak zorunda kaldı.⁴⁸

General Kasım yönetimi, başlangıçta, Batıdan gelebilecek muhtemel bir askeri müdahaleyi engelleyebilmek için, Batılı devletlerle ilişkilerini bozmamaya özen gösterdi ve bu nedenle Bağdat Paktı'ndan hemen çekilmedi. Fakat kısa zaman içinde yeni rejim SSCB, Mısır ve Suriye ile ilişkilerini geliştirip Bağdat Paktı'na karşı ilgisini azalttı. Ve nihayet General Kasım yönetimi, "askeri ve saldırgan bir pakta üye olmanın Irak'ın tarafsızlığıyla bağdaşmadığını" bildirerek, 24 Mart 1959'da Bağdat Paktı'ndan çekildi. Böylece paktın Arap dünyasıyla olan bağı kopmuş oldu.

Bu gelişme üzerine Bağdat Paktı'nın diğer dört üyesi (Türkiye, İngiltere, Pakistan ve İran) 21 Ağustos 1959'da yaptıkları bir açıklamayla paktın adını Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) olarak değiştirdi ve örgütün merkezini Bağdat'tan Ankara'ya taşıdı. 24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye ile Irak arasında imzalanmış ve Bağdat Paktı'nı kurmuş olan antlaşma CENTO'nun kurucu antlaşması olmaya devam etti.⁴⁹ CENTO, 1979'da İran'da Humeyni'nin iktidara gelmesine kadar çalışmalarını sürdürdü. Pakistan 12 Mart 1979'da "paktın Pakistan'ın güvenliğini koruyamadığını" söyleyerek ve İran bir gün sonra "paktın yalnızca emperyalistlerin çıkarlarını koruduğunu" söyleyerek CENTO'dan ayrıldı. Bunun üzerine Türkiye de 16 Mart'ta örgütten çekildiğini bildirmek zorunda kaldı ve böylece CENTO tarihe karışmış oldu.⁵⁰

Bağdat Paktı'nın kuruluşu ve faaliyetleri üç sonuç doğurdu: (1) Arap devletleri, ABD-Batı Avrupa ittifakından daha fazla uzaklaşıp SSCB'ye

⁴⁸ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler: Arap Devletleriyle İlişkiler," *Türk Dış Politikası*, Cilt I, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 632 ve Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı*, 113.

⁴⁹ Bağcı, a. g. e., s. 204-205.

⁵⁰ Gürün, *Dış İlişkiler*, 360-366 ve Uçarol, *Siyasi*, 893-895.

daha fazla yakınlaştı. Sosyalizmin yayılmasını engellemek ve SSCB'yi çevrelemek için kurulmuş olan Bağdat Paktı, bölgede Sovyet etkisinin artmasına zemin hazırladı. (2) Türkiye'nin Arap devletleri ile olan ilişkileri geriledi. (3) Türkiye'nin saygınlığı yeni bağımsızlığını kazanmış olan devletler ve halklar nezdinde azaldı.

3.4. Süveyş Krizi ve Türkiye

İngiltere ile imzalanan 1936 Antlaşması sonucunda Mısır, İngilizlere Süveyş Kanalı'nda bir takım haklar tanınması karşılığında bağımsızlığını kazandı. Bu tarihten 1952'ye kadar Mısır, Kral Faruk tarafından yönetildi. 1952'de Albay Cemal Abdülnasır, Kral Faruk'u iktidardan düşürdü, bir yıl sonra cumhuriyet ilan edildi ve böylece Mısır'da Baas dönemi başladı.

Mısır Baas rejimi Çin Halk Cumhuriyeti ve SSCB ile ilişkilerini geliştirdi. Buna bir tepki olarak ABD, Mısır'a Asuan Barajı'nın inşası için söz verdiği yardımı yapmayacağını açıkladı (15 Temmuz 1956). Bunun üzerine Abdülnasır yönetimi, Süveyş Kanalı'nı kamulaştırdı ve 1936 İngiliz-Mısır Antlaşması ile İngiltere'ye tanınmış olan hakları iptal etti (26 Temmuz).

Süveyş Kanalı'nın kamulaştırılması ABD, İngiltere ve Fransa tarafından kınandı. Bu devletlerin isteği üzerine 16 Ağustos ve 3 Eylül tarihlerinde Londra Konferansları düzenlendi. Görüşmelerin sonunda ABD-Fransa-İngiltere ittifakı, kanalın bir uluslararası komisyon tarafından denetlenmesini istedi. Mısır ve SSCB bu isteği kabul etmedi. Bunun üzerine İngiltere-Fransa-İsrail ittifakı 29 Ekim'de Mısır'a saldırdı. Zayıf Mısır ordusu, kısa sürede yenilgiye uğratıldı. Dönemin iki lider devleti olan ABD ve SSCB, saldırıyı kınayarak işgalci orduların derhal Mısır'dan çekilmelerini istedi. Amerikan ve Sovyet isteğine itaat etmek zorunda kalan İngiliz-Fransız-İsrail silahlı kuvvetleri 3 Aralık'ta Mısır topraklarından çekilmeye başladı. Geri çekilme süreci Aralık sonunda tamamlandı.

Türkiye kriz süresince ilginç bir tutum izledi: Demokrat Parti hükümeti ve ana muhalefet partisi CHP, Londra Konferansları'nda ABD, İngiltere ve

Fransa tarafından ortaya atılan “kanalın uluslararası denetim altına alınması” fikrini destekledi. Savaş başlayınca Türkiye, Mısır’a yönelik gerçekleştirilen silah kullanımını “uluslararası hukukun ihlali” olarak değerlendirdi. Fakat aynı Türkiye, savaşın ve krizin asıl sorumlusunun Mısır olduğunu açıkladı. Ayrıca Demokrat Parti yöneticileri, Mısır lideri Abdülnasır’ı defalarca sert biçimde suçladılar, kınadılar ve krizin/savaşın “baş sorumlusu” ilan ettiler. Türkiye, İsrail’i de kınadı ve büyükelçisini bu ülkeden çekti. Ama Türk diplomasisi, büyükelçisini geriye çağırdığı gün, İsrail ile olan “dostluk ve ticaret ilişkilerini” kesmek istemediğini bildirdi. Diğer iki saldırgan devlet (Fransa, İngiltere) ise kınanmadı ve buralardaki Türk büyükelçileri geri çağırılmadı. Ayrıca Türkiye, ABD’nin krizi çözmek için BM bünyesinde yapmış olduğu girişimlerin takdirle karşılanması gerektiğini belirtirken, SSCB’nin, “krizin derinleşmesinden sorumlu” olduğunu ileri sürdü.⁵¹

Türkiye’nin izlediği politika Araplar nezdinde Ankara’nın prestijini bir kez daha sarstı. İsrail’in kınanması ve büyükelçininin geri çekilmesi memnuniyetle karşılandı. Ama bu, Arapları yeterince tatmin etmedi. Çünkü saldırının asıl aktörleri olan İngiltere ve Fransa kınanmadı ve buralardaki büyükelçiler geri çekilmedi. Ayrıca Abdülnasır’ın suçlanması ve krizden dolayı sorumlu tutulması, Mısır ile Türkiye arasında gerginliğe neden oldu.

3.000 askerini kaybeden Mısır savaş sonunda kanala tamamen hâkim oldu, İngiliz üslerini kapattı ve böylece 1881’den beri devam etmekte olan Mısır’daki İngiliz varlığı sona erdi. İngiltere-Fransa-İsrail saldırısına karşı direnen Mısır, Baas Hareketi’nin ve Arap dünyasının lideri konumuna yükseldi. Mısır Başkanı Abdülnasır da Arap dünyasının en etkili/güçlü lideri haline geldi. Ayrıca Mısır’ın Batı ve İsrail karşısındaki direnişi Ortadoğu’da genel olarak Baas Hareketi’ne ivme kazandırdı.

Krizin başlangıcından beri Mısır’ı desteklemiş olan SSCB, Ortadoğu’daki saygınlığını ve Mısır üzerindeki etkinliğini artırdı. Savaş öncesinde İngiltere-Fransa ittifakının yanında yer alan, Mısır’ı kınayan ve “kanalın uluslararası

⁵¹ Bkz.: Bağcı, “Demokrat Parti’nin,” 191-194 ; Gevgilili, *Yükseliş ve*, 96-98 ve Fırat, Kürkcüoğlu, “Orta Doğu’yla İlişkiler,” 627-629.

denetimi” fikrini savunan ABD, savaş başlayınca taraf değiştirerek açıkça Mısır’ı destekledi, saldırıyı kınadı ve saldırganların Mısır’dan geri çekilmesini istedi. Amerikan politikasındaki bu değişikliğin iki temel nedeni vardı: ABD; ilk olarak, İngiltere ile Fransa’nın Ortadoğu’ya yerleşip bölgede kendisine rakip olmalarını ve ikinci olarak, Arap devletlerinin kendisinden uzaklaşmasını istemiyordu. Bu iki kaygıdan dolayı ABD’nin savaş başlayınca tavrını değiştirip Mısır’ı desteklemesi bölgede prestijini arttırdı. Fakat Eisenhower Doktrini kazanılan prestiji gerilettilti.

3.5. Eisenhower Doktrini ve Türkiye⁵²

Dönemin ABD Başkanı Eisenhower Ortadoğu ile ilgili hazırladığı raporunu 5 Ocak 1957’de ABD Kongresi’ne sundu. Kongre raporu 9 Mart’ta onayladı. Eisenhower Doktrini olarak anılan rapora göre (a) Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü Amerikan çıkarları ve dünya barışı için hayati önem taşımaktadır; (b) ABD, uluslararası komünizm tarafından kontrol edilen herhangi bir devletten gelecek saldırıya karşı koymak için yardım talep edecek devletlerin toprak bütünlüğünü ve siyasal bağımsızlığını korumak amacıyla saldırıya maruz kalan devlete askeri ve ekonomik yardım yapacaktır; (c) bu yardımların yapılabilmesi için ödenek ayrılacak ve ödenek Başkan tarafından kullanılacaktır. Eisenhower Doktrini’nin üç amacı vardı: Birincisi, Süveyş krizinden sonra Ortadoğu’da artan Sovyet etkisini ve prestijini azaltmak; ikincisi, Süveyş krizi sonrasında ivme kazanan Baas Hareketi’ni zayıflatmak ve üçüncüsü, bölgedeki petroleri kontrol etmek.

SSCB, Mısır ve Suriye bu doktrini “Ortadoğu ülkelerinin içişlerine doğrudan müdahale”, “Siyonizm tarafından desteklenen emperyalist plan” ve “Baas Hareketi’ne karşı saldırı” olarak değerlendirdi. Lübnan, Libya, İran, Pakistan ve Irak doktrini resmen kabul eden devletler oldu. 14 Temmuz

⁵² Bu konuda kullanılan kaynaklar: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989), 501-512; Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası* (Ankara: İmge Kitabevi, 1990), 83-91; Edip Çelik, *Türkiye’nin Dış Politika Tarihi* (İstanbul: Gerçek Yayınevi), 135-136 ve Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı*, 109-115.

1958’de Irak’ta iktidara gelen General Kasım bu doktrini reddedip SSCB, Suriye ve Mısır’a yaklaştı.

Türkiye doktrini memnuniyetle karşılayan ülkelerden birisi oldu ve 22 Mart 1958’de ABD ile ortak bildiri yayınladı. Bildiride, ABD’nin kesin ve değişmez amacının “ahlak kurallarının hüküm süreceği bir dünyada adil barışın kurulması” olduğu vurgulandı. Ayrıca ortak bildiri, “Ortadoğu’nun komünizme karşı korunmasının Amerikan ve Ortadoğu uluslarının ortak çıkarı” olduğunu ifade etti. Eisenhower Doktrini, ilan edildikten sonra üç ciddi sınavdan geçti. Bu sınavların ilkinde sınıfta kalan doktrin, Lübnan ve Ürdün sınavlarında başarılı oldu:

1. Suriye Krizi: Süveyş krizinde Mısır ve SSCB ile birlikte hareket etmiş olan Suriye yönetimi 6 Ağustos 1957’de SSCB ile ekonomik ve teknik yardım anlaşması imzaladı. 13 Ağustos’ta üç Amerikan diplomat sınır dışı edildi ve dört gün sonra Batı yanlısı Genelkurmay Başkanı General Nizamettin görevden alınarak yerine sol eğilimli Albay Afif Bizri atandı. Bu arada Irak, Lübnan ve Ürdün’de Baas Hareketi güçlenmekte ve Batı yanlısı iktidarlara karşı silahlı eylemler yapılmaktaydı.

Tüm bu gelişmelerden rahatsız olan Türkiye (Demokrat Parti hükümeti), Irak (Kral Faysal), Ürdün (Kral Hüseyin) ve Lübnan (Başkan Camille Chamoun) yönetimleri ABD’ye, Suriye’nin bir “Sovyet uydusu” olduğunu, komşuları için “ciddi tehdit” oluşturduğunu ve bu nedenle “uygun önlemlerin” alınması gerektiğini bildirdiler. 1953 İran Darbesi’nde aktif rol oynamış olan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Henderson bu dört devletin hükümet ve kralları ile Suriye hakkında görüşmeler yaptı. Eylül 1957’de ABD, Suriye’ye komşu olan devletlere silah yardımı yapılacağını ve Suriye’nin komşularına karşı saldırgan bir tutum takınmasının “hoş karşılanmayacağını” açıkladı. Bu açıklamadan güç bulan Türk silahlı kuvvetleri Suriye sınırına asker yığmaya başladı.

Kahire ve Moskova yönetimleri, Suriye’ye karşı bir darbe tezgâhlandığını ve böyle bir girişim karşısında sessiz kalmayacaklarını açıkladı. Şam yönetimi ise Türkiye’yi, sınırda olay çıkarmakla ve Suriye hava sahasına

tecavüz etmekle suçladı. SSCB'nin desteğini alan Mısır ve Suriye, 1 Şubat 1958'de "Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC)"ni kurdular.

ABD, SSCB-BAC ittifakı karşısında geri adım atmak zorunda kaldı ve Suriye politikasını yumuşattı. Bunun üzerine Türkiye 11 Mart'ta BAC'ı tanıdı. ABD ile birlikte hareket eden ve Suriye'den rahatsızlık duyduklarını söylemiş olan Irak, Ürdün ve Lübnan yönetimleri de BAC'ı tanıyıp Suriye politikalarını yumuşatmak zorunda kaldı. Böylece, Eisenhower Doktrini Ortadoğu'daki ilk sınavında başarılı olamadı.

2. Lübnan Krizi: Lübnan'da Devlet Başkanı Cammille Chamoun'un Batı yanlısı politikaları güçlü bir muhalefetle karşılaşılıyordu. Üstelik 1958'de Chamoun'un görev süresi dolacaktı ve anayasaya göre bir daha devlet başkanı seçilmesi mümkün değildi. Chamoun anayasayı değiştirmek için girişimlerde bulununca Lübnan Baas Hareketi, Batı (ABD, Batı Avrupa) yanlısı Chamoun'a karşı silahlı ayaklanma başlattı.

Lübnan'da tüm bunlar olurken, 14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım Batı yanlısı Kral Faysal yönetimini devirdi. Irak'taki değişimin kendi ülkesine sirayet etmesinden büyük endişe duyan Başkan Chamoun ABD'den yardım istedi. ABD hükümeti, "Lübnan'daki Amerikan vatandaşlarını ve dünya barışı bakımından yaşamsal önem taşıyan Lübnan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak" gerekçeleriyle deniz piyadelerini 15 Temmuz'da Beyrut kıyılarına çıkardı. Amerikan piyadelerinin yardımı sayesinde Chamoun, Baas muhalefetini bastırdı ve ülke genelinde kontrolü sağladı. Böylece Eisenhower Doktrini ikinci sınavında başarılı bir performans sergilemiş oldu.

Türk hükümeti, gerek Bağdat Paktı üyeleri ile birlikte gerekse kendi adına yaptığı açıklamalarda, ABD'nin Lübnan'a yaptığı askeri müdahaleden memnuniyet duyduğunu belirtti ve askeri müdahale sürecinde İncirlik üssünün kullanılmasına izin verdi. ABD'nin Lübnan çıkarması sırasında 5.000 kadar Amerikan askeri "acil durumda kullanılmak üzere" Adana'daki İncirlik üssüne gönderildi. Ankara ABD'ye, "Türk hava kuvvetlerinin

operasyonda kullanılabileceğini” bildirdi. Ama Vaşington, “bunun bir NATO operasyonu olmadığını” söyleyerek öneriyi reddetti.

3. *Ürdün Krizi*: 1958 başında Ürdün ile Irak arasında “Arap Federal Birliği” kuruldu. 14 Temmuz’da General Kasım Irak Kralı Faysal’ı düşürüp iktidarı ele geçirince federal birlik sona erdi. Ürdün’de de Baas muhalefeti hızla güçlenmekteydi. Böyle bir konjonktürde Ürdün Kralı Hüseyin, sonunun Irak Kralı Faysal gibi olmasından korkuyordu. ABD’nin Lübnan’a asker çıkarmasından sadece iki gün sonra Kral Hüseyin, ülkesindeki Baas muhalefeti bastırabilmek ve böylece iktidarını devam ettirebilmek için ABD ve İngiltere’den yardım talebinde bulundu. Bu talep üzerine Kıbrıs’taki İngiliz kuvvetlerinin bir bölümü ABD’nin desteği altında 17 Temmuz’da Ürdün’e gönderildi. İngiliz kuvvetlerinin desteğiyle Baas muhalefeti bastırıldı. Ayrıca Ürdün, ABD-İngiltere ittifakından destek alarak, içişlerine karıştığı gerekçesiyle BAC’ı BM’ye şikâyet etti ve 20 Temmuz’da bu devletle diplomatik ilişkilerini kesti. Böylece Eisenhower Doktrini, üçüncü sınavında da başarılı oldu. Türkiye diğer krizlerde olduğu gibi bu krizde de ABD’nin yanında yer aldı. Türk hükümeti, Ürdün’e yapılan asker çıkarma operasyonunu, “Ürdün’ün bağımsızlığının dışarıdan tertiplenen yıkıcı faaliyetlere karşı korunması” olarak değerlendirdi.

Eisenhower Doktrini ABD’nin Süveyş Savaşı sırasında kazandığı prestijini yok etti. Fakat Lübnan ve Ürdün’e yapılan askeri müdahaleler ABD’nin Ortadoğu’daki varlığını ve etkinliğini güçlendirdi. Suriye krizinde etkili olan Sovyet dış politikası Ürdün ve Lübnan krizlerinde son derece pasif kaldı. SSCB, Ürdün ve Lübnan’a yapılan askeri müdahaleleri engelleyemeyince Süveyş krizi sırasında elde ettiği prestijini kaybetti. Eisenhower Doktrini ve Lübnan ile Ürdün’e yapılan müdahaleler Baas Hareketi’ne büyük darbe vurdu. Ayrıca, bu iki müdahaleyi engelleyemeyen Mısır’ın (Nasırizm’in) prestiji sarsıldı.

Eisenhower Doktrini’ni kabul eden Türk dış politikası Suriye, Lübnan ve Ürdün krizlerinde açıkça ABD-İngiltere ittifakının yanında yer aldı. Demokrat Parti yönetimi, Suriye’ye girmek ve Lübnan müdahalesine Türk hava kuvvetleri ile destek vermek istedi. İki talep de ABD tarafından kabul

edilmeyince uygulamaya dönüşmedi. Ürdün'e yapılan müdahale ise "Ürdün'ün korunması" olarak değerlendirildi. Özetle, Ankara'nın bu üç önemli kriz sırasındaki ABD yanlısı tutumu Türkiye'nin Arap dünyasıyla ilişkilerini olumsuz etkiledi. Türkiye'nin Arap halkları ve Bağlantısız devletler nezdindeki saygınlığı zarar gördü.

3.6. Filistin Sorunu ve İsrail ile İlişkiler⁵³

Nisan 1920 San Remo Konferansı'nda alınan kararlara göre Filistin'de İngiliz manda rejimi kuruldu. Bu tarihten itibaren Filistin'de giderek hızlanan Arap-Yahudi anlaşmazlığı ve çatışması başladı. II. Dünya Savaşı sonrasında Filistin'in statüsü uluslararası sorun haline geldi ve İngiliz diplomasisi konuyu BM'ye taşıdı. BM Genel Kurulu, 15 Mayıs 1947'de "BM Filistin Özel Komisyonu" oluşturdu. Komisyon çalışmalarını tamamladıktan sonra 1 Eylül 1947'de BM Genel Sekreteri'ne çözüm planını sundu. "Taksim Planı" olarak da anılan çözüm planına göre; bağımsız Filistin Devleti, aralarında ekonomik birlik bulunan Arap ve Yahudi devletleri şeklinde ikiye bölünecek ve Kudüs, uluslararası denetim altında tutulacaktı. ABD, SSCB ve İngiltere tarafından desteklenen bu plan BM Genel Kurulu'nda kabul edildi (29 Kasım 1948). Oylamada Türkiye ve altı Arap ülkesinin içinde bulunduğu on iki devlet ret oyu kullandı. Filistin'in Arap ve Yahudi devletleri olarak ikiye bölünmesinin bölgeye getireceği istikrarsızlıktan endişe duyan Türk dış politikası Taksim Planı'na hayır dedi.

Taksim Planı'nda öngörüldüğü gibi İngiltere, 14 Mayıs 1948'de Filistin manda rejimine son vererek ülkeden çekilmeye başladı. Aynı gün Tel Aviv'de toplanan Yahudi Ulusal Konseyi bağımsız İsrail devletinin

⁵³ Bu konu için kullanılan kaynaklar: Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'ya İlişkiler: Filistin Sorunu," içinde *Türk Dış Politikası*, Cilt I, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 635-641; Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'ya İlişkiler: Arap Olmayan Devletlerle İlişkiler," içinde *Türk Dış Politikası*, Cilt I, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 641-648; Gencer Özcan, "Türkiye-İsrail İlişkileri," *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 2004), 329-333; Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı*, 185-189 ve Sander, *Siyasi Tarih*, 297-301.

kuruluşunu ilan etti. Bağımsızlık ilanı Arap devletleri ve Türkiye tarafından tanınmadı. Türk dış politikası, Filistin’de, Arapların tanımadığı ve Arapların içinde yer almadığı bir devletin kurulmasının savaşa neden olabileceğini ve bu savaşın da Türkiye’nin güvenliğini tehdit edeceğini düşünüyordu. Bu nedenle yeni kurulan İsrail devleti Ankara tarafından tanınmadı. Türkiye’nin Taksim Planı’nın BM Genel Kurulu’nda oylanması sırasında hayır oyu kullanması ve İsrail devletini tanımaması Arap halkları ve devletleri tarafından memnuniyetle karşılandı.

İsrail’in bağımsızlık kararının hemen ardından Mısır, Suriye, Irak ve Ürdün orduları Filistin’e girdi. Savaş devam etmekteyken ABD, Fransa ve Türkiye temsilcilerinden oluşan Filistin Uzlaştırma Komisyonu kuruldu (Aralık 1948). Komisyon Arap devletleri tarafından protesto edildi. Türkiye, Arap devletlerinin karşı çıktığı Uzlaştırma Komisyonu’nda yer alarak Filistin sorunundaki tutum değişikliğinin ilk işaretini vermiş oldu. 28 Mart 1949 tarihinde İsrail’i resmen tanıyan ilk Müslüman devlet Türkiye oldu. Böylece, başlangıçta Arap devletleri ile birlikte hareket etmiş olan Türkiye, kısa zamanda ABD-Batı Avrupa çizgisine yaklaştı. Türkiye’nin Filistin politikasında meydana gelen bu değişimin üç temel nedeni vardı:

(1) Türkiye yeni kurulan İsrail devletinin niteliğinin (sosyalist mi, kapitalist mi) ne olacağı konusunda kuşkuluydu. Çünkü bu devlet, 17 Mayıs 1948’de SSCB tarafından tanındı ve sosyalist ülkelerle yakın ilişkiler kurdu. Dolayısıyla Türk siyasiler yeni kurulan İsrail’in SSCB’nin yanında yer almasından çekiniyordu. Fakat kısa sürede İsrail’in sosyalist bir devlet olmadığı ve kapitalist Batı bloğunun yanında yer aldığı görüldü. (2) Türkiye 12 Temmuz 1947’de Truman Doktrini’ne ve 4 Temmuz 1948’de Marshall Planı’na resmen dâhil oldu/edildi. Bu durum, Türkiye’nin, Filistin politikasını ABD-İsrail ittifakı lehine değiştirmesinde etkili oldu. (3) Bu iki etkene ilaveten Türkiye’deki milliyetçilik ideolojisi ve Batıcılık/Batılılaşma anlayışı, Filistin konusunda Türk dış politikasının değişmesinde önemli rol oynadı. Çünkü Türk milliyetçiliği, Türkiye’yi Arap devletlerinden ve Arap kültüründen uzaklaştırırken; Batıcılık anlayışı, Türkiye’yi Batı devletlerine ve Batı kültürüne yönlendirdi. Dolayısıyla Türkçülük ve Batıcılık

ideolojileri, Türkiye'nin Filistin politikasını Arap ekseninden uzaklaştırıp ABD-İsrail eksenine itti.

Türkiye İsrail'i tanıdıktan sonra bu devlet ile sıkı ilişkiler geliştirdi. 9 Mart 1950'de iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kuruldu. Demokrat Parti hükümeti, merkezi ABD'de bulunan Dünya Yahudi Kongresi ile temasa geçti. 4 Temmuz 1950'de iki devlet arasında ticaret anlaşması imzalandı ve bu tarihten itibaren ticaret hacmi hızla arttı. İsrail Türkiye'den tarım, hammadde ve gıda ürünleri, Türkiye ise İsrail'den sanayi ürünleri (elektrikli ev aletleri, otomobil lastiği, inşaat malzemeleri, ilaç, cam ürünleri ve kimyasal maddeler) ithal etmeye başladı. Truman Doktrini ve Marshall Planı nedeniyle sosyalist ülkelerden sanayi ürünleri ithal edemeyen Türk ekonomisi,⁵⁴ sosyalist ülkelerin ürettiği traktör, kamyon, buldozer, çelik ürünleri gibi sanayi mallarını İsrail üzerinden satın alıyordu. Dolayısıyla bu ürünler, doğrudan üretici ülkeden değil de, İsrail üzerinden ithal edildiği için daha pahalıya satın alınıyordu. Bu ise Türk ekonomisinin döviz kaybını artırdı. Bu "tuhaf" ticaret ilişkisinde Türkiye, İsrail'in sanayileşmesi için ucuz tarım ve hammadde deposu olarak kullanıldı. Ayrıca Türkiye, İsrail'in ürettiği sanayi malları için piyasa işlevi gördü. İsrail, tarım alanında başarılı yatırımlar gerçekleştirip kendi tarım ürünlerini üretmeye başlayınca Türkiye'nin İsrail'e yaptığı ihracat hızla azalmaya başladı. Böylece 1954 sonundan itibaren iki ülke arasındaki ticaret dengesi İsrail'in lehine fazla vermeye başladı.

Türkiye sadece ticaret alanında değil, ayrıca siyasi ve askeri alanlarda da İsrail ile iyi ilişkiler kurdu. Türkiye-İsrail yakınlaşması aslında ABD'nin Ortadoğu politikasının bir ürünü oldu. ABD, Ortadoğu'da SSCB'nin etkinliğini kırmak ve Baas Hareketi'ni zayıflatmak için Türkiye ile İsrail'i kullanmak istiyordu. Bu nedenle ABD, Türkiye-İsrail ilişkilerinin her alanda (ticaret, ekonomi, siyaset, askeriye, kültür) kurulup geliştirilmesini teşvik etti. Türkiye ve İsrail hükümetleri ise, ABD'nin bu isteğine/planına uygun

⁵⁴ Truman Doktrini ile Marshall Planı'na göre Türkiye, kapitalist Batı Avrupa ülkelerinden ve ABD'den sanayi malları satın almalıydı. Bu nedenle sosyalist ülkelerden özgürce sanayi malları ithal edilemiyordu.

hareket etti. Örneğin, ABD'nin isteği ve desteği doğrultusunda İsrail, Türkiye, İran ve Etiyopya arasında 1958'de bir işbirliği anlaşması imzalandı. Böylece bu dört devlet, SSCB'ye ve Baas Hareketi'ne karşı "Çevresel Pakt" oluşturdu.

Demokrat Parti iktidarı döneminde İsrail ile iki önemli gerginlik yaşandı: *Birinci gerginlik* Bağdat Paktı'nın kurulması ile ortaya çıktı. İsrail bu paktın Irak tarafından kendisine karşı kullanılmasından korkuyordu ve bu nedenle Türkiye'nin böyle bir paktta yer almasını kınadı. Adnan Menderes'in "Irak'a, Bağdat Paktı'nı İsrail'e karşı kullanmasına izin vermeyeceğiz" şeklindeki açıklaması ve ayrıca Amerikan hükümetinin "Bağdat Paktı İsrail'e karşı değil, komünist dünyadan gelebilecek saldırılara karşı kuruldu" açıklaması, Türkiye ile İsrail arasında beliren bu gerginliği sona erdirdi. *İkinci gerginlik* ise 1956 Süveyş Savaşı sırasında yaşandı. Türkiye, Bağdat Paktı içindeki ortağı Irak'ı tatmin etmek ve Mısır-Suriye ittifakının Bağdat Paktı'na karşı eleştirilerini engellemek için İsrail'in Mısır'a saldırısını kınadı ve büyükelçisini Tel Aviv'den çekti. Türkiye'nin bu tutumu İsrail tarafını bir hayli kızdırdı ve endişelendirdi. Ankara'dan gelen "İsrail ile olan dostane ve ticari ilişkilerimizi devam ettirmek istiyoruz" açıklaması, İsrail'in kızgınlığını ve endişesini giderdi. Süveyş Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte iki devlet arasındaki ilişkiler hızla normale döndü.

Sonuç olarak; Demokrat Parti döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri iki kısa süreli gerginlik haricinde gayet iyi bir seyir izledi. Bu seyir, ABD-Batı Avrupa ittifakının yanında, SSCB-Baas Hareketi ittifakının karşısında yer aldı. Nitekim Türkiye ve İsrail arasındaki iyi ilişkiler ABD'nin telkinleri ile gelişti. Türkiye'nin Baas Hareketi ve SSCB karşısındaki ABD yanlısı dış politikası, Bağlantısızlar Hareketi karşısında da kendisini gösterdi.

4. BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ VE TÜRKİYE

Bağlantısızlar Hareketi, fiilen Nisan 1955 Bandung (Endenozya) Konferansı, resmi olarak ise Eylül 1961 Belgrad (Yugoslavya) Konferansı ile başladı. Hareketin öncü devletleri ve siyasal liderleri Yugoslavya (Tito), Çin (Mao), Mısır (Abdulnasır), Hindistan (Nehru), Gana (Nkrumah) ve Endenozya

(Sukarno) oldu. Belgrad konferansını takiben 1964 Kahire (Mısır), 1970 Lusaka (Zambiya), 1973 Cezayir, 1976 Kolombo (Sri Lanka), 1979 Havana (Küba), 1983 Yeni Delhi (Hindistan), 1986 Harrare (Zimbabve), 1989 Belgrad, 1992 Cakarta (Endonezya) konferansları yapıldı. İki kutuplu sistem sonrasında yani sosyalist bloğun çökmesinden sonra bu hareketin uluslararası politikadaki önemi ve etkisi azaldı.

Hareketin temel özellikleri/prensipieri; (1) barış içinde bir arada yaşama ilkesine dayalı dış politika izlemek, (2) çok taraflı askeri ittifaklara (özellikle NATO ve Varşova Paketi'ne) katılmamak, (3) sömürgelerdeki özgürlük ve bağımsızlık hareketlerini desteklemek, (4) büyük güçler (ABD ve SSCB) ile ikili askeri ittifaklar kurmamak ve (5) kendi ülke sınırları içinde yabancı devletlere askeri üsler vermemek olarak belirlendi. Bir devletin bağlantısızlar grubuna dâhil olabilmesi için bu temel ilkeleri kabul edip uygulaması gerekiyordu.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında böyle bir hareketin ortaya çıkıp gelişmesinde yedi temel kaygı, belirleyici rol oynadı: (1) İkinci Dünya Savaşı sonrasında Asya ve Afrika'da bağımsızlığına kavuşan yeni ülkeler, eski sömürge durumlarından dolayı Batı Avrupalı devletlere karşı kızgındı ve bu devletlere güvenmiyordu. Bu nedenle eski sömürge Batı Avrupalı ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeyi istemiyordu. (2) Yeni bağımsızlıklarını kazanmış olan Asya ve Afrika ülkeleri, ekonomik ve askeri açıdan son derece zayıf, toplumsal ve siyasal açıdan ise son derece kırılgandı. Ekonomik-askeri zayıflık ve toplumsal-siyasal kırılganlık, bu ülkeleri tekrar sömürgeleşme ve bağımsızlıklarını yitirme tehlikesiyle yüz yüze getiriyordu. (3) Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri NATO'ya veya Varşova Paketi'ne katılmak istemiyordu. Çünkü eğer bu bloklara katılırlarsa, ABD ve SSCB arasındaki çatışmalarda –ekonomik ve askeri yönden zayıf oldukları için– en fazla zararı kendileri görebilir ve her iki büyük güç tarafından piyon olarak kullanılabilirlerdi. (4) Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri, iki bloktan birisini tercih ettikleri takdirde, diğer bloğun baskısına ve müdahalesine maruz kalmaktan çekiniyordu. (5) Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde hem ABD taraftarı liberal partiler/örgütler, hem SSCB taraftarı sosyalist partiler/örgütler vardı. Dolayısıyla iki bloktan birisine girilmesi

durumunda ülke içinde kargaşa ve hatta iç savaş çıkma tehlikesi vardı. (6) Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin ekonomik açıdan gelişebilmesi için birbirleriyle işbirliği yapmaları gerekiyordu. Bağlantısızlık stratejisi/hareketi böyle bir işbirliğine uygun zemin sağlayabilirdi. (7) İki sosyalist ülke olan Yugoslavya ve Çin Halk Cumhuriyeti, hem SSCB hem ABD karşısında bağımsızlıklarını korumak ve kendi özgün sosyalist politikalarını belirlemek istiyordu. Bu nedenle bu iki sosyalist devlet, SSCB liderliğindeki Varşova Paktı'na dâhil olmak yerine dış politikada bağlantısızlık stratejisini tercih etti.⁵⁵

Türkiye, Bağlantısızlar Hareketi'ni fiilen başlatan Bandung Konferansı'na katılan 29 ülkeden birisi oldu. Türkiye Bandug'da dönemin Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu tarafından temsil edildi. Konferansta 21 Nisan'da söz alan Zorlu, "komünizm tehlikesi" hakkında konuştu, tarafsızlık ve bağlantısızlık stratejilerini eleştirdi. Zorlu, tarafsızlık ve bağlantısızlık stratejilerini takip eden ülkelerin "komünizm tehlikesine" maruz kalacaklarını söyledi. Zorlu konuşmasında, NATO'ya katılmadaki asıl amacın, Türkiye'nin varlığını ve bağımsızlığını güvence altına almak olduğunu belirtti. Ayrıca Zorlu'ya göre Türkiye, "barışın bir kalesi", ABD ve NATO ise "barışın, demokrasinin ve özgür dünyanın koruyucusu" idi. Zorlu'dan sonra söz alan Hindistan Başbakanı Nehru ise Türkiye'yi "Batı'nın avukatlığını yapmakla" suçladı. Akdeniz'deki tüm askeri ittifakları reddeden Nehru'ya göre, her ittifak kendisine üye olarak katılan yeni ülkelere güvenlik yerine güvensizlik getirmekteydi. Nehru konuşmasında, NATO'nun gerçek sömürgecilik politikasının en güçlü koruyucularından biri olduğunu, bir Asya-Afrika ülkesi için iki kamptan birine ait olmanın kendi kendini aşağılamak olduğunu ve bu nedenle Hindistan'ın hiçbir bloğa dâhil olmamasından gurur duyduğunu söyledi. Ayrıca Nehru, her iki bloğun da yanlış olduğunu ve bloklar tarafından uygulanan politikaların büyük savaflara neden olabileceğini ifade etti.

⁵⁵ Bkz.: Alvin Z. Rubinstein, *Yugoslavia and the Nonaligned World* (New Jersey: Princeton University Press, 1970), 3-27 ve Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995), 254-272.

Böylece Bandung Konferansı'nda, bir yanda Türkiye, Pakistan ve Irak'ın başını çektiği Batı (ABD-Batı Avrupa ittifakı) yanlısı grup, diğer yanda Hindistan, Mısır, Çin, Gana ve Endonezya'nın başını çektiği "bağlantısızlar grubu" ortaya çıktı. Konferans sonunda bağlantısızlığı savunan grubun düşünceleri ağır bastı ve böylece bağlantısızlar hareketi fiilen başlamış oldu. Bandung Konferansı'nda bir yıl sonra Yugoslavya'da Tito (Yugoslavya)-Abdulnasır (Mısır)-Nehru (Hindistan) zirvesi düzenlendi. Toplantıda, bağlantısız ülkeler arasında işbirliğinin nasıl geliştirileceği ve bu hareketin nasıl kurumsal bir yapıya kavuşturulabileceği konuşuldu. ABD Dışişleri Bakanı J. F. Dulles, Tito-Abdulnasır-Nehru zirvesi hakkında yaptığı basın açıklamasında şu demeci verdi: "Bağlantısızlık politikası uluslararası ahlaka aykırı ve dar görüşlü bir tutumdur."⁵⁶

Bağlantısızlar Hareketi, bağımsızlığını yeni kazanmış Asya ve Afrika ülkeleri tarafından kendi bağımsızlıklarını korumak ve ekonomik, askeri, siyasi yönden gelişmek/güçlenmek için başlatıldı. Hareket ilk ortaya çıktığı andan itibaren, Avrupalı sosyalist ülke Yugoslavya, Asyalı sosyalist ülke Çin Halk Cumhuriyeti ve çok sayıda Latin Amerika devleti tarafından kabul gördü. Bağlantısız devletler grubu çoğunlukla Batı (ABD, Batı Avrupa devletleri) karşıtı bir politika izledi ve Batılı devletlerin sömürgelerinde yaşanan bağımsızlık hareketlerini/mücadelelerini destekledi. Bu nedenle Batı ittifakı, Bağlantısızlar Hareketi'ni engellemeye, sınırlandırmaya ve etkisizleştirmeye çalıştı. Türkiye bu süreçte Batı ittifakının yanında yer aldı. Örneğin; 13 Aralık 1952 günü BM Genel Kurulu'nda, Cezayir'de Fransa'ya karşı sürmekte olan bağımsızlık savaşı ve Cezayir'in geleceği hakkında görüşmeler yapıldı. Görüşmelerin sonunda Türk heyeti, Fransa'nın tezi doğrultusunda Cezayir'in ulusal bağımsızlığına karşı oy kullandı.⁵⁷ Ayrıca Demokrat Parti yönetimi, 1950'ler boyunca değişik uluslararası platformlarda sürekli olarak bağlantısızlık stratejisinin yanlış olduğunu ve "komünizm tehlikesi" karşısında Batı ittifakının yanında yer alınması gerektiğini savundu. Böylece Demokrat Parti dönemi Türk dış politikası,

⁵⁶ Bkz.: Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi*, 61-69.

⁵⁷ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 6 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 1941.

Bağlantısızlık Hareketi karşısında Batıcı bir tutum sergilemiş ve Bağlantısız ülkeler ile olan ilişkilerini büyük ölçüde koparmış oldu.

Bağlantısız ülkeler ile siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkiler kurularak Türkiye'nin dış ilişkileri çeşitlendirilebilir ve böylece ABD'ye ve Batı Avrupa ülkelerine olan bağımlılık azaltılabilirdi. Fakat Bağlantısız devletlere karşı sert tavır takınan Demokrat Parti yönetimi bu olanağı değerlendiremedi. İlişkilerini çeşitlendiremeyen Türkiye'nin ABD'ye ve Batı Avrupalı ülkelere olan bağımlılığı arttı. Ayrıca; Zorlu başkanlığındaki Türk heyetinin Bandung Konferansı'nda açıkça ABD'nin ve NATO'nun sözcülüğünü yapması, BM bünyesinde ve diğer uluslararası platformlarda sürekli olarak Bağlantısız devletlerin aleyhine davranılması ve böylece bağlantısız devletlere karşı açıkça cephe alınması, Kıbrıs meselesinde Türkiye'yi olumsuz etkiledi. Çünkü BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs sorunu hakkında yapılan görüşmelerde Bağlantısız devletler Türkiye'nin aleyhinde tutum sergilediler ve Türk tezlerine karşı oy kullandılar. Yani Demokrat Parti'nin Bağlantısızlar Hareketi karşısındaki sert olumsuz tutumu, Kıbrıs sorununda Türkiye'nin son derece yalnız kalmasında etkili oldu.⁵⁸

SONUÇ

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin -Batı Avrupa devletlerini de yanına alarak- uyguladığı dış politikanın beş temel amacı vardı: SSCB'yi çevrelemek, sosyalizmin yayılmasını engellemek, Baas ve Bağlantısızlık hareketlerini engellemek, uluslararası kapitalizmi genişletmek ve geliştirmek, Batı Avrupa ülkelerini güçlendirmek. Türk dış politikası, bu amaçlara uygun hareket ederek ABD'nin ve Batı Avrupa devletlerinin çıkarlarına hizmet etti. Nitekim 1950'ler boyunca Türkiye, kendi ulusal çıkarını Amerika-Batı Avrupa ittifakının çıkarlarıyla özdeş gördü. Hatta Türk dış politikası, bazı olaylar karşısında "Batı'dan daha Batıcı", "Amerika'dan daha Amerikancı" davrandı. Türkiye'nin 1950-1953 Kore Savaşı, 1957 Suriye krizi, 1958 Irak ve Lübnan müdahaleleri sırasında

⁵⁸ Bkz.: Faruk Sönmezoğlu, "The Cyprus Question and the United Nations," *The International Journal of Turkish Studies* (Winter 1992-94), 171-185.

izlediği politikalar ve Türk heyetinin Bandung Konferansı'ndaki konuşmaları bunun en açık örnekleridir. Adnan Menderes yönetimi, William Hale'in ifadesiyle, "Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'tan daha Dullesci bir komünizm fobisi"ne sahipti ve bu nedenle ABD'nin SSCB'yi çevreleme ve sosyalist devrimleri engelleme politikasına tam destek verdi. Ayrıca, ABD hegemonyası altında Batı Avrupa kapitalizminin ve daha büyük ölçekte kapitalist dünya ekonomi sisteminin yeniden yapılandırılması projesine uygun hareket edildi ve bu proje çerçevesinde Türkiye'ye biçilen rol Demokrat Parti yönetimi tarafından benimsendi. Türkiye kendisine biçilen rol gereği Batı Avrupa'nın ve hatta İsrail'in ucuz tarım ve hammadde deposu olmayı kabul etti ve böylece Batı'nın adeta "manavı" haline geldi/getirildi. Dolayısıyla, Demokrat Parti dönemi Türk dış politikasının temel özelliği/karakteri "ABD eksenli (ABD'ye bağımlı)" olmasıdır.

Türkiye'deki bazı çevreler ise, Demokrat Parti'nin "aktif dış politika" uyguladığını ileri sürmüştür. Bu değerlendirme son derece yanlıştır. Çünkü aktif dış politika, bir devletin kendi dış politika amaçlarını ve bu amaçlara ulaşmak için kendi dış politika stratejilerini ve etki araçlarını belirleyip uygulamasıdır. Fakat 1950-1960 döneminde Türkiye, kendi belirlediği dış politika amaçları doğrultusunda değil, ABD'nin amaçları doğrultusunda hareket etti ve Amerikan dış politika stratejilerine uyum sağladı. Dolayısıyla, kendi amaçları doğrultusunda değil, ABD'nin amaçları doğrultusunda hareket eden Demokrat Parti dış politikasını "aktif dış politika" olarak değerlendirmek yanlış olur.

CHP ve Atatürkçüler, 1950-1960 döneminde uygulanan ABD eksenli (ABD'ye bağımlı) dış politikanın Demokrat Parti'nin ürünü olduğunu iddia etmişlerdir. Oysa ABD eksenli dış politika, savaş sonrasında CHP iktidarı döneminde başlatıldı. Türk dış politikasını ABD eksenine oturtan önemli gelişmeler 1945-1950 yıllarında CHP iktidarı döneminde başladı ve 1950 sonrasında Demokrat Parti iktidarı döneminde devam etti. Truman Doktrini (1947) ve Marshall Planı (1948) CHP iktidarı tarafından benimsendi ve Demokrat Parti iktidarı tarafından devam ettirildi. NATO'ya üyelik başvurusu ilk olarak CHP hükümeti tarafından 11 Mayıs 1950'de, ikinci defa Demokrat Parti hükümeti tarafından 1 Ağustos 1950'de yapıldı ve nihayet

1952’de NATO’ya tam üye olundu. Demokrat Parti’nin -22 Mayıs 1950’de iktidarı resmen CHP’den devraldıktan sonra- izlediği ABD eksenli dış politika, ana muhalefet partisi CHP tarafından eleştirilmedi, tam tersine desteklendi. Örneğin; ABD’nin SSCB’ye karşı başlattığı “çevreleme politikası”, Baas ve Bağlantısızlık hareketlerine karşı izlen ABD yanlısı politikalar ve Kore Savaşı’na asker gönderilmesi CHP tarafından kabul gördü ve alkışlandı.

Bu durumda, ABD eksenli dış politikanın Demokrat Parti tarafından başlatıldığını iddia etmek gerçekçi değildir. ABD eksenli (ABD’ye bağımlı) Türk dış politikası, İkinci Dünya Savaşı sonrasında CHP tarafından başlatıldı ve 1950’lerde Demokrat Parti tarafından devam ettirildi. Ayrıca ABD eksenli dış politika, 1950’ler boyunca CHP tarafından desteklendi ve böylece dış politika alanında bir “Demokrat Parti-CHP koalisyonu” oluştu.

Türkiye’deki yaygın görüşe göre, ABD eksenli dış politikanın temel nedeni, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan “Sovyet tehdidi/tehlikesi”dir. Türkiye’deki üniversitelerin uluslararası ilişkiler bölümlerinde öğrencilere öğretilen, “Sovyet tehdidi/tehlikesi” nedeniyle Türkiye’nin ABD/Batı eksenine kaydığıdır. Yani “Sovyet tehdidi/tehlikesi” Türkiye’yi ABD eksenli bir dış politika izlemeye “mecbur” kılmıştır. Hem Amerika’daki hem de Türkiye’deki realist paradigmanın ürettiği ve desteklediği bu düşünceye göre, “Sovyet tehdidi/tehlikesi” karşısında Türkiye’nin izleyebileceği tek “rasyonel” dış politika Batı (ABD- Batı Avrupa ittifakı) ile bütünleşmek ve beraber hareket etmek idi; Türk dış politikasının başka bir “rasyonel” alternatifi yoktu. Yani Demokrat Parti, bu görüşe göre, ABD eksenli bir dış politika izleyerek “rasyonel” davranmıştır. Bu görüş/yorum, Türkiye’de çok sayıda akademisyen, gazeteci-yazar ve siyasetçi tarafından savunuldu ve topluma sunuldu. Örneğin uluslararası ilişkiler profesörü ve aynı zamanda emekli büyükelçi A. Suat Bilge’ye göre SSCB’nin Boğazlara ilişkin istekleri ve toprak talepleri Türkiye’yi Batıya yaklaştırmıştır.⁵⁹ Kamuran Gürün’e göre ise, SSCB’nin talepleri olmasaydı Türkiye NATO’ya girmezdi, yani NATO’ya girilmesinin nedeni SSCB’nin

⁵⁹ Bilge, *Güç Komşuluk*, 352.

talepleridir.⁶⁰ Bir başka yorum ise, “Sovyet tehdidi” yüzünden Türkiye’nin yarım milyonluk bir orduyu hazır tuttuğunu, askerlerini bu tehdit nedeniyle terhis edemediğini, askeri masraflarının arttığını, dolayısıyla askeri yardıma muhtaç olduğunu ve bu nedenle NATO’ya girildiğini iddia etmektedir.⁶¹

Bu iddiaların/yorumların ortak dayanak noktası SSCB’nin “toprak talebi” ve “Boğazlara ilişkin istekleri”dir. Bunlara dayanarak Sovyet tehdidinden/tehlikesinden söz etmek ve ABD eksenli dış politikayı bu tehdit/tehlike ile açıklamak yanlıştır. Çünkü her şeyden önce SSCB, resmi makamlar ve resmi şahıslar aracılığı ile Türkiye’den resmi toprak talebinde bulunmamıştır. Bu konu (yukarıda açıklandığı gibi) iki Gürcü profesörün yazdığı bir makale ile gündeme gelmiştir. Bu makaleden hareketle SSCB’nin Türkiye’den toprak istediğini ve Türkiye’yi işgal etmek istediğini iddia etmek son derece yanlıştır.

İkincisi; SSCB, Boğazlara ilişkin isteklerini Türkiye’ye 1946 yılında iki notayla bildirdi ve her iki nota hem Türkiye hem de ABD-İngiltere ittifakı tarafından reddedildi. Sovyet dış politikası bu notalar reddedildikten sonra bir daha bu konudan söz etmedi ve konuyu hiçbir platformda gündeme taşımadı.⁶²

Üçüncüsü; SSCB, Boğazlara ilişkin istekleri Türkiye, İngiltere ve Amerika tarafından reddedildikten sonra bu isteklerini elde etmek için askeri, ekonomik veya diplomatik herhangi bir zorlamaya, güç kullanımına, yaptırıma başvurmadi. Nitekim SSCB, 1945’te İngiltere’ye ve 1947’de Amerika’ya, “Türkiye’ye herhangi bir şekilde müdahale etmeyeceğine” dair garanti vermişti. Çünkü Stalin, güçlü Amerikan-İngiliz ittifakı ile herhangi

⁶⁰ Gürün, *Türk-Sovyet*, 315.

⁶¹ Bkz.: A. Haluk Ülman, “Türk-Amerikan Yakınlaşması ve Sovyetler Birliği”, *Forum*, 15 Şubat 1961, s. 12-13 ve A. Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)”, *AÜSBF Dergisi* Cilt XXIII (Eylül 1968): 260-266.

⁶² Bkz.: Tellal, “SSCB’yle İlişkiler (1945-1960)”, 509-520; Tellal, (1960-1980)”, içinde *Türk Dış Politikası*, Cilt I, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 773-783 ve Tellal, “SSCB’yle İlişkiler (1980-1990)”, içinde *Türk Dış Politikası*, Cilt I, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), s. 161-166.

bir çatışmaya girmekten özenle kaçınıyordu. Bu nedenle Yunanistan’da krala karşı savaşı komünistlere bile en ufak bir destek verilmedi. Ayrıca SSCB, savaş sonrasında Boğazlara ilişkin isteklerini gerçekleştirmek veya Türkiye’den toprak almak için askeri operasyon gerçekleştirecek güce de sahip değildi. Çünkü bu ülke, savaştan büyük bir yıkımla çıkmıştı ve toplumu açlık çekiyordu. Moskova’nın birincil amacı savaşın yol açtığı ağır yaralarını sarmak, toparlanmak, kalkınmak ve böylece Batılı güçlere karşı kendisini koruyabilmek idi.⁶³ Bu nedenle savaş sonrasında 1960’lara kadar ki dönemde (1945-1960) SSCB’nin Türkiye’ye veya başka bir ülkeye yönelik askeri operasyon yapması mümkün değildi.

Dördüncüsü; SSCB yönetimi, Stalin öldükten (3 Mart 1953) sonra 30 Mayıs 1953 tarihinde verdiği bir notayla Boğazlar veya topraklar ile ilgili Türkiye’den herhangi bir talebinin olmadığını resmen açıkladı ve Türkiye ile ilişkilerini her alanda geliştirmek istediğini bildirdi. Bu notayı takiben SSCB, en üst yöneticileri aracılığıyla (Malenkov, Bulganin, Kruşçev) Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istediğini defalarca açıkladı. Fakat Demokrat Parti iktidarı, bu notaya ve açıklamalara sıcak yaklaşmadı. Demokrat Parti hükümeti ve sağcı çevreler (İslamcılar, Türkçüler, liberaller, Atatürkçüler), iyi ilişkiler geliştirmeye dönük Sovyet notasını ve demeçleri “Rus oyunu” olarak değerlendirdiler. Bu değerlendirmenin akıl hocalığını Amerikalı ve İngiliz siyasetçiler ile uluslararası politika uzmanları yaptı. Ayrıca SSCB, 1950’ler boyunca Türkiye’ye ekonomik-teknik yardım ve işbirliği önerdi, fakat bu öneriler aynı çevrelerce “Düyun-u Umumiye’nin canlandırılması” olarak değerlendirildi.

Beşincisi; Amerika 1947 Truman Doktrini ile birlikte SSCB’yi çevreleme politikasını başlattı ve Batı Avrupalı devletler bu politikaya tam destek verdi. Kendi iç sorunlarıyla boğuşan SSCB ise savaş sonrasında “yayılmacı” değil “korunmacı” dış politika uyguladı. Çevreleme politikası başlayınca – haklı olarak – büyük bir güvensizlik hissedilen SSCB’nin en büyük korkusu, Batı tarafından ikinci defa (ilk defa İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya

⁶³ Bkz.: Wren, *The Course of*, 521-523; Dziewanowski, *A History of*, 280-284 ; Hosking, *The First Socialist*, 296-303 ve Judt, *Postwar*, 16-17, 166.

tarafından işgale uğramıştı) işgale uğrama ihtimali idi. Bu nedenle SSCB, içeride hızla silahlanmaya başladı, dışarıda ise Baas Hareketi ve Bağlantısız devletler ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Ayrıca kapitalist Batı bloğu ile gerginliği azaltmak amacıyla 1956 yılında 20. SBKP Kongresi'nde "barış içinde bir arada yaşama" ilkesi/politikası benimsendi. Yani SSCB'nin 1945-1960 yıllarındaki dış politikası genel olarak "saldırgan" değil "korunmacı" idi.

Tüm bu nedenden dolayı; 1945-1960 döneminde SSCB'nin Türkiye'yi tehdit ettiğini ve bu nedenle Türkiye'nin ABD eksenli bir dış politika izlediği iddiası gerçekçi görünmemektedir. Bu iddianın sahipleri, aynı dönemde Türkiye'nin, Baas ve Bağlantısızlık hareketlerine karşı ABD yanlısı politika izlemesini açıklayamamaktadır. Çünkü bu hareketler içinde yer alan devletlerin hiç birisinin Türk Boğazlarına veya topraklarına ilişkin herhangi bir talebi yoktu. Yani bu ülkeler (örneğin Yugoslavya, Çin, Hindistan, Mısır, Endonezya, Gana, İran, Irak, Suriye, Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Cezayir vb.) Türkiye'nin egemenliğine, bağımsızlığına veya toprak bütünlüğüne zarar veren veya verebilecek politikalar uygulamadı. Fakat buna rağmen Türkiye, bu ülkelerin aleyhine, ABD ve Batı Avrupalı devletlerin lehine bir dış politika izledi.

Türkiye, İran'daki petrolü kamulaştıran Musaddık yönetimini neden kınadı? Musaddık yönetimini devirip İran petrolünü tekrar Batı'nın denetimine sokan askeri darbeyi Türkiye, neden "Ortadoğu barışı açısından olumlu" buldu? Musaddık rejimi Türk Boğazlarını ele geçirmek mi istiyordu? Bu rejim, Türkiye'nin doğusunu işgal etmeyi mi planlıyordu? Tabi ki, Musaddık hükümetinin bu gibi amaçları yoktu ve Türkiye için herhangi bir tehdit/tehlike oluşturmuyordu. Fakat buna rağmen Demokrat Parti iktidarı, İran petrolünü ele geçirmek amacıyla Amerikan-İngiliz ortaklığı tarafından Musaddık hükümetine karşı gerçekleştirilen 1953 askeri darbesini/müdahalesini memnuniyetle karşılayıp alkışladı. Ayrıca Türkiye 1952 yılında BM Genel Kurulu'nda neden Fransa'nın tezini destekleyerek Cezayir'in ulusal bağımsızlık mücadelesine karşı çıktı? Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi Türkiye'nin güvenliğini tehdit mi ediyordu? Cezayir'in bağımsızlığını kazanması Türk Boğazları ve toprakları açısından

tehlikeli bir durum muydu? Tabii ki bu soruların cevabı da koca bir “Hayır”. Ama buna rağmen Demokrat Parti iktidarı ve Türk dış politikası 1950’lerde Cezayir halkının karşısında, emperyalist Fransa’nın yanında yer aldı.

Yani Türkiye bu dönemde sadece SSCB’ye karşı değil, aynı zamanda Ortadoğu, Balkan, Asya ve Afrika devletlerine/halklarına karşı da ABD/Batı eksenli dış politika uyguladı. Türkiye’nin izlemiş olduğu ABD eksenli (ABD’ye bağımlı) dış politikanın nedeni ne Sovyet tehdididir, ne de başka bir ülkeden kaynaklanmaktadır. Bu dış politika, Türkiye Cumhuriyeti devletinin (a) sınıfsal ve (b) ideolojik yapısından kaynaklandı.

(a) Sınıfsal yapının dış politikaya yansımaları: 1945-1950 yıllarında CHP ve 1950-1960 döneminde Demokrat Parti hükümetleri tarafından yönetilen Türkiye Cumhuriyeti devletinin sınıfsal yapısı, Batıcı askeri-sivil bürokrasi, toprak ağaları ve devlet eliyle büyütülen burjuvazi arasında kurulan egemen sınıf bloğu idi. Bu egemen sınıf bloğunun (askeri ve sivil bürokrasi-toprak ağaları- devlet tarafından büyütülen burjuvazi ittifakının) ekonomik-politik iktidarı işçi ve köylü sömürsüne dayanıyordu. Bu sömürü ilişkisi sadece toprak ağalarını ve kapitalist sınıfı (burjuvaziyi) zenginleştirmiyor, ama aynı zamanda askeri-sivil bürokrasinin siyasal iktidarını da güçlendiriyordu. Egemen sınıf bloğunun ortak çıkarı, Türkiye’de kapitalist sömürü ilişkilerinin yaygınlaşmasında ve yoğunlaşmasında yatıyordu. Başka bir ifadeyle, Türkiye’deki kapitalist üretim ilişkileri yaygınlaşıp yoğunlaştıkça bu egemen sınıf bloğunun ekonomik-politik iktidarı da yaygınlaşıyor ve yoğunlaşıyordu. Bu nedenle egemen sınıfların ortak amacı kapitalist sömürü ilişkilerini yaygınlaştırmak ve yoğunlaştırmaktı. Bunun için de kapitalist dünya ekonomi sistemine entegre olmak gerekiyordu. Çünkü çevre kapitalist ülkeler, ancak kapitalist dünya ekonomi sistemine entegre olarak kendi kapitalist yapılarını koruyabilir, devam ettirebilir ve güçlendirebilir. Bu entegrasyon ise merkez (emperyalist) kapitalist ülkeler ile sıkı ekonomik, siyasal ve askeri ilişkiler geliştirerek mümkündür. Yani merkez ile sıkı ilişkiler geliştirmeyen çevre kapitalist ülkeler, kapitalist dünya ekonomi sistemine entegre olamazlar ve böylece kendi bünyelerindeki kapitalist üretim ilişkilerini koruyamama, devam ettirememe ve geliştirememe tehlikesiyle yüz yüze kalırlar. Bu tehlike, aynı zamanda o ülkedeki egemen

sınıfların (egemen sınıf bloğunun) ekonomik-politik iktidarını da tehdit eder. Çünkü çevre kapitalist ülkelerdeki egemen sınıflar, merkez kapitalist devletlerden ekonomik, siyasal ve askeri destek alarak kendi ülkelerinde iktidarlarını devam ettirebilirler. Merkezden destek gelmediği takdirde, çevre ülkelerdeki egemen sınıfların iktidarı/egemenliği tehlikeye girer. Merkez devletlerden destek alabilmek için ise bu devletlerle sıkı ilişkiler geliştirmek ve kapitalist dünya ekonomi sistemine tam olarak entegre olmak gerekir.

Dolayısıyla, 1945-1960 döneminde egemen sınıf bloğu (askeri-sivil bürokrasi, toprak ağaları, devlet eliyle büyütülen burjuvazi) Türkiye'deki kapitalist üretim ilişkilerini güvence altına almak, yaygınlaştırmak, yoğunlaştırmak ve böylece kendi iktidarını devam ettirmek ve güçlendirmek için merkez kapitalist devletlerle ve özellikle de merkezin tartışılmaz lideri konumundaki ABD ile çok sıkı ilişkiler geliştirdi. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı sonrasında CHP ile başlayan (1945-1950) ve Demokrat Parti ile yoğunlaşan (1950-1960) ABD eksenli (ABD'ye bağımlı) dış politikanın temel nedeni, "Sovyet tehdidi/tehlikesi" değil, "çevre kapitalist ülke" pozisyonunda olan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınıfsal yapısıdır.

Bu dönemde "Sovyet tehdidi ve tehlikesi" söylemi bir "ideolojik araç" olarak kullanıldı. Ülkedeki kapitalist üretim ve sömürü ilişkilerine karşı çıkan sosyalist aydınlar ile işçi-köylü örgütlenmeleri sürekli biçimde "Sovyet/Rus ajanı" olmakla suçlandılar. Böylece, sosyalist aydınlarla ve emekçilere uygulanan ağır/şiddetli baskılar, "Sovyet tehdidi/tehlikesi" söylemi ve "Sovyet/Rus ajanlığı" gibi asılsız suçlamalarla meşrulaştırılmaya çalışıldı. Ayrıca bu söylem (Sovyet tehdidi/tehlikesi), Türkiye'nin izlediği ABD eksenli dış politikayı meşrulaştırmak ve haklı göstermek için de kullanıldı. Yani, "SSCB Boğazları ele geçirmek istiyor", "SSCB Türkiye'den toprak talep ediyor" gibi söylemler hem ülkedeki kapitalist sömürü ilişkilerini ve baskıcı politikaları hem de ABD eksenli dış politikayı meşrulaştırmak için ideolojik bir araç olarak kullanıldı.

(b) *İdeolojik yapının dış politikaya yansımaları*: Türkiye Cumhuriyeti'nin ve bu devleti kuran askeri-sivil elitin ideolojik yönelimi Batıcılıktır. Batıcılık ideolojisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa karşısında gerileyişini

engellemek amacıyla 18. yüzyılın sonlarında başlatılan ve II. Mahmut ile hızlanan Batılılaşma reformlarının bir sonucu olarak gelişti/şekillendi. Batıcılık, bir zamanlar “üç kıtaya hâkim olmuş” İmparatorluğun son deminde tam anlamıyla “Batı hayranlığına ve taklitçiliğine” dönüştü. İttihat ve Terakki Fırkası’nın kurucularından Abdullah Cevdet, Balkan Savaşları’nın kaybedilmesinin nedenlerini Osmanlı Mebusan Meclisi kürsüsünde anlatırken, Osmanlı-Türk siyasal elitinin ve aydınının içine saplandığı “Batı hayranlığı”nı şu sözüyle açıkça belli etmiştir: “*Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet, Avrupa medeniyetidir.*”⁶⁴ Bu ideoloji, İttihat ve Terakki Fırkası’ndan CHP’ye ve Cumhuriyet’e bir miras olarak geçti.

Cumhuriyetin yıkılan İmparatorluktan devraldığı Batıcılık ideolojisinin amacı “muasır medeniyetler” seviyesine ulaşmaktır, yani “muasır Batı medeniyetine” ulaşmaktır. Bu muasır medeniyet (yani Batı), “gelişmiş kapitalizmdir”. Dolayısıyla, Türk siyasal elitinin ideolojisi olan Batıcılık/Batılılaşma; ekonomik alanda kapitalist üretim ilişkilerinin, siyasal alanda kapitalizme uygun düşen ulus-devletin ve toplumsal alanda milli kapitalist sınıfın kurulması ve geliştirilmesidir. Bu amaçla İkinci Dünya Savaşı’na kadar Batı Avrupa, savaş sonrasında ise Amerika örnek alındı. Çünkü savaş öncesinde “muasır medeniyetin” (yani gelişmiş kapitalizmin) merkezi Batı Avrupa’ydı, savaş sonrasında ise “muasır medeniyetin” (gelişmiş kapitalizmin) merkezi Amerika’ya kaydı. Savaş öncesinde Batı Avrupa’nın siyasal, ekonomik, hukuksal, kültürel ve askeri kurumlarını ithal eden Türkiye, savaş sonrasında ABD’yi örnek almaya başladı. Nitekim Başbakan Adnan Menderes’in ve Demokrat Parti kadrolarının en büyük hedefi, Türkiye’yi “Küçük Amerika” haline getirmektir. Siyasal elitlerdeki bu ABD yanlısı tutum, Türk çocuklarının oyunlarına kadar sirayet etti. 1940’ların sonunda İzmir’de çocukların söylediği bir oyun şarkısı şöyleydi:

“Bir-iki-üçler, yaşasın Türkler
Dört-beş-altı, Polonya battı
Yedi-sekiz-dokuz, Ruslar domuz

⁶⁴ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi* (İstanbul:İletişim Yayınları, 2006), 16.

On-on bir-on iki, Amerika birinci⁶⁵

Daha sonradan Amerika'ya göç edecek olan Türkiye'nin ünlü tango sanatçısı Celal İnce'ye ait "Dostluk Şarkısı" şu "dostane" sözleri içeriyordu:

"Amerika, Amerika / Türkler dünya durdukça / beraberdir seninle /
hürriyet savaşında.
Bu bir dostluk şarkısıdır / kardeşliğin yankısıdır / Kore'de olduk kan
kardeşi / sönmez bu dostluğun ateşi.
Azmimizdir hür yaşamak / dünyada sulhu sağlamak / kavgalar hep bu
uğurda / istiklal aşkı ruhumuzda.
Senin New York'un / yükselir göklere / benim İstanbul'um / destandır
dillere.
Ankara ile Washington / İzmir, San Fransisco'n / benzer derler
birbirine / doyulmaz güzelliklerine.
O muhteşem beldelerin / pınarların nehirlerin / ünlü şelalen Niagara /
Türkler dünya durdukça / beraberdir seninle / hürriyet savaşında."⁶⁶

Bu şarkının yer aldığı plak, "Sahibinin Sesi" adlı müzik firması tarafından hazırlandı ve 1954'te İzmir Fuarı'ndaki Amerikan pavyonunu ziyaret eden kişilere parasız dağıtıldı.

Özetle; Cumhuriyetin ve siyasal elitin resmi ideolojisini oluşturan Batıcılık/Batılılaşma anlayışı, Türkiye'de önce Batı Avrupa hayranlığına, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Amerikan hayranlığına yol açtı. Bu Batıcılık ideolojisi ve Amerikan hayranlığı, Türkiye'nin ABD eksenli dış politika izlemesinde etkili oldu. CHP'lisi veya Demokrat Parti'lisi fark etmeksizin Türk siyasal eliti, NATO'ya girerken, Türk askerlerini Kore Savaşı'na gönderirken, Türk yurdunu Amerikan üslerine ve füzelerine açarken "Batılılaştığını" ve Türk toplumunu/devletini "Batılılaştırdığını" düşünüyordu.

⁶⁵ Bkz.: Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", içinde *Türk Dış Politikası*, Cilt I, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 493.

⁶⁶ Oran, "Dönemin."

1945-1960 döneminde uygulanan ABD eksenli (ABD'ye bağımlı) dış politikanın Türkiye üzerinde kaçınılmaz olarak çok büyük/derin etkileri oldu. Bu etkileri ekonomi, siyaset, askeriye, yargı ve yasama olmak üzere dört alanda ele almak mümkündür:

(a) *Dış politikanın ekonomiye etkisi:* Türkiye'ye 1946'dan itibaren birtakım "Amerikan raporları" gelmeye başladı. Örneğin Amerikalı ekonomist M. Thornburg'un hazırladığı rapor dönemin CHP hükümetine verildi. Bu raporda devletçiliğin terk edilmesi, Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın özelleştirilmesi, sanayiye değil tarıma ve madencilığe yatırım yapılması, özel kesimin teşvik edilmesi ve devlet harcamalarının azaltılması tavsiye ediliyordu. Thornburg'a göre Türkiye'nin yapacağı en iyi iş "yabancı sermayeyi teşvik yasası" çıkarmaktı. Rapor, Türkiye'ye Amerikan kitap ve dergilerinin getirilmesinin çok yararlı olacağını da ilave ediyordu. Raporun sahibi Thornburg hakkında Türk basını özellikle Vatan gazetesi "Büyük Türk dostu" olarak söz ediyordu. Marshall Planı öncesinde Türkiye'ye gönderilen bir başka ünlü rapor Dünya Bankası'nın hazırladığı rapordur. Barker Raporu olarak bilinen bu raporda sanayiye öncelik tanınmaması, kapsamlı planlama yapılmaması, kalkınmada ağırlığın tarıma ve hammadde üretimine verilmesi, enflasyonu engellemek için kalkınma hızının düşük tutulması, devletçiliğin tasfiye edilmesi, özel teşebbüse her alanın açılması ve yabancı sermayeyi çekmek için gereken yasal düzenlemelerin yapılması önerildi.⁶⁷ Dünya Bankası büyük ölçüde ABD'nin kontrolünde olduğu için⁶⁸

⁶⁷ Thornburg ve Barker raporları hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Doğan Avcioğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*, Cilt I, (İstanbul:Tekin Yayınevi, 1987), 558-562.

⁶⁸ IMF ve Dünya Bankası yönetiminde üye devletin oy sayısını ve dolayısıyla gücünü, örgüt fonunda sahip olunan sermaye miktarı belirler: Her üye devletin "sabit oy" sayısı 250'dir. Fakat üyelerin oy gücünü belirleyen "değişken oy"dur. Örgüt fonunda sahip olunan sermaye miktarı 100.000'e bölünerek üye devletin değişken oyu belirlenir. Üye devletlerin sahip oldukları sermaye miktarları, her beş yılda bir artırılır veya azaltılır. Sermaye miktarı, üyenin milli gelirine, dış ticaret hacmine, döviz rezervine, ihracat çeşitliliğine ve dış ödemelerine bakılarak hesaplanır. Dünya Bankası'nda üyelerin sermaye miktarları, üyelerin IMF'deki sermaye miktarları esas alınarak hesaplanır. Dünya Bankası'na ancak IMF'ye üye devletler katılabilir. Sabit ve değişken oyların toplamı, üye devletin toplam oy

bu raporu da “Amerikan Raporu” olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

1948 Marshall Planı, Amerikan raporlarında tavsiye edilen ekonomi politikalarını uygulamaya soktu: Yatırımlar tarıma, hammadde üretimine ve oto yol yapımına yönlendirildi. 1950-1953 arasında -yani Demokrat Parti'nin ilk döneminde- kişi başına gelir 28 kat arttı, GSMH yükseldi ve tarım üretiminde büyük artış kaydedildi. Bu olumlu gidişat beş nedenden kaynaklandı: (1) Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD'den yüklü miktarda kredi ve yardım alınması. (2) CHP'nin cumhuriyetin başından beri biriktirdiği 245 milyon dolarlık altın ve döviz rezervinin Demokrat Parti hükümeti tarafından tarıma yatırılması. (3) Savaş sırasında karaborsa ile biriken sermayenin yatırıma dönüşmesi. (4) Bu yıllarda tarım üretimi için gerekli olan hava şartlarının iyi gitmesi. (5) Kore Savaşı

sayısını verir. Üye devletin toplam oy sayısı, örgüt içindeki toplam oy sayısına bölünmesi yoluyla devletin örgütteki oy payı (oy gücü) hesaplanır. Bu yöntemle göre, IMF ve Dünya Bankası örgütlerinde en fazla oy sayısına ve en büyük oy payına sahip olan ilk beş devlet sırasıyla ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere'dir. Her iki örgütün merkezi, örgüt içinde en fazla sermaye miktarına sahip olan devletin başkentinde bulunur. Her iki örgütün merkezi, kuruluş tarihinden (1945) bugüne dek Vaşington'dur.

Kuruluşu ve yapısı itibariyle “uluslararası örgüt” niteliğine sahip olan IMF ve Dünya Bankası, uygulamada, bu örgütü oluşturan tüm üye devletler tarafından değil, en fazla oy sayısına ve oy payına sahip olan merkez kapitalist devletler tarafından yönetilmektedir. Bunun güzel bir göstergesi, beş yılda bir yönetim kurulu tarafından seçilen başkan ve başkan yardımcılarının uyruklarıdır. Kuruludan bu yana Dünya Bankası Başkanlarının tamamı Amerikan vatandaşıdır. Aynı durum, IMF Birinci Başkan Yardımcıları için de geçerlidir. IMF Başkanları ise Batı Avrupalı merkez kapitalist ülkelerinden seçilmektedir.

Merkez kapitalist devletlere karşı diğer üye devletlerin karar alıp uygulamaya geçmeleri kâğıt üstünde imkânsız olmasa da, pratikte imkânsıza yakındır. Örneğin; 2007 yılı itibariyle ilk beş devletin (ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere) Dünya Bankası içindeki toplam oy payı % 37,39, geri kalan 180 üye devletin payı ise % 62,61'dir. (Bu oranlar IMF içinde sırasıyla % 38,51 ve % 61,49'dur). Diğer tüm üyelerin bir araya gelip “beşli”ye karşı ittifak yapmaları imkânsıza yakın bir durumdur. Nitekim böyle bir ittifak, iki örgütün tarihinde hiç gerçekleşmemiştir. (Bu iki örgütün kuruluşu ve yönetim yapısı hakkında ayrıntı için bkz.: S. Rıdvan Karluk, *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar* (İstanbul: Beta Yayınları, 2007), 353-364, 397-409).

nedeniyle uluslararası piyasada tarım ürünleri fiyatlarının ve Türk tarım ürünlerine olan talebin atması.

Fakat 1954'ten itibaren tarım üretimi düştü, dış borç hızla arttı, dış ticaret açığı büyüdü, GSMH ve kişi başına milli gelirdeki artış yavaşladı. 1954'ten itibaren ekonomideki gerilemenin ise başlıca nedenleri şunlardı: (1) Kore Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Türk tarım ürünlerine olan talebin ve tarımsal ürün fiyatlarının hızla düşmesi. (2) Savaş sonrasında hızla toparlanan Batı Avrupa ülkelerinin ve İsrail'in tarım üretimini artırmaları ve bu nedenle Türkiye'den yaptıkları tarım ürünü ithalatını kısıması. (3) CHP'nin biriktirdiği altın ve döviz rezervlerinin tükenmesi. (4) Hava şartlarının kötüleşmesi ve bu durumun tarımsal üretimi olumsuz etkilemesi. (5) Uluslararası ticarete sanayi ürünleri ile tarım ürünleri arasındaki fiyat dengesinin tarım ürünleri aleyhine hızla değişmesi. Doğal olarak bu durum, tarım ürünü ihraç edip sanayi ürünü ithal eden Türk ekonomisini son derece olumsuz etkiledi.

Amerikan raporları ve Marshall Planı doğrultusunda 1951'de Yabancı Yatırım Kanunu ve 1954'te Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu çıkarıldı. Amerikan raporları ve Marshall Planı çerçevesinde yapılan bu gibi düzenlemeler Türk ekonomisini hızla Batı'ya (ABD ve Batı Avrupa ülkelerine) bağımlı kıldı, piyasalaştırdı, Türkiye'yi Batı için ucuz tarım ve hammadde deposu haline getirdi, Türkiye'nin sanayileşmesini olumsuz etkiledi ve ekonomiyi darboğaza sürükledi. Ve nihayet Demokrat Parti hükümeti, IMF'ye ilk "niyet mektubu"nu 4 Ağustos 1958'de yazdı. IMF, Demokrat Parti hükümetine, devalüasyon, sıkı para politikası, sosyal harcamalarda kısıntı, özelleştirme ve ticari liberalleşme önerdi. 1960'a gelindiğinde Türkiye'nin dış borcu 992 milyon dolara ve dış ticaret açığı 147,4 milyon dolara ulaştı.⁶⁹ Türkiye, ABD eksenli politikalar neticesinde, Batı'ya olan borcunu ödemek için Batı'dan borç alan Batı'nın ucuz tarım-hammadde deposu haline geldi.

⁶⁹ Oran, "Dönemin," 487.

1954'ten sonra tarımdaki gerilemeden dolayı köylerden büyük kentlere - özellikle İstanbul'a- göçler hızlandı. Köyden kente kitlesel göçler, 18. ve 19. yüzyıllarda Batı Avrupa ülkelerinde daha yoğun biçimde yaşanmıştı. Fakat Batı Avrupa'nın kentlerinde köyden gelenleri istihdam edebilecek sanayi vardı. Oysa ABD'nin önerdiği ve Demokrat Parti'nin uyguladığı "kalkınma stratejisinde" sanayiye yer verilmedi. Yani Türkiye'de köyden gelenleri istihdam edecek sanayi yatırımları yapılmadı. Bunun sonucu, kaçınılmaz olarak, kentlerde ve özellikle İstanbul'da "gecekondulaşma" ve "lumpenleşme" oldu.

(b)Dış politikanın siyasete etkisi: Amerika'da 1945-1960 döneminde "McCarthyçilik" adıyla anılan "komünist avı" uygulandı. Bu "av" CHP iktidarı tarafından ithal edildi ve 1950'ler boyunca Demokrat Parti iktidarı tarafından uygulandı. Çünkü William Hale'in de belirttiği gibi, Türkiye'deki "komünizm fobisi" Amerika'daki "komünizm fobisinden" daha büyüktü. Bu fobinin sonucu olarak "McCarthyçilik" Türkiye'de de uygulandı. Türkiye'deki "McCarthyçilik" sol aydınlar, dergiler ve gazeteler, işçi, köylü, memur ve öğrenci dernekleri/sendikaları üzerinde büyük baskı oluşturdu.

2 Mayıs 1950'de CHP hükümeti tarafından ve 26 Ekim 1951'de Demokrat Parti hükümeti tarafından komünistlere yönelik geniş kapsamlı tutuklamalar yapıldı. 18 Şubat 1952'de ise, yurtdışında okumakta olan solcu öğrencilerin bursları kesildi. Bu gibi baskılardan sadece komünistler değil iktidarı eleştiren herkes nasibini aldı. Örneğin; Kore Savaşı'na karşı çıktığı için Türk Barışsever Cemiyeti başkanı ve genel sekreteri 29 Temmuz 1950'de tutuklandı ve mahkeme kararıyla 45'er ay hapis cezasına çarptıldı.⁷⁰ Daha önceden CHP iktidarı döneminde kurulmuş olan Halkevleri ile Köy Enstitüleri, "komünizmle mücadele" gerekçesiyle Demokrat Parti tarafından 1951 ve 1954 yıllarında kapatıldı.

Baskılara maruz kalan kişiler ve kurumlar, Demokrat Parti ve sağcı çevreler tarafından genellikle "Sovyet/Rus ajanlığı" yapmakla suçlandılar. Yani Türkiye'de muhalefete uygulanan baskılar ve "McCarthyçilik

⁷⁰ Oran, "Dönemin," 493.

(komünist avı)” politikası, “Sovyet tehdidine karşı mücadele”, “Sovyet/Rus ajanlarına karşı mücadele”, “komünizmle mücadele” gibi söylemler aracılığıyla meşru kılınmaya çalışıldı. Muhalif düşüncelere ve aydınlara, “komünizmle mücadele” adı altında baskı/şiddet uygulanması Türkiye’de entelektüel hayatın gelişimini frenledi. İşçi, köylü, memur ve öğrenci örgütlenmelerine, sendikalara ve derneklere “komünizmle mücadele” adı altında uygulanan baskı ve şiddet ise Türkiye’de demokrasinin gelişmesine büyük darbe vurdu.

1945-1960 dönemi ayrıca bir “dinsel tolerans” dönemi oldu: “İslamcılık ideolojisi” ve çeşitli dini cemaatler/tarikatlar, hem CHP (1945-1950) hem de Demokrat Parti (1950-1960) iktidarları tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrasında komünizme karşı kullanıldı. 4 Haziran 1948’de Ankara İlahiyat Fakültesi açıldı, 25 Kasım 1948’de ilkokullara isteğe bağlı din dersleri kondu, 15 Ocak 1949’da on ilde imam-hatip kursları açıldı, 29 Mart 1950’de türbeler açıldı, 16 Haziran’da ezan tekrar Arapça okunmaya başlandı, 25 Ağustos’ta Diyanet İşleri Başkanı “İslam komünizmi reddeder” şeklinde “fetva” verdi, seçmeli olan din dersi 21 Ekim’de zorunlu derse dönüştürüldü.⁷¹

(c) *Dış politikanın askeri alana etkisi:* Truman Doktrini ile başlatılan Amerikan askeri yardımları, Türk silahlı kuvvetlerini modernize edip güçlendirdi. Fakat askeri yardımlar geldikçe Türkiye’nin ABD’ye olan askeri bağımlılığı da aynı oranda arttı. Ayrıca Türkiye’ye yardım olarak verilen askeri malzemenin bakımı için gerekli olan yedek parçalar ABD’den satın alınıyordu. Askeri yardımlar arttıkça yedek parçaların ithalatı da arttı. Bu durum, devlet bütçesine ve ülke ekonomisine ağır bir yük getirdi.

(ç) *Dış politikanın yasamaya etkisi:* 1924 Anayasası’na göre yabancı hükümetler ile görüşme yapma yetkisi yürütme erkine (hükümete), yabancı devletler ile anlaşma yapma yetkisi ise yasama erkine (TBMM’ye) aitti. Fakat Demokrat Parti döneminde ABD ile yapılan ikili anlaşmaların çoğunluğu mecliste oylamaya sunulmadan ve onaylanmadan uygulamaya

⁷¹ Oran, “Dönemin,” 493.

sokuldu. Böylece 1924 Anayasası ihlal edilmiş ve yasama erki (TBMM) sınırlandırılmış oldu. Başka bir ifadeyle, Demokrat Parti'nin ABD eksenli dış politikası anayasayı ihlal ederek "hukuk devleti" ilkesini ve TBMM'nin gücünü azaltarak "ulusal iradenin egemenliği" ilkesini çiğnedi.

(d) Dış politikanın yargıya etkisi: Benzer bir durum yargı alanında da yaşandı. 25 Ağustos 1952'de imzalanan ve 20 Mart 1954'te mecliste onaylanan "NATO Kuvvetleri Statüsü Sözleşmesi"nin 7. maddesi Türk yargı erkini ABD'nin lehine sınırlandırdı. Çünkü yukarıda da açıklandığı gibi, 7. maddeye göre, resmi görev sırasında gerçekleştirilen bir eylem hem ABD hem Türk yasalarına göre suç teşkil ediyorsa bu eylemi gerçekleştiren Amerikan personelini Türk mahkemeleri yargılayamaz, sadece ABD mahkemeleri yargılayabilir. Eylemin, resmi görev sırasında mı yoksa resmi görev haricinde mi gerçekleştiğine de ancak ilgili ABD makamı (Amerikan Askeri Yardım Kurulu) karar verebilir. Böylece adı geçen sözleşme hem Türk yargısının zayıflattı hem de TC vatandaşlarına büyük zarar verdi. Bunun en ibret verici örneği, yukarıda açıkladığımız "Yarbay Allen L. Morrison davası/olayı"dır.

Ve nihayet, makalenin Giriş bölümünde sorduğumuz dört soruyu cevaplandırmış bulunuyoruz:

1. Demokrat Parti döneminde uygulanmış olan dış politikanın temel özelliği/karakteri "ABD eksenli (ABD'ye bağımlı)" olmasıdır.
2. ABD eksenli dış politika, 1945-1950 döneminde CHP tarafından başlatıldı ve 1950'ler boyunca Demokrat Parti tarafından yoğunlaşarak devam ettirildi. Yani Demokrat Parti döneminde uygulanmış olan ABD eksenli dış politika, 1945-1950 döneminde CHP'nin uyguladığı dış politikanın yoğunlaştırılmış bir devamıdır.
3. ABD eksenli dış politikanın kaynağı/nedeni "Sovyet tehdidi/tehlikesi" değildir. Bu politika, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınıfsal ve ideolojik yapısından kaynaklandı. Yani devletin sınıfsal yapısı (askeri-sivil bürokrasi, toprak ağları, burjuvazi) ve devletin ideolojisi (Baticılık anlayışı) ABD eksenli bir dış politika üretti.

4. ABD eksenli dış politika Türkiye'yi ekonomi, siyaset, yasama ve yargı alanlarında olumsuz etkiledi. Askeri alanda ise alınan Amerikan yardımları ve NATO'ya katılım, eş zamanlı olarak hem Türk silahlı kuvvetlerini modernize edip güçlendirdi hem de Türkiye'yi askeri açıdan ABD'ye bağımlı kıldı.

KAYNAKÇA

Akşin, Aptülahat. *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politikası ve Ortadoğu*. İstanbul: 1959.

Amin, Samir. *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*. Çeviren Vasıf Erenus. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1989.

Armaoğlu, Fahir. *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Auty, Phyllis. "Yugoslavia's International Relations (1945-1965)." İçinde *Contemporary Yugoslavia: Twenty Years of Socialist Experiment*. Editör Wayne S. Vucinich. Berkley and Los Angeles: University of California Press, 1969.

Avcioğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*. 1. Cilt. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1987.

Bağcı, Hüseyin. "Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası." İçinde *Türk Dış Politikasının Analizi*. Editör Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 2004.

Bağcı, Hüseyin. *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, 1990.

Behramoğlu, Namık. *Türkiye-Amerika İlişkileri: Demokrat Parti Dönemi*. İstanbul: Yar Yayınları, 1973.

Bilge, A. Suat. "The Fener Greek Patriarchate." *Perception* (March-May 1998).

Bilge, A. Suat. *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.

Boratav, Korkut. “İktisat Tarihi (1908-1980).” İçinde *Türkiye Tarihi, 4. Cilt: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*. Editör Sina Akşin. İstanbul: Cem Yayınevi, 1997.

Çelik, Edip. *Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Çetinsaya, Gökhan, “Türk-İran İlişkileri.” İçinde *Türk Dış Politikasının Analizi*. Editör Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 2004.

Dziewanowski, M. K. *A History of Soviet Russia*, New Jersey: Prentice-Hall, 1985.

Erhan, Çağrı ve Ömer Kürkçüoğlu. “Orta Doğu’ya İlişkiler: Arap Olmayan Devletlerle İlişkiler,” içinde *Türk Dış Politikası*. Cilt I. Editör Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Erhan, Çağrı ve Ömer Kürkçüoğlu. “Orta Doğu’ya İlişkiler: Filistin Sorunu”, içinde *Türk Dış Politikası*. Cilt I. Editör Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Erhan, Çağrı. “ABD ve NATO’yla İlişkiler,” içinde *Türk Dış Politikası*. Cilt I. Editör Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu. “Orta Doğu’yla İlişkiler: Arap Devletleriyle İlişkiler,” içinde *Türk Dış Politikası*. Cilt I. Editör Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Gevgilili, Ali. *Yükseliş ve Düşüş*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987.

Girgin, Kemal, T. C. *Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (1923-1993)*. Ankara: 1993.

Gönlübol, Mehmet ve A. Haluk Ülman. *Olaylarla Türk Dış Politika Tarihi (1919-1965)*. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1969.

Gürün, Kamuran. *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1983.

Gürün, Kamuran. *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Hosking, Geoffrey. *The First Socialist Society: A History of the Soviet Union from Within*. Cambridge: Harvard University Press, 1996.

Hourani, Albert. *Arap Halkları Tarihi*. Çeviren Yavuz Alagaon. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Judt, Tony. *Postwar: A History of Europe since 1945*. London: Pimlico, 2007.

Karlık, S. Rıdvan. *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar*. İstanbul: Beta Yayınları, 2007.

Koçak, Cemil. "Siyasal Tarih (1923-1950)." içinde *Türkiye Tarihi, 4. Cilt: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*. Editör Sina Akşin. İstanbul: Cem Yayınevi, 1997.

Kongar, Emre. *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993.

Lenin, Vladimir İliç Ulyanov. *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. Çeviren Cemal Süreya. Ankara: Sol Yayınları, 1992.

Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Oran, Baskın. "Dönemin Bilançosu." içinde *Türk Dış Politikası*. Cilt I. Editör Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Oran, Baskın. “Türkiye’nin Kuzeyindeki Büyük Komşu Sorunu Nedir?” *AÜSBF Dergisi XXV* (1970).

Özcan, Gencer. “Türkiye-İsrail İlişkileri.” İçinde *Türk Dış Politikasının Analizi*. Editör Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 2004.

Rubinstein, Alvin Z. *Yugoslavia and the Nonaligned World*. Princeton New Jersey: University Press, 1970.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih (1918-1994)*. Ankara: İmge Kitapevi, 2001.

Sander, Oral. *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1963)*. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1979.

Sezgin, Yüksel. *Kore Savaşına Girişimizin Türk Dış Politikamıza Etkisi*. Ankara: 1995.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi. Cilt 6. İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.

Soysal, İsmail. *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye: Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*. İstanbul: İsis Yayıncılık, 1997.

Soysal, İsmail. *Türkiye’nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasal Andlaşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1965.

Sönmezoğlu, Faruk. “The Cyprus Question and the United Nations.” *The International Journal of Turkish Studies* (Winter 1992-1994)

Sönmezoğlu, Faruk. *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları, 2006.

Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları, 1996.

Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995.

Tellal, Erel. “SSCB’yle İlişkiler (1945-1960).” içinde *Türk Dış Politikası*. Cilt I. Editör Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Tellal, Erel. “SSCB’yle İlişkiler (1960-1980).” içinde *Türk Dış Politikası*. Cilt I. Editör Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Tellal, Erel. “SSCB’yle İlişkiler (1980-1990).” içinde *Türk Dış Politikası*. Cilt I. Editör Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Tunçay, Mete. “Siyasal Tarih (1950-1960).” içinde *Türkiye Tarihi, 4. Cilt: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*. Editör Sina Akşin. İstanbul: Cem Yayınevi, 1997.

Turan, İlter ve Dilek Barlas. “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri.” İçinde *Türk Dış Politikasının Analizi*. Editör Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 2004.

Türkeş, Mustafa. “NATO Bağlamında ABD-Türkiye İlişkilerinde Devamlılık ve Değişim.” İçinde *Türk Dış Politikasının Analizi*. Editör Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 2004.

Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih (1789-2001)*. İstanbul: Der Yayınları, 2006.

Uslu, Nasuh. *Türk-Amerikan İlişkileri*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.

Ülman, A. Haluk. “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968).” *AÜSBF Dergisi XXIII* (1968).

Ülman, A. Haluk. “Türk-Amerikan Yakınlaşması ve Sovyetler Birliği.” *Forum*, 15 Şubat 1961.

Üstün, Senem, “Turkey and the Marshall Plan: Strive for Aid.” *Turkish Yearbook of International Relations: XXVII* (1997).

Wren, Melvin C. *The Course of Russian History*. New York: Macmillan Publishing, 1979.

ULUSLARARASI HUKUKUN DAYANAĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİN DÖNEMSELLİKLERİ SORUNU: DOĞAL HUKUK GÖRÜŞÜ ÖRNEĞİ

The Periodicity of International Legal Theories: The Case of Natural Law

Yrd. Doç. Dr. Erdem DENK*

Özet:

Bu çalışma, uluslararası hukukun dayanağını açıklama iddiasındaki yaklaşımlardan doğal hukuk görüşünü farklı bir açıdan değerlendirmek çabasıdır. Önce Vitoria ve Grotius gibi ilk örneklerden başlayarak görüşün ön plana çıktığı dönemlerin tarihsel ve siyasi özellikleri bağlamında bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çerçevede de "doğal hukuk" görüşünün, *per se* değeri bir yana, temel olarak pozitif hukuk alanını belirleme şansına sahip olmayan özneler tarafından dile getirildiği veya sahiplenildiği önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası hukuk teorileri, doğal hukuk görüşü*

Abstract:

This study examines the natural law theory from a different point of view. The historical and political characteristics of the sequences of history in which the natural law theory has come into prominence are analysed starting from Vitoria and Grotius eras. It is then suggested that the natural law theory, apart from its *per se* value, is basically introduced and upheld by agencies that do not have the chance to effect the positive law at a given historical context and period.

Keywords: *International legal theories, natural law theory*

*Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası Hukuk Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Genelde hukuk, özelde de uluslararası hukukun dayanağı konusunda çeşitli kuramlar ve görüşler bulunmaktadır. Geniş bir yelpazede yer alan bu görüşler, literatürde de yaygın kabul gördüğü üzere, genel olarak “doğal hukuk görüşü” ve “iradeci görüş”¹ olarak tanımlanan iki ana görüş ve onların çeşitli şekillerdeki alaşımlarından ya da sentezlerinden oluşmaktadır.² Büyük ölçüde bu anlamda bir sentez girişimi olarak görmek mümkün olmakla ya da en azından bu iki ana görüşten birisinin özgün bir türevi şeklinde de değerlendirilebilmekle birlikte,³ uluslararası hukuk bağlamında bir üçüncü ana görüş olarak objektivist hukuk görüşü de bulunmaktadır.⁴ Uluslararası hukuk ders kitapları başta olmak üzere uluslararası hukukun dayanakları konusundaki akademik çalışmalara yansıyan bu genel sınıflandırmayı ya da zımnen yapılan böyle bir ayrımı, öte yandan, uluslararası hukukun özellikle şekli kaynakları arasında doğrudan teşhis ve tespit etmek pek olanaklı değildir. Bunu şekli kaynakların “doğası gereği” iradeci hukukun bir yansıması olduğu görüşüyle açıklamak da pek yerinde gözükmemektedir. Zira doğrudan doğruya devletler arasında imzalanan birçok uluslararası sözleşme, antlaşma vb. belge de -belki de ilk elde beklenin tersine- sırf iradeci görüşün yansıması, tezahürü veya uygulaması olmaktan farklı bir karakter taşıyabilmektedir. Gerçekten de iradeci görüşün açıklama gücünün dışında değilse bile (ki, metne girmek de iradedendir), ya tümüyle ya da büyük ölçüde doğal hukuk görüşünün etkisiyle biçimlendirilmiş pozitif hukuk metinlerine rastlamak olasıdır. Bu durum özellikle de insan hakları ve çevre alanındaki çok taraflı uluslararası sözleşmelerde kendisini

¹ Bu görüş çoğu durumda pozitif hukuk görüşü şeklinde de ifade edilmekle birlikte, pozitif hukuk nihayetinde usulüne göre yürürlüğe konmuş hukuk (kuralları) alanını ifade ettiği ve burada da hukukun içeriğine değil dayanaklarına ilişkin bir tartışma yapılacağı için, “iradeci hukuk görüşü” kavramı tercih edilmiştir.

² Malcolm N. Shaw, *International Law* 5. Baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 24.

³ Gerçekten de, örneğin daha çok Kelsen’in ismiyle bilinen normcu kuramın büyük ölçüde iradeci kuramla örtüşen bir yaklaşım olduğu ve fakat temel varsayımı açısından da varsayımsal (en azından irade-ötesi) bir özellik taşıdığı bilinmektedir.

⁴ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri* I. Kitap 4. Baskı (Ankara: Turhan Kitabevi, 1994), 10-16.

göstermektedir. Kısacası, doğrudan doğruya iradeci görüşün işaret ettiği alanda cereyan etmekle birlikte, birçok devlet uygulaması da iradeci görüşten ziyade doğal hukuk anlayışına dayanabilmektedir.

Biraz da bu durumun arka planını zımnen de olsa irdelemek amacındaki bu çalışmada, öncelikle uluslararası hukukun dayanakları konusundaki ana görüşlerden doğal hukuk görüşünün temel argümanları kısaca tartışılacaktır. Sonraysia bu görüşün ön plana çıktığı dönemlerdeki siyasal ve sosyal süreçler (ve konumuz açısından “uluslararası ilişkiler”) temelinde yaşanan gelişmelerle ilişkisi ve ikisi arasındaki olası koşutluklar konusunda bir değerlendirme yapılacaktır. Kuşkusuz, böyle bir ilişkisellik kurma girişimi, yeri geldikçe ele alınacak somut görüşler, olaylar ve uzmanlar açısından doğrudan bir hüküm vermek anlamına gelmeyecektir. Bir başka deyişle, her ne kadar her olayın ve kişinin en nihayetinde içinde yaşadığı toplumsal koşulların bir ürünü olduğu ve çalışmalarının da bir şekilde “konjonktürel” olarak koşullandığı açıksa da, yapılmaya çalışılacak olan sözü geçecek olaylara kurgulanmışlık ya da ilgili kişilere niyet atfetmek kesinlikle değildir. Bu çalışmanın kapsamının ve amacının tümüyle ötesindeki bu nokta bir yana, hukuk alanındaki bir çalışmanın veya önerinin her durumda siyasi konjonktürde bir fikre, oluşuma, gelişmeye tekabül ettiği ve bu koşutluktan bağımsız bir şekilde ele alınması ve anlaşılmasının mümkün olmadığı açıktır. Çalışmanın varsayımlarıyla olası bulgularının da bu ilişkisellik tespiti çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Nitekim doğal hukuk görüşünün seçilmesinin nedeni de, hem iradeci görüşün isimlendirme aşamasından başlayarak pratikte doğrudan doğruya “resmi” bir hukuk yapma sürecine atıf yaptığının açık olması, hem de doğal hukuk görüşünün bu anlamda daha nötr, nesnel ve bilimsel bir görüş şeklinde algılanmasıdır. Oysa, toplumsal ve tarihsel bağlamı çerçevesinde yapılacak bir incelemeyle, doğal hukuk görüşünün *de* tıpkı iradeci görüş için söz konusu olduğu üzere belirli bir siyasal ve toplumsal konumun ve talebin sonucu olduğu ileri sürülecektir.

Nihayet, pek tabii ki kimi çalışmaların konjonktürel değer ve anlamının ötesine taşması ve tabiri caizse konjonktüre (tarihe) direnerek ortaya atıldığı

dönem sonrasında da dikkate alınması (“zaman ve mekândan bağımsızlaşması”) ve hatta dikkate alınmazlık edilememesi söz konusudur. Ki böyle durumlarda da zaten klasik çalışmalar ve/veya kurucular/klasik otoriteler söz konusu demektir. Ancak bu bile, ilgili görüşlerin ortaya atıldıkları konjonktür temelinde irdelenmesini engelleyecek bir durum olmasa gerektir. Zira böylesi “klasik” çalışmaların kendi tarihsel bağlamlarında irdelenmesinin, yine bu çalışmanın kapsamı dışında da olsa, uluslararası hukukun “tarihsel ve felsefi kökleri” ve buna bağlı “genetik özellikleri”ni tespit ve teşhis etmek açısından anlamlı veriler sunabileceği de açıktır.

1. DOĞAL HUKUK GÖRÜŞÜ

Hukukun dayanağını yani bağlayıcılık gücünü metafizik veya uhrevî, yani insan-ötesi veya insan-üstü kaynaklardan aldığını savlayan görüşleri kabaca “doğal hukuk görüşü” adı altında toplamak mümkündür. Çeşitli dönem ve şekillerde ortaya çıkan ve çeşitli argüman ve referanslarla açıklanan birçok versiyonu olan bu ekolün en temel iddiası, hukukun *a priori* (dolayısıyla evrensel) veriler üzerine bina edildiğidir. Özü itibarıyla bir meta-bağlayıcı olan bu hukukun, yöneticiler başta olmak üzere herkes tarafından uyulması gerekli ana kodlar olduğu savlanır. Yerine göre Tanrı’nın, doğanın, doğa halinin, insan aklının (*reason*) ve hatta mantığın yasası olduğu söylenen hukuk, temel olarak bir bilgi, bilme veya keşfetme nesnesidir.

Modern öncesi dönemi nitelerek için sıklıkla kullanılan “klasik” dönemi takiben başlayan süreçte hukukun dayanakları konusu, yapılan tartışmaların en can alıcı noktasını oluşturmuştur. Özellikle 1492’de sembolize olan coğrafi yayılma süreciyle İspanya’da (Salamanca) başlayan tartışmalar, bir yandan İspanya’nın (Avrupa’nın) “oradaki” varlığını hukuksal olarak açıklamaya çalışırken, bir yandan da iç ve dış dönüşüm süreçleri nedeniyle krallıkların zaten ayrılmaya çalıştıkları mevcut din temelli hukuk paradigmasından da kopma sürecini beslemiştir. Buysa, hem yeni bir ilişki

şeklini meşrulaştırmayı⁵ hem de bunu eskiyi ve eskinin hukuk paradigmasını yeniden üretmeden ve hatta tarihe gömerek yapmanın yollarını bulmayı gerektirmiştir.⁶ Bu çerçevede, artık “klasik” hukuk olarak anılan dönemden kopuş süreci başlamış, insan, akıl, vicdan vb. kavramların da yardımıyla bu yeni alan için yeni bir hukuk paradigması önerme sürecine girilmiştir.⁷

Bilindiği üzere, bir anlamda “modern” görüşlerin ortaya çıkması ve şekillenmesiyle “klasik” veya “modern-öncesi” olarak anılmaya başlayan yaklaşıma göre, hukukun kaynağı ilahidir. Kutsal bir metafizik olana/alana gönderme yapan bu görüşe göre, “hukuk” kaynağını Tanrı’nın buyruklarından alır ve bunun somut olarak uygulanması da Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcileri dolayısıyla olur. Bu yeryüzündeki gölgelerin ana işlevi, “uygulama”dır. Bu çerçevede uygulayıcının yorumunun kaçınılmazlığı belki ortadadır ama temelde esas olan Tanrı iradesidir. Yaratıcı olarak hayatın dolayısıyla hayatı düzenleyen temel kurallar silsilesinin sahibi Tanrı’dır ve yeryüzündeki temsilcilerinin dolayımından geçmesi, kuralların nihai ve de esas kaynağının ne’liğini etkilemez. “Uluslararası hukuk” açısından söz konusu olan, Krallar gibi ana siyasi “uluslararası” aktörlerin Tanrı’nın hukukunu ve mülkünü kâfirler karşısında tesis etme amacıdır. Tüm bu süreçte, modern uluslararası hukukun doğduğu siyasi alan için belirtmek gerekirse, bütün “iç” çelişki ve güç çatışmalarına rağmen Papa’nın destek ve himayesinde yürütülür.

Modern döneme geçiş süreciyle uluslararası hukukun dayanağının farklı bir paradigma zemininde açıklanması (ihtiyacı) gündeme gelmiştir. Bir geçiş dönemi teorisi ve hatta retoriği olması hasebiyle, uluslararası hukukun ilk başlarda örneğin doğrudan Tanrı’dan neşet eden bir hukuk alanı olduğu dile getirilmiştir. Bu çerçevede, devletlerin kendi aralarındaki dünyevi işleri

⁵ Özellikle ulusal düzeydeki toplumsal (sınıfsal, dinsel vb.) çatışmaların hukuksal önermeler alanına etkisi için bkz. Niyazi Öktem, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi* 4. Baskı (İstanbul: Beta Basım Yayın, 1988), 129-131.

⁶ Antony Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 17-23.

⁷ Bu konuda literatürde yer alan farklı yaklaşımların ortak eğilimler çerçevesindeki tarihsel bir analizi için örneğin bkz. Öktem, *Hukuk Felsefesi*, 80 vd.

tanzim etme işlevine sahip bu “ilkeler manzumesi”ne aykırı olmamak kaydıyla yasalar yapabileceği önerilmiştir (Vitoria).⁸ Kendisi de “doğal hukuk (*law of nature*)” olarak anılan bu hukuk alanının devletlerin ortak iradesinden oluştuğu ve fakat itiraz, uymama vb. anlamlarda devletlerin bireysel müdahalesine de kapalı olduğu savlanmıştır.⁹

Zamanla (Grotius) “doğa”ya atıfla seküler bir içerik kazanarak başka bir şekilde de kurumsallaşan doğal hukuk görüşü, dünyevi iktidarın uhrevi iktidara galebe çalması ve ana siyasi belirleyici olması sürecinde hukukun kaynağını Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcilerini de kapsayan ve kuşatan bir şekilde genişletmiştir. Aydınlanma süreciyle tümüyle yerleşeceği gibi, “akıl (reason)” merkeze alınmış ve hatta tek bilme aracı kılınmıştır. Bu çerçevede insan ve dolayısıyla iktidar ve devlet de hukukun uygulayıcısından ziyade *keşfedeni* olarak kodlanmıştır. Nitekim, Tanrı olmasa da doğal hukukun var ve geçerli olacağını öneren Grotius,¹⁰ herkesin (tüm ulusların) ortak malı olan ve bu nedenle de herkese (tüm uluslara) açık olan denizlerde herkesin (tüm ulusların) ticaret yapma hakkının “Devletler Hukuku’nun apaçık, değişmez ve yadsınamaz en özel aksiyomu” olduğunu belirtmiştir. Modern dönemin ana karakteristiklerini yansıtan bu yaklaşıma göre, devletler, birbirleriyle ilişkilerinin tanziminde, doğada var olan *a priori* kuralları yani hukuku bulup çıkarmak, keşfetmek ve öylece uygulamak ya da en azından bu türden doğal hukuklara aykırı düzenleme yapmamak durumundadır. Öyle

⁸ Ki dönemin en ünlü *juntalarından* olan Sepulveda-Las Casas tartışmasında da, sırasıyla statükoyu ve “insani” bir değişimi temsil eden tarafların ikisi de temelde din temelli argümanlara başvurmuş ve “keşfedilen” yerlerle ilişkilerin (“uluslararası ilişkiler”) Tanrı’nın buyrukları ve ilkeleri ışığında yürütülmesi çağrısını yapmışlardır. Tabii tamamen zıt argümanlarla. Tartışmaların ayrıntısı konusunda bkz. Bonar Ludwig Hernandez, “The Las Casas-Sepúlveda Controversy: 1550-1551,” 2001, erişim tarihi 26 Mayıs 2011, http://userwww.sfsu.edu/~epf/journal_archive/volume_X_2001/hernandez_b.pdf;

ve Daniel Castro, *Another Face of Empire* (Durham: Duke University Press, 2007).

⁹ Bu dönemin önemli figürlerinin uluslararası hukuk görüşleri ve özellikle de din temelli doğal hukuk anlayışından seküler/modern uluslararası hukuk dönemine geçiş sürecindeki akademik tartışmalar için bkz. James Brown Scott, *The Catholic Conception of International Law* (New Jersey: The Lawbook Exchange, 2007).

¹⁰ Josef L. Kunz, “Natural-Law Thinking in the Modern Science of International Law” *The American Journal of International Law* Vol 55 No 4 (1961): 951-952.

ki, örneğin akımın yine en ünlü ilksel temsilcilerinden Pufendorf'a göre, devletler arası antlaşmaları uluslararası hukukun dayanakları arasında görmek sorunludur ve yapılageliş hukuku da gücü sınırlı bir alandır.¹¹

Ne var ki, bu yaklaşım da kendisini karşıtlık temelinde inşa ettiği klasik hukuk görüşüne benzer özellikler taşımaktadır. En başta, her ne kadar klasik paradigmada olduğu gibi dünyevinin ancak dolaylı bir rolünün olduğu reddedilse de, nihayetinde insanın üstünde ve ötesinde olan *a priori* bir hukuk alanından yine bahsedilmektedir. Aslında “kaynak” sorusunu son kertede yanıtızsız bırakan (Tanrı? Doğa?) bu yaklaşım, ana soruyu kişiye/duruma göre değişken ve tabiri caizse “önemsiz” bir tercih meselesine indirger gözükmektedir. Nitekim kaynağın ne’liğinden ziyade bu sorunsaldan ne anlamamız, çıkarsamamız ve keşfetmemiz gerektiğine yani hukuksal çıktının elde edilme sürecine yoğunlaşılmasının salık verildiği belirtilmektedir. Kuşkusuz, bu kendi başına anlamlı bir noktadır çünkü hukuk(sal) olanın içinin insan, toplum, akıl ve hatta demokrasi gibi kavramların yardımıyla yani “büyük ölçüde” insanî faaliyetlerle doldurulmasının önünü açmaktadır. Ayrıca, insanüstü ve ötesi olan bir ana kaynaktan (Tanrı) neşet eden kuralların klasik hukuk görüşünün vazettiği şekilde o ana kaynağın yeryüzündeki temsilcileri üzerinden “yorumlanarak uygulandığı” reddedilmekte ve yeryüzünün “yorumlayarak uygulamak” gibi “tali” değil “akıl ve vicdan yoluyla keşfetme” olarak tarif edilen “kurucu” bir işleve sahip olduğu söylenmektedir. Öte yandan, her ne kadar klasik hukuk görüşü bağlamında ima edilen “tali” işlev tespiti yerinde olsa da, doğal hukuk görüşünün insan ve toplumdaki müteşekkil yeryüzünü “kurucu” işleve kavuşturmuş olma iması son derece tartışmalıdır.

En başta, nihayetinde insanüstü veya ötesi olan ya da en azından insanı önceleyen bir kaynaktan bahsedilmektedir. Dahası, hukukun içinin insan/toplum tarafından doldurulacağı müjdesi kendi risklerini de içinde taşımakta ve bu da yeni sorunlara işaret etmektedir. Örneğin keşif sürecinin öznelere kim olacaktır? Bu kâşifleri kim, hangi sıfatla belirleyecektir? Hem kâşifleri belirleme hem de kâşiflerin belirleme sürecinin ölçütleri ve

¹¹ Shaw, *International*, 24-25.

yöntemleri nelerdir? Ayrıca bu yöntem, usul ve esasları kim neye göre belirleyecektir?¹²

Bir yerde keşfedilmeyi bekleyen kurallar manzumesinin *niteliğine* dair soru işaretlerinin başında, orada bir yerde bulunan yani nihayetinde doğası gereği *a priori* veriler bütünü olan hukukun ne olduğu sorusu gelmektedir? Dahası, bu hukuku keşfedecek “akıl” ve “vicdan” nedir, nereden kaynaklanmaktadır ve bu çerçevede sıklıkla gündeme gelen ahlak(i değerler) ve etik gibi kavramların içeriği nasıl ve kim tarafından doldurulacaktır? Vicdan ve ahlak konusunda daha yaygın olarak dile gelmekle birlikte modern dönemin simgelerinden olan “akıl” göndermesinin de, bu çalışmanın kapsamının ve daha da önemlisi kapasitesinin ötesinde olmakla birlikte, ima ve iddia ettiğinin aksine sübjektif ve hatta metafizik bir içeriğe *de* sahip olabileceği söylenemez mi? Ya da en azından klasik hukuk paradigmasının reddedilme gerekçelerinin başında gelen “kimi toplumsal aktörlerin keyfi uygulamaları” keyfiyeti modernist “akıl” göndermesi tarafından da bir başka şekilde yeniden üretiliyor olabilir mi? “Akıl”ın en azından yeni bir toplumsal hiyerarşinin kapısını aralama ihtimali yok mudur? Klasik görüşün insan, toplum vb. gibi bir alana atf yapma ihtiyacı bile hissetmeyen karakterinin bu bağlamda taşıdığı arazlar bir yana, doğal hukuk görüşünün bu türden alanlara atf yaparak (ya da, yapar gibi yaparak) birçok toplumsal ve siyasal aktöre hukuk sistemine gücüyle orantısız şekilde müdahil olma imkânı tanıdığı açık değil midir? Ve bu da öyle ya da böyle bir akli veya vicdani tekel kurma yolunu açmaz mı? Bu soruların yanıtı bir yana, orada bir yerde bir şekilde keşfedilebilecek bir hukuk kaynağının olması, hiçbir şey değilse bile ortada yine bir “dolayım” olduğu anlamına gelmez mi?

Kısacası, özellikle uluslararası hukuk gibi kendine has nedenlerle düzenlediği alandaki güç yapılanmalarından ve dağılımından etkilenmeye ziyadesiyle açık bir hukuk alanı açısından düşünüldüğünde, böyle bir

¹² Doğal hukuk görüşünün son tahlilde yanıtı bırakarak geçtiği bu ve benzer nitelikli diğer tüm sorunlar aslında görüşün bizatihi kendi geçerlilik, açıklayıcılık ve ikna edicilik gücünü önemli ölçüde zayıflatmakta ve bu durumda da ortaya en azından kendi içinde (ve eleştirdiği görüşler karşısında) tutarsız bir önerme çıkmaktadır.

yaklaşımın “keşif” aşamasında özne, zaman, mekân, güç dağılımı ve benzeri değişkenlere göre ciddi farklılıklara zemin hazırlayacağı açıktır. Aslında olan da budur. Üstelik, doğal hukuk görüşünün bağına koparmaya çalıştığı klasik hukuk görüşünden yönetsel ve hatta kaynağın ne’liği bağlamında niteliksel bir farklılığı olmakla birlikte, kaynağın bir şekilde insanın ve gündelik toplumsal yaşamın üstünde ve ötesinde olması açısından arada kategorik bir farklılık olduğunu söylemek epey zor görünmektedir. Klasik dönemde de insan ötesi bir alandan kaynaklanan iktidar ve hukuk yapma yetkisinden bahsedilirken, doğal hukuk görüşüne göre de, ne’liği konusunda bu kadar net yanıtlar verilmese de, bir insan-ötesi alan (örneğin, Doğa) söz konusudur. Her durumda bir dolayım söz konusudur ve çeşitli oranlarda da olsa, dini, ahlaki, vicdani, akli veya rasyonel tekercilik dâhil ciddi risklere kapı aralanmaktadır.

2. DOĞAL HUKUK GÖRÜŞÜNÜN DÖNEMSELLİĞİ

Bu bölümün ve aslında çalışmanın temel tezi, ana hatlarıyla yukarıda özetlenen ve irdelenen uluslararası hukukun dayanağına ilişkin doğal hukuk görüşünün sorduğu ve yanıtını arayıp da ver(eme)diği asıl sorunun, “toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar manzumesi”ni kimin tanımlayacağı ve vazedeceği sorusu olduğudur. Zira, hukuk üzerine yapılan felsefi, sosyolojik ve kuramsal çalışmaların çağrıştırdığı en geniş anlamıyla “hukuk” kavramının ifade ettikleri bir yana, hukuk, belli bir yaptırım mekanizmasıyla donatılmış ve yapılmasından uygulanmasına belli bir güç odaklanması (en geniş anlamıyla, “iktidar”) tarafından gözetilen uyulması zorunlu kurallar manzumesidir. En azından “hak” temelli talepler ve mevcut yasal düzenlemelerin “içine sızma” ereği hatırlandığında, doğal hukuk görüşünün de son tahlilde bu yaklaşımı en azından zımnen kabul ettiği üzere rahatlıkla söylenebilir. Buysa, hukuk-yasa-iktidar arasındaki doğrudan ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Böyle düşünüldüğünde, hukuk ve her türlü hukuksal önermeyle iktidar arasında öyle ya da böyle bir ilişki olduğu da açıktır.

Hukukun dayanağını kimin tanımladığı ve vazettiği anlamına gelen temel sorunsalsa, en geniş anlamıyla toplumsal ve siyasi bir konudur. Zira o merci

ya da alan, nihayetinde “toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar manzumesi”nin tüm iç ve dış düzenini kökten belirleme güç, yeti ve yetkisinde olacaktır. Bu ise doğrudan doğruya “erk”i gündeme getirir; yani toplumsal ve siyasi anlamda “iktidar”ı. O zaman, hukukun dayanağının ne(resi) olduğuna dair her soru ve arayış, iktidarın ne(resi) olduğuna dair soruyu yanıtlamaksızın anlamlı bir veri sunmaktan uzak kalacaktır. Bu çalışmanın amacı ve kapsamına uyarlıysak, hukukun dayanağına ilişkin bir görüşün (örneğin, doğal hukuk görüşü) açıklayıcılığı yönündeki tartışmaları daha sağlıklı bir zemine oturtmak için yapılması gereken, doğal hukuk görüşünün gündeme geldiği veya ön plana çıktığı tarihsel sekanslarda uluslararası iktidarı kimin/neyin elinde tuttuğu ya da tutmak istediğini tespit etmek ve ilgili kuramsal önermeleri bir de bu açıdan değerlendirmektir.

Bu çerçevede, iktidarda olmanın “doğal” sonucu olan ve hukukun dayanağını en genel anlamıyla egemen iradenin buyruğu şeklinde açıklayan iradeci görüşten farklı olarak, doğal hukuk görüşünün yine “doğal olarak” uluslararası iktidara ortak olmayanlar tarafından ön plana çıkarıldığı savlanacaktır. Bu kapsamda, uluslararası iktidara talip olunan ve uluslararası iktidara talip olmamakla birlikte iktidardan reformist düzenlemeler talep edilen dönemler şeklinde ikili bir ayırım yapılacak ve yaygın olarak bilinen çeşitli çalışmalarla gelişmeler üzerinden bu ayırım sınanacaktır. Öte yandan, girişte vurgulanan gerekçelerle, en azından dayanağı bağlamında iradeci görüş zemininde açıklanmak durumunda olmakla birlikte pozitif hukuk kurallarının yorumlanması bağlamında gündeme gelen yaklaşımlardan idealist yaklaşımın gündeme getirdiği kimi görüş ve gelişmelere de yer yer başvurulacaktır. Zira hukukun dayanağına ilişkin alana nüfuz etme imkânının olmadığı durumlarda idealist yorumlar yoluyla reformist talepleri gündeme getirmek de sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur.

“İktidar talep etme dönemi”nden kasıt, söz konusu sosyo-politik düzlemde yoğun iktidar çatışmalarının olduğu veya iktidar sorununun bir şekilde çözülemediği tarihsel dönemlerdir. Hâlihazırda belli ellerde toplanmış iktidara ve mevcut iktidar dengesine karşı (ciddi) bir mücadele söz konusudur. Mevcut iktidarı yerinden ederek yeni iktidar olma amaçlı bu

mücadele, bir anlamda *kurucu karşı-mücadeledir*.¹³ Öte yandan, mevcut iktidardan iktidarını yürütme biçimi ve bunun hukukuyla ilgili temel taleplerde bulunmakla sınırlı mücadeleyse *reformist karşı-mücadeledir*.¹⁴ Her iki durumda da ilgili tarafların mücadelenin hukuksal boyutu açısından benimsediği, sahiplendiği veya sarıldığı görüş, “doğal olarak” zamana ve mekâna göre şekillenen “doğal hukuk görüşü”dür: İktidardakileri *de* bağlayan kuşatıcı kurallar olduğu (“doğal hukuk”) ileri sürülür.

2.1. İktidar Talep Etme Zemini Olarak Doğal Hukuk Görüşü

İktidar talep etme döneminin hukukun dayanağı açısından “doğal hukuk görüşü”ne sahip çıkması, en açık şekilde ulusal hukuk düzleminde tanık olunduğu üzere, mevcut iktidarı da aşan ilkeler manzumesi üzerinde yükselir. Öyle ki, bu doğal hukuka uymayan iktidara karşı ayaklanma görev ve sorumluluğu (hatta Locke’a göre hak ve yükümlülüğünü) dile getirilir. Zira burada söylenen, dünya, devletler, devletler-sistemi, insanlar, toplumlar ve onların yasalarından oluşan bütün bir yapıyı ön-belirleyen *a priori* bir hukuk alanı olduğudur. Ona uygun olmayan iktidar düzenlemeleri ve

¹³ Nitekim, yeri geldikçe de değinileceği gibi, bu karşı-mücadeleden galip çıkılması durumunda iradeci hukuk görüşünün tercihe şayan bulunduğu çeşitli vesilelerle gözlenmektedir. Bu anlamda ulusal hukuk düzeyinde en bilinen örnek de, Fransız İhtilali sürecinde “doğal hukuk” temelli argümanları dile getirenlerin ihtilalin başarıyla sonuçlanması ve iktidarın ele geçirilmesinden sonra iradeci hukuk görüşünü esas almasıdır; Mehmet Yüksel, *Modernite, Postmodernite ve Hukuk*, 2. Baskı, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004), 131 vd. Aşağıda değinileceği gibi, uluslararası alanda da benzer bir duruma *dekolonizasyon* sürecinde ve Bağlantısızlar Hareketi içerisinde yaşanan kimi gelişmelerde rastlanmaktadır.

¹⁴ Öte yandan, bu türden yapılanmaların yürüttükleri mücadelelerde doğal hukuk anlayışına başvurmalarının dönemsel olup olmadığını sınamak açısından en iyi yöntem de, ilgili yapıların “iktidar” alanlarında, örneğin iç yapılanmalarında ve işleyişlerinde, nasıl bir hukuk mantığı ve anlayışıyla hareket ettiklerini tespit etmektir. Benzer bir durum, burada Bağlantısızlar için yapılacağı gibi, uluslararası ilişkilerde doğal hukuk temelli görüşleri dile getiren devletlerin kendi iç yapılanmalarında yani iktidar alanlarında benimsedikleri hukuk anlayışı ve uygulaması açısından da söz konusudur.

uygulamaları yok sayılabilir, gerektiğinde değiştirilebilir.¹⁵ Konumuz özelinde belirtmek gerekirse, “yasalar” örneğin “meşru” ve kabul edilebilir olmak için “hukuk”un geçerlilik testinden geçmelidir.

Uluslararası hukuk özelindeyse, belki de ilk ele alınması gereken sekans, modern uluslararası hukukun kuruluş dönemidir. Bilindiği gibi, 1648 Westphalia anlaşmalarıyla sembolik olarak da olsa “resmen” kurulduğu varsayılan modern uluslararası hukuk dönemi, yeni bir dengeyi, “uluslararası” iktidar dengesini ifade etmekteydi. En son 30 yıl savaşlarında görüldüğü üzere, bundan önce ve aslında sistem tam anlamıyla oturana kadar bir süre daha söz konusu olansa, ciddi bir iktidar mücadelesiydi. Bu mücadele çok boyutluysa, zira bir yanda “iç”te Papa’ya karşı yürütülen mücadele vardı -ki bu giderek “dış” mücadele olmaktaydı.- Diğer yandaysa, artık ulus-devlete dönüşecek birimler arası mücadeleler yürütülmekteydi. En “iç” halkada toplumsal (din-sınıf vb.) çatışmalar, en “dış” halkadaysa sömürge elde etme mücadelesi söz konusuydu.

Modern uluslararası hukuku gündeme getiren ana dinamik olarak işaret edilen Papa-Krallıklar ve Krallıklar-arası mücadelede yine sembolik olarak 1492’den itibaren öne sürülense, Papa’yı ve onun temsil ettiği klasik iktidar döneminin hukukunu da kuşatan “evrensel” bir hukuk olduğuydu. Doğrudan doğruya “doğa” gibi bir üst alana atıf yapan bu görüş, nihayetinde mevcut iktidarı da kapsayan, dolayısıyla ona karşı mücadelede başvurulabilecek bir hukuk görüşünü de inşa etmekteydi: Doğal hukuk. Salamanca tartışmalarında mevcut iktidar yapılanmasının klasik ekolünün temsilcisi Spulveda karşısında yenilikçi Las Casas’ın tezleri ve özellikle de Vittora’nın argümanları temelde hep birer “doğal hukuk” metinleriydi zaten. Mevcut iktidar ve hukuk algısına ve paradigmasına itiraz edilmeye başlanan bu dönemlerin reel karşılığıysa, tipik iktidar mücadeleleriydi. “Keşfedilen” alanların ve “orada” yaşayanların ne’liği üzerine başlayan tartışmalarda

¹⁵ Ulusal hukuk bağlamında özellikle ABD Kuruluş Bildirgesi, Fransız İhtilalı’nın Yurttaş Hakları Bildirgesi gibi yeni bir iktidar dönemini haber veren somut “kurucu” belge ve açıklamalar ve hatta literatürdeki kimi gelişmeler, bu anlamda en bilinen örneklerdir.

açıkça görüldüğü gibi, temel sorunlar hep bir şekilde hukukun dayanağına ilişkin görüşlerle de iç içeydi.¹⁶ Klasik hukukun sonunun başlangıcı olan bu dönemlerde, mevcut iktidarın hukuk görüşünün temelinde olan bu anlamda “pozitivist/iradeci” görüşe karşı doğal hukuk görüşü gündeme gelmişti: Mevcut iktidar Papa’yla din temelli hukuku, “keşfedilen” yerleri ve oradaki “şeyleri” teorik olarak kuşatamıyordu. Ama o yerler vardı ve orada “insanlar” yaşıyordu; o zaman bu alanlar mevcut iktidarın hukukunun da dışındaydı. Buysa bu “keşfedilen” yeni yerler ve orada yaşayan “insanlar” da dâhil olmak üzere tüm evreni kuşatan bir hukuk alanı olduğu anlamına geliyordu:¹⁷ “Doğal hukuk”.

Bu yeni yaklaşımın kendisini daha somut hissettirmesiye, kuşkusuz Grotius ile oldu. Grotius’un 1600’lerin hemen başında *Dutch East India Company* bünyesinde hukuk danışmanlığı yaparken gündeme getirdiği uluslararası hukuk görüşleri, Hollanda’nın o dönemde İspanya ve Portekiz’de toplanan ve deniz ticaretinde “kapalı denizler” argümanı çerçevesinde somutlaşan “uluslararası iktidar”a karşı çıkışını da sembolize etmekteydi. Zira şirketin kendisi Hollanda’nın Asya’daki sömürgeleştirme politikalarını yürütmek için kurulmuştu.¹⁸ Nitekim Grotius’un günümüz literatüründe “Açık Denizler” olarak bilinen 1609 tarihli kitabının tam

¹⁶ Literatürde çok ciddi ve aslında “ateşli” bir tartışma konusu olan Las Casas-Sepulveda tartışması konusundaki genel yargı, Las Casas ekolünün (ve Vitoria’nın) “insani” ve dolayısıyla da modern doğal hukuk anlayışını temsil ettiği yönündedir. Örneğin bkz. ve Hernandez, “The Las Casas,”; Lewis Henke, *The Spanish Struggle for Justice in the Conquest of America* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1949); ve Cemal Bali Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu – İspanyol Altın Çağı*, 3. Baskı (Ankara: Dost Kitabevi, 2005). Öte yandan, özellikle yakın dönemde yayınlanan ayrıntılı bir çalışmanın önerdiği gibi, Las Casas’ın tavrını mevcut siyasi gerginliklerden ve hem Papa hem de sömürgelerde güçlenmeye başlayan İspanya’ya bağlı yeni güçler karşısında İspanya’nın konumunu/iktidarını kuvvetlendirmek açısından taşıdığı önem ve işlevsellikten ayrı düşünmek epey zordur. Genel olarak bkz. Castro, *Another Face*. Ayrıca bkz. Williams, 1993.

¹⁷ Anghie, *Imperialism*, 19-20.

¹⁸ Hollanda’nın uluslararası arenaya çıkış ve yükseliş süreci konusunda bkz. Julia Adams, “Principals and Agents, Colonialists and Company Men: The Decay of Colonial Control in the Dutch East Indies,” *American Sociological Review* Vol 61 No 1 (1996): 12-28.

başlığı da “Denizlerin Serbestliği veya Hollandalıların Doğu Hindistan Ticaretinden Yer Alma Hakkı (*The Freedom of the Seas, Or, The Right Which Belongs to the Dutch to Take Part in the East Indian Trade*)” şeklindedir.¹⁹ Kitabın günümüz literatüründe unutulmuş²⁰ uzun başlığının kendisinin de söylediği gibi, Grotius’un temel hedefi, ticaretin kazandığı yadsınamaz önem çerçevesinde oluşan mevcut uluslararası iktidar yapısına ve onun hukukuna itiraz ederek yeni bir denge önermekti. Bu bağlamdaki ana argümana, “Devletler Hukuku’nun apaçık, değişmez ve yadsınamaz en özel aksiyomu” olduğu üzere, herkesin (tüm ulusların) ortak malı olan ve bu nedenle de herkese (tüm uluslara) açık olan denizlerde herkesin (tüm ulusların) ticaret yapma hakkı olduğuydu.²¹

Kısacası, iradeci hukuk görüşünden mülhem kapalı denizler teorisiyle korunmak istenen denizlerdeki mevcut iktidar yapısının hukuksal görüşlerine ve dahası hukuk paradigmasına karşı bir çıkıştı söz konusu olan.²² Öyle ki, mevcut iktidara, onun hukukuna ve hukukun kaynağına ilişkin görüşüne

¹⁹ Kitap bu adla Carnegie Endowment’ın desteğiyle Oxford University Press tarafından 1916’da James Brown Scott’un editörlüğünde yeniden basılmıştır. Ancak genel olarak literatürde *Açık Denizler/Mare Liberum/The Free Sea/The Freedom of the Sea* adlarıyla anılmaktadır, bilinmektedir. Öte yandan, özellikle uluslararası hukuk kitapları açısından pratik bulunmasının da bu kısa başlığın tercihinde önemli bir etken olduğunu tahmin etmek zor değildir.

²⁰ Literatürde *Açık Denizler/Mare Liberum/The Free Sea/The Freedom of the Sea* başlıkları tercih edilmektedir.

²¹ Hugo Grotius, *Freedom of the Seas or the Right which Belongs to the Dutch to take Part in the East Indian Trade*, çev. Magoffin R.V.D, (New York: Oxford University Press, 1916), 7. Grotius’un buradaki ünlü pasajı şöyledir: “*I shall base my argument on the following most specific and unimpeachable axiom of the Law of Nations called a primary rule or first principle, the spirit of which is self-evident and immutable, to wit: Every nation is free to travel to every other nation and to trade with it.*” Görüldüğü gibi, Grotius “the spirit of which is self-evident and immutable” gibi bir ifade kullanmaktadır ki, bunun en azından insan/devlet müdahalesine kapalı bir alana göndermede bulunduğu açıktır.

²² Tekrar pahasına vurgulamak gerekirse, girişte değinildiği üzere, burada Grotius dâhil hiçbir zamanın özellikle de “çağlar aşan” ya da literatürde öyle kabul edilerek günümüzde de değerli ve anlamlı bulunan akademik görüşleri tartışılmamaktadır. Sadece bu görüşler kendi tarihsel bağlamlarındaki önem, anlam ve işlevleri açısından değerlendirilmektedir.

karşı çıkmanın teorik zemini olma işlevi (de) gören “doğal hukuk”un modern uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alanına girmesinin sembollerinden birisi olan Grotius’un “açık denizler” ve “serbest ticaret” anlayışı, modern uluslararası ilişkiler ve hukuk tarihi boyunca da aynı bağlamda gündeme gelecektir.

Nitekim yukarıda bahsedilen kuruluş sürecindeki en önemli figürlerden olan Vitoria, İspanya’nın “keşfedilen” kıtadaki haklarını tüm devletlerin ortak iradesiyle oluşan ve fakat tek tek devletlerin itiraz ederek geçersiz de ilan edemeyeceği yani bir anlamda “doğal” olan “ticaret ve seyahat haklarına” dayandırmıştı.²³ Böylece, devletlere yapılan vurguyla eski hukuk paradigması reddedilirken, bireysel itiraz ve ret imkânı olmayan “doğal” bir hukuk alanına atıfla da “keşfedilenler”in bu “doğal hakkı” reddetmesi engellenmiş oluyordu.

Benzer şekilde, uluslararası sisteme ve iktidar yapılanmasına sonradan dâhil olan ve o aşamada da neredeyse tüm dünyayı “kapatılmış” bulan ABD’nin uluslararası sisteme dâhil olmaya başladığı 1800’lerden itibaren kendisine alan açmak için başvurduğu en değişmez ilkeler arasında (hemen aşağıda ele alınacak self-determinasyon hakkıyla birlikte) hep “açık ticaret” ve “denizlerin serbestliği” de olmuştur. Nitekim, kıtadaki egemenlik yapısına meydan okuduğu Monroe Doktrini, uluslararası sistemine entegre olma girişimi olan Wilson İlkeleri ve uluslararası sistemin temel aktörlerinden birisi olduğunun teyit edildiği 1941 Atlantik Bildirisi gibi ABD’nin temel dış politika metinlerinde bu ilkeler ısrarla ifade edilmiştir.²⁴

²³ Vitoria’nın “On The Indians Lately Discovered” ve “De Indis et De Jure Belli ve De Indis” gibi çalışma ya da ders notlarından oluşan eserlerinin bir kısmına internetten erişilebilmektedir. Örneğin bkz. Erişim tarihi 17 Mayıs 2011, http://en.wikisource.org/wiki/De_Indis_De_Jure_Belli.

²⁴ Sayısız uluslararası çok taraflı uluslararası sözleşmeye de giren bu ifadeler, ABD’nin uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk çağrılıları arasında “özel” bir yere sahiptir. ABD dış politikası açısından bu ve diğer temel ilkelerin yeri ve önemi konusunda genel bir değerlendirme için bkz. John Gerard Ruggie, “The Past as Prologue?: Interests, Identity, and American Foreign Policy,” *International Security* Vol 21 No 4 (1997): 89-125. Tekrar pahasına bir kez daha vurgulamak gerekirse, açık denizler ve serbest ticaret gibi ilkeler, pozitif hukuk metinlerine girdiği

Yine “ulusal” anlamda daha büyük etki göstermiş kabul edilse de, 1789 Fransız İhtilali’nin hukukun dayanağına ilişkin görüşler bağlamında “uluslararası” alandaki etkileri de “doğal hukuk görüşü”nün uluslararası iktidar mücadelelerinin arttığı dönemlerde sahip olduğu önem ve işlevi gösterir niteliktedir. Özellikle Napolyon’un “Avrupa”ya yaptığı seferlerdeki temel saik de, nihayetinde statükoyu ve mevcut iktidar dengesini değiştirmektir. Mevcut imparatorluklar düzenini Fransız İhtilali’nden mülhem milliyetçilik ve ulus-devlet ideolojisinin gerekleriyle değiştirmek ve kendisine alan açmak hedefli bu hareketin hukuka dair görüşüyle, doğal hukuk temelli self-determinasyon ilkesi olacaktır.²⁵

Aynı durum, Wilson İlkeleri üzerinden bilinen ve Milletler Cemiyeti’nin kuruluş sürecini belirlediği yaygın kabul gören “idealist dönem” ve onun uluslararası hukukun dayanağına ilişkin yaklaşımları açısından da geçerlidir. Bilindiği üzere, 1776’da sömürgecilikten kurtularak (*decolonize*) kurulan ABD, 1823’te yayınlanan Monroe Doktrini’yle içinden çıktığı anlam dünyasına artık “kendi” coğrafyasına karışmamasını “tavsiye etmiş”, 1861-1865 iç savaşıyla içsel bütünlüğünü sağlayarak da gücünü ciddi ölçüde pekiştirmiştir.²⁶ Öyle ki, 1898’de Filipinler’de İspanya’yla savaşarak kendi coğrafyası dışında da yayılmaya başlamış ve hatta Kipling’e ilham ettiği *White Man’s Burden* şiiriyle tarihsel bir görevin yeni taşıyıcısı olarak da ilan edilmiştir. Öte yandan, mevcut uluslararası iktidar yapılanmaları ve dünyanın “keşfedilen” tüm coğrafyalarının parselenmiş olduğu gerçeğiyle

durumlarda bile “doğal hukuk” bağlantılı olarak ifade bulmaktadır. Benzer bir durum hemen aşağıda değinilecek self-determinasyon hakkı için de geçerlidir.

²⁵ “Doğal olarak,” bu anlamda başarıya ulaşarak iktidarını tesis eden her yapı, iradeci hukuk görüşüne geçecektir. Ulus-devletlerin hem iç hem de dış ilişkilerindeki tutumları bunu gösterecek, modern devlet düzenleyici elini hayatın her alanına uzatacaktır. Uluslararası sistemde de devlet temelli yapı tesis edilecek ve her iki alanda da iradeci/pozitif hukukun tek belirleyici olduğu döneme geçilecektir. Nitekim, Napolyon’un karşısında bulunduğu statüko da, buradaki bağlam açısından bakıldığında, denge politikası ve devletlerarası kongre (1815 Viyana Kongresi) gibi uygulamalarla en geniş anlamıyla iradeci hukuk görüşüne yaslanmıştır.

²⁶ Bu dönemde güneye karşı iktidar mücadelesi veren ve güneydeki köleliği kaldırmayı vadeden Abraham Lincoln’un bu tavrı da, doğal hukuk görüşünün ulusal düzlemde de benzer bir dönemselliğe sahip olduğuna iyi bir örnektir.

karşılaşan ABD de “doğal olarak” doğal hukuk temelli “self-determinasyon hakkı”nı gündeme getirmiştir. Wilson İlkeleri’nde somutlaştığı üzere “self-determinasyon hakkı”, mevcut iktidar yapısının ve bu yapının hukukunun parsellediği/kapattığı alanların aşağıdan gelenlere ve iktidar talep edenlere açılmasının teorik zeminini de sunmaktadır. ABD, böylece, uluslararası sistemin “eski” egemenlerinin iktidar alanı içinde yer alan sömürge altındaki halklara “rehberlik” etme girişiminde bulunmuş, fikren öncülük ettiği ve fakat fiilen içinde bulunmadığı Milletler Cemiyeti manda rejimi uygulaması²⁷ çerçevesinde de bu halkların “küresel örgüt”ün denetim ve gözetimi altında bağımsız olmasının yolunu açmak istediğini ilan etmiştir. Mevcut güç dengeleri itibariyle “küresel örgüt” dolayımının önerilmesininse, en azından bu türden küresel örgütlerde söz sahibi olanlar arasına katılma ihtimali hatırlandığında,²⁸ mevcut iktidar yapısını kırmanın ve oraya dâhil olmanın bir yolu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Üstelik ilgili hakkı kullanma hakkı olduğu savlanan halkların olası desteği de bir meşruiyet tabanı olması nedeniyle bu bağlamda özellikle hatırlanmalıdır.

Benzer şekilde, self-determinasyon hakkını uluslararası düzlemde Wilson’dan bir yıl kadar önce ve aslında iktisadî manada kullanan Lenin’in ve kurulan Sovyetler Birliği’nin durumu da bu çerçevede değerlendirilebilir. Bölgedeki iktidar yapısının kurulması ve genişletilmesi açısından, daha sonra “Sovyetler” olarak anılacak bölgelerin doğal hakları olan iktisadî self-determinasyonlarını Sovyetler Birliği yapısı içinde kullanmalarının daha kolay ve mümkün olacağı savıyla kurumsallaştırılan yapı,²⁹ sonuçlarının da

²⁷ Bilindiği gibi, MC Misakı’nın en uzun maddesi olan ilgili 22. madde, sömürge “halkların gönençleri ve gelişmeleri[nin] kutsal bir uygarlık görevi” olduğunu ilan etmiş ve “görevin yerine getirilmesi için işbu Misak’a güvenceler konulması”ndan bahsetmiştir.

²⁸ Nitekim, BM dönemindeki vesayet rejimiyle ABD bu kez fiilen de sistemin içerisinde yer alarak uluslararası sistemdeki artan başat rolünü bu açıdan da konsolide etmiştir.

²⁹ Öte yandan, bu tartışmanın pek tabii ki ekonomi-politik ve “ideolojik” boyutları da bulunmaktadır. Bkz. Erel Tellal, “Mirsaid Sultan Galiyev,” *AÜ SBF Dergisi* Cilt 56 Sayı 1 (2001): 109-110.

gösterdiği üzere, aslında bölgedeki iktidar arayışının tipik bir görüntüsüdür.³⁰ Nitekim bu yapının kırılması sürecinde de, SSCB Anayasası'nda böyle bir hükmün yer alması yani gelişmenin iradeci görüşün açıklayıcılık dairesinde de değerlendirilebilecek olması bir yana, ayrılma ancak mevcut uluslararası güç ve iktidar dengelerindeki değişiklik sonrasında mümkün olmuştur.

Öte yandan, self-determinasyon ilkesinin reel olarak en fazla gündeme geldiği 1960'ların ünlü *decolonizasyon* süreci de buradaki temel savı destekleyen önemli bir döneme işaret eder. Söz konusu olanın “gerçek” bir sömürsüzleşme olup olmadığı tartışmalarını bir kenara bırakarak söylemek gerekirse, manda-vesayet ya da sömürge statüsünden kurtularak bağımsızlığını ilan etmek isteyen tüm yapılarla destekçileri de bizatihi self-determinasyon ilkesinin kendisinden başlayarak doğal hukuk görüşüne başvurmuştur. Aslında self-determinasyon ilkesinin en azından kuramsal düzeyde ana öznelere olan bu yapıların giyaplarında belirlenen pozitivist hukuk alanına karşı yürütecekleri mücadelenin hukuksal zemini de kaçınılmaz olarak “doğal hukuk görüşü” olacaktır. Nitekim öyle de olmuş ve bu halklar bağımsızlıklarını “doğal hukuk”tan mülhem veya pozitif hukuka sızmış doğal hukuk kaynaklı haklarına dayanarak kazanmışlardır. Mevcut dünya sistemine ve uluslararası hukuk alanına “egemen eşit” devletler olarak katılmak isteyen halklar, böyle bir hakka “doğal” olarak sahip olduklarını ileri sürmüşler ve ciddi mücadeleler sonucunda pozitif hukuk metinlerine girmiş olması da hakkın “doğal hukuk” karakterine bir halel getirmemiştir.³¹

³⁰ Nitekim Sovyetler Birliği, özellikle de Yalta düzenlemesi sonrasında başlayarak iki-kutuplu dünyanın ana iktidar merkezlerinden olmasıyla uluslararası hukukun dayanağı açısından iradeci/pozitivist görüşü esas almaya başlayacaktır. Özellikle Tunkin üzerinden bilinen ve yaygınlaşan Sovyet uluslararası hukuk görüşü (ve Marksizmin bu çerçevede uluslararası hukuka uyarlanması), temelde rıza, irade, antlaşma vb. pozitivist kavramlar üzerinden olmuş, Sovyetler -örneğin- iradeci yaklaşımın daha mesafeli yaklaştığı uluslararası yapılageliş kurallarına (bu çerçevede) antlaşmalar karşısında adeta ikincil bir önem atfetmiştir.

³¹ Öte yandan, özellikle pozitif hukuka aktarım sırasında yapılan düzenlemeyle, bu hakta sahip olma durum ve koşulları sıralanmış, hak böylece pozitif hukukun *da* konusu olmuştur. Böylece, doğal hukuka atfen bu hakkı kullanarak bağımsız olanlar da, artık iradeci/pozitif hukuk alanına dâhil oldukları için, bu hakkın doğal hukuk çerçevesinde kullanılmasına toprak bütünlüğü vb. pozitif hukuk ilkeleri üzerinden

Öte yandan, mevcut uluslararası hukuk sisteminin ve mevcut uluslararası iktidar yapılanmasının (“eşit/tam”) parçası olmak bağımsızlıkla eşanlı bir süreç illa ki olmadığı için, özellikle mevcut iki ana iktidar odağının dışında kalan ya da kalmayı tercih edenler de Bağlantısızlık Hareketi’ni kurmuştur. Diğer ilgili tartışmalı konular bir yana, buradaki temel sav açısından belirtmek gerekirse, bu hareketin de uluslararası ilişkiler ve hukuk sistemi açısından “doğal hukuk” temelli bir bakış ve söylem geliştirdikleri açıktır. Nitekim Bağlantısızlar’ın en çok başvurduğu kavramlar, “adil” bir uluslararası sistem, egemen eşitlik, adalet, barış, dayanışma, siyasi ve ekonomik self-determinasyon vb. olmuştur. Bağlantısızlar’ın konumuz açısından önem taşıyan bir diğer önemli özelliği ise, iktidarda olmadıkları alanda doğal hukuka başvururken iktidarda oldukları alanda pozitif hukuk anlayışını benimsemeleridir. Nitekim üyeleri mevcut uluslararası hukuk sisteminin eşit birer parçası olduklarında ve özellikle de kendi iktidar alanları olan ulusal hukuk sistemlerinde temel olarak iradeci yaklaşımı benimsemişlerdir. Gerçekten de, en azından bir kısmının özellikle 1970’lerki petrol krizi vb. gelişmelerle uluslararası iktidar yapılanmaları içerisinde yer almaya başlamasıyla Hareket de tavsamıştır. Yine, ABD’nin hegemonik liderliğinde ilerlediği düşünülen küreselleşme sürecine karşı yürütülen uluslararası iktidar mücadeleleri açısından da benzer bir durum söz konusudur. Bilindiği üzere, egemen eşitlik, uluslararası adalet gibi “doğal hukuk” a atıfla açıklanan temelleri olan Hareket, 2000’lerde Latin Amerika merkezli olarak yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede 1960’lar ve 1970’lerin kavram setlerinin kısmen yenilenmesi, uyarlanması ve hatta dönüştürülmesiyle kurgulan “ küreselleşme karşıtı” dil ve argümanlar, doğrudan doğal hukuk görüşüne yaslanılsa bile en azından iradeci görüşlerle açıklanamayacak “adil” bir uluslararası ekonomik ve siyasi sistemin kurulması çağrısı temellidir. Özellikle geleneksel bağlantısız ülkelerden çok Venezüella ve İran gibi yeni uluslararası iktidar karşıtı devletlerin başını çektiği bu neo-Bağlantısızlık Hareketi, uluslararası iktidar

itirazlar getirmişlerdir. Kısacası, *decolonize* olan halklar/devletler, o an itibarıyla de uluslararası sistemin birer eşit egemen devleti varsayıldıkları için, yine “doğal olarak”, pozitivist/iradeci görüşü benimsemişlerdir; hem artık parçası oldukları uluslararası hukukta hem de böylece kurdukları kendi ulusal hukuklarında.

yapılanmasında yeni bir dengeyi talep ederek doğal hukuk görüşüne “iktidar talep etme” bağlamında/sürecinde başvurulduğu savını doğrular niteliktedir.

Doğal hukuk görüşünün dönemselliği konusunda örnek verilebilecek bir diğer tarihsel sekansa, Helsinki Nihai Senedi’yle (1975) başlayan süreçtir. Yukarıda vurgulandığı gibi, Yalta dengesi üzerine kurulan ve özellikle Soğuk Savaş’ın ilk döneminde kendisini gösteren iki kutuplu “uluslararası sistem”, 1970’lerin başında tavsamaya başlamış ve bunu sembolize eden de 1975 Helsinki Nihai Senedi olmuştur. Evveleminde ABD’nin diğer kutup Sovyetler Birliği karşısında görece olarak ön plana çıktığı ve tabiri caizse *primus inter pares* olduğu bu dönem, çalışmanın temel savı açısından ifade etmek gerekirse, aslında uluslararası iktidar yapılanmasında yeni bir evreye geçilme sürecine (globalleşme) de tekabül etmektedir. ABD, 1970’lerle mevcut uluslararası iktidar dengesi içerisinde diğer ana iktidar odağı (ortağı) Sovyetler Birliği’nin iktidardaki konumunu sorgulamaya ve hatta onu “devirmeye” yönelmiştir. Nitekim ABD’nin mevcut uluslararası iktidar yapısını kendi lehine değiştirme arayışının hukukun kaynağı bağlamındaki yansımaları da, doğal hukuk görüşünün ön plana çıkması olmuştur. Helsinki’de ifadesini bulan bu durum, ABD’nin 1970’lerin sonunda “insan haklarını bir dış politika aracı” olarak *keşfetmesi* ile uygulamadaki yansımalarını daha ciddi şekilde göstermeye başlamıştır. ABD, nüfuz/iktidar alanını Sovyetler Birliği’nin iktidar alanı da dâhil olmak üzere çok daha geniş alanlara doğru genişletme arayışında doğal hukuk temelli görüşlere sıklıkla başvurmuştur. Nitekim “insani müdahale”³² vb. kuvvet kullanma genel başlığındaki mevcut pozitif hukuk kurallarının ya “geniş” yorumlanması ya da dinamik uluslararası yapıya ayak uyduramadığı gerekçesiyle fiilen geçersiz, kadük ya da yetersiz ilan edilmesi de bu dönemden başlayarak söz konusu olmuştur.

³² İlk kez Reagan döneminde gündeme gelen bu türden kavramlar çerçevesinde yapılan ilk “insani müdahale” de, 1989’da Panama’ya gerçekleştirilen *Operation Just Cause*’dur. Hemen dikkat çektiği üzere, bu ve devamındaki benzer operasyonların isimleri de genelde açık ya da zımnî olarak “adalet” vb. kavramlara göndermede bulunmaktadır.

2.2. İktidardan Talep Etme Zemini/“Gereği” Olarak Doğal Hukuk Görüşü

Doğal hukuk görüşünün önem kazandığı veya hukukun dayanağına ilişkin olarak açıklayıcı bulunduğu bir diğer durumsa, mevcut iktidardan iktidarını yürütme biçimiyle ilgili temel reform taleplerinde bulunduğu tarihsel dönemlerdir. İnsan ve daha da önemlisi devlet üstü ve ötesi bir kaynağa (örneğin, doğa) atıf yapılan bu dönemlerde, böylesi bir üst kaynak vurgusunun iktidardakileri de bağlayan kuşatıcı kuralların varlığına ve bağlayıcılığına işaret etmek amaçlı olduğu açıktır.

Hemen vurgulamakta yarar var: Böyle durumlarda söz konusu olan, mevcut şartlar altında mevcut iktidar yapısına dâhil olunamayacağıın bilincinde olunması olabileceği gibi, mevcut iktidar yapısına dâhil olmak gibi bir isteğin/iradenin olmadığı durumlar da olabilir. Her durumda, gerek ulusal gerekse uluslararası düzlemde iktidar yapısına ortak ya da yeni iktidar odağı olarak “yakın gelecekte” dâhil olma durumu, ihtimali ya da iradesi yoktur. Bu “iktidara talip olmama” durumuysa, doğal hukuk görüşüne çeşitli düzeyde reform isteme yani “iktidardan talep etme” anlamında başvurulması anlamına gelir.

Nitekim özellikle 1990’larda çevre ve insan hakları gibi konular özelinde ön plana çıkan uluslararası sivil toplum (NGO) hareketleriyle Dünya Sosyal Forumu gibi çoğunlukla kendi içinde de çok farklı görüşleri barındıran heterojen hareketler, gündeme getirdikleri taleplere meşruiyet zemini olarak doğal hukuk görüşünü ve türevlerini esas almıştır.

Gerçekten de, özellikle insan hakları ve çevre üst başlığı altında ele alınabilecek taleplerle hak temelli her türlü vatandaş talebi bir şekilde doğal hukuka atfen açıklanmaktadır. Hatta bu çalışmanın temel savı çerçevesinde belirtmek gerekirse, bu kaçınılmazdır da. Çünkü uyulması gereken kurallar ya da sahip olunmak istenen haklar bütünü, bu kuralları/hakları belirleme yetkisiyle donatılmış resmi kurum ve merciler dışında kalan tüm taraflar

açısından ancak talep edilerek gündeme getirilebilir niteliktedir. İlgili taraflar için başka bir alternatif de gözükmemektedir.

Bu çerçevede, özellikle güvenlik temasının belirleyici ve diğer her türlü sorunun öteleyici özellik taşıdığı Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra birikmiş sorunların ele alınması bağlamında artan sivil hareketler ve NGO'lar üzerinden yürütülen mücadelelerde başvurulan ana hukuksal dayanak, doğal hukuk görüşü olmuştur. Hem ulusal hem de uluslararası düzlemde rastlanan bu türden sivil hareketler, eşitlik, kardeşlik, dayanışma, doğuştan gelen/sahip olunan doğal ve yadsınamaz haklar, çevre ve doğa gibi kavramlarla temel olarak doğal hukuk görüşüne yaslanmışlardır. Kaçınılmaz olarak mevcut iktidar yapısına karşı yönetilen talepler, hukukun üstünlüğü, hukuk devleti vb. pozitif hukuka da girmekle birlikte içeriği ancak teorik düzeyde açıklanabilecek bir anlamda soyut kavramlarla desteklenmiştir. Nitekim çeşitli uluslararası sivil toplum hareketleri gözlemci, danışman vb. sıfatlarla insan hakları ve çevre üst başlığında toplanabilecek çeşitli uluslararası sözleşmelerin hazırlanması sürecine aktif olarak katılmış ve birçok resmi metinde doğal hukuktan mülhem ilke ve kurallara yer verilmesi sağlanmıştır.

Bu durum, mevcut (eski) uluslararası iktidar yapısının önemli bir dönüşüm geçirdiği ve Soğuk Savaş sonrası bir geçiş dönemini temsil eden 1990'lara tekabül etmesi açısından da ayrıca manidardır. Zira iki-kutuplu iktidar yapısının resmen dağıldığı ve yeni dönemin dinamiklerinin ve özelliklerinin tartışıldığı bu geçiş döneminde yapılan tartışmalar da, temel olarak yeni iktidar yapısının ve sistemin ne'liği üzerine olmuştur. Gerçekten de, tarihin sonunun geldiği şeklindeki önermeleri de, iktidar mücadelesinin bitmediği, yeni bir form aldığı ve medeniyetler çatışması şeklinde olacağı şeklindeki teorik açıklamaları bu çerçevede de okumak pekâlâ mümkündür. Nitekim "insanlığın ideolojik evriminin sonuna gelinmesi" nedeniyle mevcut uluslararası ve hatta tüm ulusal iktidar mücadelesinin sona erdiğini öne süren görüşün "ayakta kalan" uluslararası iktidar merkezinin iradeci hukuk ve dünya görüşünü rasyonel aklın keşif ve temsil ettiği "doğanın gerekliliği"ne atıfla açıkladığı bilinmektedir (Fukuyama). Benzer şekilde, yeni bir uluslararası iktidar mücadelesinin başladığını "öngören" görüş de, "doğası

gereği” çatışma üretecek “doğal nedenler”e başvurmaktadır (Huntington). Üstelik yine tam da bu dönemlerde neo-idealist/neo-Kantian³³ görüş ve yazılarıyla gündeme gelen Philip Allott gibi akademisyenlerin mevcut uluslararası sistemin uluslararası hukukta yapılacak eşitlikçi, savaşı ve silahları yasaklayan köklü değişikliklerle mümkün olduğunu dile getirdikleri bilinmektedir.³⁴

Nihayet, amacı, nihai hedefi ve hatta etkililiği konusunda kimi tartışmalara konu olmakla birlikte, Dünya Sosyal Forumu gibi oluşumlar da birçok açıdan buradaki savı doğrular nitelikte hukuksal argümanlara başvurmaktadır. Mevcut dünya sisteminin ve hegemonik iktidar yapılanmasının özellikle sosyo-ekonomik sorunlarına vurgu yapan ve hegemonya karşıtı mücadele yürüttüğünü ilan eden bu türden oluşumlar, öte yandan, göz ardı edilemez hukuksal önermelerde de bulunmaktadır. Bu taleplerin önemlice bir kısmı da reformdan öte köklü sistemik değişiklikler, dönüşümler önermektedir. Nitekim uluslararası adalet, eşitlik, dayanışma vb. kavram setleri üzerinden yürütülen mücadelenin en önemli teorisyenlerinden Boaventura de Sousa Santos ve Balakrishnan Rajagopal gibi akademisyenler, (uluslararası) hukuk konusunda da radikal çağrılar ve çalışmalar yapmış ve yeni bir uluslararası hukuk düzeni çağrısından bulunmuştur.³⁵

³³ Hemen belirtmekte yarar var: 19. yüzyılın sonlarında uluslararası hukuk alanında pozitif hukuk ekolünün yerleştiği, bir başka deyişle uluslararası iktidar yapılanmaları açısından belli bir dengenin sağlandığı bir dönemde bu dengenin içinde yer almayan Almanya menşeli eserleriyle gündeme gelen Immanuel Kant, özellikle “Ebedi Barış (*Perpetual Peace*)” çalışmasıyla cumhuriyet şeklinde örgütlenmiş dünyada barışın sürekli olacağını önermiştir. İnsan aklına yapılan vurgu ve bu çerçevede cumhuriyet rejiminin insan aklının emrettiği “ideal” sistem olarak önerilmesi, burada doğal hukuk görüşlerinin dönemselliği açısından yapılan değerlendirme açısından dikkat çekicidir.

³⁴ Özellikle *Eunomia: New Order for a New World* (1990) ve *The Health of Nations: Society and Law beyond the State* (2002) kitaplarıyla gündeme gelen Allott’a yönelik “realist” akademik eleştirilere örnek olması açısından bkz. Carol A. L. Prager, “Allott in Wonderland,” *Review of International Studies* Vol 24 No 4 (1998): 563-572.

³⁵ Nitekim, özellikle de Sousa Santos’un İngilizce’deki kitapları arasında yer alan çalışmalarının başlıkları ve içerikleri de bu yeni çağrıyla gözler önüne serer

SONUÇ

Uluslararası hukukun dayanağına ilişkin görüşlerden doğal hukuk görüşü, temel olarak, insan ve devlet müdahalesine kapalı olan ve fakat sadece akli (ve kısmen vicdan) gibi insani araçlarla keşfedilerek kendisine uygun yasal düzenleme yapılması gereken bir alana göndermede bulunmaktadır. Öyle ki, hukukun üstünlüğü vb. ilkeler, pek çok bağlamda ancak kendisine aykırı olmayan yasal metinleri meşru ve geçerli kılan “doğal hukuk” alanına gönderme yapar şekilde algılanmakta ve önerilmektedir.

Böylesi *a priori* verilere dayalı hukuk anlayışının teori ve uygulamada sıklıkla “olması gereken hukuk” (*de lege ferenda*) kavramıyla bağlantılı olarak anıldığı ve iradi hukuk anlayışının yansıması olarak kabul edilen “olması gerek hukuk” (*lex lata*) ile karşılaştırıldığı bilinmektedir. Buysa, doğal hukukun cari hukuk karşısında farklı teorik hukuksal tartışmalar ve “ilerlemeci” önermeler yapılmasına imkân sağlayan bir “araç” olarak görülmesine neden olmaktadır. Üstelik tüm bu tartışmalarda, siyasetle doğrudan doğruya iç içe olan iradeci hukuk görüşünün bu durumdan kaynaklanabilecek olası arazlarının siyasete daha mesafeli olduğu önerilen doğal hukuk görüşüyle dengelenebileceği görüşü de kendisini açıkça hissettirmektedir. Nitekim özellikle Soğuk Savaş sonrası dünyada hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki tartışmalarda doğal hukuk görüşünün “aktivist” bir nitelik taşıdığı da açıktır.

Her durumda, siyaset üstü, nötr, ahlaki, vicdani ve de akli bir öneri zemini sunup sunmadığı konusundaki öznel değerlendirmelerden bağımsız olarak, doğal hukuk görüşünün en azından iddia ettiği gibi günlük siyasetten ontolojik manada kopuk olup olmadığının sınanması esastır. Bu, en azından, destekçileri dâhil doğal hukuk görüşünün olgusal manada ayakları zemine daha sağlam basar bir şekilde ele alınması açısından önem taşımaktadır.

niteliktedir: *Toward a New Common Sense: Law, Science and Politics in the Paradigmatic Transition*, (New York: Routledge, 1995); ve *Toward a New Legal Common Sense. Law, Globalization, and Emancipation*, (London: Butterworths, 2002).

Bu amaçla yola çıkan ve doğal hukuk görüşünün ön plana çıktığı çeşitli tarihsel sekanslar ve kimi önemli temsilcileri bağlamında seçici bir değerlendirme yapan bu kısa çalışmada, doğal hukukun iddia daha doğrusu ima ettiğinin aksine en geniş anlamıyla siyasetle iç içe olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu, illa ki “olumlu” ya da “olumsuz” bir durum da değildir. Gerçekten de, doğal hukuk görüşü, kendi akademik ve felsefi değerinden bağımsız olarak, iktidarda olmayanların ya iktidar talep etmek ya da iktidardan talep etmek için başvurdukları bir “hukuk paradigması”dır. Bir başka deyişle, pozitif hukuku bir şekilde belirleyemeyenlerin bu yetkiye sahip olan iktidar merkezlerine karşı öne sürdükleri argümanlar ve talepler için neredeyse yegâne zemini sunmaktadır.

Bu durumda, doğal hukuk görüşünü *önerme* dönemlerinin hukuku olarak kodlamak mümkündür. Bu çerçevede yapılan önermelerse mevcut duruma göre farklı şekillerde olabilecektir: Mevcut iktidar yapılanmasına dâhil olmak isteyen veya zaten içerisinde bulunan iktidar alanında bir üst aşamaya çıkma isteğinde olanlar açısından sırasında dayatıcı da olabilen *kurucu önerme* söz konusudur. Kerhen ve/veya iradi olarak iktidardan talep etmekle yetinenler açınsansa *reformist önermeden* söz edilebilir. Her durumda, “uyulması gereken kurallar manzumesi olarak hukuk”u belirleme durumunda olan iktidara yöneltilmiş *önermeler* söz konusudur.

Giriş kısmında da vurgulandığı gibi, akademik ve özellikle de kişisel anlamda pekâlâ kendi başlarına belli bir anlama ve değere sahip olabilecek bu görüşler, nihayetinde literatüre belirleyicilik düzeyinde girmiş ve siyasetin belli dönemlerinde “açıklayıcılık” gücüne mazhar bulunmuştur. Buysa, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler dâhil olmak üzere tüm sosyal bilimler alanlarında sahip çıkılan yaklaşımlardan olması nedeniyle, doğal hukuk görüşünü pratik anlam ve etkileri üzerinden değerlendirme gerekliliğini de gündeme getirmektedir.

Bu çerçevede yapılması gerekense, her bir ana görüşü sadece önerdikleri teorik çerçevelerinde değil, sahip çıkılarak gündeme geldikleri veya “belirleyici” oldukları ya da buldukları dönemler itibariyle

değerlendirmektir. Bir başka deyişle, hukuk görüşlerini tarihsel arka planları içerisinde siyaseten anlamlı oldukları ya da buldukları dönemlerin özelliği üzerinden de değerlendirmek gerekir. Ya da en azından böyle bir girişimle, uluslararası hukukun dayanağına ilişkin ana görüş ve ekolleri “dünya/uluslararası ilişkiler tarihi” içerisinde konumlandırmak daha kolay olacaktır. Zira en teorik görüşler dâhil insan-ürünü her şeyin büyük ölçüde belli bir sosyo-ekonomik, toplumsal ve tarihsel bağlamın çıktısı olduğu açıktır. Öyle ki, tarihi görüşlerle ekollerin dönemdaşlarını ve sonrasını etkileme kapasitesini bile belli bir tarihsel bağlam içerisinde açıklamak mümkün olsa gerektir. O zaman, yukarıda ele alındığı gibi özellikle de modern uluslararası hukukun ilk ortaya çıktığı dönemde doğal hukuk görüşünün taşıdığı önem hatırlandığında, günümüz uluslararası hukuk tartışmalarını da alanın bu türden tarihi ve felsefi temelleriyle kurucu karakteristikleri açısından değerlendirmek hem mümkündür hem de gerekli.

Nihayet bitirmeden tekrar vurgulamakta yarar var: Tüm ilişkisellik vurgusuna rağmen kuşkusuz her bir teorik görüşün kendine has değeri de olmak gerekir. Ancak literatür ve uygulamada uzun dönemler boyunca açıklayıcı kabul edilmiş ana görüş ve ekolleri daha bütüncül bir şekilde açıklamak, ancak ve ancak tekabül ettikleri tarihsel bağlamlar üzerinden yapılacak değerlendirmelerle mümkün olacaktır. Özellikle de doğal hukuk görüşü gibi gündelik siyasetin üstünde olduğu şeklinde yaygın bir kanı olmakla birlikte, her türlü siyasi tartışmanın en önemli hukuksal boyutlarından birisi olan ve olmaya devam eden bir yaklaşım konusunda.

KAYNAKÇA

- Adams, Julia. "Principals and Agents, Colonialists and Company Men: The Decay of Colonial Control in the Dutch East Indies." *American Sociological Review* Cilt 61 Sayı 1 (1996): 12-28.
- Akal, Cemal Bali. *Modern Düşüncenin Doğuşu – İspanyol Altın Çağı*. 3. Baskı. Ankara: Dost Kitabevi, 2005.
- Allott, Philip. *Eunomia: New Order for a New World*. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Allott, Philip. *The Health of Nations: Society and Law Beyond the State*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Anghie, Antony. *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Castro, Daniel. *Another Face of Empire*. Durham: Duke University Press, 2007.
- De Sousa Santos, Boaventura. *Toward a New Common Sense: Law, Science and Politics in the Paradigmatic Transition*. New York: Routledge, 1995.
- De Sousa Santos, Boaventura. *Toward a New Legal Common Sense: Law, Globalization, and Emancipation*. London: Butterworths, 2002.
- Henke, Lewis. *The Spanish Struggle for Justice in the Conquest of America*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1949.
- Hernandez, Bonar Ludwig. "The Las Casas-Sepúlveda Controversy: 1550-1551." 2001. Erişim tarihi 26 Mayıs 2011, http://userwww.sfsu.edu/~epf/journal_archive/volume_X,2001/hernandez_b.pdf.
- Grotius, Hugo. *Freedom of the Seas or the Right which Belongs to the Dutch to take Part in the East Indian Trade*. Çeviren Magoffin R.V.D. New York: Oxford University Press, 1916.

Kunz, Josef L. "Natural-Law Thinking in the Modern Science of International Law." *The American Journal of International Law* Vol 55 Sayı 4 (1961): 951-958.

Öktem, Niyazi. *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi*. 4. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayın, 1988.

Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk Dersleri*. I. Kitap. 4. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi, 1994.

Prager, Carol A. L. "Allott in Wonderland." *Review of International Studies* Vol 24, No 4 (1998): 563-572.

Ruggie, John Gerard. "The Past as Prologue?: Interests, Identity, and American Foreign Policy." *International Security* Vol 21 No 4 (1997): 89-125.

Scott, James Brown. *The Catholic Conception of International Law*. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2007.

Shaw, Malcolm N. *International Law*. 5. Baskı. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Tellal, Erel. "Mirsaid Sultan Galiyev." *AÜ SBF Dergisi* Cilt 56 Sayı 1 (2001): 105-133.

Williams, Robert A. *The American Indian in Western Legal Thought: The Discourses of Conquest*. USA: Oxford University Press, 1993.

Yüksel, Mehmet. *Modernite, Postmodernite ve Hukuk*. 2. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004.

BİR ÖNCEKİ SAVAŞ İÇİN HAZIRLANMAK: DEĞİŞEN KÜRESEL GÜVENLİK ORTAMININ GELENEKSEL SAVAŞ OLGUSUNA ETKİSİ

Preparing for the Previous War: The Impact of the Changing Global Security Environment on Traditional Warfare

Metin GÜRCAN*

Özet:

Savaşların nedenleri, sonuçları, özellikle savaşın doğası her zaman uluslararası ilişkilerin temel ilgi alanlarından biri olmuştur. Bu çalışmanın temel savı; özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında hızlı bir değişime sahne olan modern küresel güvenlik ortamında savaşın tanımı, doğası, orduların silahlanması, teşkilatlanması ve eğitiminde köklü değişiklikleri gerektiren yeni bir sürece girildiğidir. Çalışma; giderek karmaşıklaşan ve geleneksel tanımları dışına taşan yeni küresel güvenlik ortamında beliren çoğu “asimetrik” ve “konvansiyonel olmayan” tehdide karşı, modern dünya ordularının geleneksel savaş tanımını ve savaşın doğası konusundaki geleneksel yaklaşımları sorgulamakta olduklarını vurgulamaktadır. Bu yeni savaş şeklini “dördüncü nesil savaş” olarak tanımlayan bu çalışmanın temel amacı değişen tehdit algılamalarına paralel olarak modern dünya ordularının karşılaştıkları sorunları ortaya koymak ve yapılması gereken yapısal reformların ana çerçevesini çizmektir.

Anahtar Kelimeler: savaş, 4. nesil savaş, terörizm, ayaklanma

Abstract:

The nature of warfare, its causes and results have always been one of the main interest areas of the international relations. This study argues that in the post-September 11 era a fundamental shift in the doctrine, organization, training and way of fighting of modern armies has taken place due to the change in the nature of warfare. It emphasizes that modern militaries of the world have, dramatically, been reviewing their traditional approaches to the definition and conduct of warfare to meet effectively the asymmetric and unconventional threats that have loomed in the contemporary security environment. The general aim of this study, which refers to this new way warfare as “fourth generation warfare”, is to lay out the problems of modern militaries as parallel to the changing threat perceptions as well as attempting to indicate the necessary structural reforms they should fulfill.

Keywords: warfare, 4th generation warfare, terrorism, insurgency

* Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü Doktora Öğrencisi.

“Devletler, büyük ve pahalı konvansiyonel askeri birlikler yerine küçük ve hem ekonomik hem de politik açıdan az maliyetli çözümlerle istedikleri sonuçları alabiliyorsa, savaş bir başka formda yeniden doğar ve bildiğimiz paradigmalardan kökünden değişir.”¹

Qiao Liang ve Wang Xiangsui

GİRİŞ: DEĞİŞİM İHTİYACI

Hobbes, ünlü eseri *Leviathan*'da “şayet birbirinin kurdu olan iki insan, aynı anda beraber sahip olamayacakları bir şeyi isterlerse, düşman haline gelirler ve süreç sonuçta ya birinin diğerini kontrol altına alması ya da yok etmesi ile neticelenir” der.² Bu kaçınılmaz çatışma aslında insan doğasından gelen “ne pahasına olursa olsun hayatta kalma refleksinin” bir bedelidir. Realist öğretinin temelini oluşturan bu görüşe göre, hayatta kalabilmek adına her zaman en güçlüler en iyi yemeği ve en iyi barınağı almak isterler. Ancak ihtiyaçlar sonsuz, kaynaklar kısıtlı olduğu için en iyiyi elde etmek için verilen mücadele nihayetinde insanları çatışmaya götürür. İki kişi arasında daha iyiyi elde etmek için verilen bu çatışma eninde sonunda kazananın yaşayacağı, kaybedenin öleceği veya köle olacağı bir “düello” haline gelir. Bu ölümcül düelloda üç şey önemlidir;

- Her iki tarafın da pes etmeye niyeti yoktur zira pes etmek ölümler eşdeğerdir,
- Rakibi pes etmeye zorlamak için öncelikle onun silahlarını etkisiz hale getirmek gerekir,
- Yukarıdaki iki kural ışığında her iki taraf da tüm güçlerini sonuna kadar kullanacaktır.³

¹ Qiao Liang ve Wang Xiangsui, *Unrestricted Warfare*, çev. FBIS (PLA Publishing House, 1999), 6.

² Richard K. Betts, *Conflict After the Cold War* (New York: Pearson, 2008), 67.

³ Michael W. Doyle, *Ways of War and Peace* (New York: Norton Company, 1997), 21.

Gerçekten de kazanma isteği bir yaşam-ölüm meselesi haline geldiğinde kişinin önünde yapması gereken tek bir şey vardır: daha fazla güçlenmek. Her ne kadar toplumdaki tek bir bireyin gücünün sınırları olsa da, birey bu sınırı başka bireyleri de kendi safına katarak rahatlıkla aşabilir. Kişinin ailesi, yakın akrabaları, uzak akrabaları, arkadaşları, aşireti, etnik kardeşleri kişinin yanında yer alabilirler ve içinde binlerce insanın ölümüne mücadele ettiği bir çatışma ortaya çıkabilir. İki farklı grubun bu çatışması zamanla belirli taktik ve tekniklerin uygulandığı sistematik bir şiddete dönüşebilir.

Klasik realist görüşe göre, insan doğasından gelen bu dürtü, insanların meydana getirdiği devletlerin karakterine ve en önemlisi “anarşinin” egemen olduğu uluslararası politik sisteme de yansır.⁴ *Man, the State and War* adlı ünlü kitabında savaşın nedenlerini üç analiz düzeyini inceleyerek açıklamaya çalışan Kenneth Waltz’a göre birinci düzey olan “insan doğası” ve ikinci düzey olan “devletin iç politik yapıları” savaşın nedenlerini açıklamakta yetersiz kalmakta, ancak üçüncü analiz düzeyi olan uluslararası sistem ve sisteme hâkim olan anarşi savaşın nedenlerini daha iyi açıklamaktadır.⁵ Bazen devlet adamları savaşı istese de veya bir devlette yaşanan iç siyasi dinamikler savaşın “görünür” sebebi olsa da savaşın asıl nedeni uluslararası ortamda onu engelleyecek bir üst otoritenin olmamasıdır. Devletler kendi sınırları içinde şiddet kullanma tekeli elinde tutan en üst politik otorite iken, uluslararası sistemde böyle bir politik otoritenin yokluğu ve mevcut anarşi savaşın kaçınılmazlığının da asıl nedenidir.⁶

Bu nedenle geleneksel realist görüşe göre, her an bir savaş çıkabileceği ihtimali uluslararası sistemin başat aktörleri olan devletleri “milli çıkarlarını” korumak adına devamlı tetikte olmaya ve reel politiği takip etmeye zorlar. Kuralsızlığın hüküm sürdüğü vahşi bir ormanın sakinleri misali devletler kendi kendilerine yetmeli, devamlı hasımlarını gözetlemeli ve hassas politik güç dengelerindeki değişimleri iyi okumalıdır. Uluslararası sistemdeki

⁴ Kenneth Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis* (New York: Columbia University Press, 1954), Chapter 2 ve 3.

⁵ Waltz, *Man, the State*.

⁶ Waltz, *Man, the State*.

anarşiye bir nebze de olsa düzen getirebilmenin ve barışın yegâne formülü aslında her daim savaşa hazır olmaktır (*si vis pacem para bellum*). Her devlet, eğer isterse sulh-u salah her daim hazır olmalıdır harb-u cenge. O halde, “şiddeti tekelinde bulunduran” ulus-devletlerin başat aktörler olduğu, “devlet çıkarlarının” uluslararası ilişkilerde temel belirleyici faktör olarak algılandığı ve ulus-devlet merkezli bakış açısının halen “savaş olgusu” üzerinden tanımlandığını söylemek pek de abartılı olmaz. Thucydides’in ünlü eseri 2500 yıllık “Pelopennesos Savaşı Tarihi” Melian Diyaloglarında geçen aşağıdaki ifadeler, o günden bu yana belki de farklı toplumlar ve devletler tarafından binlerce kez kullanılagelmiş ve savaş uluslararası ilişkilerde tüm diplomatik yollar tükendiğinde nihai sorun çözme vasıtası olarak görülmüştür.

“Sizin hazırlığınız savaş için. Bu görüşme de zaten boşuna. Ya size köle olmamızı ya da ölmemizi istiyorsunuz. Ordularınız bizden güçlü, askerleriniz bizden fazla, ama biz direneceğiz ve adalet için savaşaacağız.”⁷

Yine geleneksel görüşe göre savaş aslında öncesindeki ve sonrasındaki politik süreçten pek de farklı ve bağımsız bir olgu değildir; tam tersine sorunların çözülmesinde devletlerin elindeki en son politik enstrüman olarak bir başka şekilde “politikanın devamıdır”.⁸

Savaş olgusunu ve evrimini daha iyi analiz edebilmek için Waltz’ın izinden giderek günümüz küresel güvenlik ortamına sistemik bir bakış açısıyla baktığımızda bugün görünen tablo savaş olgusunun geleneksel sınırları dışına nasıl taşıdığıın en açık göstergesidir. Örneğin,

⁷ Thucydides’in ünlü eseri 2500 yıllık “Pelopennesos Savaşı Tarihi”nde geçen Melian Diyalogları devletlerarası ilişkilerde güç kullanımı ve etik değerler üzerine önemli konulara değinen, aynı zamanda realist öğretinin ruhunu yansıtan ilk yazılı kaynaktır. Melianlar antik Yunanda Sparta’nın bir kolonisidir. Atinalıların yayılmacılığına karşı önceleri tarafsız kalan Melianlar Atinalıların topraklarını yağmalaması üzerine tarafsızlıklarına son verip savaşmışlar, ancak yenilmişlerdir; Betts, *Conflict After*, 56.

⁸ Carl Von Clausewitz, *On War* (Princeton: Princeton University Press, 1976), 87.

GlobalSecurity'e göre 2010 yılı itibarı ile dünyada devam eden 37 silahlı çatışmadan sadece 6 tanesi⁹ iki ulus-devlet arasındaki geleneksel tanımlarla açıklanabilecek çatışmalardır. Buna karşılık Meksika ve Kolombiya'nın uyuşturucu kartellerine karşı verdiği mücadeleden tutun da, Kuzey Kafkasya'dan Belucistan'a, Uygur Özek Bölgesinden Laos'a, Nepal'den Afganistan'a, Nijerya'dan Gazze'ye dünyanın birçok sorunlu bölgesinde halen devam eden 31 "savaşımı" çatışmanın temel dinamiklerinin geleneksel tanımlarla açıklanması oldukça zordur.¹⁰ Yine, 11 Eylül saldırılarından hemen sonra ABD Savunma Bakanlığı'nca yapılan ayrıntılı bir durum değerlendirmesinde, modern güvenlik ortamı ile 1970'li yıllardaki güvenlik ortamının bir kıyaslaması yapılmış ve günümüzde bir dünya savaşı ihtimalinin 1970'lere nazaran üç kat, ikiden fazla devletin katılacağı bir bölgesel savaş ihtimalinin ise yarı yarıya azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.¹¹ Özellikle, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana El-Kaide gibi devlet dışı bir aktör tarafından kendi kıtasında saldırıya uğrayan ABD için bu saldırılar ayrıntılı bir durum değerlendirmesi yapılacak kadar önemli görülmüştür. Çünkü John Lewis Gaddis'in de belirttiği gibi 11 Eylül 2001 sabahı, "çöken sadece İkiz Kuleler değil aynı zamanda bu kulelerle, insanlığın uluslararası, ulusal ve bireysel güvenlik alanında kurumsallaşmış pek çok temel varsayımlarıdır."¹² Gerçekten de 11 Eylül saldırılarının uluslararası sisteme derin etkileri ve bu saldırılara ABD'nin verdiği cevap başta olmak üzere, teknolojik gelişmeler, Uluslararası güvenlik ortamında giderek görünürlüğü artan devlet dışı aktörler, küreselleşme ve yerelleşme olguları gibi nedenlerle geleneksel anlamda ulus-devletlerin tekelindeki en acımasız politik enstrüman olarak görülen savaş olgusunun sorgulandığı yeni bir döneme girilmiştir.

⁹ Bunlar: Çin-Japonya arasında Senkaku Adaları, Çin-Malezya-Vietnam arasındaki Spratly Adaları, Pakistan-Hindistan arasındaki Keşmir, Azerbaycan-Ermenistan arasında Dağlık Karabağ ve Kuzey ve Güney Kore arasındaki sınır sorunudur.

¹⁰Erişim tarihi 10 Ocak 2011.

<http://www.globalsecurity.org/military/world/war/index.html>.

¹¹ Thomas Barnett, *Pentagon's New Map: The Military in the 21st Century* (New York: Berkley Books, 2004), 25-26.

¹² John Lewis Gaddis, *Surprise, Security, and the American Experience* (Harvard University Press 2004), 80.

Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi pek çok stratejist-akademisyen son 10 yılda yaşananları savaş olgusunun temel paradigmalarını kökünden değiştiren ve bu olguyu farklı bir aşamaya taşıyan köklü sonuçları olabilecek sistemik bir kırılma olarak nitelendirmektedir.

Tablo 1: Savaşın doğasını ve evrimini açıklamaya çalışan teoriler

TEORİSYEN	1. AŞAMA	2.AŞAMA	3.AŞAMA	4.AŞAMA	5.AŞAMA
Lind, Nightengale, Schmitt, Sutton (1989) ¹³	Ulus-devlet öncesi savaşlar	1.Nesil Savaş Klasik savaşlar (1648- 1830) Zirvesi: Napolyon Savaşları	2. Nesil Savaş Topyekün Endüstri Savaşları (1830-1918) Zirvesi: I. Dünya Savaşı	3. Nesil Savaş Manevra Savaşları (1918-1948) Zirvesi: 1991 Körfez Savaşı	4. Nesil Savaş Gayri-Nizami Harp Türevleri (1948'den bu güne, özellikle 11 Eylül sonrası) Zirvesi: ABD'nin Irak ve Afganistan İşgalleri
Martin Van Creveld (1991)	Aletler çağı	Makineler çağı		Sistemler çağı	Otomasyon çağı
D.J. Hanle (1989) ¹⁵	Ortaçağ Dönemi (Fiziksel beceriler)	Klasik Dönem (grup becerileri)	Erken Modern Dönem (teknik beceriler)	Geç Modern Dönem (sevk ve idare becerileri)	Nükleer Dönem (sosyal beceriler)
Toffler (1993) ¹⁶	1.Dalga: Tarım Toplumu	2. Dalga: Endüstri Toplumu		3. Dalga: Bilgi Toplumu	

¹³ W.S, Lind, Nightengale, K., K. Schmitt J.F., Sutton J.W., "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation," *Marine Corps Gazette*, Ekim 1989, 22-26.

¹⁴ Martin Van Creveld, *The Rise and Decline of the State* (Cambridge, Cambridge University Press, 1999).

¹⁵ D.J. Hanle, "On Terrorism: An Analysis of Terrorism as a Form of Warfare," (Master Thesis, Naval Postgraduate School, 1987).

¹⁶ Alvin Toffler, *War and Anti-war: Survival at the dawn of the 21st Century* (Boston: Little Brown Company, 1993).

Arquilla ve Rondfelt (2000) ¹⁷	Kılıç dönemi	Kitle ve Endüstri Savaşları Dönemi	Manevra Savaşları Dönemi	Birbirinden Türeyen Savaşımı Çatışmalar
Qiao Liang ve Wang Xiangsui ¹⁸	Sınırlı Ortaçağ Savaşları	Sınırlı imparatorluklar ve ulus-devletler savaşları (Zirve noktası 1991 Körfez Savaşı ve Kara-Hava Muharebe doktrini)		Sınırsız post-modern Savaşlar

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi aslında Toffler'in "dalgalara", Hanle'nin "dönemlere", Van Creveld'in "çağlara", Lind ve arkadaşlarının "nesillere" ayırdığı teorilerle asıl açıklamaya çalıştıkları şey, çatışmanın zirvesi olan savaş olgusunun doğuşu ve insanlık tarihi içindeki evrimidir. Son 350 yılda toplumsal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak savaşın tarafları, savaşlarda güdülen hedefler, önceden belirlenmiş hedeflere en uygun yöntem ve vasıtalarla, en etkin ve en çabuk şekilde ulaşma sanatı olarak tanımlanan savaş stratejileri ve en önemlisi savaşın icra ediliş şekli önemli değişimlere uğramıştır. Tablo daha yakından incelendiğinde ilk göze çarpan şey tüm teorilerin Soğuk Savaş sonrası dönemde geliştirilmiş olması gerçeğidir. Bu durum Soğuk Savaş'ın getirdiği iki kutuplu güç dengesinin sona ermesiyle savaşın doğası ve evriminde de önemli değişiklikler olduğu ve mevcut küresel güvenlik ortamının temel dinamiklerine uygun olarak yeni bir "nesil, "çağ", veya "dönemin" başladığıdır.

Öte yandan modern küresel güvenlik ortamında, devletler ve modern dünya orduları için savaşın doğasındaki değişimi ve yaşanmakta olan bu yeni "dönemi" algılamak oldukça güçtür. Bunun biri "bilişsel" diğeri "ekonomik" iki temel nedeni vardır;

- Doktrin, bir ordunun geçmiş savaş tecrübeleri ışığında kendisine verilen savaşa görevini nasıl yapacağı konusunda yol gösteren ve her türlü göreve uyarlanabilen temel yaklaşımları içeren boş bir çerçeve olarak tanımlanabilir. Ordular elindeki insan gücü, silah ve teçhizatıyla oluşturdukları yetenekler paketini bu çerçeve rehberliğinde kullanır.

¹⁷ J. Arquilla, D. Rondfelt, *Swarming and the Future of Conflict* (Santa Monica: Rand Cooperation, 2000).

¹⁸ Liang, Xiangsui, *Unrestricted Warfare*, 22.

Ordular, doktrinlerini “bir önceki savaşlarından üretir” ve başta eğitim, planlama ve tedarik gibi tüm gayretlerini bir önceki savaşa daha iyi hazırlanmaya yönlendirir. *Bu bilişsel saplantının da doğal sonucu bir sonraki savaşı tahayyül edememektir.*

Örneğin, Sovyet Ordusu, 1970’lerin başından itibaren teknolojik gelişmelerin bir sonucu olan bilgi devriminin önemini farkına varmış ve bu devrime paralel olarak doktrinlerini revize etmeye çalışmıştır.¹⁹ Sovyet ordusu bu yeni olguyu doktrinleştirirken teknik detaylara fazla inmemiştir. Bu yaklaşımın da tarihi arka planı 1943-1945 döneminde Kızıl Ordu’yu zafere yani Berlin’e götüren “derin savaş” doktrini. Bu doktrine göre, Sovyet ordusunun temel amacı zırhlı bir taaruzla düşman hattını en hassas noktasından yarmak, bu yarmayı ivedilikle genişleterek düşmanın derin gerisine sarkmak, büyük kuşatma manevraları ile geri bölgesindeki lojistik ulaşımını, komuta ve kontrol unsurlarını etkisizleştirmek ve düşmanı teslim olmaya zorlamaktır.²⁰ Derin savaş doktrini nedeniyle Sovyet ordusunda bilgi devrimini sadece stratejik manevra ve ateş gücü ile kısıtlı kalmış, daha alt kademelere ve ordunun geneline yaygınlaşmamış ve bu devrim taktik seviyeye inememiş, Sovyet ordusu alt kademelerinde bilgi devriminin gerektirdiği dönüşümü gerçekleştirmemiştir.²¹ Aynı şekilde 1979’da Afganistan işgali sonrası zırhlı tümenleri ile at ve katır sırtındaki Afgan Mücahidleri kovalamaya çalışan Sovyet ordusu geliştirmeye çalıştığı *Bronegruppa* doktrini²² ile zırhlı birlikleri gayri nizami savaş ortamına etkili ve caydırıcı bir şekilde entegre ettiğini zannetmiş, ancak bu doktrin acı bedelini 1991’de Çeçen savaşçılara karşı Grozni sokaklarına zırhlı birliklerini soktuğunda ödemiştir.²³

¹⁹ Dima Adamsky, *The Culture of Military Innovation: The Impacts of Cultural Factors on the Revolution in Military Affairs in Russia, the US and Israel* (San Francisco: Stanford University Press, 2010), 19.

²⁰ Adamsky, *The Culture of*, 82.

²¹ Steven e. Miller, *The Russian Military* (London: MIT Press, 2004), 123.

²² Anne C.Aldis, *Russian Military Reform* (London: Frank Cass Publishers, 2003), 192.

²³ Raymond C. Finch, *Why The Russian Military Failed In Cechnya* (Fort Leavenworth, KS: Foreign Military Studies Office), 3.

Öte yandan 1991 Körfez Savaşı ile 3. nesil savaşın zirve noktasına ulaşan ve hassas güdümlü teknolojik silahların Irak ordusunun büyük bölümünü imha ettiğini gören ABD Ordusu bu savaş sonrasında geliştirdiği yüksek teknoloji yoğunluklu Kara-Hava Muharebe ve ağ tabanlı savaş doktrinlerini geliştirmiştir. Ancak, bu sefer de “teknoloji-yoğun savaş saplantısına” kendini kaptırmış ve bu bilişsel saplantı nedeniyle 4. nesil savaş ortamları olan Irak çöllerinde ve Afganistan mağaralarında bu saplantının sonucu olarak kaş yapayım derken göz çıkarmış ve hala çıkarmaya devam etmektedir.²⁴

Yine, İsrail ordusu 1948, 1956, 1967 ve 1973 Arap-İsrail savaşlarında zırlı, yüksek tempolu ancak kısa süreli taaruz manevraları ile düşmanı yenme becerisi göstermiştir. Ancak, bu savaşlar sonrasında geliştirdiği doktrinler “uzun soluklu ve düşük tempolu yıpratma stratejileri” güden Hamas ve Hizbullah’a karşı etkili olamamıştır. İsrail ordusunun bu durumu fark etmesi üzerine geliştirmeye çalıştığı etki odaklı savaş gibi yeni doktrinler de içinde bulunduğu “stratejik kafa karışıklılığını” arttırmış ve bu durum Hizbullah’a karşı 2006 Lübnan Savaşı’ndaki hezimetini beraberinde getirmiştir.

- Orduların yeni dönemi algılamasını zorlaştıran nedenlerden bir diğeri de materyal nedendir. Orduları belli bir ürün üreten fabrikalara benzetmek mümkündür. 3. nesil savaşa göre hazırlanan doktrinleri hammadde olarak kullanan günümüz dünya ordularının savaş stratejileri yani ürünleri de bu yönde olmaktadır. Bu fabrikalarda çalışan personel, üretim hattı, kullanılan teçhizat ve malzemeler, personelin eğitim sistemi hep bu anlayışa göre şekillenmiştir. Bu nedenle fabrikada yeni bir vizyonla yeni bir ürün üretilmesi amaçlansa bile “kurulu üretim hattı” ,”mevcut teçhizat, eğitim sistemi ve personelle”, daha da önemlisi mevcut “vizyonla” bu amacı gerçekleştirmek oldukça zordur. Örneğin ABD

²⁴ Peter R. Mansoor, “The Softer Side of War,” *Foreign Affairs* (January-February 2011): 164-171; Metin Turcan, “Seeing the Other Side of the COIN: A Critique of the Current Counterinsurgency (COIN) Strategies in Afghanistan,” *Small Wars Journal* Vol 7 No 3.

ordusunun 2050 yılına kadar kullanımında kalması beklenen sofistike F-35 Lightning II Savaş Uçağı projesinin maliyetinin 260 milyar dolar olduğu,²⁵ veya Çin'in 2010 yılında 90 milyar dolarlık savunma bütçesinin 10 milyar dolarlık kısmını 2030 yılına kadar savunmasının belkemiğı olarak belirlediğı uzun ve orta menzilli balistik füzelere harcayacağı²⁶ düşünülürse, yıllık 1.21 trilyon doları bulan²⁷ küresel savunma harcamalarının büyük bir kısmının 3. nesil konvansiyonel savaşın sofistike ihtiyaçlarına göre ve geleneksel savaş doktrinleri doğrultusunda yapılacağını söylemek pek de zor değildir.²⁸

Ancak mevcut küresel güvenlik ortamında yaşanan çatışmaların çoğu ve savaşın değışen doğası ile çelişen bu geleneksel tutum günümüzde ne kadar geçerliliğini korumaktadır? Günümüz küresel çatışma ortamını hangi yaklaşım daha iyi açıklayabilir? Günümüz dünyasında yaşanan çatışmaların savaşın geleneksel paradigmalarına olan etkileri nelerdir? İşte bu çalışma bu sorulara cevap aramaktadır.

1. AMAÇ, YÖNTEM VE KAPSAM

Bu çalışmanın temel amacı William S. Lind ve arkadaşlarının Ekim 1989'da Marine Corps Gazette'de yayımlanan "Savaşın Değışen Yüzü: Dördüncü Nesil Savaşa Doğru" (The Changing Face of War: Into the Fourth Generation) başlıklı makalelerinde 4. nesil savaş ile ilgili önerdikleri modeli esas alarak, yeni küresel güvenlik ortamında geleneksel savaş stratejilerinin niçin yetersiz kaldığını açıklamak ve modern dünya ordularının 4. nesil savaş ortamında beliren tehditlere karşı etkinliğini ve verimliliğini nasıl arttırabileceklerine dair bir bakış açısı sunmaktır. Bu amacı sağlamak için;

²⁵ Gordon Adams, Matthew Leatherman, "A Leaner and Meaner Defense," *Foreign Affairs* (January-February 2011): 139-152.

²⁶ "A Special Report on China's Place on Earth: The Fourth Modernization," *The Economist*, 2 Aralık 2010

²⁷ Adams, Leatherman, "A Leaner and."

²⁸ Micah Zenko, "The Future of War," *Foreign Policy* (March-April 2011).

- ✓ Birinci bölümde, genelde birbirleri ile karıştırılan ve hâlihazırda Türkçe literatürde yeterince açıklanmamış, bu nedenle sık sık karıştırılan temel tanımların ayrıntılı açıklamalarına yer verilecek,
- ✓ İkinci bölümde, bugüne nasıl gelindiğinin daha iyi anlaşılabilmesi için geleneksel savaş stratejilerinin tarih içindeki gelişimi incelenecek,
- ✓ Üçüncü bölümde 4. nesil savaş (4NS) anlayışının, ne olduğu, ne olmadığı, temel dinamiklerine dair bir analiz sunulacaktır.
- ✓ Dördüncü bölümde, günümüz güvenlik ortamının temel dinamikleri ışığında geleneksel öğretisi ile 4NS anlayışının bir mukayesesi yapılacaktır.

4. nesil savaş yaklaşımı her ne kadar deniz ve hava kuvvetlerinin savaş stratejilerinde de önemli değişikliklere yol açmışsa da bu çalışma kara kuvvetleri merkezli olarak konuyu ele alır.

2. TANIMLAR

2.1. Savaş

Literatürde savaşın pek çok tanımı olsa da çalışma aşağıdaki tanımlara yer vermiştir.

- Silahlı gruplar arasında maksatlı ve genel bir çatışma hali,²⁹
- Politikanın bir başka şekilde devamı,³⁰
- İki veya daha fazla devlet arasındaki silahlı politik mücadele,³¹

²⁹ Stanford Felsefe Sözlüğü, erişim tarihi 26 Aralık 2010,

<http://plato.stanford.edu/archives/sum2002/entries/war/>.

³⁰ Clausewitz, *On War*. Ayrıca kitabın “Savaş Nedir?” adlı ilk bölümü için bkz. Erişim tarihi 19 Kasım 2010, <http://www.gutenberg.org/files/1946/1946-h>.

³¹ Merriam-Webster Online Sözlüğü, bakınız: Erişim tarihi 29 Aralık 2010, www.m-w.com.

- Devletlerarasındaki uluslararası nitelikte veya bir devlet içindeki farklı politik gruplar arasında sivil nitelikte, hasım gücün azim ve iradesinin kırılmasını amaç edinen silahlı mücadele³²
- Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ise KKT 100-5 Harekât Talimnamesi'nde savaşı, muharebelerin “en şiddetlisi” olduğunu vurgulamıştır.³³ Aynı belgede TSK savaşı düşmanın mücadele azim ve kararını yok etmek, dost iradesini düşmana kabul ettirmek, bir bölgeyi kontrol altına almak, düşmanın fiziki varlığını yok etmek maksadıyla stratejik, operatif ve taktik seviyelerde verilen silahlı mücadele olarak tanımlamaktadır.³⁴

Bu tanımlarda ortaya çıkan en belirgin hususlardan ilki, savaşın geleneksel anlamda (1648 Westphalia'dan bu yana) taraflarının bağımsız devletler olduğudur. Diğer belirgin husus ise savaşın aslında politik-askeri bir mücadele olduğudur.

2.2. Savaşın Analiz Düzeyleri

KKT 100-5'e göre savaşın üç ana analiz düzeyi mevcuttur. Her ne kadar aralarında bariz sınırlar olmasa da bu analiz düzeyleri, askeri birliklerin görev ve yetkileri, sorumlulukları, teşkilatlanmaları, yer ve zaman ilişkileri ve en önemlisi tanınan öncelik açısından birbirlerinden farklılaşmaktadır.³⁵ Bu düzeyler;

Stratejik Düzey: Savaşın planlama ve icrasının en üst düzey siyasi-askeri makamlarca yapıldığı, temel hedefin muhtemel bir saldırıyı caydırmak olduğu, bu mümkün olmadığı takdirde savaşın kazanılmasının amaçlandığı en üst düzeydir. Geleneksel anlamda Ordu Komutanlıkları ve üstü stratejik düzeyi temsil eder.³⁶

³² *The Colombia Encyclopedia*

³³ *KKT 100-5 Harekat Talimnamesi*, s.2-1.

³⁴ *KKT*, 2-4.

³⁵ *KKT*, 2-3.

³⁶ *KKT*, 2-4.

Operatif Düzey: Savaşın stratejik ve taktik seviyeleri arasında bir köprü teşkil eder ve genel olarak büyük birliklerin sevk ve idaresi anlamına gelir. Soyut stratejik hedeflerin somut fiziki hedeflere dönüştürüldüğü düzeydir. Geleneksel anlamda Tugay, Tümen, ve Kolordu düzeyindeki birliklerin hareketidir.³⁷

Taktik Düzey: Tabur (yaklaşık 600 personel), Bölük (yaklaşık 100 personel), Takım (yaklaşık 30 personel), Manga ve hatta tek er düzeyindeki düşmanla doğrudan temas içinde olan birliklerin bizzat arazide düşman ve taktik durumun gereklerine göre düzenlenmesini ve manevra yapmasını içeren düzeydir.³⁸

2.3. Savaşın Tipleri

Nizami Savaş: İki veya ikiden fazla devlet arasında temel harekâtlar olan taaruz, savunma, geri çekilme ve askeri birlik intikallerini esas alan, stratejik hedefler ışığında belirlenen planlar doğrultusunda mekanize ve zırhlı ağırlıklı konvansiyonel kara birlikleri ile hava ve deniz kuvvetlerinin müştereken kullanıldığı silahlı mücadele şeklindedir. Nizami savaşta temel hedef düşmanın savaşma azim ve iradesini kırmaktır. Lind'in ve arkadaşlarının modelindeki 1. ve 2. nesil savaşlarda bu hedef “düşmanın fiziki varlığının yok edilmesi” suretiyle gerçekleştirilmeye çalışılırken, aynı hedef 3. nesil savaşta düşmanın doğrudan fiziki varlığına yönelmek yerine akıllı, kuşatıcı manevralarla geri bölgesini ele geçirme ve muharebe edebilme yeteneğinin yok edilerek savaşma azminin kırılması suretiyle gerçekleştirilmeye çalışılır. Bu nedenle, bir savaşı kazanabilmek için ilk ve en önemli şart “üstün bir muharebe gücü” teşkil etmek hem nitelik ve hem de nicelik açısından yani her bakımdan düşmandan üstün olmaktır.

Gayri-nizami Savaş: Geleneksel ve konvansiyonel harp tanımlarından uzak şekilde, iki hasım güç arasında (devletler veya devlet dışı aktörler), askeri ve yarı-askeri (para-militer) gayretleri içeren, genelde uzun süreli ve asimetrik

³⁷ KKT, 24.

³⁸ KKT, 25.

şekilde devam eden politik-askeri mücadeledir.³⁹ Gayri nizami savaşta tarafların güçleri arasında önemli farklılıklar mevcut olup zayıf taraf güçlü tarafın sayısal ve nitelik üstünlüğünü asimetrik strateji, taktik ve yeteneklerle dengelemeye çalışır. Gayri-nizami savaşın bölümleri;

Gerilla Savaşı: Düşmanın fiziki işgali altındaki bölgede politik ve askeri kontrolünü kırmak ve bölgede yeni bir askeri-politik otorite tesis etmek maksadıyla dost askeri veya yarı-askeri unsurların küçük birlik harekâtı⁴⁰ tekniklerini kullanarak icra ettikleri silahlı mücadeledir.⁴¹ Geleneksel anlamda zayıfın güçlüye karşı uyguladığı uzun soluklu politik-askeri bir direniş olan Gerilla Savaşı, kendi başına kesin sonuca ulaştıran bir askeri harekât olmayıp taaruz, savunma ve geri çekilme harekâtları yapan nizami birliklerin desteklenmesi amacını taşır.⁴² 1977 yılı Cenova Savaş Hukuku Sözleşmesi ek protokolüne göre bir silahlı grubun gerilla sayılabilmesi için;

- Grup içinde bir emir komuta zinciri kurulmuş olmalı ve grupları sevk edecek komutanlar belli olmalı,
- Uzak bir mesafeden belli olabilecek şekilde bir işaret taşımaları,
- Silahlarını açıkta ve görünür taşımaları,
- Uluslararası savaş hukuku ilkelerine ve etik değerlere bağlı kalmaları gerekmektedir.⁴³

Ancak gerilla savaşının doğası gereği bir grubun tüm unsurlarının açık faaliyetler içinde olması düşünülemez.⁴⁴ Bu nedenle silahlı gerilla grupları açık faaliyetler yürütürken, gerillaya personel temini, lojistik, finans, yardımcı olan ve buzağının görünmeyen⁴⁵ bölümünü teşkil eden ve genelde

³⁹ *FM 3-05 Army Special Forces Manual*, ABD Ordusu Talimnamesi, (2006), 2-1.

⁴⁰ Temel Küçük Birlik Harekâtı Teknikleri; pusu, baskın, keşif, üs bölgesi işgali gibi özel harp tekniklerini kapsar.

⁴¹ *FM 31-21 Guerilla Warfare*, ABD Ordusu Talimnamesi, (1958), 3.

⁴² *FM 31-21*, 5.

⁴³ Ek protokolü görmek için bkz. Erişim tarihi 24 Aralık 2010, <http://www.icrc.org/web/eng>.

⁴⁴ *FM 31-21*, 6.

⁴⁵ *FM 31-21*, 18.

açıktan bir silahlı mücadeleye girmekten kaçınan yer altı teşkilatı, milis kuvvetleri ve kurtarma/kaçırma hücreleri hem açık hem de örtülü faaliyetler içinde olurlar.⁴⁶ ABD FM 31-21 talimnamesine göre gerilla güçleri ile nizami askeri birlikler arasındaki irtibatı ve gerilla güçlerinin tali gayretlerinin savaşın stratejik hedeflerine uyumlaştırılmasından özel kuvvet unsurları sorumludur.

Ayaklanma ve Ayaklanmaya Karşı Koyma: Geleneksel görüş ayaklanmayı belli bir bölgede ya da ülkede meşru politik otoriteyi, politik şiddet ve uzun soluklu bir mücadele yolu ile devirmek ve o bölgede ya da ülkede yaşayan insanlar üzerinde siyasi otorite tesis etmek maksadıyla girişilen askeri ve yarı-askeri faaliyetler olarak tanımlamaktadır.⁴⁷ Ayaklanmaya karşı koyma da bu nedenle gayri nizami harbin bir parçası olarak görülmekte ve “dost ülkenin meşru otoritesini yıkarak yerine yeni bir politik düzen tesis etmek maksadıyla ülkenin tamamında veya bir bölümünde girişilen silahlı başkaldırıya karşı koyma konusundaki tüm askeri, yarı askeri ve sivil gayretler” olarak tanımlanmaktadır.⁴⁸ Bu tanımlardan bu harekât cinsinde hasım güçlerin öncelikli hedefinin ilgili bölgede veya ülkede yaşayan halk üzerindeki “politik meşruiyeti” olduğu açıkça görülmektedir. Ayaklananlar halk ile hâkim siyasi otorite arasındaki bağı koparmaya çalışırken ayaklanmaya karşı koyan otorite ise dost halk grubunun kendine olan bağımlılığını devam ettirecek, tarafsızları kendi safına çekecek ve hasım grupları caydıracak tedbirleri almak zorunda kalacaktır.⁴⁹ Cezayir İç Savaşı’ndaki tecrübesi ışığında Fransız askeri stratejist David Gaula “halk nezdindeki politik meşruiyetin” önemini şu şekilde açıklamaktadır:

⁴⁶ FM 31-21, 16.

⁴⁷ ABD Hükümeti *Ayaklanmaya Karşı Koyma Rehberi* (U.S. Government Interagency Counterinsurgency Initiative, Ocak 2009), 6.

erişim tarihi 12 Kasım 2010,

<http://www.state.gov/documents/organization/119629.pdf>. Ayrıca bkz. FM 3-24, 1-1.

⁴⁸ ABD Hükümeti.

⁴⁹ FM 3-24, 1-13.

“Siyasi ve ideolojik sebepleri ne olursa olsun herhangi bir ayaklanmada en başta hasım güç olarak aktif bir azınlık vardır. Ayaklanmaya karşı koymadaki başarı bu aktif azınlık henüz büyümeden ve tarafsız çoğunluğun desteğini almadan aktif azınlığın politik söyleminin yok edilmesidir.”⁵⁰

Ayaklananlar için “deniz içindeki balık” misali halkın içinde kamufle olmak önemli bir stratejik üstünlük iken bu durum ayaklanmaya karşı koyanlar için ise hasım, tarafsız ve dost halk kitlesinin ayrıntılı analizini, ve daha da önemlisi ayaklanmaya aktif katılan hasım kitlenin tarafsız ve dost kitleden ayrılmasını gerektirecek önemli bir tahtittir.⁵¹ Yine bu harekâtın doğası gereği ayaklananlar eylem yapmasalar dahi sadece varlıkları bile hâkim siyasi otoritenin meşruiyetinin sorgulanması için yeterliyken, hâkim siyasi otorite için ise başarı ayaklananların fiziki varlığının ve ürettikleri alternatif politik söyleminin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir.⁵²

Bir ayaklanma hareketine katılanların ideolojik motivasyonu (dini, etno-kültürel veya sınıfsal) hareketin devamlılığı için hayati derecede önemlidir.⁵³ Bu motivasyon, hareketin “kimliğini” ve “amacını” kutsar aynı zamanda harekete katılanların beraberce omuz omuza savaştığı bir “dava” olarak “birlik ruhunu” besler. Aynı zamanda ideolojik motivasyon, tarafsızların ve hakim otorite yandaşlarının hakim otorite ile kurmuş oldukları “gönül bağı” zayıflatmak ve bu kategorilerdekilerin harekete sempati duymasını sağlamak için hem bilişsel (cognitive) hem de duygusal (emotive) gerekçeler sunar.⁵⁴ İdeolojik motivasyon aynı zamanda, hazırlanacak propaganda mesajlarının (veya eylem-söylem paketlerinin) uygun vasıtalarla en etkili olabilecek yer ve zamanda hedef kitlelerle paylaşılması için gerekli ana çerçeveyi oluşturur. Bu açıdan aslında ayaklanma ve ayaklanmaya karşı koyma mücadelesi “fikirlerin savaşıdır

⁵⁰ David Gaula, *Counter in surgency Warfare: Theory and Practice* (Westport: Preager Security International, 1967), 53.

⁵¹ John A. Nagl, *Learning to Eat Soup with a Knife: Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam*, (Chicago: University of Chicago Press, 2005), 249.

⁵² FM 3-24, 1-1.

⁵³ FM 3-24, 1-15.

⁵⁴ FM 3-24, 1-26.

(battle of ideas)”. Çoğu zaman ağızlardan çıkan sözler namlulardan çıkan mermilerden daha önemlidir.⁵⁵

Ayaklanma ve Ayaklanmaya Karşı Koyma stratejilerinin “küçük savaşlar” olarak özellikle 20. yy. başlarından itibaren görünürlükleri artmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası başta Rusya’da Lenin ve Troçki’nin 1917 Kızıl Devrimi’ne götüren Bolşevik hareketi, T. E. Lawrence’nin Arapları Osmanlı İmparatorluğu’na karşı isyana teşvik etmesi önemli örneklerdir. II. Dünya Savaşı sonrası yaşanmaya başlayan “dekolonizasyon süreci” ve bu süreçte bağımsızlık mücadelesine giren eski sömürge halklarının “yükselen milliyetçilik akımlarıyla” beslenen gerilla hareketlerinin bu yöntemle başvurmaları da önemli örneklerdir. Bunun yanı sıra ABD ve Sovyetler Birliği’nin bu tür bağımsızlık hareketlerini “ideolojik” olarak kutsayarak onlara “kol kanat” germesi ayaklanma ve ayaklanmaya karşı koyma açısından II. Dünya Savaşı sonrası dönemde pek çok örneğin yaşanmasına yol açmıştır. Mao’nun “kırsal ve uzun süreli halk savaşı”, “Che Guevara tipi focoist mücadele”, “şehir gerillacılığı” gibi pek çok farklı ekolu takip eden gerilla hareketleri bu dönemde kendilerinden kat kat üstün konvansiyonel ordulara karşı başarıya ulaşmıştır.

Terörizm ve Terörizme Karşı Harekât: 4. nesil savaş kimilerince terörizm olarak nitelendirilse de Lind ve arkadaşlarına göre bu kavram terörizmden daha geniş, ancak onu da içine alan bir kavramdır.⁵⁶ İlk üç nesil savaşın aksine 4. nesil savaşta düşmandan hem nicel hem de nitel anlamda daha güçlü olmak yerine düşmanın savaşma azmini kırmak için doğrudan düşman ordusunu değil ordunun içinden çıktığı toplumun kendisini hedef seçilebilir. İşte bunun için daha çabuk neticeler veren, maliyeti ve riski daha az, daha dramatik sonuçlar doğurarak daha çok medya ilgisi çeken bir seçenek olarak terörizmle amaçlanan toplumda “dehşet ve korku” yaratarak hedef ülkenin toplum nezdindeki “politik meşruiyetini” yıpratmaktır. Hakkında oldukça

⁵⁵ FM 3-24, 1-27.

⁵⁶ Lind ve diğerleri, “The Changing Face.”

fazla bir literatür oluşan terörizmin halen yüzü aşkın tanımının olması,⁵⁷ her devletin veya uluslararası örgütün terörizme farklı bakması nedenleriyle bu kavramın ne olduğu, ne olmadığı, hangi eylemlerin terörist eylem sayılıp hangilerinin sayılmayacağı konularında tam bir mutabakat olmadığına açık göstergesidir.

Bu çalışma terörizmi, bir politik amaçtan ziyade politik ya da ideolojik bir hedefe ulaşmak maksadıyla kullanılan politik şiddet türlerinin “en kirlisi” olarak tanımlar. Yani terörizm, 4. nesil savaş genel bir tanımı içinde politik ve ideolojik hedeflere ulaşmak için kullanılan en kirlili vasıta. Çünkü terörizm “sivilleri hedef alır ve temel hedefi sivil-savaşan ayırımı yapmadan uygulanacak bir şiddet veya şiddet tehdidi ile siviller arasında korku ve dehşet yaymak suretiyle sivil toplumun iradesini esir almak amacı güder”.⁵⁸ *4. nesil savaşta savaşanların “niçin” savaştığı ön plana çıkarken terörist eylemlerde “nasıl” sorusu ön plana çıkar.* 4. nesil savaş, uzun vadeli ve sadece askeri hedeflere yönelen cephesiz ve küçük birlik hareketi tekniklerine dayanan, ancak genel harp kurallarına bağlı kalan silahlı bir mücadele stratejisidir. Düşmanın kaynaklarını ve mücadeleye azmini tüketmeye dayanan bir *mahrum etme* (denial) stratejisi olan 4NS’e karşılık terörizm ise esasta bir sivil-savaşan ayırımı gözetmeyen bir *cezalandırma* (punishment) stratejisidir.⁵⁹

ABD Ordusu Ayaklanmaya Karşı Koyma Talimnamesi FM 3-24’e göre halkın desteğini kazanmak ve onları politik bir hedef uğruna mobilize etmek isteyen bir politik hareketin hem *iknaya dayalı* (persuasive) ve hem de *zorlamaya dayalı* (coercive) stratejiler uygulamak zorunda olduğuna işaret etmektedir.⁶⁰ Bir bölgede sosyo-ekonomik ve politik yönden problemleri olan bir toplumun sosyolojik, ekonomik ve güvenlik alanındaki ihtiyaçları

⁵⁷ Wale Laqueur, *No End to War: Terrorism in the 21st Century* (New York: 2003), 235.

⁵⁸ D. Tucker, *Skirmishes at the Edge of Empire: The US and International Terrorism* (Westport: Praeger Press, 1997).

⁵⁹ Mindaguas Rekasisus, “Unconventional Deterrence Strategy,” (Naval Postgraduate School Thesis, 2005), 18.

⁶⁰ *FM 3-24*, 1-8.

karşılansak bu toplum mücadeleye katılmaya ikna edilebilir. Ancak bölgedeki hâkim otoritenin o toplum üzerindeki “politik meşruiyetini” yıpratılabilmek ve sorgulanmasını sağlamak için ikna edici teşvikler her zaman yeterli olmayabilir.⁶¹ Zorlayıcı ve politik şiddet içeren eylemlerle de hem hedef kitle arasında korku ve endişe meydana getirilebilir, hem örgütün iç ve dış kamuoyunda reklamı yapılmış olur, hem de hükümet güçlerinin bölge halkını koruyamadığı mesajı verilmiş olabilir. Peki, teröre niçin başvurulur? Terör eylemleri ile, daha az maliyet, kaynak, personel ve riskle daha çok ses getirilebilir ve daha çok ulusal/uluslararası görünürlük sağlanabilir. Yüzbinlerin korkmasını ve milyonların seyretmesini sağlamak, örgütün gücünü, hasmın güçsüzlüğünü göstermek ve dikkat çekmek için birkaç sivili öldürmekten ne çıkar? Aynı zamanda terör eylemleri ile adını duyuran bir örgüt rahatlıkla kendine dış destek bularak finansal ve lojistik sorunlarını çözebilir. Bunun yanında terörist eylemlerde uluslararası bir savaş kuralına veya etik değere bağlı kalma şartının olmaması hem eylemin planlaması hem de icrası esnasında büyük bir esneklik ve durum üstünlüğü sağlar.

ABD Dışişleri Bakanlığı’na göre 2010 yılı itibarı ile dünya genelinde 80 ülkede faaliyet gösteren ve toplam personel sayıları 80.000’i bulan 45 terör örgütü mevcuttur.⁶² Yine aynı kaynağa göre 2009 yılında dünya genelinde 14.000 terör saldırısı yaşanmış ve bu saldırılarda 22.000 kişi hayatını kaybetmiştir.⁶³

Şu an ABD Merkez Kuvvetler Komutanı olan ve CIA’in başına getirilmesi düşünülen General Patreus’un liderliğindeki bir ekip tarafından yazılan ve internet ortamında 2 milyondan fazla sayıda nüshası indirilen, ABD Ordusu Ayaklanmaya Karşı Koyma Talimnamesine göre, Terörizme Karşı Koyma ise “terörizm faaliyetlerini engellemek, caydırmak ve önceden

⁶¹ FM 3-24, 1-9.

⁶² ABD Dışişleri Bakanlığı Resmi sitesi, bkz. Erişim tarihi 20 Temmuz 2011, <http://www.state.gov/s/ct/rls/crt/2009/140900.htm>.

⁶³ Erişim tarihi 20 Temmuz 2011, <http://www.state.gov/s/ct/rls/crt/2009/140900.htm>.

kestirmek maksadıyla yapılan taaruzi faaliyetlerin tümü” olarak tanımlanmaktadır.⁶⁴

Dost Ülke İç Savunmasına Yardım (DÜİSY): Ayaklanma amacı güden gerilla savaşının tam zıttı olan bu gayri-nizami harekât cinsinde temel amaç dost ülke içinde politik amaç güden silahlı ayrılıkçı hareketlerin büyümesine karşı dost ülke güvenlik güçlerine eğitim, lojistik ve finansal destek sağlamaktır.⁶⁵ FM 3-05’e göre bu harekât “dost ülke içinde beliren siyasi-siddet hareketlerine karşı dost ülke hükümetinin halk nezdindeki meşruiyetini korumak için yapılan askeri ve sivil faaliyetlerin tümü” olarak tanımlanmaktadır.⁶⁶ Şu an ABD’nin Kolombiya, Çin’in Kuzey Kore ve Rusya’nın Beyaz Rusya’da, bu ülkelerdeki kendilerine müzahir hükümetleri desteklemek için yapmaya çalıştığı askeri ve yarı askeri faaliyetlerin (askeri eğitim, silah ve malzeme yardımı, ortak tatbikatlar ve askeri ziyaretler vb.) tümü bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bilgi Harekâtı (BH): FM 3-05 Talimnamesi’ne göre Bilgi Harekâtı, bilginin stratejik yönetimi maksadıyla psikolojik harekât, sivil-asker işbirliği, siber savaş, komuta kontrol ve en önemlisi stratejik iletişim faaliyetlerinin tümünün birleşiminden oluşmaktadır. Bu faaliyetler eşgüdüm içerisinde, dost harekâtının etkinliğini arttıracak, hasımın harekâtının etkinliğini azaltacak şekilde Bilgi Harekâtı çatısı altında kullanılmaktadır.⁶⁷

Lindsey J. Borg’a göre yeni yüzyılda savaşlar aslında harp sahasından kişilerin zihinlerine kaymış ve “fikirlerin savaşı (battle of ideas)” tank ve uçakların savaşından daha önemli hale gelmiştir.⁶⁸ Artık modern dünya orduları için de barış döneminde askeri güçleri ile üretecekleri caydırıcılık, savaş döneminde ise fiziki harp sahasında vereceği askeri mücadele kadar

⁶⁴ FM 3-24, 2-6.

⁶⁵ FM 3-05, 2-2.

⁶⁶ FM 3-05, 2-3.

⁶⁷ Thomas X. Hammes, *The Sling and the Stone : On War in the 21st Century* (St. Paul: MN Zenith Press, 2004), 321.

⁶⁸ Lindsey J. Borg, *Communicating with Intent* (Incidental Paper, Harvard University, 2008).

hedef kişi, grup veya ülkelerin algı ve kanaatlerinin yönetimi de önem kazanmıştır.⁶⁹ FM 3-05'e göre, psikolojik harekât hedef kişi veya kamuoylarının dost ülke stratejik hedeflerine uygun şekilde mevcut algı ve kanaatlerini değiştirmek için ne düşünmesi gerektiğini zorlayıcı veya ikna edici tekniklerle dikte eden bir süreçtir.⁷⁰ Özellikle ABD'nin psikolojik harekâtı, küresel terörle mücadele stratejileri kapsamında, başta El-Kaide olmak üzere aşırı örgütler ve aşırılıkla mücadele etmek ve hedef kamuoyları üzerinde ABD çıkarları lehine algı oluşturmak amacıyla sıklıkla kullandığı görülmektedir.⁷¹ Bu kapsamda, örneğin ABD halk desteğinin önem kazandığı birer 4NS harekât ortamı olan Irak ile Afganistan'da daha iyi mücadele edebilmek, hedef kamuoyu olarak belirledikleri Afgan ve Irak halkı nezdinde uygulayageldikleri politikaları "meşrulaştırmak" için algı ve kanaat değişikliği yaratma konusunda radyo yayını, halk ve kaynak kontrolü için çeşitli güç gruplarına para ve nüfuz sağlama; alt yapı faaliyetleri, insani yardım ve destek faaliyetleri gibi teşvik edici yöntemlerle, itibarsızlaştırma gibi zorlayıcı yöntemleri psikolojik harekât tekniği olarak sıklıkla kullanmaktadır.⁷²

ABD Talimnamesi JP 3-57'ye göre Sivil Asker İşbirliği (SAİB) faaliyetleri ise bazen açık bazen gizli olarak icra edilen Psikolojik Harekat faaliyetleri aksine hedef halk desteğini kazanmak amacıyla tamamen açık ve şeffaf bir süreçle ve yerel hükümet unsurlarıyla koordine olarak icra edilen harekat bölgesindeki sivil alt yapıyı iyileştirmeye yönelik (su, elektrik ve kanalizasyon alt yapıları, eğitim ve sağlık tesisleri, hijyen) faaliyetleri kapsamaktadır.⁷³ Sivil-Asker İşbirliği aslında 4NS harekât ortamında bulunan ve genel olarak alt yapısı zayıf bölgelerde yaşayan sivil

⁶⁹ Jeffrey Jones, "Strategic Communication: A Mandate for the United States," *Joint Force Quarterly* 4 (2009):104-114.

⁷⁰ FM 3-05, 1-2.

⁷¹ Carsten Bocksette, *Jihadist Terrorist Use of Strategic Communication Management Techniques* (George C. Marshall Center for European Security Studies, December 2008).

⁷² Russel Hampsey, "Rediscovering the Art of Psychological Operations," *Small Wars Journal* (4 Temmuz 2010).

⁷³ JP 3-57, ABD Ordusu Sivil-Asker İşbirliği Müşterek Talimnamesi (Washington DC: CJCS, July 08, 2008), viii.

halkın desteklenmesi gayesi ile hem dost sivil gayretlerle dost askeri gayretlerin eş zamanlı ve koordineli bir şekilde kullanılmasını, hem de harekât ortamındaki meşru otorite ile koordineli bir şekilde hizmetin verilmesini sağlayarak bölge halkı nezdinde meşruiyetin güçlendirilmesidir.⁷⁴ SAİB faaliyetleri artık modern muharebe ortamının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Örneğin ABD dost ülkelere ekonomik yardımı amaçlayan USAID programının SAİB için ayrılan yıllık fonu yaklaşık 100 milyon dolardır⁷⁵ ve sadece ABD Kara Kuvvetleri'nde bu alanda çalışan ve büyük bir bölümü sivillerden oluşan 10.000'e yakın personel mevcuttur.⁷⁶

Bilgi harekâtının bir başka alt bölümü ise siber harekât olup hem hasım güçlerin siber yeteneklerine yönelik taaruzi harekâtı hem de dost unsurların bilişim alt yapılarını korumaya yönelik savunma harekâtını kapsar.⁷⁷ Giderek bilişim alt yapılarına bağımlı hale gelen modern dünyada, devletlerin finans, ulaşım, sağlık ve güvenlik gibi önemli altyapılarına yönelik politik gayelerle işlenen hem sabotaj hem de istihbarat amaçlı siber saldırılar 4NS ortamının en önemli parametrelerinden biri haline gelmiştir.

“Bir devlet bir defa öldürmeye başlayınca, bu süreci durdurmak ve ‘yaptıklarımız yanlış’ demek çok zordur.”

Winston Churchill

3. LİND'İN MODELİNE GÖRE SAVAŞIN EVRİMİ

Tarih içinde insanoğlu daha iyi savaşabilmek için elindeki teknolojiyi kullanarak silah üretmeye başlamış; ok ve kılıçla başlayan bu çaba nükleer

⁷⁴ JP 3-57, s.x.

⁷⁵ USAID SAİB Rehberi, 27 Nisan 2008, 6.

Rehberin tamamı için bkz. Erişim tarihi 12 Ağustos 2011.

http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADS180.pdf,

⁷⁶ Erişim tarihi 12 Ağustos 2011.

<http://www.globalsecurity.org/military/agency/army/ca-psyop.htm>.

⁷⁷ William J. Lynn, “Defending A New Domain: The Pentagon’s Cyberstrategy,” *Foreign Affairs* (Eylül/Ekim 2010).

silahlara ve uzayın fethine kadar ulaşmıştır. Geleneksel anlamda bu silahlanma yarışında son sözü daima teknoloji söylemiş ve daha üst teknoloji ürünü silahları savaş meydanlarına getirebilen her taraf her zaman savaş alanından zaferle çıkmıştır. Eşit teknolojideki silahları kullanan ve nitelik ile nicelik açısından birbirine denk güçteki tarafların savaşlarında ise bu sefer bu silahları, eldeki teçhizatı ve personeli stratejik hedefler doğrultusunda daha iyi senkronize ederek sevk ve idare eden taraf savaşı kazanmıştır. Yani aslında denk güçler arasındaki savaşta “daha iyi fikri olan” ve bu fikri savaş meydanında iyi kullanan savaşı kazanmıştır. İşte bu sonuç tarih içinde lider ve askeri stratejistleri daha iyi doktrin ve strateji üretmeye zorlamış, bu çabanın sonucu olarak savaş stratejileri ve uygulanan doktrinlerde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Kısaca, değişen “teknoloji” ve “strateji” nasıl savaşıldığını belirleyen iki önemli faktör olarak savaşın evrimindeki temel nedenler olmuştur.

3.1. Birinci Nesil Savaşlar (Klasik Ulus-devlet Savaşları)

Din savaşları ile yorulan Avrupa’da bir güçler dengesi oluşması 1648 Westphalian Antlaşması’ndan bu nesilin zirve noktası olan Napolyon Savaşları’nın da dâhil olduğu dönemi kapsar. 1. nesil savaşın muharebe alanı, tercihen sayıca fazla piyadenin ellerinde yivsiz Musket tüfekleri ile çizgisel bir düzende ve belli hatlar şeklinde omuz omuza savaştığı, cephede azami ateş gücünün toplanmasının gerektiği ve manevranın ve teknolojinin çok sınırlı kullanıldığı bir alandır. Tüfek ve topçu atışlarının barut gazlarından savaş meydanını yoğun bir sis perdesiyle kaplandığı alanda topçu ve süvari piyadeyi sınırlı olarak destekleyebilir ve birliğinden ayrı düşerek hat düzenini bozan asker/askerler ya kendi arkadaşları ya da düşman tarafından öldürülür. 1. nesil savaşlarda alanda, topçu ve süvari piyadeyi sınırlı olarak destekleyebilir, kazanan birkaç gün içinde belli olmakta, mevzilenme, manevra ve aldatma hoş karşılanmamaktadır. Temel askeri hedef ise her ne pahasına olursa olsun bir bölgenin kontrolü ve elde bulundurulmasıdır.⁷⁸

⁷⁸ J. Luvaas, *Napoleon On the Art of War* (New York: The Free Press, 1999).

3.2. İkinci Nesil Savaşlar (Topyekün Endüstri Savaşları)

Endüstri devriminin nimetlerinin ve gelişen teknolojinin savaş alanına uygulanmasının savaş alanındaki en önemli etkileri; görerek ateş gücünü arttıran makinalı tüfeklerin ve görmeyerek atışları giderek daha yıkıcı olan topçu sınıfının öneminin artması olmuştur. Ayrıca bu dönemde savaş alanındaki hizmetlerin daha da karmaşıklaşması nedeniyle piyade, topçu ve süvari gibi muharip sınıfların yanında levazım, bakım, personel gibi yardımcı sınıfları ortaya çıkmıştır. 1850’de demiryolları ile toplu taşımının gelişmesi dolayısıyla büyük birlik yer değiştirmelerinin mümkün hale gelmesi, stratejik manevra ve kuvvet kaydırma imkânı sağlamış, telgrafın kullanılmaya başlaması haberleşmenin hızını ve etkinliğini artırarak sevk ve idareyi kolaylaştırmıştır. Buhar motorlarının ve zırh teknolojilerinin savaş gemilerine uygulanması ise daha büyük ve ölümcül bir deniz gücü ortaya çıkarmıştır. Savaş silahlarında, özellikle piyade tüfekleri ve toplarda meydana gelen gelişmelerle muharebe sahaları genişlemiştir. Yine bu dönemde kendi kendine yeten “tümenler” ve karmaşıklaşan askeri karar verme sürecinde komutana kararlarında yardımcı olacak, teknik bilgi ve karargâh desteğini sağlayacak kurmay sınıfı ortaya çıkmış, ayrıca lider yeteneklerinden yoksun “soyluların” subaylıktan uzaklaşması ve liyakat ile eğitime dayanan bir askeri eğitim ve rütbe terfi sistemi kurumsallaşmıştır. Yine bu dönemde ilk kez barış zamanlarında 30.000-40.000 askerli birliklerin katıldığı tatbikatlar yapılmaya başlanmıştır.

19. yy. başında ordugâhlar elektrikli aydınlatmanın olduğu, ısınma, beslenme ve sıcak su sorununun çözüldüğü ve telgrafın sıklıkla kullanıldığı her türlü konfora sahip küçük birer şehir görünümündedir. 1908’de uçaklar ilk kez askeri maksatla kullanılmış, 1914’de yani tam 6 sene sonra Almanya, İngiltere ve Fransa gibi Avrupa’nın büyük devletlerinin her biri sayıları 400 uçaktan fazla olan birer hava gücüne kavuşmuştur. I. Dünya Savaşı boyunca ise her iki taraftan yaklaşık 80.000 uçak düşürülmüştür.⁷⁹ Uçaklar ilk olarak bir ateş unsuru olarak değil bir keşif unsuru olarak muharebe sahasına girmiş, böylece Schlifffen Planı gibi büyük tahkimat planları ve büyük birlik

⁷⁹ Hammes, *The Sling*, 108.

ordugâhları önemini yitirmiştir. Bayanlar profesyonel anlamda askerlik hizmetinde çalışmaya başlamıştır. 2. nesil kısaca teknolojinin savaş stratejilerini belirlediği bir dönem olmuştur.

2. nesil savaşın doruk noktası olan I. Dünya Savaşında ise tüm muharebelerin temel karakteristiği, savaşan tarafların sivillerden uzak tahkimli mevzilerde statik olarak ve göğüs göğse savaşmasıdır. Yine bu savaşların temel karakteristiklerini manevradan ziyade topçu ve makineli tüfek atışları ile sağlanan yoğun ateş gücü, taarruzdan ziyade savunmanın ön plana çıktığı ve temel amacın cephedeki düşmanın fiziki varlığının yok edilmesi oluşturmuştur.

4 uzun yıl süren ve 100 milyondan fazla askerin cephelerde savaştığı, 57 milyondan fazla insanın hayatını kaybettiği I. Dünya Savaşı'nın bu kadar "ölümcül" olmasının iki önemli nedeni vardır. Bunlardan ilki, ileri teknolojinin savaş için seferber edilmesiyle ortaya çıkan yüksek ateş gücü ve statik mevzi anlayışı nedeniyle ortaya çıkan şiddet ve yıkımdır. Örneğin 1 Temmuz 1916'da başlayan ve neticesinde taktik anlamda her iki tarafın da hiçbir kazancının olmadığı bir cephe savaşı şeklinde geçen Somme Muharebesi'nin sadece ilk günü yoğun topçu ve makineli tüfekler atışları nedeniyle her iki taraftan da toplam 19,240 asker ölmüştür.⁸⁰ John Keegan'a göre I. Dünya Savaşı'nda cephedeki asker kayıplarının % 70'i topçu atışları nedeniyle verilmiştir.⁸¹ Diğer neden ise savaş başlamadan önce savaşacak devletlerin genelkurmaylarında stratejik planlayıcıların hasımlarının savaş için ne kadar iyi teşkilatlandığını ve savaşın dört yıl gibi uzun bir süre devam edeceğini hesaplayamamış olmasıdır. Alman Genelkurmayı savaşı 1914 Aralık'ında bitirmeyi planlamaktadır.⁸² Dönemin ABD Genelkurmay Başkanı Woods da hemen savaşın başlamasından önce yaptığı bir

⁸⁰ Hammes, *The Sling*, 18.

⁸¹ John Keegan, *The Face of Battle* (New York: Viking Press, 1976), 232.

⁸² Theodore Ropp, *War in the Modern World* (John Hopkins University Press, 2000), 250.

açıklamada “dünyanın birinci sınıf devletleri arasındaki hiçbir modern savaş bir yıldan daha fazla süremez” demektedir.⁸³

I. Dünya Savaşı’nda ortaya çıkan “Topyekûn Savaş” doktrininin temel sorusu: “nüfusumuzun yüzde kaçını üniforma giyebilir ve ülke ekonomimiz bu seferberliği kaç ay/yıl sürdürebilirdir?” Gerçekten de Almanya’nın I. Dünya Savaşı’nı kaybetmesinin asıl nedeni ekonomisinin çökmesi olmuştur. Yani Almanya’nın savaşma azim ve kararını kıran ve onu “stratejik bir tükenmeye” götüren iki temel neden savaş planlarını destekleyecek yeterli sayıda asker ve para bulamaması olarak görülmektedir.

3.3. Üçüncü Nesil Savaş (Manevra Savaşları)

3. nesil savaşın doğmasındaki temel neden 2. nesildeki “mevzi savaşları” anlayışının önemini yitirmesi ve özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında Alman birliklerinin “fırtına taktiklerinin (*blitzkrieg*)” savaş alanında başarı elde etmesi oldu. *Blitzkrieg* doktrinine göre tüm savaş gayretleri düşmanın en zayıf olduğu tespit edilen tek bir noktada toplanmaktadır (genellikle düşmanın kanatları). Bu bölgede sıklet merkezi tesis edildikten sonra bölgedeki düşman direnci kırılarak düşman hatları yarıyor ve bir kuşatma harekâtı ile düşmanın geri bölgesi ele geçirilerek düşmanın geri bölgeden lojistik destek alması engelleniyor, düşman küçük parçalara bölünüyor ve imhası veya teslim olması sağlanıyordu. Bu anlayışta temel hedef, süratli manevra ile düşman üzerinde bir şok etkisi yaratma ve bu sürpriz etkisinin savaş temposunu koruyarak devam ettirilmesine dayanıyordu. Tankın savaş meydanlarında görülmesi bu anlayış için kara harekâtında bir “kuvvet çarpanı” etkisi yapmıştır. Çünkü tankta üstün ateş gücü ile manevra avantajı birleşmiştir. Yine torpido ve denizaltı teknolojilerindeki gelişmeler, uçak gemilerinin ortaya çıkışı, savaş uçaklarının menzil ve özelliklerinin artması, gelişen deniz ve hava manevra taktikleri sayesinde kara, deniz ve hava harekât alanlarında manevra imkânı sağlanmış, muharebe sahalarının boyutları enine ve derinliğine genişlemiştir. Yine gelişen teknolojiye paralel olarak savaş uçakları, füzeler ve hatta nükleer silahlar ile hasım ülke

⁸³ Brian Linn, *The Echo of Battle* (London: Harvard Press, 2007), 113.

derinliklerindeki ekonomik tesis ve sivillerin de hedef alındığı “topyekün mücadele” anlayışı doğmuş ve I. Dünya Savaşı’ndan miras kalan “Topyekün Savaş” doktrini pekiştirilmiştir.

Ayrıca II. Dünya Savaşı’nda başarılı olan kuşatıcı manevra savaşı anlayışı ile artık muharebe sahası hat şeklinde olma özelliğini kaybetmiştir. Almanların 1940’da Meuse’da ve 1941’de Bug’da; İsrail zırhlı birliklerinin Sina’da Mısır ordusuna karşı 1956 ve 1967 savaşlarında yaptığı aslında artan bir tempo ile kısa sürede düşman savunma hatlarını aşarak geri bölgesini kuşatma manevraları ile ele geçirme ve bu sayede savaşıma azmini kırma esasına dayanan birer manevra savaşıdır. Yine aynı şekilde Hindistan ordusunun 1971’de Pakistan ordusuna karşı Dacca’da ve en son ABD ordusunun 1991 ve 2003’de Irak’ta yaptığı da savaşılan ordunun azmini kırmaya dayalı birer manevra savaşıdır.⁸⁴ 3. nesil savaş çağı, düşman muharip kuvvetleriyle göğüs göğüse muharebe etmek ve onları yoketmek yerine hatlarına sızmayı, etrafını sarmayı ve kendini savunması güç küçük parçalara bölmeyi esas taktik olarak kullanan ve düz bir hat üzerindeki cephe yerine derinlikte savunma taktikleri geliştiren çağdır. Türk Kurtuluş Savaşı’nın en kritik safhalarından olan Sakarya Savaşı’nda (23 Ağustos-13 Eylül 1921) aslında çağı 2. nesil olmasına rağmen Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk ve kahraman silah arkadaşlarını zafere götüren temel neden 3. nesil savaş konseptini Yunan ordusuna karşı başarı ile uygulayabilmesidir. Sakarya’da Türk ordusu 2. nesil’in öngördüğü gibi düşmanı bir hat boyunca karşılamak yerine vizyoner bir şekilde coğrafi derinliğe çekmek ve cephe derinliğinde satıh üzerinde gerçekleşen çarpışmalarda yıpratarak Sakarya Nehri içinde çember içine almayı ve lojistik destekten mahrum halde yoketmeyi, "Hatt-ı müdaafaa yoktur; sath-ı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır" emriyle savaşı geniş bir alana yaymayı amaçlamıştır.

3.4. Dördüncü Nesil Savaş

T.X. Hammes’e göre 4. nesil savaş;

⁸⁴ Hammes, *The Sling*, 208.

“ayaklanmadan evrilmiş ve geleneksel savaş tanımları dışında, savaş hali ile barış arasında sınırları, cephesi ve muharebe sahası belli olmayan, ‘sivil’ ve ‘asker’ arasındaki kesin ayrımı ortadan kaldıran; tarafları devletler olduğu gibi devlet dışı aktörlerin de olabildiği, klasik gerilla harekâtının ve terörizmin modernite ile revize edildiği bir savaş türüdür.”⁸⁵

William S. Lind, Keith Nightengale, John Schmitt ve Joseph Sutton’un 1989 yılında ABD Deniz Piyadeleri Gazetesi’nde yazdıkları “Savaşın Değişen Yüzü: Dördüncü Nesil Savaşa Doğru” başlıklı makalede ise 4. nesil savaş;

“Savaş ile barış dönemleri arasındaki ayrımın bulanıklaştığı, mücadelenin belirlenmiş muharebe sahaları dışına taşıdığı, sivil ve askerler arasındaki farkların ortadan kalktığı ve asimetrik özellikleri de içinde barındıran askeri, yarı-askeri ve bazen de sivil gayretler bütünü”⁸⁶

olarak tanımlanmıştır.

İki Çinli albay olan Qiao Liang ve Wang Xiangshui 1991 Körfez Savaşı’nı 3. nesil savaşın zirvesi olarak nitelendirmektedir.⁸⁷ Yine bu iki askeri stratejiste göre ABD ordusu yıllık 700 milyar dolara ulaşan savunma bütçesi ile⁸⁸ (yıllık dünya savunma harcamalarının yaklaşık yarısı) 3. nesil savaşta diğer devletler ile arasında büyük bir “caydırıcılık boşluğu” oluşturmuştur. Yani konvansiyonel anlamda ABD ordusu karşısında durabilecek hiçbir devlet yoktur. 3. nesil savaş boyutunda oluşan bu “caydırıcılık boşluğunu” kapatılabilmek için ABD’yi tehdit olarak algılayan pek çok devlet daha az riskli, daha düşük maliyetli, daha dolaylı ve daha ümit verici çözümler sunan 4. nesil savaşa önem vermekte ve bu boyutta

⁸⁵ Hammes, *The Sling*, 208.

⁸⁶ Lind ve diğerleri, “The Changing Face,”22-26.

⁸⁷ Liang, Xiangsui, *Unrestricted Warfare*, 22

⁸⁸ Zenko, “The Future.”

ABD'nin askeri gücünü dengelemeye çalışmaktadır. Liang ve Xiangshui'ye göre küresel güvenlik ortamındaki karmaşıklığın asıl kaynağı da bu sorundur. Yine, David Kilcullen ABD'nin konvansiyonel savaş konusunda diğer devletlere nazaran oldukça ileride olmasının küresel terörizmin günümüzde bu kadar gündemde olmasının başlıca nedeni olarak görmektedir. ABD de bu durumun farkındadır. CACI Asimetrik Tehdit Belgesi'nde "ABD ordusunun geleneksel ulus-devlet odaklı tehdit algılamaları yanısıra asimetrik tehditlerle de silahlı mücadele konusunda gayretlerinin arttırılması hayatidir."⁸⁹ ABD'nin 4. nesil savaşta da yeteneklerini arttırma gayreti içinde olduğunu, bu çabalarını özellikle 2006 yılından beri arttırmaya çalıştığı görülmektedir.⁹⁰

4. 4'ÜNCÜ NESİL SAVAŞIN KARAKTERİSTİKLERİ

4.1. Savaşta Ulus-Devlet Tekelinin Kırılması

Yeni küresel güvenlik ortamında artık "en üst politik şiddet türü olarak savaşın tekeli" ulus-devletlerin elinden çıkmış, savaşan taraflardan biri veya birkaçı devlet düzenli orduları dışındaki aktörler olmuştur. Dünya genelinde "küreselleşme" ve "yerelleşme" olguları nedeniyle bireyi devlete bağlayan vatandaşlık birincil kimliğinin gücü zayıflamış, buna bağlı olarak ulusla devlet arasındaki tirenin gücü azalmıştır. Artık savaş olgusu bireyler, suç örgütleri, aşırı dini akımlar, etnik şiddet yanlısı akımlar gibi farklı devlet-dışı aktörlerin etkilerine açık hale gelmiştir. Ayrıca örneklerini Afganistan ve Irak'ta gördüğümüz taktik seviyede muharebe yetenekleri olan "Özel Askeri Şirketlerin" güvenlik alanında kullanılmaya başlanması ile "güvenlik" kavramı ticarileşmiş ve pazarlanabilen bir "hizmet" haline gelmiştir.⁹¹ Bu nedenlerle devlet-dışı aktörlerin küresel güvenlik ortamındaki görünürlükleri ulus-devlet tekeli aleyhine gözle görülür şekilde artmıştır.

⁸⁹ *Dealing with Today's Asymmetric Threat to US and Global Security* Mayıs 2008 Sempozyum Sonuç Belgesi, (CACI Asymmetric Threat Paper), 12.

⁹⁰ *ABD Dört Yıllık Strateji Belgesi* (Quadridennial Defense Review, 2006), 44-45.

⁹¹ Metin Turcan, Nihat Özpınar "Who let the dogs out?: A critique of the security for hire option in weak States," *Dynamics of Asymmetric Conflict* 2: 143 – 171.

Ayrıca, geleneksel 3. nesil savaşın politik, ekonomik ve sosyo-psikolojik maliyetlerini bilen çoğu devlet hasım devletlere karşı bu savaşı veren politik hareketlere destek verir hale gelmiştir. Ulus-devletlerin yeni küresel güvenlik ortamında politik meselelerin halli için artık çok maliyetli olan konvansiyonel savaşlar yerine dolaylı yoldan hasmı yıpratmaya çalışmak istemesi “Vekâlet Savaşları (proxy wars)” olgusunu ortaya çıkarmıştır.

“Vekâlet Savaşları” olgusu konusunda en iyi örnek ABD- İran ilişkileridir. İran Cumhuriyet Muhafızları Ordusu’ndan General Muhammed Caferi “eğer İran’ın, ABD’nin Irak, Afganistan ve İsrail ile ilgili sorunlarını çözmesini ve sonra İran’a yönelmesini elleri bağlı bekleyeceğini düşünenler varsa hata ederler. Çünkü İran asla ABD’nin Irak, Afganistan ve İsrail’de işinin bitmesine izin vermez” demektedir.⁹² O halde, İran’ın yapması gereken ABD’nin savaş kaynaklarının ve savaşma iradesinin Bağdat ve Lübnan sokaklarında, Afganistan dağlarında tükenmesini sağlayacak stratejiler belirlemektir. Gerçekten de özellikle 2006 Lübnan Savaşı’nda Hizbullah’ın İsrail’e karşı ezici zaferinin arkasında İran’ın olduğu da sıklıkla dile getirilmektedir.⁹³ Yine İran’ın özellikle 2005-2008 yılları arasında Irak’taki direnişi lojistik, finansal ve eğitim açısından desteklediği,⁹⁴ özellikle Irak’ta ABD’nin zaiyatlarının %40’ının sebebi olan El Yapımı Patlayıcılar (EYP) konusunda Irak’lı direnişçileri (veya teröristleri) çok sıkı eğittiği ABD’li yetkililerce en üst düzeyde defalarca ifade edilmiştir.⁹⁵ Afganistan’da da ABD’nin işini zorlaştırmaya ve bu ülkedeki güç gruplarını

⁹² Masoud Kazemzadeh, “Ahmedinejad’s Foreign Policy,” *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* Vol 27 No 2 (2007): 446

⁹³ Anthony Cordesman, *Iran’s Support of the Hezbollah in Lebanon*, Center for Strategic and International Studies, July 15, 2006.

⁹⁴ *Associated Press’e* göre Irak’lı direnişçilere İran 2007 yılı boyunca her ay 200 milyon dolar para göndermiştir. Bakınız: Hamza Hendawi and Qassim Abdul-Zahra, “Shi’ite Militia is Disintegrating,” *Associated Press*, 21 Mart 2007.

⁹⁵ Sara Wood, “Petraeus: Interrogations Reveal Iranian Influence in Iraq,” (American Forces Press Service, Pentagon News Conference, Washington, D.C., April 26, 2007).

etkisi altına almaya yönelik İran'ın yoğun çaba sarfettiği de sıklıkla belirtilmektedir.⁹⁶

Ancak madalyonun diğer yüzüne bakıldığında İran rejimine muhalif olan ve silahlı direniş sergileyen PJAK, Cundullah ve Mujahedin-e Khalq (MEK) terör örgütlerinin pek de sahipsiz olduğu söylenemez. İran'ın Kürtlerin yoğun yaşadığı Merivan bölgesinde 2006 yılından bu yana aktif olan ve şimdiye kadar yaklaşık 100'e yakın üyesi öldürülen ve PKK'ya yakınlığı ile bilinen PJAK'ın⁹⁷ politik kanadının lideri olan, Alman pasaportu sahibi olup Almanya'da yaşayan Abdul Rahman Haji Ahmadi⁹⁸ ABD'yi ziyaret ederek önemli temaslarda bulunmuştur. Ayrıca uzun yıllar İran ile Lübnan'da çalışan ve George Clooney'in başrolünü oynadığı *Syriana* filmine ilham kaynağı olan CIA Ajanı Robert Baer de PJAK ile ABD'nin doğrudan görüşme içinde olduğu iddiasındadır.⁹⁹ Aynı şekilde İslamcı-Marksist bir politik ajandası olan, İran-İrak Savaşı'nda aktif olarak Saddam Hüseyin'i destekleyen, ayrıca Irak'ta pek çok politik ofisi bulunan MEK¹⁰⁰ ABD Dışişleri Bakanlığı Terörist Örgütleri Listesi'nde olmasına rağmen bazı ABD'li yetkililere göre, İran'ın istikrarını ABD çıkarlarına uygun olarak bozabilecek bir potansiyele sahip yönüyle kritik bir rol üstlenebilir.¹⁰¹ İran'la Pakistan'da El-Kaide ile 2004 yılında Pakistan-ABD Kültür Merkezi'nin bombalanması dâhil pek çok ortak eyleme imza atan ve İran ile Pakistan sınırları içinde kalan Baluc bölgesinin bağımsızlığı için savaştığını açıklayan Abdül Malik Regi liderliğindeki Cundullah da¹⁰² İran'in iç

⁹⁶ Shahram Chubin "Extended Deterrence and Iran," *Strategic Insights* 8 (2009): 27-36.

⁹⁷ PJAK hakkında bilgi için bkz. Erişim tarihi 30 Ağustos 2009, <http://www.jamestown.org/terrorism/news/article.php?issue>.

⁹⁸ Bkz. Erişim tarihi 19 Aralık 2008, <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,547211,00.html>.

⁹⁹ Bkz: Erişim tarihi 19 Aralık 2009, <http://kurdishmedia.com/article.aspx?id=14262>.

¹⁰⁰ Michael McFaul, Abbas Milani, Larry Diamond, "A Win-Win US Strategy for Dealing With Iran," *The Washington Quarterly* Vol 30 No1: 125.

¹⁰¹ Keith Crane, Rollie Cal, Jeffrey Martini, *Iran's Political, Demographic and Economic Vulnerabilities* (Santa Monica: RAND, 2008), 125.

¹⁰² "Cundellah," *Washington Post*

istikrarını etkileyebilecek önemli bir aktördür. 23 Mayıs 2008’de CIA’ye casusluk yaptıkları gerekçesiyle altı Cundullah üyesinin İran tarafından iade isteminin Pakistan tarafından reddedilmesi üzerine bu iki devlet arasında önemli bir kriz çıktığının da hatırlanmasında fayda vardır.¹⁰³ ABD’nin PJAK, Cundullah ve MEK’e hem finansal hem de lojistik desteğine dair önemli iddialar mevcuttur. Seymour M. Hersh’e göre “ABD Başkanı Bush bu üç örgüte İran’daki iç istikrarı yıpratmak amacıyla örtülü ödenekten 400 milyon \$’a yakın yardım yapmış ve bunun yanında onlardan İran’ın nükleer programı hakkında da bilgi talep etmiştir”.¹⁰⁴

Savaş olgusunda ulus-devlet tekeli zayıflatan diğer iki neden de savaş-çatışma konusunda devlet dışı aktörler olan Sivil Toplum Örgütleri (STÖ) ve Özel Askeri Şirketler’in artmakta olan önemleridir. 1994-1998 arasında Meksika hükümeti ile Zapatistalar arasındaki görüşmelerde önemli bir rol oynayan STÖ’ler, çatışma ortamının da sona ermesinde önemli katkılarda bulunmuşlardır.¹⁰⁵ Yine Sudan’daki iç çatışmalarda Güney Sudan’daki savunmasız köyleri uydularla 7/24 esasına göre gözetleyen ve bu görüntüleri internet ortamında tüm dünya ile aynı anda paylaşan, bu sayede bu köylere olan saldırıları büyük ölçüde durduran, BM fonları ile destekli sivil bir girişim olan *Global Watch* misyonu bu görevi ile ulus-devlet ordularının başaramadığı bir konuyu asimetrik bir yöntemle çözmüştür.¹⁰⁶ Öte yandan, 2010 yılı itibarı ile küresel cirosu 100 milyar doları¹⁰⁷ bulan Özel Askeri Şirket piyasası güvenlik alanında pek çok “müşteri” için politik olarak az riskli, az maliyetli, modern ordulara nazaran daha düşük profilli çözümler sunabilmektedir. M. Turcan ve N. Özpınar’a göre Özel Askeri Şirketler 1992 yılında Sierra Leone’de hükümet tarafından elmas madenlerini işgal eden

¹⁰³ Bkz: Erişim tarihi 23 Aralık 2009,

<http://abcnews.go.com/Blotter/story?id=4913927&page=1>.

¹⁰⁴ Seymour M. Hersh, bkz: Erişim tarihi 14 Ekim 2010,

http://www.newyorker.com/reporting/2008/07/07080707fa_fact_hersh?currentPage=all.

¹⁰⁵ J Arquilla, D Ronfeld, *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime and Militancy* (Santa Monica: RAND Publication, 2001), 171-199.

¹⁰⁶ Richard A. Lobben, *Sudan: Global Security Watch* (Santa Barbara: CA Praeger, 2010), 4.

¹⁰⁷ Turcan, Özpınar, “Who let the.”

isyancılara karşı etkin olarak kullanılmışlar ve özellikle işe yaradıklarının anlaşılması üzerine pek çok “savaşımı çatışmanın” temel aktörleri haline gelmişlerdir.¹⁰⁸ Yine özellikle ABD’li karar alıcıların Irak ve Afganistan’da ABD ordusunun artan kayıpları karşısında özel askeri şirketleri kendi askerleri yerine kullanma konusunda oldukça istekli davranmaları bu piyasaya olan ilgiyi oldukça arttırmıştır.¹⁰⁹ Kısaca geleneksel anlamda ulus-devlet tekelinde olan “güvenlik” kavramının “özelleştirilmesi” ile bir kaç yüz bin doları olan bir kişi bir muharip taburun veya bir taaruz helikopter filosunun ateş gücünü istediği bölgede ve istediği süre boyunca, pek de ulusal ya da uluslararası hukuk kurallarına uymadan toplayabilmektedir. Bu konuda hâlihazırdaki en güzel örnek Somali’de yaşanmakta olan iç çatışmalardaki özel askeri şirketlerin rolüdür.¹¹⁰

4.2. Savaşta Düşman-merkezli Anlayıştan Halk-merkezli Anlayışa Geçiş

4. nesil savaşta birbiriyle çatışan iki temel yaklaşımdan ilki aslında 3. nesil savaşın bir mirası olan geleneksel düşman merkezli yaklaşımdır. Sivrisinekleri teker teker öldürme olarak özetlenebilecek bu yaklaşımda savaşın temel maksadı hasımın fiziki varlığının sona erdirilmesi ile savaşma azim ve iradesinin kırılmasıdır. Kinetik ve konvansiyonel askeri güce dayanan bu yaklaşımda tüm askeri ve yarı-askeri gayretler hasımın fiziki varlığına yöneltilir. Clausewitzci düşman-merkezli bu geleneksel yaklaşım 20. yüzyıl boyunca eğitim, teşkilatlanma, planlama ve icra aşamalarında hâkim görüş olarak modern dünya orduları tarafından benimsenmiş ve kurumsallaşmıştır. Bu açıdan, gayri-nizami savaşı nizami savaşın “aykırı” bir şekli olarak kabul edilen düşman merkezli yaklaşıma göre 4. nesil savaş ortamında dahi askeri eğitim, teşkilatlanma, planlama ve icra düşman-

¹⁰⁸ Turcan, Özpınar, “Who let the.”

¹⁰⁹ Turcan, Özpınar, “Who let the.”

¹¹⁰ Jeffrey Gettleman, "U.S. Relies on Contractors in Somalia Conflict," *New York Times*, 10 Ağustos 2011.

merkezli olmalıdır. Veya David Killcullen'in ifadesiyle "önce düşmanı yok edince, sonra gerisi kendiliğinden gelmektedir".¹¹¹

ABD ordusunun Afganistan'daki varlığı ve görevleri özellikle ABD Başkanı Obama'nın yeni "Ayaklanmaya Karşı Koyma Stratejisi"ni 2009 sonbaharında açıklamadan hemen önce ateşli tartışmalara neden olmuştur. Örneğin Başkan Yardımcısı Joe Biden'in Afganistan'ın yeniden inşasını amaç edinen halk – merkezli bir stratejiden ziyade Afganistan-Pakistan sınırında yuvalanan El-Kaide ve Taliban unsurlarının Özel Kuvvetler ve Silahlı İnsansız Hava Araçları ile vurulmasını savunan görüşleri geleneksel düşman-merkezli anlayışa iyi bir örnektir. Yine Peter Barker ve Elisabeth Bumiller'e göre; "ABD ordusu Afgan halkını korumak gibi boş gayelerle enerji ve kaynaklarını tüketmek yerine kanserli dokuların bir cerrah ustalığı ile vücuttan ameliyatla alınmasına benzer şekilde ABD elit güçleri, İHA'lar ve diğer yeteneklerin açık ve örtülü faaliyetleri ile El-Kaide ve Taliban kadroları yok edilmelidir."¹¹² Bu geleneksel anlayışı savunan bir diğer isim olan Ralph Peters'a göre Afganistan'daki durum şu şekilde açıklanabilir;

"İşte size Afganistan sorununun daha iyi anlaşılması için bir yol. Azılı katillerden oluşan bir suçlular çetesi bakımsız, her yeri dökülen ikinci sınıf bir otele sığınıyorlar. Acaba kanun adamları doğrudan bu azılı katillere mi odaklanmalıdır yoksa azılı katiller içeride iken motelde restorasyon ve bakım işlerine mi girişilmelidir? Ortak akıl şunu der: azılı katillerin peşinden git. Asıl problem bu katillerdir, bakımsız otel değil. Şimdi Afganistan'da yapmayı düşündükleri şey bu bakımsız oteli beş yıldızlı bir Four Season'a çevirmeye çalışmak: bu gerçekleşmesi zor bir hayal."¹¹³

¹¹¹ Metin Turcan, "Seeing the Other Side of the COIN: A Critique of the Current Counterinsurgency (COIN) Strategies in Afghanistan," *Small Wars Journal* Vol 7 No 3 (March 2011).

¹¹² Peter Barker, Elisabeth Bumiller, "Obama considers a strategy shift in Afghan War," *New York Times*, 22 Eylül 2010.

¹¹³ Ralph Peters, "Afghan Agony: More Troops won't help," *New York Post*, 14 Eylül 2008.

Şayet düşman-merkezli bir savaş stratejisi belirlenirse geleneksel anlamda en iyi taktik “ara- bul-yok et”tir. Bu harekâta temel amaç düşmanı tespit, düşmanla teması sağlamak ve her ne pahasına olursa olsun düşman etkisiz hale gelinceye kadar teması korumaya çalışmaktır.¹¹⁴ Gayri-nizami harbin en temel sorununu da teşkil eden en zor aşama düşmanın tespit edilmesi aşamasıdır. Çünkü gayri-nizami harbin doğası gereği aşağıdaki konvansiyonel kuvvetler “araziye ve halk arasına operasyona çıkarken” gayri-nizami harekât uygulayanlar zaten halkın içinde ve arazidedir. Bu nedenle, konvansiyonel kuvvetler için çoğunlukla aşağıda sunulan üç ana durumdan ilki söz konusudur;

- Düşman bizi önceden gördü durumu (Düşman bu taktik avantaj sayesinde konvansiyonel birlikleri istediği yer ve zamanda pusuya düşürebilir ve takibe alabilir)
- Aynı anda düşmanla birbirimizi gördük durumu (tesadüf teması anlamına gelir, ilk ve en şiddetli tepkiyi gösteren taktik üstünlük kazanır)
- Düşmanı önce biz gördük durumu (Genelde nadiren yaşanır çünkü ağır, hantal ve büyük olan konvansiyonel birliklerin İHA ve gece görüş sistemleri gibi teknolojik avantajları yoksa bu durumun yaşanması ihtimali çok düşüktür)

Gayri-nizami savaşta önceden tespit stratejik bir avantaj sunduğu için özellikle Rapier 3, Heron, Predator gibi İHA’lar ile etkili gece görüş sistemleri ve uydu görüntüleri gibi teknolojik kabiliyetler harekâtın seyrini değiştiren önemli “kuvvet çarpanlarıdır”. Bu tarz kuvvet çarpanlarına sahip olmayan konvansiyonel kuvvetler için ellerinde kalan tek şey acemi iki oyuncunun bilardo oyunundaki bilardo topları misali arazi ve yollarda yapılan keşif ve devriye faaliyetleri ile “tesadüfî” bir çarpışma yani bir temas aramalarıdır. Bu hareket tarzının daha maliyetli ve yorucu olmasının yanında asıl önemli olan daha riskli olmasıdır: çünkü şayet düşmanın kesin yeri belli değilse gayri-nizami savaşın doğası gereği ava giden av olabilir.

¹¹⁴ ABD Ordusu FM 3-0 Harekât Talimnamesi, 7-16.

Düşman-merkezli anlayışın temel avantajlarından biri de sayısal yönden çabuk ve kesin ölçülebilir sonuçlar verebilmesidir. Savaş ve güvenlik gibi bilimsel açıdan ölçülmesi güç ve başarının sayısal olarak tanımlanmasının bir hayli zor olduğu alanlarda ele geçirilen düşman sayısı, tespit edilen düşman sayısı, düşmanla gerçekleştirilen temas sayısı, kontrol altında tutulan bölge miktarı ve daha pek çok şey rahatlıkla sayısallaştırılıp yapılacak kıyaslamalarda bir başarı kriteri olarak kullanılabilir. Bu nedenle askeri stratejistler bu tür konvansiyonel anlayışlara meyillidir.

Öte yandan genelde cephesiz savaş olan 4. nesil savaşta bir bölgenin işgali ve kontrolü veya düşmanın fiziki varlığının imhası gibi somut hedefler ana askeri hedef olmaktan çıkmış, “düşmanın mücadele azim ve kararı” gibi soyut amaca ulaşmak amacıyla nihai hedefler daha çok sosyo-psikolojik ve politik-ideolojik olarak tanımlanmaya başlamıştır. Daha da önemlisi, asker ve sivil arasındaki ayrım ortadan kalkmış, savaş politik-askeri bir mücadele olmaktan çıkarak politik-sosyal bir mücadeleye dönüşmüş ve taraflar hem asker hem de sivil içeren “melez” mücadele stratejileri geliştirmeye başlamıştır. 2000 Kosova Savaşı’nda¹¹⁵ ve 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı’nda görüldüğü gibi çoklu-kimlikli hale gelen toplum yapıları nedeni ile sivillerin çatışma ortamında görünürlükleri artmış ve çoğunlukla çatışmada etkili bir taraf haline gelmişlerdir. Bu nedenle “savaş alanının” arazi, hava şartları ve düşmanı esas alan geleneksel fiziki tanımları genişlemiş ve savaş alanının “bilgiye dayalı”¹¹⁶ ve “manevi alanlarının”¹¹⁷ da olduğunun farkına varılmıştır. Ayrıca, çatışma ortamları coğrafi olarak daha çok sivillerin yoğun olarak yaşadığı meskûn mahallere kaymıştır. Bu

¹¹⁵ J Matsumara, S Randall, T Herbert, R Glenn , *Exploring Advanced Technologies for Future War System and Programs* (Santa Monica: RAND Publication, 2001).

¹¹⁶ KKT 2-4. Bilgiye dayalı alan olarak bilginin stratejik olarak yönetimi ve düşmanın bilgiyi yönetmesinin tehdit edilmesini kapsar. Bu amaçla tüm elektronik harp faaliyetleri, sayısal bilgi hareketi faaliyetleri, bilgi hareketi yönetimi faaliyetleri ve sivil-asker işbirliği gayretleri ile stratejik iletişim gayretlerini içine alır.

¹¹⁷ KKT 2-5. Savaşın manevi alanı olarak hem orduların hem de onların destekçisi toplumların “ahlaki ve moral değerleri” ile “mücadeleye olan inançları”, mücadelede toplumun geri kalan kesiminin ordulara vereceği destek biçimi ve düzeyi gibi, toplumun ve ordunun stratejik kültürü gibi sosyo-psikolojik faktörleri içinde barındıran alandır.

nedenle, gayri-nizami savaşta üretilecek ve uygulanacak her türlü strateji ve planlama için dayanak teşkil edebilecek diğer bir temel yaklaşım da “halk-merkezli” yaklaşımdır. “Sivrisinekleri öldürmek yerine bataklığı kurutmak” olarak tanımlanabilecek bu yaklaşım, dost kamuoyunun olumlu algı ve kanaatlerini güçlendirmek, tarafsız kamuoyunu kazanmak, hasım kamuoyunu kazanmak veya caydırmak suretiyle kamuoyu çoğunluğunun desteğini kazanmayı amaçlar. Halkın çoğunluğunun desteği kazanıldığı takdirde düşman yiyecek ve barınaksız bırakılacak, düşmanın her türlü faaliyetinden haberdar olunacak ve bataklık kurudukça sivrisineklerin yaşam alanları daralacaktır. Gaula’ya göre bu yaklaşımın sadece askeri değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik ve sosyolojik boyutları da mevcuttur. Gaula ayrıca bu yaklaşımın en etkin şekilde uygulanabilmesi için 4 temel prensip öne sürer. Bunlar;

- Mücadelenin amacı düşmanın fiziki varlığını yok etmek veya bir arazi parçasını kontrol etmek değil halkın kontrolü ve halk desteğinin kazanılmasıdır. “Gece” ve “arazi” taktik gerekçelerle veya bir plan çerçevesinde düşmana terk edilebilir, ancak halk desteği asla kaybedilmemelidir.
- Mücadelenin başlarında halkın büyük çoğunluğu tarafsızdır. Süreç içerisinde tarafsızları safına çekmeyi başaran mücadeleyi kazanır.
- Mücadele süresince zaman zaman halk desteği azalabilir, ancak bu durum yaşansa dahi “halkın düşmandan korunması” prensibinden asla vazgeçilmemelidir.
- Yavaş yürüse ve çok maliyetli olsa da belli aşamaları olan bir mücadele stratejisi uygulanmalıdır. Bu aşamalar: düşmanın bölgeden temizlenmesi, bölgedeki halk desteğinin kazanılması, bölgede politik otoritenin yeniden tesisi/pekiştirilmesi, bölgenin yeniden inşa edilmesi ve bölge halkı ile uzun dönemli ve stratejik düzeyde bir ilişki tesisidir.¹¹⁸

¹¹⁸ David Gaula, *Counter in surgency*, 54-56.

Gaula'ya göre mücadelede temel başarı kriteri düşmanın halktan tamamen ayrılması ve tecrit edilmesi sonucunda kurulacak sosyo-politik düzenin halk nezdinde meşruiyet derecesidir.¹¹⁹ Gaula gibi Thomas X. Hammes de 4. nesil savaş anlayışını gerektiren yeni çatışma ortamında temel prensip düşmanın imhası veya iradesinin kırılması değil halk desteğinin kazanılmasıdır.¹²⁰ Aynı şekilde General David Petraus'da şu görüştedir;

“Modern çatışma ortamında sıklet merkezi halk desteğidir. Afganistan halkı için yaratılması gereken güvenlik ve istikrar ortamı ve bu ortamın sürdürülebilir olması sayesinde Afgan hükümetinin ve ISAF'ın halk nezdindeki meşruiyeti sağlanabilir ve güçlendirilebilir”¹²¹

Halk desteğinin iki boyutu olduğunu öne süren David Kilcullen'a göre “kalpler” (hearts) boyutu desteğin “duygusal” (emotive) yani sosyo-psikolojik yanını temsil ederken “beyinler” (minds) boyutu ise “bilişsel” (cognitive) yanını temsil etmektedir.¹²² Kalpler boyutunda halk, dost güçlerin kazanacağı bir zaferin kendilerine uzun vadede daha güvenli, daha müreffeh ve daha istikrarlı bir ortam sağlayacağı konusundaki “inancı” temsil ederken, beyinler boyutu ise halkın “çıkarları” açısından dost güçlerle işbirliğine gitmesinin daha uygun olacağı konusunda ulaşacağı “akla yatkın karar” olarak tanımlanabilir.¹²³ Kilcullen müteakiben şu sonuca ulaşmaktadır: “Kalpleri ve beyinleri kazanmak halkın sizi sevmesi ile eş anlamlı değildir. Halkın algılarına ve çıkarlarına uygun hareket etmek demektir”.¹²⁴ Yani 4. nesil savaşta halk ile bir “inanç” ve “çıkar” birliği kurarak halk desteğini kazanmak nihai hedeftir. Bu nedenle, halk-merkezli

¹¹⁹ David Gaula, *Counter in surgency*, 57.

¹²⁰ Hammes, *The Sling and*, 331.

¹²¹ General Petraeus'un 1 Ağustos 2010 tarihinde Afganistan Komutanı olarak yayımlandığı emir için lütfen bkz. Erişim Tarihi 20 Ekim 2010, <http://www.isaf.nato.int/from-the-commander/from-the-commander/comisaf-s-counterinsurgency-guidance.html>.

¹²² David Kilcullen, “Twenty Eight Articles: Fundamentals of Company-Level Counterinsurgency,” lütfen bkz. Erişim tarihi 10 Ağustos 2010, <http://smallwarsjournal.com/documents/28articles.pdf>.

¹²³ Kilcullen, “Twenty Eight.”

¹²⁴ Turcan, “Seeing the Other.”

anlayış sadece askeri-güvenlik odaklı stratejilerle uygulanabilecek bir yaklaşım değildir. Aksine sosyoloji, sosyal psikoloji gibi davranış bilimleri dalları ile teoloji, ekonomi, uluslararası ilişkiler, işletme, yönetim ve organizasyon, yabancı dil alanlarında da uzmanlık bilgisi gerektiren ve ancak disiplinlerarası bir bakış açısı ile uygulanması mümkün olan bir yaklaşımdır. Bu nedenle 4NS'yi etkin ve verimli icat edecek olan kadroların “melez” yani hem askeri hem de sivil olmaları istenir. ABD ordusunda askeri eğitim sistemindeki yapısal değişikliklerle bu doğrultudaki değişime hız verilmiştir. ABD Kara, Deniz ve Hava Harp Okulları'nın eğitim kadrolarının asgari % 60'ı sivilleştirilmiş, bu okullardaki Sosyal Bilimler bölümleri geliştirilmiş, bölümlere alanlarında tanınmış sivil öğretim üyeleri tam kadrolu olarak alınmış ve verilen dersler çeşitlendirilmiştir. Örneğin ABD Kara Harp Okulu (West Point) Sosyal Bilimler Bölümü (SOSH) tam zamanlı sivil öğretim kadrosunu 15'e çıkarmıştır. Tamamı karşılaştırmalı olarak işlenen Ekonomi, Politika, Dinler Tarihi, Kültürel Çalışmalar gibi dersler konulmuş, yabancı dil eğitimine önem verilmiş ve her öğrencinin en az bir bölgede (Latin Amerika, Uzak Asya, Yakın Asya, Ortadoğu, Avrupa, Balkanlar, Rusya vb.) uzmanlaşması amaçlanmıştır.¹²⁵ Yine ABD ordusunun tüm kuvvetlerinde “Bölge Uzmanı” (Foreign Area Officer) kadrosu ihdas edilmiş olup bu kadrolara yüzbaşı ve binbaşı rütbesindeki seçkin subaylar atanmıştır. Bu subaylar öncelikle uzmanlaştığı bölge ya da ülke konusunda yüksek lisans eğitimi almakta, mezuniyeti müteakip sorumlu olduğu bölge ya da ülkede 1-2 yıl süreyle yerinde dil eğitimi almakta ve bölgenin kültürünü tanımaktadır.¹²⁶ Halk merkezli anlayışın önemini anlayan ABD'nin yeni uygulamaya koyduğu bir başka program ise “İnsan Arazisi Timleri”dir (*Human Terrain Team*). Şu an Afganistan'da aktif olarak denenen bu programa göre, alanında doktor unvanlı sivil antropolog, sosyolog, sosyal psikoloji ve ekonomi uzmanlarından ve askerlerden oluşan araştırma timleri teşkil edilerek, bu timlerin doğrudan saha çalışmaları ile

¹²⁵ SOSH resmi web sayfası için bkz. Erişim tarihi 10 Ağustos 2011, <http://www.dean.usma.edu/sosh>.

¹²⁶ ABD Ordusunun “Bölge Uzmanı” programı hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz. Erişim tarihi 8 Ağustos 2011, <http://usmilitary.about.com/od/army/a/fao.htm>.

harekât bölgesindeki sivil halka dair önemli parametreler etüdler halinde çıkarılmaktadır.¹²⁷

4.3. Siber Savaş: 4NS'nin Yeni Cephesi

4NS ortamında cephe kavramı artık mekânsal bir olgu olmaktan çıkarak siber dünya da en önemli savaş cephelerinden biri haline gelmiştir. Özellikle hem barış ve kriz hem de savaş dönemlerinde çok boyutlu olarak icra edilebilen bilişim altyapılarını tahrip edici sabotajlarla hasım gücü itibarsızlaştırmak, moral gücünü zayıflatmak, yine gizli sızmalarla istihbarat toplamak amacıyla icra edilen siber saldırılar yeni nesil savaşın önemli parametrelerinden biri haline gelmiştir. Siber saldırı konusunda en çarpıcı örnek 27 Nisan 2007 tarihinde başlayan ve Estonya'nın başta finans merkezlerini, bankalarını, parlamentosunu, bakanlıklarını, güvenlik ve ulaşım alt yapısını hedef alan saldırıdır. Bu saldırı ile insanlık tarihinde ilk kez bir devlet üç hafta süreyle sistematik ve çoklu bir siber saldırıya maruz kalmış ve 1,4 milyonluk Doğu Avrupa ülkesinde devlet otoritesi oldukça sarsılmıştır.¹²⁸ Estonya, arkasında Rusya'nın olduğu konusunda ciddi iddialar¹²⁹ olan bu sistemik siber saldırının üzerinden dört yıl geçmesine rağmen yarattığı altyapı tahribatını tam olarak giderebilmiş değildir.¹³⁰ Ayrıca Estonya hükümetinin bu saldırılardan sonra ülkede yaşayan 1300 Rus'u tutuklaması sonrasında ülkedeki Rus azınlığın başını çektiği sokak gösterileri yaklaşık üç ay sürmüş ve bu gösterilerde beş kişi hayatını kaybetmiştir.¹³¹ Yine siber dünya 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nın önemli bir cephesi haline gelmiş ve finans, medya ve siyasi alanda yayın yapan pek çok Gürcü, Rus, Güney Osetya ve Azeri internet sitesine siber saldırılar

¹²⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Erişim tarihi 1 Ağustos 2011,

<http://humanterrainssystem.army.mil/>.

¹²⁸ Ian Traynor, "Russia Accused of Unleashing Cyberwar to Disable Estonia," *The Guardian*, 17 Mayıs 2007.

¹²⁹ Traynor, "Russia Accused."

¹³⁰ "Estonia Fines Man for Cyber Attack," *BBC*, 17 Mayıs 2011.

¹³¹ "Estonia Fines."

yapılmıştır.¹³² Bunlardan en çarpıcı olan Gürcistan Devlet Başkanlığı resmi sitesine Mikhaıl Saakasvhili'nin resminin yerine Adolf Hitler'in resminin konulmasıdır.¹³³ Yine, 2008 yılında tarihinin en ağır siber saldırısına uğrayan ABD Savunma Bakanlığı bilişim alt yapısının yenilenmesi 100 milyon dolara mal olmuş ve 6 ay sürmüştür.¹³⁴ Siber âlemin toplum ve kitle hareketleri üzerindeki etkisini gösteren bir başka güzel örnek de Facebook, Twitter, Youtube gibi sosyal paylaşım sitelerinin yaşanmakta olan Arap Baharı'na etkisidir. Arap Baharı'nı "Facebook Devrimi" olarak nitelendirenlerin ve sosyal medyanın politik gücünün önemli bir savaş yeteneği olduğunu niteleyenlerin sayısı oldukça fazladır.¹³⁵

Siber savaş konusunda özellikle Rusya, Çin ve İran'ın önemli taaruzi yetenekler geliştirdiği konusunda ciddi endişeleri olan ABD Savunma Bakanlığı önemine binaen ABD ordusunda doktrinleşmesini ve kurumsallaşmasını sağlamak amacıyla Kara, Hava, Deniz ve Uzay alanından sonra Siber alanı 5. muharebe alanı olarak tanımlamıştır.¹³⁶ Bu nedenle 23 Haziran 2009 tarihinde Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'nden bağımsız olarak kurulmasına başlanan U.S. CYBERCOM (ABD Ordusu Siber Komutanlığı) 25 Mayıs 2010'dan itibaren faaliyete geçmiştir.¹³⁷ Yine, yakın zamanda ABD kendi bilişim altyapısını kritik bir milli değer olarak tanımlamış ve buna yönelik her türlü politik amaçlı büyük hasara ve can

¹³² Asher Moses, "Georgian Websites Forced Offline in Cyber War," *Sydney Morning Herald*, 12 Ağustos 2008.

¹³³ Moses, "Georgian Websites."

¹³⁴ "Pentagon Bill to Fix Cyber Attack: 100 M\$," *CBS News*, 7 Nisan 2009.

¹³⁵ Sosyal medyanın kitle hareketlerine olan etkisi için lütfen bakınız NATO Review: Erişim tarihi 12 Ağustos 2011,

http://www.nato.int/docu/review/2011/Social_Medias/Arab_Spring/TR/index.htm.

¹³⁶ "Cyberwar: War in the Fifth Domain," *Economist*, 1 Haziran 2010. Metnin tamamı için lütfen bkz. Erişim tarihi 12 Ağustos 2011,

<http://www.economist.com/node/16478792>.

¹³⁷ Erişim tarihi 12 Ağustos 2011,

http://www.defense.gov/home/features/2010/0410_cybersec/docs/cyberfactsheet%20Updated%20replaces%20may%2021%20fact%20sheet.pdf.

kaybına yol açabilecek siber saldırıyı savaş sebebi olarak gördüğünü açıklamıştır.¹³⁸

4.4. Savaşın Başlama ve Bitişi ile Zaferin Muğlaklaşması

4. nesil savaşta geleneksel anlamda barış-kriz-savaş dönemi olarak tanımlanan ve birbirinden net olarak ayrılabilen üç farklı dönem iyice birbirinin içine girmiştir. Barış ve savaş kavramları muğlaklaşmış, devletler 4NS'nin bilgi harekâtı ve terörizm gibi yeni parametreler ile barış ve kriz dönemlerinde bile aktif mücadele edebilir hale gelmiştir. Örneğin, iki devlet arasında bir savaş olarak 3. nesil savaş parametreleri ile açıklanması başlangıçta kolay görünen Ağustos 2008'deki Rusya-Gürcistan Savaşı detaya inildiğinde tipik bir 4. nesil savaş olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaşın başlangıcı her ne kadar 7-8 Ağustos'taki Güney Osetya'ya yönelik Gürcü zırhlı birliklerinin taaruzu olarak görülse de aslında sınır çatışmaları bu saldırıdan aylar önce başlamıştır.¹³⁹ Yine savaşın resmi bitiş tarihi olarak belirtilen ve Rus birliklerinin Gürcistan'dan çekildiği tarih olan 19 Ağustos 2008'den aylar sonra bile çatışmalar devam etmiştir.¹⁴⁰

Yine, artık nicelik ve nitelik bakımından güçlü ve teknolojik orduların her zaman kazanan taraf olacağı anlayışı geçerliliğini yitirmiş, zaferin sahibini belirleyen tek bir savaş veya kısa süreli bir dizi savaş yerine savaşın süresi oldukça uzamış ve daha uzun zaman dilimine yayılmıştır. Öte yandan, 4. nesil savaşta savaşın nihai hedefi düşmanın azim ve kararını kırmak gibi soyut ve zor ölçülebilen bir alana kaydığında zafer olgusu muğlaklaşmış ve zaferin ne olduğu, nasıl ölçüleceği konusunda birbirleri ile yarışan pek çok farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bu durumun en güzel örneği ABD'nin Irak Savaşı'nı kazanıp kazanmadığına ve halen devam eden Afganistan Savaşını

¹³⁸ Julian E. Barnes, "Cyber Combat: Act of War," *Wall Street Journal*, 31 Mayıs 2011.

¹³⁹ Fred Weir, "Roots of Georgia-Russia Clash Run Deep," *Christian Science Monitor*, 12 Ağustos 2008.

¹⁴⁰ C.J. Chivers, "Georgia Eager to Rebuild Its Defeated Armed Forces," *New York Times*, 2 Eylül 2008.

kazanmakta olup olmadığına dair tartışmalardır.¹⁴¹ Örneğin ABD Başkanı Obama Afganistan Savaşı'nın gidişatına göre pek çok kez “zafer” tanımını ve başarı kriterlerini değiştirmek zorunda kalmıştır.¹⁴²

4.5. Fetih Anlayışından (Triumphalism) Barış Adamına (Man of peace) Dönüşüm

3. nesil savaşın gereği olarak kurgulanan geleneksel askeri eğitim ve öğretim sisteminde temel esas, her askerin içine “ölmeden önce öldürme” refleksinin otomatik olarak ortaya çıkmasını sağlayacak fetih anlayışını (triumphalism) koymak ve bu anlayışı kutsayan normların organizasyon içinde kurumsallaşmasını sağlamaktır. Ancak 4. nesil savaş halk desteğine ve halk nezdindeki meşruiyete odaklandığından fetih anlayışı 4. nesil savaşta geçerliliğini yitirmiştir. Aslında başta Afganistan ve Irak'ta ABD ordusunun ve 4. nesil savaşla karşılaşan pek çok devlet ordusunun temel problemi bu anlayış nedeniyle giderek “sivilleşen” muharebe ortamının gereklerini algılamakta zorluk çekmeleridir. Karşısındaki düşmanın fiziki varlığını sona erdirerek ve yıldırarak muharebe kazanmaya odaklanan askerlerin bu hedefe ulaşmak için şartlandırıldıkları “*fetih anlayışı*” 4. nesil savaş ortamında geçerliliğini yitirmiştir. Halk merkezli stratejilerin öne çıktığı 4. nesil çatışma ortamında temel hedef hareket bölgesindeki halkın desteğini kazanmak için onların duygu ve düşünceleri ile algı ve kanaatlerini iyi anlayabilen, kültürel adaptasyonu yüksek, bölgenin dilini bilen, bireysel ve grup düzeyinde sosyo-psikoloji ve antropoloji gibi disiplinlere hâkim ve bölge halkının “beyni” ile “kalbini” kazanmayı, öldürmeden çok yaşatmaya odaklanmış “barış adamlarını” çatışma bölgesinde kullanmaktır. 4. nesil çatışma ortamının gerektirdiği en önemli dönüşümlerden biri olan bu durum özellikle 3. nesil doktrinlerine göre eğitilmiş ve teşkilatlanmış konvansiyonel orduların eğitim ve teşkilatlanmalarında köklü yapısal değişiklikler gerektirmekte, bu nedenle de modern dünya ordularını bu değişimi fark etme ve uygulama konusunda oldukça zorlamaktadır.

¹⁴¹ David Axe, “Defining Victory to Win A War,” *Foreign Policy*, 6 Ekim 2009.

¹⁴² Editorial, “Obama: ‘Victory’ Not Necessarily A Goal in Afghanistan,” *Fox News*, 23 Temmuz 2009.

4.6. Bilgi Harekâtının Artan Önemi

Yine günümüz küresel güvenlik ortamında düşmanın iradesini kırabilmek için barış, kriz ve savaş dönemlerinde de kullanılacak askeri, politik, ekonomik ve sosyo-psikolojik pek çok vasıtanın kullanılabilmesi mümkün hale gelmiştir. Cep telefonları, yaygınlaşan internet ve sosyal medya ağları sayesinde katı emir komuta zinciri kırılmış, savaşın tarafları daha yatay teşkilatlanma imkânına kavuşmuş, dağılma ve âdem-i merkezi planlama ve icraat mümkün hale gelmiştir. Cephesiz ve barışta bile uygulanabilen psikolojik harekât ve siber savaş teknikleri ile hasmı itibarsızlaştırma, hedef kamuoylarının algı ve kanaatlerinin dost çıkarlarına uygun olarak şekillendirilmesi, hasmın bilgi işlem alt yapılarına taaruz, hasmın bilgi sistemlerine sızma ile bilgi toplama mümkün hale gelmiştir. Bilgi harekâtının 4NS ortamını hem zaman hem de mekan olarak değiştirmesi ile olarak, sivil toplum içinde daha iyi kamufle olma ve daha az hedef teşkil etme imkanı elde edilmiştir.

4.7. Taktik Seviyenin Artan Önemi

4NS’de ârtık geleneksel anlamda 3NS’in gerektirdiği kolordu ve tümen düzeyindeki ağır zırhlı ve mekanize birliklere duyulan ihtiyaç azalmış, harekâta siklet merkezi kendi kendine yeten, hafif ve süratli hareket edebilen tugay seviyesindeki birliklere kaymıştır. Yine, muharebe ortamının karmaşıklaşması, hareketlerin sivillerin yaşadığı meskun mahallere kayması, halk desteğinin kazanılmasının başarıda önemli bir kriter haline gelmesi, artan iletişim imkanları ve medyanın gücü nedeni ile doğrudan hareket alanında bulunan taktik unsurlar (takım, bölük ve tabur) önem kazanmıştır. Artık harekât alanında generallerin yerine “çavuş ve onbaşılara” bunları emir komuta eden takım ve bölük komutanı genç liderlerin (üsteğmen, yüzbaşı) verdikleri taktik kararlar mücadelenin sonucu tayin eder hale gelmiştir.¹⁴³

¹⁴³ FM 3-24.

SONUÇ

4. nesil güvenlik ortamında geleneksel anlayışın aksine artık ulus-devletler “savaş” denen en yüksek politik şiddet formunun kontrolünü kaybetmiştir. Başta küresel terörizm, deprem, sel gibi doğal afetler, kaçak göçmenler ve sınır güvenliği, uluslararası organize suç örgütleri, korsanlık, siber savaş, tehdit olarak tanımlanan aktörlerin finansal takibi gibi doğrudan ulus-devlet kaynaklı olmayan tehdit algılamaları savaş olgusunun geleneksel tanımlarından taşmasına neden olmuştur. Yine, yukarıda sayılan hem “sert” hem de “yumuşak” boyutları olan “melez tehditleri” en etkin şekilde karşılamak için ancak sivil ve askeri alanların birbiri içine girmesi ile “melez güvenlik güçlerinin” kurulması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu açıdan bu yeni güvenlik ortamında savaş olgusunun giderek “sivilleştiğini” buna bağlı olarak da modern dünya ordularının da “sivilleştiğini” ve modern dünya ordularında bir “üniformasız askerler” (*soldiers without uniform*) sınıfının türediği görülmektedir. Yine 4NS ortamında beliren tehditlere karşı daha etkin mücadele için pek çok modern dünya ordusunun yapısal reformlara yöneldiği de bir gerçektir.

ABD'nin 2010 Dört Yıllık Savunma Raporu'na göre (2010 QDR) önümüzdeki 20 yıllık dönemde ABD'ye tehdit olarak;

- a. 4 NS ortamında küresel terörizm, deprem sel gibi doğal afetler, kaçak göçmenler ve sınır güvenliği; uluslararası organize suç örgütleri, korsanlık, siber savaş, tehdit olarak tanımlanan aktörlerin finansal takibi gibi doğrudan ulus – devlet kaynaklı olmayan tehditler,
- b. Irak, Afganistan başta olmak üzere problemlili ülkelerin yeniden inşası,
- c. İran ve Kuzey Kore gibi devletlerin uluslararası sisteme entegrasyonu,
- d. BRIC ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) ekonomik ve diplomatik teşviklerle “ehlilleştirilerek” ABD hegemonyasını tanımları

ve küresel sisteme entegreleri, şayet bu başarılamazsa geleneksel konvansiyonel tedbirlerle (3NS vasıtalarla) caydırılmaları belirtilmiştir.¹⁴⁴

ABD ordusunun bu savaşı etkin yürütebilmek için ciddi yapısal reformlara yöneldiğinin en açık göstergesi olan bu rapor ışığında önümüzdeki 20 yıllık süreçte 4. nesil savaşın her alanda karşımıza çıkmakta olduğunu ve çıkacağını söylemek mümkündür.¹⁴⁵

¹⁴⁴ABD 2010 Savunma Raporu için bkz. Erişim tarihi 2 Ağustos 2011, <http://www.defense.gov/qdr/qdr%20as%20of%2029jan10%201600.PDF>.

¹⁴⁵Robert Gates, "A Balanced Strategy: Reprogramming the Pentagon for a New Age," *Foreign Affairs* (Ocak 2009).

KAYNAKÇA

- Adams, Gordon, Matthew Leatherman. “A Leaner and Meaner Defense.” *Foreign Affairs* (Janurary-February 2011).
- Adamsky, Dima. *The Culture of Military Innovation: The Impacts of Cultural Factors on the Revolution in Military Affairs in Russia, the US and Israel*. San Fransisco: Stanford University Press, 2010.
- Aldis, Anne C. *Russian Military Reform*. London: Frank Cass Publishers, 2003.
- Arquilla, J. D. Rondfelt. *Swarming and the Future of Conflict*. Santa Monica: Rand Cooperation, 2000.
- Arquilla, John D Rondfelt. *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime and Militancy*. Santa Monica: RAND Publication, 2001.
- Axe, David. “Defining Victory to Win A War,” *Foreign Policy*, 6 Ekim 2009.
- Barker, Peter, Elisabeth Bumiller. “Obama considers a strategy shift in Afghan War.” *New York Times*, 22 Eylül 2010.
- Barnes, Julian E. “Cyber Combat:Act of War.” *Wall Street Journal*, 31 Mayıs 2011.
- Barnett, Thomas. *Pentagon’s New Map: The Military in the 21st Century*. New York: Berkley Books, 2004.
- Betts, Richard K. *Conflict After the Cold War*. New York: Pearson, 2008.
- Brian The Echo of Battle*. London: Harvard Press, 2007.

Bocksette, Carsten. *Jihadist Terrorist Use of Strategic Communication Management Techniques*. George C. Marshall Center for European Security Studies, December 2008.

Borg, Lindsey J. *Communicating with Intent*. Incidental Paper. Harvard University, 2008.

Clausewitz, Carl Von. *On War*. Princeton: Princeton University Press, 1976.

Chivers, C.J. "Georgia Eager to Rebuild Its Defeated Armed Forces." *New York Times*, 2 Eylül 2008.

Chubin, Shahram. "Extended Deterrence and Iran." *Strategic Insights* 8 (2009): 27-36.

Cordesman, Anthony. *Iran's Support of the Hezbollah in Lebanon*. Center for Strategic and International Studies, July 15, 2006.

Crane, Keith, Rollie Cal, Jeffrey Martini, *Iran's Political, Demographic and Economic Vulnerabilities*. Santa Monica: RAND, 2008.

Doyle, Michael W. *Ways of War and Peace*. New York: Norton Company, 1997.

Finch, Raymond C. *Why The Russian Military Failed In Cechnya*. Fort Leavenworth, KS: Foreign Military Studies Office,

Getleman, Jeffrey. "U.S. Relies on Contractors in Somalia Conflict." *New York Times*, 10 Ağustos 2011.

Gates, Robert. "A Balanced Strategy: Reprogramming the Pentagon for a New Age." *Foreign Affairs* (Ocak 2009).

Gaula, David. *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*. Westport: Praeger Security International, 1967.

- Hammes, Thomas X. *The Sling and the Stone : On War in the 21st Century*. St. Paul: MN Zenith Press, 2004.
- Hampsey, Russel. “Rediscovering the Art of Psychological Operations.” *Small Wars Journal*, 4 Temmuz 2010.
- Hanle, D.J. “On Terrorism: An Analysis of Terrorism as a Form of Warfare.” Master Thesis. Naval Postgraduate School, 1987.
- Jones, Jeffrey. “Strategic Communication: A Mandate for the United States.” *Joint Force Quarterly* 4 (2009): 104-114.
- Kazemzadeh, Masoud. “Ahmedinejad’s Foreign Policy.” *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* Vol 27 No 2 (2007).
- Keegan, John. *The Face of Battle*. New York: Viking Press, 1976.
- Laqueur, Wale. *No End to War: Terrorism in the 21st Century*. New York: 2003.
- Lind, W.S ve diğerleri. “The Changing Face of War: Into the Fourth Generation.” *Marine Corps Gazette*, Ekim 1989.
- Liang, Qiao ve Wang XIANGSUI. *Unrestricted Warfare*. Çeviren FBIS. PLA Publishing House, 1999.
- Lobben, Richard A. *Sudan: Global Security Watch*. Santa Barbara: CA Praeger, 2010.
- Lynn, William J. “Defending A New Domain:The Pentagon’s Cyberstrategy.” *Foreign Affairs* (Eylül/Ekim 2010).
- Mansoor, Peter R. “The Softer Side of War.” *Foreign Affairs* (January-February 2011).

McFaul, Michael, Abbas Milani, Larry Diamond, “A Win-Win US Strategy for Dealing With Iran.” *The Washington Quarterly* Vol 30 No 1.

Matsumara, J S Randall, T Herbert, R Glenn. *Exploring Advanced Technologies for Future War System and Programs*. Santa Monica: RAND Publication, 2001.

Miller, Steven. *Russian Military*. London: MIT Press, 2004.

Moses, Asher. “Georgian Websites Forced Offline in Cyber War.” *Sydney Morning Herald*, 12 Ağustos 2008.

Nagl, John A. *Learning to Eat Soup with a Knife: Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam*. Chicago: University of Chicago Press, 2005.

Peters, Ralph. “Afghan Agony: More Troops won’t help.” *New York Post*, 14 Eylül 2008.

Rekasisus, Mindaguas. “Unconventional Deterrence Strategy.” Naval Postgraduate School Thesis, 2005.

Ropp, Theodore. *War in the Modern World*. John Hopkins University Press, 2000.

Toffler, Alvin. *War and Anti-war: Survival at the dawn of the 21st Century*. Boston: Little Brown Company, 1993.

Traynor, Ian. “Russia Accused of Unleashing Cyberwar to Disable Estonia.” *The Guardian*, 17 Mayıs 2007.

Turcan, Metin. “Seeing the Other Side of the COIN: A Critique of the Current Counterinsurgency (COIN) Strategies in Afghanistan.” *Small Wars Journal* Vol 7 No 3.

Turcan, Metin Nihat Özpınar. “Who let the dogs out?: A critique of the security for hire option in weak States.” *Dynamics of Asymmetric Conflict* Vol 2:143 – 171.

Van Creveld, Martin. *The Rise and Decline of the State*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Waltz, Kenneth. *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. New York: Colombia University Press, 1954.

Weir, Fred. “Roots of Georgia-Russia Clash Run Deep.” *Christian Science Monitor*, 12 Ağustos 2008.

Wood, Sara. “Petraeus: Interrogations Reveal Iranian Influence in Iraq.” American Forces Press Service. Pentagon News Conference. Washington, D.C.: April 26, 2007.

Zenko, Micah. “The Future of War.” *Foreign Policy* (March-April 2011).

Talimnameler

FM 3-05 Army Special Forces Manual. ABD Ordusu Talimnamesi. 2006.

FM 3-24 US Marine COIN Manual. 2008.

FM31-21 Guerilla Warfare. ABD Ordusu Talimnamesi. 1958.

ABD Hükümeti Ayaklanmaya Karşı Koyma Rehberi. U.S. Government Interagency Counterinsurgency Initiative, Ocak 2009.

Erişim tarihi 12 Kasım 2010.

<http://www.state.gov/documents/organization/119629.pdf> ()

JP 3-57. ABD Ordusu Sivil-Asker İşbirliği Müşterek Talimnamesi.
Washington, DC: CJCS, July 08, 2008.

KKT 100-5. Harekat Talimnamesi. 1998.

TÜRKİYE’NİN İRAK POLİTİKASI IŞIĞINDA KUZEY İRAK AÇILIMI

Turkey’s Opening to Northern Iraq in the Light of its Iraq Policy

Ali SEMİN*

Özet:

Irak, siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin yanı sıra tarihi bağların varlığı nedeniyle öteden beri Türkiye için önemli bir sınır komşu olmuştur. Türkiye ise genelde Irak, özelde Kuzey Irak Kürt yönetimi için önemli bir sınır komşusunun ötesinde, bölgede yaşayan Türkmenlerin durumu, Kuzey Irak’ın dünyaya açılan kapısıdır. Ancak başta PKK terör örgütü sorunu olmak üzere, Kerkük’ün statüsü ve Kuzey Irak’la ilişkilerin güvenlik odaklı ilerlemesine neden olmuştur. Özellikle 2003 Irak işgalinin ardından Türkiye ve Kuzey Irak Kürt Yönetimi ilişkileri kopma noktasına geldiye de, zamanla düzelmeye doğru bir seyir izlemiştir. İlişkilerin düzelmesinde 2009 yılında Türkiye’nin uygulamaya koyduğu “Kürt Açılımı” önemli bir paya sahip olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye ve Kuzey Irak Kürt yönetimi ilişkilerindeki gelişmelerden yola çıkılarak, iki taraf arasındaki sorunlara karşı sergilenen karşılıklı tutumlar ve atılan somut adımlar ve Kuzey Irak ile ilgili politikalar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Kuzey Irak Kürtleri, Türkmenler, Kerkük ve ABD*

Abstract:

Iraq has been Turkey’s important neighbor because of the political, economic, commercial, and historical ties between two countries. However, Turkey has been more than a neighbor country for both Iraq and the Kurdish administration in northern Iraq. It stands as the Northern Iraq’s door opening to the world. Despite these wide-ranging ties, the relations between Turkey and the Northern Iraq have much focused on security mainly because of the terrorist organization PKK problem, status of Kirkuk and Turkmen’s conditions in the region. Even though the relations between Turkey and the Kurdish administration in northern Iraq have been on the verge of a rupture especially after the Iraqi invasion in 2003, in time they have tended to improve. Within this scope, “Kurdish Opening” implemented by Turkey in 2009 has played a significant role in the improvement of the relations. Concentrating on the relations between Turkey and the Kurdish administration in northern Iraq, this paper tries to deal with the attitudes of the two sides towards their common problems and concrete steps taken and the policies on the Northern Iraq.

Keywords: *Turkey, Northern Iraqi Kurds, Turkmens, Kirkuk and the US*

* Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Ortadoğu Araştırmaları Uzmanı.

GİRİŞ

Türkiye, Kuzey Irak politikası çerçevesinde yaşadığı sorunlara rağmen, bölge açısından büyük önem taşıyan bir ülkedir. Tarih boyunca hem kendisinin hem de bölgenin huzuru için bir barış ve istikrar ülkesi olmaya çalışmıştır. Ancak Türkiye tüm bu çabalarına karşın, jeostratejik konumundan dolayı çevresinde yaşanan sorun ve çatışmalardan olumsuz yönde etkilenmektedir. Türkiye'nin güvenlik algısı doğrultusunda, genelde Irak, özelde ise Kuzey Irak bölgesi birçok bakımdan önem taşımaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Irak, Türkiye için deyim yerindeyse çözülemeyen bir sorun haline gelmiştir.

Birinci Körfez Savaşı, Irak'ta ve Ortadoğu Bölgesi'nde birçok dengenin değişmesine neden olmuştur. Bu savaşla birlikte 1991 yılında Irak'ın güneyinde Şiiler ve kuzeyinde ise Kürtler ayaklanmıştır. Kuveyt'in işgali ise Irak tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bu savaşla birlikte Irak'taki ve bölgedeki dengelerin yavaş yavaş değişmeye başlaması Irak'ın bugünkü içinde bulunduğu durumu hazırlamıştır. Bir taraftan Saddam yönetiminden koparılan Kuzey Irak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla “güvenli bölge” ilan edilirken, diğer taraftan da Irak'a uygulanan “ambargo” ülkeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Irak'la ilgili ortaya atılan “bölünme senaryoları”, hem Irak halkına, hem de bölge ülkelerine yönelik bir psikolojik savaş yürütüldüğü izlenimi vermiştir. Türkiye'nin arka bahçesi olarak nitelenen Irak'ta meydana gelen bu gelişmelerin, başta Türkiye olmak üzere, tüm bölge ülkelerini etkilemesi kaçınılmaz olmuştur.

Kuzey Irak'taki Kürtlerin bağımsızlık veya yarı bağımsızlık isteklerine Irak'ta ortaya çıkan konjonktürün uygun bir zemin hazırladığı söylenebilir. Bu nedenle 1990 yılı sonrası Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmelere bakıldığında, Mayıs 1992'de ilk Kürt parlamento seçimleri yapıldığı görülecektir. İktidar mücadelesi ve Habur sınır kapısından elde edilen gelirin paylaşımı konusundaki anlaşmazlık seçimlerin akabinde 1994'te Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ve Mesud Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) arasında bir çekişme yaşanmasına yol açmıştır. Bu rekabet neticesinde 1998 Washington

Antlaşması ile Kuzey Irak yönetimi KYB ve KDP arasında paylaşılmış, Erbil ve Duhok Barzani'ye, Süleymaniye ise Talabani'nin yönetimine bırakılmıştır. Başka bir ifadeyle bölgede iki idareli Kürt yönetimi dönemi başlamıştır.

1999 yılına gelindiğinde, Irak topraklarında yuvalanmaya başlayan PKK terör örgütüne karşı savaşması için Türkiye'den, Talabani'nin partisine (KYB) silah ve malzeme yardımı yapılmıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye ile Kuzey Irak Kürt Yönetimi ilişkilerinde fazla problem yaşandığı söylenemez, çünkü Kürt liderler, yeni oluşmakta olan Kürt yönetiminin kalkınması için Türkiye'nin fiili yardımına ihtiyaç duymaktaydı. Ankara'nın da, PKK terör örgütünü bertaraf etme hedefinden dolayı Talabani ve Barzani'yi yaptığı yardımlarla ödüllendirdiği söylenebilir. Ancak 20 Mart 2003 tarihinde ABD'nin Irak'ı işgaliyle, Türkiye ve Iraklı Kürtlerin ilişkileri gerilmeye başlamıştır. Başta PKK terör örgütü olmak üzere, Kerkük'ün statüsü ve Kürtlerin Türkmenlere yönelik baskısı, yani Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki sorunlar, birer birer su yüzüne çıkmaya başlamıştır.

1. 2003 SONRASI TÜRKİYE-KÜRT YÖNETİMİ İLİŞKİLERİ

2003 yılının Mart ayında ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle başlayan süreçte Irak'ta, terör olayları başta olmak üzere pek çok gelişme yaşanmıştır. Kuzey Irak'taki gelişmeler ve Irak'ı üçe bölme senaryoları, hem Iraklıları hem Türkiye'yi hem de diğer bölge ülkelerini derin endişeye sevk etmiştir. Bu bağlamda, ABD'nin Irak'ta desteklediği Kuzey Irak Kürt Yönetimi, tam anlamıyla Irak yönetiminde etkin bir duruma gelmiştir. İşgalin ardından Kürtler, Irak'ta yapılan üç seçim ve anayasa referandumunda büyük kazanımlar elde etmişlerdir. Böylece, Irak'ta yapılan söz konusu seçimleri boykot eden Sünni grupların yerine, güçlü bir Kürt unsuru ortaya çıkmıştır.¹ Kürtler, Irak Anayasasıyla birlikte, bir yandan Irak kaynaklarından %17'lik oranda bir pay elde ederken, diğer yandan da, Irak'ta "Kerkük Sorunu" gibi birçok soruna yol açmışlardır. Kuzey Irak Kürt Yönetimi, Kerkük'ün bir

¹ Ahmet Rifat Seyd, *Man sana karar Al-ihtilal (İşgal Kararını Kim Üretti)* (Bağdat: Dar El-Snobar Yayınları, 2008).

Kürt şehri olduğunu iddia ederek kendi bölgelerine bağlanmasını istemektedir. Başlangıçta Irak'taki durum Kürtlerin lehine seyretmiş, ancak daha sonra bu sürecin işleminin hiç de kolay olmayacağı zamanla anlaşılmuştur. Başta “Kerkük Sorunu” olmak üzere, Diyale bölgesinde Hanekin sorunu² ve petrol yasası sorunu³ Kürtlerle Bağdat Hükümeti arasındaki en önemli sorunlar olarak baş göstermiştir. Başta petrol yasası olmak üzere, Kürtler ile Maliki hükümeti birçok meselede ters düşmüştür.⁴ Bu nedenle, Irak'taki siyasi süreç ve dengeler değiştiği gibi, bölge dinamiklerinin taşları da yerinden oynamıştır.

Bütün bu gelişmeler ışığında, Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra ABD'nin Saddam yönetimine ve bölge ülkelerine karşı kullandığı ‘Kürt kartının’, Irak'ın işgaliyle son bulduğu ve bunun yerine PKK terör örgütünün geçtiği söylenebilir. ABD, bu iki kartı hem Irak'taki Araplar ile Türkmenlere karşı masaya koymuş, hem de başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerine yönelik psikolojik bir tehdit unsuru olarak kullanmıştır ve halen de kullanmaktadır.

2. ABD SONRASI KYB VE KDP STRATEJİSİ

2003 Irak işgalinden sonra, her iki Kürt partisi (KYB-KDP), alelacele yıllardır ayrı olan Kuzey Irak yönetimini birleştirme kararı almıştır. Talabani ve Barzani arasında “İyi İlişkiler ve Dostluk Anlaşması” imzalanmıştır. Bu ikilinin aslında bölgedeki konjonktüre göre, ‘düşmanımın düşmanı dostumdur’ mantığıyla hareket ederek, böylesi bir anlaşma yoluna gittiği söylenebilir. Zira Talabani ve Barzani partileri arasındaki anlaşmalara bölge halkının bile şüpheyle yaklaştığı izlenmektedir. Çünkü Irak'ın işgali sonrası

² Kuzey Irak Kürt Yönetimi, tartışmalı bölgeler olarak adlandırdığı bölgelerin kendi yönetiminden koparılmış topraklar olduğunu ileri sürmektedir.

³ Kuzey Irak bölgesinde yeniden keşfedilen ve çıkartılan petrolle ilgili Kuzey Irak Kürt Yönetimi'nin, yabancı şirketlerle yaptığı sözleşmelerin Bağdat yönetimi tarafından tanınması talep edilmektedir.

⁴ Shorush Hassan Omer, *Hais El-Netham El-Federaliye Fİ El-Iraq (Irak'ta Federal Sistemin Özellikleri)* (Süleymaniye-Irak: Merkez Kurdistan Lil-Derasat El-Stratejiye Yayınları, 2009), 74.

gerek ülkedeki iç dinamikler, gerek komşu ülkelerden gelen tehdit algılamaları, her iki Kürt partisinin birleşmesine imkân sağlamıştır.

Kürtlerin (Talabani ve Barzani) böylesi bir birleşmeyi gerçekleştirmesindeki en önemli etken, yıllardır “güvenli bölge” adı altında elde ettikleri siyasi, askeri, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıyı elde tutmuş olmalarıdır.⁵ Eğer Irak, ABD tarafından işgal edilmeseydi, bugün Kuzey Irak'taki KYB ve KDP partilerinin birbirleriyle olan güç mücadeleleri devam ederdi. Bu nedenle, bugün KYB ve KDP arasında kurulan münasebetin yalnızca kuzey yönetimindeki iktidarı bir başkasına kaptırmama anlamına geldiği düşünülmektedir.

Bu çerçevede Türkiye ile Irak'ın kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi'nin ilişkileri değerlendirildiğinde, üç temel sorunun üzerinde durmak gerekir.

2.1. PKK Terör Örgütü Sorunu

ABD'nin Irak'ı işgal etmesi öncesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart tezkeresini reddetmesi Kuzey Irak Kürt Yönetimi'nin konumunu güçlendirmiştir. Tezkere sonrasında ABD'nin Irak'ta ve Ortadoğu'da bir numaralı müttefiki haline gelen Kürt yönetimi, bu vesileyle Irak'ta etkinliğini artırmıştır. Irak'ı işgal eden ABD, ilk önce Türkiye'ye tezkere faturasını çıkarmaya kalkışmıştır ki bu cezanın en kolay yolu PKK terör örgütünün Türkiye'ye yönelik faaliyetlerine göz yummaktır. Ardından 4 Temmuz 2003 tarihinde Süleymaniye kentinde görev yapan Türk askerlerine yönelik, ABD ve Peşmerge güçleri tarafından 11 Türk askerinin gözaltına alınması ve düzenlenen operasyon, Türk tarihine "Çuval Olayı" olarak geçmiştir.⁶ Dahası Türkiye'de meydana gelen terör saldırılarının artış

⁵ Jareth Stansfield, *El-Iraq El-Shap Wel-Tarikh Wel-Siyase (Irak'ın Halkı, Tarihi ve Siyaseti)* (Arap Emirlikleri: Arabiye Yayınevi, 2009), 140-141.

⁶ Bilal N. Şimşir, *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004), 356.

göstermesi ve Kuzey Irak Kürt Yönetimi'nin tehditkâr söylemleri had safhaya varmıştır.

Sınır komşusunda PKK terör örgütünün barınması neticesinde, Irak Türkiye için artık komşudan çok bir tehdit merkezi haline gelmiştir. PKK'nın Kuzey Irak'ta yuvalanması, Türkiye-Irak ilişkilerinde gerilime sebep olmuştur. ABD ve Kürtler, PKK terör örgütünü kullanarak, Türkiye'nin terörle mücadele konusuyla meşgul olmasını, Irak'ta etkisizleştirilmesini sağlamaya çalışmıştır.

2.2. Türkmen Faktörü

1990 yılından sonra Kuzey Irak'ta, 36. paralelin kuzeyi olarak adlandırılan güvenli bölgede, Türkiye ile ilişkiler iyi olmasına rağmen zaman zaman Türkmen parti ve kuruluşlarına KDP güçleri tarafından saldırılar düzenlenmiştir. Türkiye ise, bu saldırıları Barzani ve Talabani'yi Ankara'ya çağırarak diyalog yoluyla engellemeye çalışmıştır. Türkmenler bu dönemde gerek Türkiye-Irak, gerek Türkiye-Kürt Yönetimi ilişkilerinde önemli bir faktördür.⁷ Bununla birlikte Türkmenler bu özelliklerini ancak Irak'ın işgaline kadar koruyabilmiştir. 1 Şubat 2005 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül, Irak'taki herkesin Türklerin akrabası olduğunu belirtmiştir.⁸ ABD sonrası Irak-Türkiye münasebetlerine bakıldığında, Ankara'nın Irak'ın tümünde "akrabalık" politikası ilan etmesi Kürtleri az da olsa rahatlatmış, böylece Kürt yönetimi, Türkmenlere karşı daha baskıcı bir tavır sergilemeye başlamıştır.

Özellikle ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle birlikte, Irak Türkmen Cephesi (ITC) karargâhının süratle Kerkük'e taşınması Türkmenlerin konumu açısından büyük bir hata teşkil etmiştir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi ITC'nin Erbil'den taşınması, Kuzey Irak Kuzey Yönetimi'nin (KIKY)

⁷ Omer, *Hais El-Netham*, 75.

⁸ "Gül: Irak'taki akrabalarımızın huzur içinde olmasını isteriz," erişim tarihi 23.05.2010, <http://www.milliyet.com.tr/2005/02/01/son/sonsiy01.html>.

arzularından biri olarak görülebilir. Zira ITC'nin, Erbil'den taşınması demek, Türkiye'nin ve Türkmenlerin bölge üzerindeki etkisini kaybetmesi demektir. Bir diğeri ise, ITC silahlı gücü olmamasına rağmen Türkiye'nin gücünü kuzeydeki Kürtlere yansıtmaktaydı. Başka bir deyişle, ITC'nin Erbil'de varlığı deyim yerindeyse, Kürt yönetiminin kolunda “kelepçe” özelliğini taşımaktaydı. Ayrıca 2005 yılından bu yana, Erbil kentinde ITC tüm bina ve kuruluşlarına Barzani yönetimi tarafından el konulmuştur. Türkiye'nin, son dönemlerde Kürt yönetimiyle ilişkisinin olumlu yolda ilerlemesine rağmen KDP'nin el koyduğu ITC büroları iade edilmemiş, sadece ITC'nin Temmuz 2011 tarihinden bu yana Erbil'de faaliyet göstermesine ve yeniden büro açmasına izin verilmiştir.⁹ Ayrıca KYB ve KDP, ITC'ye alternatif olarak, kendi yönetimi altında Türkmen partileri kurmuş ve onları desteklemiştir.

Irak'ta, genel olarak Türkmenlere yönelik politikalara bakıldığında, bu politikaların Türkiye-Irak ilişkileriyle bağlantılı olarak yürütüldüğü görülmektedir. Hâlbuki Türkmenler, Irak'ın üçüncü unsurudur. Bölgedeki seçimler sırasında kaydedilen verilere göre, Kuzey Irak'taki (Erbil, Süleymaniye ve Dohuk vilayetleri) genel nüfusun 4 milyon 800 bin olduğu tahmin edilmektedir. Kuzeydeki Türkmen nüfusu ise, yaklaşık 450 bin civarındadır. Ancak 25 Temmuz 2009 tarihinde Kuzey Irak'taki seçimlerde Türkmenler yüzde 1,5 oy oranı elde etmişlerdir. Bu oran, yaklaşık 31 bine tekabül etmektedir.¹⁰ Bu durumun Türkmenlerin Irak'taki gerçek sayısını gizlemeye yönelik bir oyun olduğu düşünülebilir.

Ayrıca Türkmenler, Kuzey Irak'ta Kürtlerden sonra ikinci unsur olarak bilinmekte ve Kürt yetkililer de bu gerçeği verdikleri demeçlerle kabul etmektedir. Son seçimlerde Türkmenler ITC dışında, Kürt Yönetimi Parlamentosu'na beş vekille girmiştir. Bu bağlamda seçimleri Türkmenler

⁹ “Erbil Şehrinde Geniş Katılımlı Bir Seminer Düzenledi,” erişim tarihi 07.07.2011, <http://www.kerkukhaberajansi.com/kha/turkmeneli/686-erbil-sehrinde-genis-katilimli-bir-seminer-duzenledi.html>.

¹⁰ Ali Semir, “Irak'ın Kuzeyindeki Seçimler ve Türkiye,” erişim tarihi 12.04.2011, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/60/irakin-kuzeyindeki-secimler-ve-turkiye.aspx>.

açısından iki noktada değerlendirmek mümkündür: Birincisi, Türkmenler, bölge yönetimi ve uluslararası topluma karşı varlıklarını resmen ispatlamıştır. Üstelik gelecekte bölgedeki yönetime talip olma hakkını da yakalamıştır. Bir diğeri ise Türkmenler, Kerkük konusunda ortak idare dışında hiçbir çözümün gerçekleşmeyeceğini göstermiştir.

2.3. Kerkük'ün Statüsü

Kerkük'ü ayrıcalıklı kılan bu şehrin Türkmen ağırlıklı, zengin bir petrol şehri olmasıdır. Bu şehre yönelik yıllardır türlü oyunlar düzenlenmektedir. Özellikle Irak'ın işgalinden sonra Kerkük çok çeşitli oyunlara sahne olmaktadır. Örneğin, Saddam döneminde Kerkük'e uygulanan Araplaştırma politikasının yerini günümüzde ABD'nin gözü önünde Kürtler tarafından uygulanan Kürtleştirme politikası almıştır. Irak işgalinden sonra üç seçim yapılmasına rağmen Kerkük'e uygulanan Kürtleştirme politikası devam etmektedir. Bu politikanın önüne geçmek için Türkmenlerin ve Arapların ortaya koyduğu çabalar ABD güçleri tarafından engellendiği için, sonuç alınamamaktadır.

Ekim 2005'te ABD ve dış güçler tarafından yazılan Irak Anayasası ile Kerkük'ün neredeyse Irak'tan koparılıp Kuzey Irak'a bağlanması için Kürtler ciddi çaba harcamıştır.¹¹ Türkiye açısından bakıldığında bir dönem Türk yetkililerin de dile getirdiği “Kerkük, Türkiye'nin kırmızı çizgisidir” söylemi, Türkiye ile Kürt yönetimi arasında ciddi gerilime yol açmıştır. Hatta Kuzey Irak Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani bir demecinde şöyle demiştir: “*Türkiye birkaç bin Türkmeni savunmak için Kerkük'e müdahale ederse, biz de Türkiye'deki 30 milyon Kürdü savunuruz*”.¹² KDP ve KYB'nin kentin demografisini değiştirme amacıyla kuzeyden 600 bin Kürdün aile başına 10 bin dolar karşılığında Kerkük'e getirilmesi,

¹¹ *Dinamikiyet El-Nizaa Fi El-Iraq (Irak'ta Çatışmaların Dinamikleri)* (Bağdat: Irak Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Bağdat Yayınevi, 2007), 45.

¹² *Biyar Mustafa Seyfettin, Türkiye We Kurdistan El-Iraq Cariyin Hayiren (İki Çaresiz Ülke, Türkiye ve Irak Kürdistan'ı)* (Dohuk: Hani Yayınevi, 2007), 211.

Türkmenler açısından tehlike arz eden bir durum olmuştur.¹³ Dünyanın beşinci büyük petrol yataklarına sahip Kerkük'ün Kuzey Irak Yönetimi'ne bağlanması durumunda, Irak'ın bölünmesi kaçınılmazdır. Irak'ın ve hatta bölge ülkelerinin geleceği bakımından önemli bir konumda olan Kerkük, Kürtlerin bağımsızlık hayalinin bir parçasıdır. Dolayısıyla Türkiye, Irak ve Kuzey Irak ile ilişkilerini geliştirirken Kerkük sorununa öncelik vermelidir.

Irak'ın işgalinden önce Kerkük'ün genel nüfusu 850 bin civarında idi. Ancak Nisan 2003'ten bu yana ABD güçlerinin yardımıyla, Kürt nüfusunu Kerkük'te artırmak için, kuzeyden getirilen Kürtlerin Kerkük'e yerleştirildiği görülmektedir. Kerkük'ün bugünkü nüfusunun bir buçuk milyon olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴ Kerkük'teki değişim incelendiğinde Türkmenlere uygulanan bütün haksızlıklar, baskılar ve Kerkük'ün konumu üzerinde oynanan oyunlar rahatlıkla göze çarpmaktadır.

3. TÜRKİYE-ABD VE KÜRT YÖNETİMİ İLİŞKİLERİNDE KERKÜK

Irak Anayasası, Ekim 2005'te yapılan şaibeli bir referandumla geçerlilik kazanmıştır. Ancak bu anayasanın hangi aktörlerin amacına hizmet ettiği ve kim tarafından yazıldığı açıkça ortadadır.

Anayasanın 140. maddesiyle belirlenen; normalleşme, nüfus sayımı ve referandum içeren üç aşamalı bir plana dayanılarak, Kerkük'ün 31 Aralık 2007 tarihine kadar yapılacak bir referandumla Kuzey Irak bölgesine bağlanması öngörülmekteydi. Ancak söz konusu madde, Irak'ın iç dinamikleri elverişli olmadığından dolayı önce ertelendi ve sonra da geçerliliğini kaybetti.¹⁵ Kerkük, Irak'ın hassas bölgesi olarak görülmekte ve akıbetinin ne olacağı herkes tarafından merak edilmektedir. Kerkük

¹³ Yazarın, bölgede yaptığı araştırmaya dayalı bilgiler.

¹⁴ Nahide El-Temimi, "Kurdistan Dewle Mustakila Masrafuha Alal-Iraq (Bağımsız Kürdistan'ın Harcamaları Irak Üzerindedir)," erişim tarihi 15.07.2011, http://www.almothaqaf.com/index.php?option=com_content&view=article&id=51111:2011-07-05-01-26-18&catid=36:2009-05-21-01-46-14&Itemid=54.

¹⁵ İlgili Maddenin Detayları için Irak Anayasası'na bkz.

sorununun, ancak Irak'taki tüm kesimlerin anlaşmasıyla çözüme kavuşturulabileceği gerçeği görülmelidir. 2003 Nisan ayından sonra Kerkük'te devlet dairelerinde kadrolar ve güvenlik güçleri neredeyse tamamen Kürtlerden oluşmaya başlamıştır. Kürtlerin Kerkük konusunda uyguladığı stratejiyi büyük ölçüde başardığı söylenebilir. Kürtlerin Kerkük'e uyguladığı stratejiyi, ne Irak merkezi hükümeti, ne de Irak'taki siyasi taraflar önleyebilmiştir. Bunun nedeni de, anlaşmazlıklar yüzünden bir birlik oluşturamamaları gerçeğidir ki bu da aralarındaki mezhep çatışmalarından ve terör olaylarının tırmanmasından ileri gelmektedir.

ABD'nin Irak'ı işgalinden önce TBMM tarafından "1 Mart Tezkeresi"nin reddedilmesi, ABD-Türkiye ilişkilerinde gerilime neden olmuştur. Tezkerenin reddedilmesinin ardından ABD, Türkiye'ye karşı, bir ceza mahiyetinde Kürt kartının yanı sıra Kerkük kartını da kullanmaya başlamıştır. Türkiye'nin "arka bahçesi" olarak nitelendirilen Kuzey Irak'ta, Kürtlerin ayrılma tehdidini Türkiye'ye yönelteceğinin sinyallerini vermiştir. Bu da Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Talabani, 1 Şubat 2007'de El-Hurra televizyonuna verdiği demeçte Türkiye'nin bağımsız Kürdistan konusundaki endişelerine değinerek şöyle demiştir:

"Irak'ın diktatörlükten kurtarılmasından sonra Türkiye'de belli bir endişe gözlemlenmekteydi. Türkler, diktatörlük devrilir devrilmez Irak'ta Kürtlerin bağımsızlık ilan edeceğini düşünüyordu. Biz onlara güvence vermeye çalıştık. Onlara dedik ki, Irak'ın diktatörlükten kurtarılması, Kürdistan'ın Irak'tan ayrılmasına değil, tersine Irak yönetiminin çerçevesine girmesine yol açar. Biz dürüstüz, yaşanan gelişmeler de bizim size doğru söylediğimizi ortaya koydu. Gördüğünüz gibi ben şu an Bağdat'tayım ve Kürdistan Bölge Yönetimi de Irak yönetiminin çerçevesi içerisine geri döndü."¹⁶

¹⁶ Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin El-Hurra Televizyonu'na (Irak) verdiği röportaj, 01.02.2007.

ABD'nin Mart 2003'te başlayan Irak işgalinden sonraki dönemde Kerkük'teki petrolü koruması ve kontrolü için Kürtlerin Kerkük'e girmelerinin önemi büyüktür. ABD'nin, Irak'taki en iyi müttefiki olan Kürtleri, Kerkük'te etkili hale getirerek, Türkmen, Arap Şii ve Sünnilerin kentteki nüfuzunu kırmaya dönük politikalar izlediği görülmektedir.¹⁷ Başka bir ifadeyle Kürtler, Kerkük'te ABD'nin petrol odaklı çıkarlarını korumaktadır. Kürtler buna karşılık olarak bazı avantajlar elde etmişlerdir. ABD tarafından Irak Anayasası'na konulan hükümlerin ve federalizm yasasının Kürtlere ödül olarak sunulduğu değerlendirilmektedir. Bu açıdan, Türkiye, ABD ve Irak arasındaki ilişkilerde Kerkük, hassas konumunu sürdürmektedir. Türkiye, 2007 yılına kadar Kerkük konusundaki hassasiyetini her dile getirişinde, ABD'nin de PKK terör örgütünü gündeme getirmesi dikkat çekmektedir. ABD'nin PKK terör örgütü konusunda Türkiye'ye "sözde" verdiği tam desteğin arkasında, Kerkük konusu olduğunu da unutmamak gerekir. Çünkü ABD'nin Türkiye'ye PKK konusunda destek sunması ile hedefinin Türkiye'nin Kerkük konusunda Kürt yönetimine destek vermesini sağlamak olduğu söylenebilir.

4. TÜRKİYE'NİN KÜRT AÇILIMI VE TARAFLARIN ALGISI

Türkiye, Temmuz 2007 seçimleriyle birlikte devam eden süreçte birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlardan en önemlisi kemikleşmiş olan terör sorunudur. Bu bağlamda Türk hükümeti, sorunun makul şekilde çözüme kavuşmasını sağlamak amacıyla Mayıs 2009'da "Kürt Açılımı" projesini hayata geçirmeye başlamıştır. Açılım projesiyle, güneydoğu sorununun ülke genelindeki demokratikleşme süreci ve bölgenin ekonomik açıdan kalkınması çerçevesinde çözümü hedeflenmiştir. Türkiye açılım kapsamında parti kapatmanın zorlaşmasına yönelik düzenlemeler gerçekleştirmiş, insan hakları ihlalleriyle mücadelede yeni mekanizmalar geliştirmiştir. Türkiye Kürt açılımı bağlamında Güneydoğu Anadolu'daki vatandaşların günlük yaşamının normalleşmesine yönelik adım atmış,

¹⁷ Sittar Cabbar El-Cabiri, *El-Stratejiye El-Kawmiyye fil El-Iraq Amerikiye fil El-Irag wel- Mantaka*, (*Amerikan'ın Irak'ta ve Bölgede Ulusal Stratejisi*) (Kahire: El-Ezhar Yayınevi, 2008), 105.

Kürtçenin kullanımı ve öğretimine ilişkin hak ve özgürlükleri genişletmiştir.¹⁸

4.1. Türkiye'nin Kürt Açılımı Bağlamında Yeni Arayışları

Türk hükümetinin, 2009 yılının Mayıs ayından itibaren başlattığı “Kürt Açılımı/Demokratik Açılım” çözüme yönelik bir adım olmakla beraber ilave sorunları beraberinde getirmiştir.¹⁹ DTP'nin (BDP) ve PKK terör örgütünün olumsuz propagandası ve süreci istismar etmeye dönük girişimlerinden dolayı açılımla hedeflenen ilerleme sağlanamamıştır.

Ankara'nın gündeminde olan “Kürt Açılımı” değerlendirildiğinde, projeden olumlu sonuç alınmasının belirli yaklaşımlara bağlı olduğu görülmektedir. Birincisi, Türkiye'de yaşanan terör olaylarına sebep olan faktörlerin sorgulanması gerekmektedir. Türkiye'de acaba gerçekten Kürt sorunu mu yaşanmaktadır, yoksa terör sorunu mu? Türkiye'de Kürt sorunundan ziyade Kürt kökenli vatandaşların sorunları vardır. Bu sorunlar da bölgedeki az gelişmişlik ve sosyo-ekonomik problemlerden kaynaklanmaktadır. Yol haritasının hazırlanması sürecinde konunun bu yönü dikkate alınmalıdır. Çünkü bu sorunun tamamen bir terör sorunu olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. İkincisi Türkiye, eğer gerçekten böyle bir sorun yaşıyorsa, bunu kendi iç meselesi olarak çözmelidir. Türkiye, Kürt vatandaşlarının sorunlarına hiçbir şekilde kendi sınırları dışında bir çözüm arayışında bulunmamalıdır. Bu sorunun çözümünde PKK terör örgütünün muhatap alınması örgütün meşrulaştırılmasına yol açacaktır. Muhatap Türkiye'nin Kürt kökenli vatandaşlarıdır. Üçüncüsü ise Türkiye, açılım projesini siyasi ağırlıklı olmaktan ziyade, güneydoğunun ekonomik ve sosyal açıdan kalkındırılması bağlamında hayata geçirmelidir. Böylece Kürtleri temsil iddiasıyla taleplerde bulunan PKK terör örgütünün değil, doğrudan Kürtlerin ne istediği daha net bir biçimde anlaşılacaktır.

¹⁸ Salih Akyürek, *Demokratik Açılım ve Toplumsal Algılar*, (İstanbul: BİLGESAM, Rapor No: 30, 2011), erişim tarihi 22.08.2011,

<http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/demokratikacilim.pdf>.

¹⁹ “Kürt Açılımı Netleşti,” erişim tarihi 23.04.2010,

http://www.sabah.com.tr/Siyaset/2009/05/12/kurt_acilimi_netlesti.

4.2. Kürt Yönetimi'nin Kürt Açılımına Karşı Tutumu

Mayıs 2009 yılında gündeme gelen “Kürt Açılımı”na sessiz kalan Kuzey Irak Kürt Yönetimi (Talabani ve Barzani), Ankara'nın bu projesini başlangıçta uzaktan izlemeyi tercih etmiştir. Bunun iki önemli sebebi vardır; birincisi, Kuzey Irak'ta 25 Temmuz 2009 tarihinde yapılan seçim hakkında duyulan kaygıdır. Bir diğeri ise, kuzeydeki seçimleri kazanan muhalefet grubunun, Barzani ve Talabani'yi iyice telaşlandırmasıdır.²⁰ Çünkü Kuzey Irak'ta, Barzani ve Talabani partisine rağmen, başarıyla ortaya çıkan GORAN (Değişim) Hareketi oluşumu, bölgede hem rakip hem de alternatif bir yapı görüntüsü vermektedir. Kuzey Irak Kürt Yönetimi ile Türkiye arasındaki ilişkilere bakıldığında, 2003 yılındaki ABD'nin Irak işgalinin hemen sonrasında, Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik sergilediği sert tutumunun yumuşamasının Iraklı Kürtleri biraz da olsa rahatlattığı söylenebilir. Iraklı Kürtler, Türkiye'nin Bölge Yönetimi'ne karşı tutumunu olumlu olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle Kuzey Irak Kürt Yönetimi, Türkiye ile son dönemlerde gelişen ilişkilerinin bozulmaması için Türkiye'ye karşı daha ılımlı bir yaklaşım içine girmiştir.

Türkiye başta olmak üzere Irak'a komşu ülkelerin tutumu, Kuzey Irak Kürt Yönetiminin gelişmesi ve Kürtlerin bağımsızlık düşüncesi açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'nin, bölgede izlediği politikalar Iraklı Kürtler tarafından dikkatle takip edilmektedir. Kürt yönetimi, Türkiye'deki açılımı daha çok kendisine yönelik bir gelişme olarak gördüğü izlenimini vermektedir. Bu olaylara, “nasıl olsa bir ayağı bizdedir” şeklinde bakıldığından dolayı Iraklı Kürtler, Türkiye'ye karşı “bekle ve gör” politikası izlemiştir. Açılım konusuyla ilgili gerek Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani, gerek Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Türk hükümetine destek vereceğine dair sözlerle yetinmiştir.²¹ Başka bir ifadeyle, Barzani ve

²⁰ Netaich El-Entekhabat El-Akleem, erişim tarihi 12.01.2010, <http://www.pukmedia.com/News/20-08-2009/news10.html>.

²¹ Mesut Barzani, “Turkiye Bedaat Al- Etraf Bi-Akleem Kurdistan (Türkiye Kürdistan Balgesini Tanımaya Başladı),” erişim tarihi 12.03.2011, <http://rojavanews.com/ar/index.php/world/761-2010-06-25-05-03-57.html>.

Talabani "Kürt Açılımı" konusunda Türk hükümetinin sarf ettiği çabaların sonuçlarını beklemiştir.

Bu çerçevede Türkiye-Kuzey Irak Kürt Yönetimi ilişkilerinde bu gelişmeler yaşanırken, Temmuz 2009'da Uluslararası Kriz Grubu, "Irak ve Kürtler" başlıklı raporunda, Kuzey Irak'ın Türkiye'ye bağlanması ile birlikte Türkiye'nin petrol ve doğalgaza doğrudan erişim imkânı elde edeceğini ve dolaylı yollarla Kerkük'e sahip olacağını ileri sürmüştür.²² Söz konusu rapor, gerek Ankara kulislerinde, gerekse Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi ve Kürt halkı arasında büyük yankı uyandırmıştır. Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) eski Dış İlişkiler Sorumlusu ve şu anda Eğitim Bakanı Sefin Dizayi, CNN Türk'e verdiği demeçte, raporun varlığını reddetmeyerek bunu bir "spekülasyon" olarak nitelendirmiştir.²³ Aslında daha önce Türkiye'ye karşı sert söylemleriyle bilinen Kuzey Irak Kürtlerinin, Uluslararası Kriz Grubu'nun raporuna fazla tepki göstermemesi "ABD sonrası Irak'ta, Türkiye dönemi mi başlıyor?" sorusunu akıllara getirmiştir. Raporun gündeme gelmesinin ardından Türkiye'de de 'Kürt Açılımı' projesinin tartışılmaya başlaması dikkatlerden kaçmamıştır. Öte yandan ilginç bir yorumda Kürt sorunu üzerine yazdığı kitaplarıyla da tanınan Carnegie Vakfı Ortadoğu Uzmanı Henri Barkey'den gelmiştir. Barkey, Türkiye'deki "demokratik açılım" sürecinin başlamasında Amerika'nın Irak'tan çekilmesinin önemli bir etken olduğunu ifade etmiştir.²⁴

5. TÜRKİYE'NİN KÜRT AÇILIMI VE KUZHEY IRAK AÇILIMI

Türkiye'nin, ABD'nin işgalinden sonra Kuzey Irak'ı "kırmızı çizgisi" olarak tanımlaması, Kürt devletinin kurulmasına karşı çıkması ve zaman zaman PKK terörüne karşı bölgeye karadan ve havadan askeri operasyonlar

²² Erişim tarihi 7.10.2009,

<http://www.crisisgroup.org/home/getfile.cfm?id=4030&tid=6207&type=pdf&l=1>.

²³ KDP'den Rapora Açıklama, erişim tarihi 10.7.2009,

<http://www.cnnturk.com/2009/dunya/07/10/kdpden.o.rapora.aciklama.spekulasyon/534522.0/index.htm>.

²⁴ "Kürt açılımını ABD'nin Irak'tan çekilmesi tetikledi," erişim tarihi 20.11.2010,

http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2009/09/090929_henri_barkey.shtml.

düzenlemesi, Kuzey Iraklı Kürtlerin tepki göstermesine neden olmuştur. Türkiye'nin gündeminde uzun süredir tartışılan Kürt açılımının (Demokratik açılım), Kuzey Irak Kürt Yönetimi'ne olumlu yansımaları beklenirken, 6 Ekim 2009 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM), Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) sınır ötesi operasyonlarına imkân tanıyan tezkerenin süresi bir yıl daha uzatılmıştır.²⁵ Söz konusu tezkere kararı TSK'ya bir yıl süreyle Kuzey Irak'ta barınan PKK terör örgütüne karşı operasyonlarda bulunma imkânını vermiştir. PKK terör örgütü sorumlusu Murat Karayılan basına yaptığı açıklamada, TBMM'nin tezkereyi uzatmasının arkasında ABD'nin olduğunu iddia etmiştir.²⁶ TBMM Genel Kurulu'nun, Kuzey Irak kaynaklı terör tehdidini ve saldırıları etkisiz hale getirmek amacıyla hükümete verilen operasyon yetkisini bir yıl daha uzatması Iraklı Kürtlerde de rahatsızlık meydana getirmiştir. Kuzey Irak Kürt Yönetimi'nin internet sayfasında, konu ile ilgili bir açıklama yapan KIKY Dış İlişkiler Sorumlusu Felah Mustafa, TBMM'deki söz konusu kararın onaylanmasının, bağımsız bir ülkenin egemenlik haklarının ihlali olduğunu, bu kararın Türkiye hükümetinin başlattığı açılıma uygun düşmediğini ileri sürmüştür.²⁷ Kürtler, PKK terör örgütü konusunun diyalog yoluyla çözümlenmesinden yana olduklarını sürekli dile getirmektedirler.

2006 yılından itibaren PKK terör örgütü ile ilgili olarak Türkiye, Irak ve ABD arasında kurulan “Üçlü Mekanizma” çerçevesinde, PKK'nın Kandil'den tasfiye edilmesine yönelik bugüne kadar herhangi bir gelişme yaşanmadığı bilinmektedir.²⁸ Kürt yönetimi, Türkiye'ye sürekli baskıda bulunarak Üçlü Mekanizma'ya Kürt yönetiminin katılmaması halinde bir sonuç alınmasının zor olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra sözü edilen mekanizmanın 2009'daki Erbil toplantısına Kürt yönetiminin katılmasına

²⁵“TBMM Tezkerenin Süresini Uzattı,” erişim tarihi 10.02.2010, http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/10/06/tbmm.tezkerenin.suresini.uzatti/546170_0/index.html.

²⁶ Erişim tarihi 3.4.2010, <http://www.pukmedia.com/News/09-10-2009/news02.html>.

²⁷ Erişim tarihi 3.4.2010, <http://www.pukmedia.com/News/09-10-2009/news033.html>.

²⁸ Seyfettin, *Türkiye We*, 215.

Ankara yeşil ışık yakmıştır. Diğer taraftan PKK terör örgütünün Kandil'deki varlığı sürmektedir. Türkiye'nin bu yöndeki girişimlerine bakıldığında, PKK'nın Irak'ın kuzeyinden tamamen temizlenmesi için son aylarda Dışişleri ve İçişleri Bakanları düzeyinde Erbil'e önemli ziyaretlerde bulunmuş ve KIKY ile ağırlıklı olarak bu konuda görüşülmüştür. Ancak bugüne kadar somut bir neticeye varılamamıştır.

21 Aralık 2009 tarihinde İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın üçlü mekanizma toplantısına katılmak üzere Bağdat ve Erbil yönetimi ile temaslarının ardından, PKK'nın tasfiyesine yönelik kısa vadede bir sonuç beklenmediği yönündeki açıklaması, bu konudaki kuşkuları artırmaktadır.²⁹ Hem Barzani hem de Talabani, kendilerini bölge Kürtlerinin lideri olarak gördüklerinden, Mahmur ve Kandil'in PKK terör örgütü üyelerinden arındırılması durumunda Kürtler arasında güven kaybına uğrayacaklarını bildiklerinden ötürü, bu konuda oldukça hassas davranmaktadırlar.

Sınır ötesi operasyon tezkeresinin TBMM'den geçmesinin ardından, altı yıl aradan sonra 30 Ekim 2009 tarihinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Zafer Çağlayan ilk defa bakanlar düzeyinde Irak'ın kuzeyine ziyarette bulunmuşlardır. Ankara'dan Kuzey Irak'a yapılan bu üst düzey ziyaret, KIKY tarafından "tarihi ve önemli" olarak nitelendirilmiştir.³⁰ Davutoğlu'nun Erbil ziyareti, "Türk Hükümeti'nin başlattığı 'Kürt Açılımı' kapsamındaki projelerin altında yatan temel hedefin Irak'ın kuzeyindeki Kürt yönetimini tanımak mıdır?" sorusunu gündeme getirmiştir. Başka bir ifadeyle, Iraklı Kürtler Türkiye'nin Kuzey Irak'a mı, yoksa kendi Kürt vatandaşlarına mı açıldığı sorusunu sormaya başlamıştır. Çünkü Kürt liderler Türkiye'nin Kürtlere yönelik herhangi bir projeyi uygulamaya koyarken, bunun kendileriyle koordine içerisinde yürütülmesini arzu etmektedirler. Dolayısıyla Türkiye'nin, Kürt Açılımı bağlamında yaptığı tüm girişimlerde Kürt yönetimini de hesaba kattığı ve

²⁹Erişim tarihi 3.4.2010,

http://www.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/www.icisleri/basinozetleri/03.02.2010.pdf.

³⁰"Ankara'dan Erbil'e bakan düzeyinde ilk ziyaret," erişim tarihi 01.11.2009,

<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=909411&title=ankaradan-erbile-bakan-duzeyinde-ilk-ziyaret>.

Kuzey Irak'a gönderdiği üst düzey heyetlerle de bunu göstermek istediği söylenebilir.

Bu arada dikkatlerden kaçmayan önemli bir hususa da değinmekte fayda vardır. Kapatılan Demokratik Toplum Partisi'ne (DTP) mensup grubun, Kürt açılımı projesinin başarılı olması için sürekli olarak Abdullah Öcalan'ın muhatap alınması gerektiğini savunmalarına karşın, ne Mesud Barzani ne de Celal Talabani'den, Kürt açılımı konusunda Öcalan'ın dikkate alınmasına yönelik bir talep gelmemiştir. Bu da, Kürt liderlerin Türkiye'nin hassas olduğu konulara karışmaktan kaçındıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kürt açılımı ile birlikte Türkiye'nin Kuzey Irak Kürt Yönetimi ile ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesinin ilk adımı olması bakımından önemli bir gösterge de, 2009 Haziran ayında Kürt yönetiminin Erbil'den çıkardığı petrolü, Kerkük-Ceyhan (Kerkük-Yumurtalık) petrol boru hattı aracılığıyla Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ihraç etmeye başlamasıdır.³¹ Bütün bu gelişmeler ışığında, Türkiye'nin Kürt yönetimi ile ilgili yeni politikasının Kuzey Iraklı Kürtler tarafından hem şaşkınlıkla hem de memnuniyetle karşılandığı söylenebilir.

Türkiye bu dönemde Kuzey Irak ile ilişkilerin normalleşmesi konusunda temkinli davranarak Türk kamuoyunun tepkisini çekmeden bir dizi adım atmıştır. Bölgeye Mart 2008 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın Irak Özel Temsilcisi'nin gönderilmesi ve Türkiye'nin hâlihazırdaki Bağdat Büyükelçisi Murat Özçelik'in Selahattin kentinde Kuzey Irak Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani ile ilk görüşmeyi yapması Ankara-Erbil ilişkilerinde 2011 yılında gelinen noktanın temel taşlarını oluşturmuştur. Ardından bakanlar düzeyinde (Dışişleri Bakanı Davutoğlu, İçişleri eski Bakanı Beşir Atalay, Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Zafer Çağlayan, Milli Eğitim eski Bakanı Nimet Çubukçu ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek) ziyaretler

³¹ “Kuzey Irak'tan Petrol İhracatı Başladı,” *Radikal Gazetesi*, 09.06.2009

başlatılmış ve Erbil’de konsolosluk açılmıştır.³² Bu gelişmeleri takiben 28-29 Mart 2011 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Irak ziyareti kapsamında Erbil’i de ziyaret etmiştir.

5.1. Türkiye’nin Kuzey Irak’la İlişkilerinde Dikkate Alması Gereken Konular

Ankara’nın, Kuzey Irak’a yönelik politikaları, özellikle “Kürt Sorunu” ile ilgili attığı adımlar, Irak’lı Kürtler tarafından olumlu karşılanabilir. Ancak Türkiye’nin “Kerkük Sorunu” konusundaki hassasiyetine karşı, Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesud Barzani ve diğer Kürt yetkililerin, bu sorunun çözümü için herhangi olumlu bir adım attığı söylenemez. Kerkük’ün kuzeye bağlanması konusunda, Kürt Yönetimi Başkanı Barzani eski tutumunu sürdürmektedir. Türkiye, Kuzey Irak ile ilişkilerinde Kerkük konusunu sürekli dikkate almalıdır.

Türkiye, PKK terör örgütü ile ilgili sorunları sadece Kürt yönetimiyle çözeceğini düşünmemelidir. PKK konusunda Kürt yönetimi, Türkiye’ye karşı gerçekleştirilen terör faaliyetlerini sadece bir ölçüde azaltabilir. Barzani ve Talabani’den, bunun dışında ciddi bir yaklaşım beklemek pek de gerçekçi olmayabilir. Bu nedenle, PKK ile mücadelede bölgede örgütle ilişkili ayrılıkçı unsurların bulunduğu, Irak, İran ve Suriye ile işbirliğine gidilmeli ve ortak harekât imkânları geliştirmelidir.

Türkiye açısından Kuzey Irak bağlamında iki mühim mesele vardır: Birincisi, PKK terör örgütü sorununun bertaraf edilmesi konusudur. İkincisi ise Kuzey Irak’la yapılan dış ticarettir. Erbil, Türkiye ekonomisi için önemli bir pazar haline gelmiştir. Kuzey Irak’ta son yıllarda inşa edilen konutların, restoranların, alışveriş merkezlerinin ve otellerin büyük çoğunluğu Türk inşaat şirketleri tarafından yapılmıştır. 2010 dış ticaret verilerine göre, Türkiye ve Kuzey Irak (Erbil, Süleymaniye ve Dohuk) arasındaki ticaret hacmi 5,2 milyar dolardır. 2003-2010 arası Kuzey Irak’ta faaliyet gösteren

³² Erişim tarihi 30.03.2011, <http://www.alwasatnews.com/1146/news/read/500479/1.html>.

Türk şirketlerin sayısı tahminlere göre 450'dir. Bu şirketler bünyesinde bölgede 15 bin Türk vatandaşı çalışmaktadır.³³

Bu çerçevede ortaya çıkan gelişmeler değerlendirildiğinde; Ankara'nın "Kürt açılımı" konusundaki arayışlarına olumlu bir cevap beklenirken, birdenbire ülkede meydana gelen terör olaylarının, bu sürecin tıkanmasına neden olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Kürt yönetimi, Kürt açılımıyla ilgili Türkiye'nin kısa zamanda somut adımlar atmasını beklemiştir. Ancak Türkiye'nin güneydoğusundaki olaylar, Türk hükümetinin açılıma yönelik herhangi bir adım atmasına imkân vermemiştir. DTP kadrosunun (BDP-Barış ve Demokrasi Partisi) devamlı PKK terör örgütünü savunması, gerek partililerin, gerekse Türk hükümetinin Kürt vatandaşlarıyla ilgili projelerine zarar vermektен başka bir katkısı olmamıştır. Aslında DTP'nin kuruluş amacının ne olduğu ve neyi savunduğu konusunda bilinçli davrandığını söylemek de mümkün değildir.

15 Eylül 2009 tarihinde DTP Başkanı Ahmet Türk, beraberindeki bir heyetle Kürt yönetimini ziyaret etmiş, Ankara'nın başlattığı Kürt açılımını Kuzey Irak Kürt yönetimi ile görüşmüştür.³⁴ Söz konusu heyet, Kuzey Irak ziyareti sırasında Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani ve Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani ile görüşmesine rağmen Kürt liderler tarafından ziyaretle ilgili açıklama yapılmaması, Kürt açılımı konusunun Kuzey Irak Kürt basınında fazla yer almaması dikkatlerden kaçmamıştır.

6. IRAKLI KÜRTLERİN DTP'NİN KAPATILMASINA BAKIŞI

DTP hakkında Anayasa Mahkemesi'nin aldığı kapatma kararının üzerine, 15 Aralık 2009 tarihinde Erbil'de bir grup Iraklı Kürt, Kürt Yönetimi Parlamentosu'nun önünde toplanarak, söz konusu kararı protesto etmiştir.

³³ Dış Ticaret Müsteşarlığı Verilerine Göre, erişim tarihi 05.05.2011, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/Irak.pdf>.

³⁴ Wefd El-Turky Mukrab Min El-Akrad Yeltaki Talabani We Barzani (Türkiye'den Kürtlere yakın bir heyet Talabani ve Barzani ile görüştü), erişim tarihi 17.09.2010, <http://radionawa.com/ar/NewsDetailN.aspx?id=56938&LinkID=99>.

Bu karar, Kuzey Iraklı yöneticiler, gazeteciler ve akademisyenler arasında farklı şekillerde yorumlanmıştır.³⁵ Birincisi, Kürt yöneticiler kapatma kararının Türk hükümetinin başlattığı Kürt açılımına zarar vereceği yönünde açıklamalarda bulunmuş, açılım sürecinin tehlikeye gireceğini savunmuştur. Çünkü Kürt yetkililer, böylesi kritik bir kararın Anayasa Mahkemesi'nden çıkmayacağı kanısındaydı. İkincisi, DTP'nin kapatma kararı önemli haber olarak, hem görsel hem de yazılı Kürt basınında geniş yer almıştır. Kuzey Irak yerel basınında çıkan haberlerde, DTP'nin kapatılmasının Türkiye'de şiddet ve kaosu artıracığına vurgu yapılmıştır.

Üçüncüsü ise, Iraklı Kürt akademisyenlerin kapatma olayına daha objektif baktığı söylenebilir. 24 Aralık 2009 tarihinde PKK terör örgütünün Kuzey Irak'taki Mahmur kampına giden DTP milletvekillerinin de katılımıyla Erbil Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından konu ile ilgili bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda Selahattin Üniversitesi öğretim üyesi Hemin Mirani'nin, "*Siz kendi iradenizi neden ortaya koymuyorsunuz? Neden kendi iradenizle hareket etmiyorsunuz?*" eleştirisi,³⁶ DTP'nin PKK'ya yakın durmasının, olaya gerçekçi yaklaşan Iraklı Kürtleri de rahatsız ettiğini göstermektedir.

Bütün bu tepkiler, DTP'nin, Kuzey Irak Kürtlerinin isteği dışında ve PKK eğilimli olarak hareket etmesinin tasvip edilmediğine işaret etmektedir. Başka bir deyişle, DTP'nin kapatılması Barzani ve Talabani'nin Türkiye ile ilişkilerini geliştirme konusundaki endişelerini beraberinde gidermiştir. Çünkü her iki Kürt lider, DTP'nin PKK yanlısı gidişatının kendilerine zarar vereceğinden kuşkulandıydı. Ayrıca KYB ve KDP (Talabani ve Barzani), bölgede partilerine karşı rakip olarak herhangi bir Kürt partisinin çıkmasını istemedikleri görüntüsünü vermektedirler. Bu açıdan bakıldığında eski DTP'lilerin, Kuzey Irak'a yaptığı ziyaretlerde, Kürt liderlerden destek

³⁵ Eski DTP'lilere o soruyu Kuzey Iraklı Kürtler sordu, erişim tarihi 22.02.2010, <http://www.zaman.com.tr/wap.do?method=getMansetHaber&haberno=931297&sirano=8&sayfa=0>.

³⁶ Eski DTP'lilere o soruyu Kuzey Iraklı Kürtler sordu, erişim tarihi 22.02.2010, <http://www.zaman.com.tr/wap.do?method=getMansetHaber&haberno=931297&sirano=8&sayfa=0>.

aldıkları yönünde bir görünüm sergilemeler de, aslında Kürt yönetiminin mümkün olduğu kadar mesafeli durduğu bir gerçektir. Artık Iraklı Kürtlerin farkına vardıkları önemli hususlardan birisi, Türkiye ile kurulacak iyi ilişkilerin kendi bölgeleri bakımından hayati bir mesele olmasıdır.

7. KÜRT YÖNETİMİ'NİN TÜRKİYE'DEN BEKLENTİLERİ

Kürtlerin, Ortadoğu bölgesindeki ülkelere yönelik değişik beklentileri vardır; fakat gerek jeopolitik ve stratejik konumu gereği, gerekse bölgedeki etkisi bakımından Türkiye, Iraklı Kürtler için daha da önemlidir. Türkiye'nin önemi ve Kürtlerin beklentileri üç maddede sıralanabilir.

Türkiye, Kürt yönetiminin Avrupa ve Karadeniz'e ulaşabilmesini sağlayan bir köprü konumundadır. Kürtlerin, para kaynağı olan Habur sınır kapısı günümüze değin Kürt yönetimini ayakta tutan, besleyen ve bölgeyi geliştiren tek kapıdır. Bu nedenle, Kürt yönetiminin hayatta kalması bakımından, Türkiye ile iyi ilişkiler kurması bir ihtiyaç ve zorunluluktur. Başka bir ifadeyle, Türkiye bölgedeki Kürtlerin can damarıdır. Kürt yönetimi, ilk olarak 2005 yılında Norveçli bir petrol şirketi aracılığıyla Zaho ve kuzeydeki diğer bölgelerde çıkardığı petrolerin yurtdışına sevkini ve satışını, sadece Türkiye üzerinden yapabilmektedir.³⁷ Bu sebeple Kürtlerin, Türkiye ile iyi ilişki kurma amaçlarından birinin bu beklentiyi hayata geçirmek olduğu söylenebilir. Kuzey Iraklı Kürtlerin, Türkiye'den belki de en önemli beklentisi, Ankara'nın Kürt yönetimini tanınmasıdır. Aksi takdirde ABD sonrası Irak'ta, söz konusu bölgede İran ve Araplar arasında sıkışıp kalacaklardır. Böyle bir durumda deyim yerindeyse, Kürtler için Kuzey Irak penceresiz eve benzeyecektir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında ABD'nin, Irak'ı işgalinden sonra Kürt yönetimi, tam manasıyla Irak'ta ve bölgede Washington'un "stratejik

³⁷*El-Naft El-Irak Wel-Siyase El-Naftıya Fil-El-Iraq Fi Thel- El-İhtılal El-Amrikiye Ruya El-Mustakbaliye, (Irak Petrolü, Amerikan İşgali Altında, Irak'ta Petrol Siyaseti)*, Ed. Muhammed Sdık El-Hashimy (Bağdat: Merkez El-Iraq Lil-Deraset Irak Araştırmalar Merkezi, 2007), 146.

ortağı” konumuna gelmiştir. Bu sebeple Washington, Saddam iktidarını devirdikten sonra bölgede ABD, İsrail ve Iraklı Kürtlerden oluşan bir “Güven Üçgeni” oluşturmuştur. Washington bu amaçla Kuzey Irak’ta Barzani ve Talabani’yi dolaylı olarak da PKK terör örgütünü desteklemeye başlamıştır. Çünkü Amerikan yönetiminin PKK konusuna, sadece Türkiye açısından bakmadığı açıkça ortadadır. İran’daki PJAK’ı hesaba katmakta yarar vardır. Dolayısıyla ABD, Irak’taki durumu kendi lehine değerlendirmek için Türkiye ve İran’a karşı bir baskı oluşturmaya çalışmaktadır. İki ülkenin de en önemli sorunlarından biri olan “güvenlik sorunu” ile uğraşmasını PKK terör örgütüyle sağlamaktadır. ABD açısından bakıldığında, PKK terör örgütünün Kandil’den tamamen çıkarılması şu an için mümkün görünmemektedir. En azından ABD’nin, Irak’ta kaldığı müddetçe bu sorunu sürüncemede bırakacak bir çözüm arayışında ısrar edeceği söylenebilir.

SONUÇ

Bölgesel gelişmeler dikkate alındığında Türkiye’nin Kuzey Irak’ta yaptığı açılım ekonomik alanda olumlu bir sonuç verebilir. Ayrıca Ankara’nın, bölgeyle ilgili birçok konuda yol aldığı söylenebilir. Ancak bundan sonra Kürt yönetiminin gerek PKK terörü, gerekse Türkmenler ve Kerkük Sorunu konusunda somut bir adım atması gerekmektedir.

Ortadoğu genelinde ve Irak özelindeki yaşananlar göz önünde bulundurulduğunda, bölge her geçen gün yeni bir gelişmeyle karşımıza çıkmaktadır. Bölgede yaşanan Arap Baharı’nın, etnik ve mezhepsel çatışmaya dönüşmesi büyük tehlikelere neden olabilir. Ayrıca, Kuzey Irak Kürt Yönetimi PKK terör örgütü sorununun çözümü konusunda kayda değer girişimlerde (PKK’nın Türkiye sınırına geçişinin engellenmesi, Kuzey Irak’ta siyasi ve kültürel faaliyetlerinin engellenmesi gibi) bulunmazsa Türkiye’nin bölgeye yönelik izlediği siyaset olumsuz yönde etkilenebilir.

Ankara’nın, Kuzey Irak politikalarının ekonomik-ticari odaklı olması ve bölgeye yönelik bu yönde attığı adımlar, bölgede kurulabilecek olası bir “Kürt devleti” oluşumuna izin vereceği anlamını taşımamaktadır. Örneğin,

İran-Kuzey Irak yönetimi arasında da önemli bir işbirliği bulunmaktadır. Fakat eğer Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurularsa, buna itiraz eden ilk ülkelerden biri muhtemelen İran olacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin Bağdat, Erbil ve Necef kavşağında yürüttüğü diplomasi Irak'ın bölünmesine değil birliğin muhafaza edilmesine hizmet etmektedir.

Öte yandan, Kürt yönetiminin iç dinamikleri irdelendiğinde, KYB ve KDP'nin (Talabani ve Barzani) 2003 sonrasında yaptığı stratejik ittifak pek de uzun soluklu olacağına benzememektedir. 25 Temmuz 2009 tarihinde Kuzey Irak'ta yapılan seçimlerin ardından ortaya çıkan ciddi bir muhalefetin, bu iki partiyi tekrar karşı karşıya getirme ihtimali bulunmaktadır. Kürt yönetiminin hiçbir zaman sürpriz gelişmelere müsait olmadığını belirtmek gerekir. Diğer taraftan, Süleymaniye'de seçimleri kazanan GORAN (Değişim) Hareketi, Talabani'nin lideri olduğu KYB'yi önemli ölçüde zayıflatmıştır. Bu sebeple Barzani'nin lideri olduğu KDP'nin güç kaybeden KYB'yle stratejik ittifakını askıya alıp, GORAN Hareketi lideri Nawşervan Mustafa'ya yönelmesi beklenebilir.

Türkiye, ABD sonrası Irak'ta tüm taraflarla düzenli temas trafiğine devam etmeli, bu kapsamda Kuzey Irak'taki nüfuzunu güvenlik ihtiyaçları, siyasi (Türkmenlerin ve Kerkük'ün statüsü meseleleri gibi) ve ekonomik menfaatleri doğrultusunda sürdürmelidir.

KAYNAKÇA

“Eski DTP'lilere o soruyu Kuzey Iraklı Kürtler sordu.”

<http://www.zaman.com.tr/wap.do?method=getMansetHaber&haberno=931297&sirano=8&sayfa=0>.

“Erbil Şehrinde Geniş Katılımlı Bir Seminer Düzenledi.”

<http://www.kerkukhaberajansi.com/kha/turkmeneli/686-erbil-sehrinde-genis-katilimli-bir-seminer-duzenledi.html>.

“Gül: Irak'taki akrabalarımızın huzur içinde olmasını isteriz.”

<http://www.milliyet.com.tr/2005/02/01/son/sonsiy01.html>.

“KDP’den Rapora Açıklama.”

<http://www.cnnturk.com/2009/dunya/07/10/kdpden.o.rapora.aciklama.spekulasyon/534522.0/index.html>.

“Kürt Açılımı Netleşti.”

http://www.sabah.com.tr/Siyaset/2009/05/12/kurt_acilimi_netlesti,

“Kuzey Irak’tan Petrol İhracatı Başladı.” Radikal Gazetesi.

“Kürt açılımını ABD'nin Irak'tan çekilmesi tetikledi.”

http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2009/09/090929_henri_barkey_shtml.

“TBMM Tezkerenin Süresini Uzattı.”

<http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/10/06/tbmm.tezkerenin.suresini.uzatti/546170.0/index.html>.

Ahmet, Rıfat Seyd. *Man sana karar Al- ihtilal*. Bağdat: Dar El-Snohar Yayınları, 2008.

Akyürek, Salih. *Demokratik Açılım ve Toplumsal Algılar*, İstanbul:

BİLGESAM Rapor No: 30, 2011.

<http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/demokratikacilim.pdf> .

Barzani, Mesut. “Türkiye Bedaat Al-Etraf Bi-Akleem Kurdistan.”

<http://rojavanews.com/ar/index.php/world/761-2010-06-25-05-03-57.html>.

Cabbar El-Cabiri, Sittar. *El-Stratejiye El-Kawmiyye fil El-Iraq Amerikiye fil El-Irag wel- Mantaka*. Kahire: El-Ezhar Yayınevi, 2008.

Dış Ticaret Müsteşarlığı Verileri.

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/OrtaDoguDb/Irak.pdf>.

Dinamikiyet El-Nizaa Fi El-Iraq. Irak Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Bağdat: Bağdat Yayınevi, 2007.

El-Naft El-Irak Wel-Siyase El-Naftıya Fil-El-Iraq Fi Thel- El-İhtilal El-Amrikiye Ruya El-Mustakbaliye. Editör Muhammed Sdık El-Hashimy. Bağdat: Merkez El-Iraq Lil-Deraset, 2007.

El-Temimi, Nahide. “Kurdistan Dewle Mustakila Masrafuha Alal-Iraq.”

http://www.almothaqaf.com/index.php?option=com_content&view=article&id=51111:2011-07-05-01-26-18&catid=36:2009-05-21-01-46-14&Itemid=54.

Hassan Omer, Shorush. *Hais El-Netham El-Federaliye Fİ El-Iraq*. Süleymaniye-Irak: Merkez Kurdistan Lil-Derasat El-Stratejiye Yayınları, 2009.

<http://www.alwasatnews.com/1146/news/read/500479/1.html>.

<http://www.cnnturk.com/2009/dunya/07/10/kdpden.o.rapora.aciklama.spekulasyon/534522.0/index.htm>.

<http://www.crisisgroup.org/home/getfile.cfm?id=4030&tid=6207&type=pdf&l=1>.

http://www.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/www.icisleri/basinozetleri/03.02.2010.pdf.

<http://www.pukmedia.com/News/09-10-2009/news02.html>,

<http://www.pukmedia.com/News/09-10-2009/news033.html>,

<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=909411&title=ankaradan-erbile-bakan-duzeyinde-ilk-ziyaret>.

Irak Anayasası (2005)

Semin, Ali. “Irak’ın Kuzeyindeki Seçimler ve Türkiye.”

<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/60/irakin-kuzeyindeki-secimler-ve-turkiye.aspx> .

Seyfettin, Biyar Mustafa. *Türkiye We Kurdistan El-Iraq Cariyin Hayiren*. Dohuk: Hani Yayınevi, 2007.

Stansfield, Jareth. *El-Iraq El-Shap Wel-Tarikh Wel-Siyase*. Arap Emirlikleri: Arabiye Yayınevi, 2009.

Şimşir, Bilal N. *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler*. Ankara: Bilgi yayınevi , 2004.

Netaich El-Entekhabat El-Akleem. <http://www.pukmedia.com/News/20-08-2009/news10.html>.

“Wefd El-Turky Mukrab Min El-Akrad Yeltaki Talabani We Barzani.”

<http://radionawa.com/ar/NewsDetailN.aspx?id=56938&LinkID=99>.

ENERGY SUPPLY SECURITY OF THE EUROPEAN UNION AND THE ROLE OF TURKEY AS A POTENTIAL ENERGY HUB

*Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliği ve Potansiyel Enerji Hub'ı Olarak
Türkiye'nin Rolü*

Arzu YORKAN*

Abstract:

As a major consumer in the global energy market, the European Union has serious supply security challenges such as high dependence on oil and natural gas; incomplete integrated electricity and gas sectors of Member States, and disintegration with neighbor countries (achieving trans-European energy networks); insecurity and instability in most of its suppliers; and lack of energy dialogue with its producers. As a potential 'energy hub' in its region, how Turkey can contribute to the European Union to overcome those challenges and thus secure its energy supplies. The aim of this study is an attempt to answer this question.

Keywords: *European Union, energy supply security, Turkey's potential role.*

Özet:

Dünya enerji tüketiminde önemli bir paya sahip olan Avrupa Birliği günümüzde oldukça ciddi enerji arz güvenliği sorunlarıyla karşı karşıyadır. Petrol ve doğalgaza olan yüksek bağımlılığı; trans-Avrupa enerji şebekeleriyle (TEN-E Projesi) iç enerji pazarında tam entegre edilmiş bir piyasa kurmaya çalışması (finansman sıkıntısı, üye devletler arasındaki anlaşmazlıklar gibi sorunlar enerji altyapı projelerini geciktirmektedir); mevcut ve potansiyel tedarikçilerin çoğunun güvenli ve istikrarlı olmayışları; ve Birliğin üretici bölge ve ülkelerle güçlü bir diyalog kuramaması yani enerji dış politikasını yeterince geliştirememiş olması Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliğindeki temel problemleridir. Bu bağlamda, bölgesinde potansiyel bir 'enerji hub'ı (merkezi) olma yolunda ilerleyen Türkiye Avrupa Birliği'nin enerji sorunlarıyla başa çıkmasında diğer bir ifadeyle enerji arzını güvence altına alabilmesinde nasıl bir rol oynamaktadır? Bu çalışmada bu soruya bir cevap bulma amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, enerji arz güvenliği, Türkiye'nin potansiyel rolü.*

* PhD Candidate, "Energy Security and Cooperation", BC CARE - Berlin Center for Caspian Region Studies, Freie Universität Berlin (Free University of Berlin).

INTRODUCTION

In the recent decades, energy supply security has become one of the most important global issues. It plays a crucial role in country's national security and economic agenda. Therefore, energy sources should have affordable prices and come from reliable suppliers without any physical interruption. However, today's energy supply security faces many physical, social, geopolitical and environmental problems and risks. As a major energy consumer in the world, supply security of the European Union (EU) has many challenges such as insufficient domestic production, high dependence on foreign oil and natural gas, an incomplete single energy market, unreliable suppliers, and lack of a strong external energy policy. To handle these challenges, the EU should reduce its dependence on foreign energy sources by increasing the number of suppliers and transit routes, have a fully integrated energy market within electricity and gas sectors of Member States, have more reliable and secure suppliers, and develop a common and strong energy dialogue with its producers and transit countries. In this article, first, energy supply security challenges of the EU are explained; then the contributions of Turkey to energy supply security of the EU are analyzed; and finally a small reading passage on Turkey's potentiality is separately offered.

1. ENERGY SUPPLY SECURITY CHALLENGES OF THE EU

1.1. Growing Import Dependence

European Union is the second largest energy consumer and the largest energy importer in the global market.¹ However, nearly half of its total energy demand comes from outside of the member states like Russia, the Middle East, North Africa and Caspian Basin.² Although the EU has

¹ European Commission, *Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply*, (Green Paper, COM(2000) 769 final, 2000).

² Domestic energy production within the EU is not enough to meet its total demand. Natural gas and oil reserves are depleting: gas reserves located in the UK, Denmark

substantial domestic coal reserves, which was substantially expanded by the last two enlargements, it cannot benefit enough from these sources due to environmental challenges (CO₂ emissions), difficult geological conditions, and lack of state subsidies from member countries for the production.³ As an alternative way of developing domestic production, the EU is trying to increase the share of renewable energy sources within its total consumption. However, the level of renewable energy sources has not yet reached a satisfactory point. According to the current projections, it seems quite difficult to meet 20 percent of total energy demand of the EU from renewable sources in 2020, which is the aimed level and strategy of the Union. In terms of nuclear energy within the EU, many member states have nuclear power plants, for example, France produces almost 80 percent of its electricity from nuclear energy sources. However, after the recent accident in Fukushima nuclear reactor, Germany decided to shut down its nuclear plants, which created a new discussion within the EU member states. It is not certain whether the rest of the member states will stop or continue with their nuclear power production, therefore, it would not be wrong to argue that from now on the future of the production of nuclear energy in Europe will be so uncertain.

Further, the situation of the EU-27 has become worse than of the EU-15 since the enlargements of 2004 and 2007 have made the EU-15 more dependent. The gas demands of those current members are more rapidly increasing than those of the EU-15, and also due to historical reasons, most of the new member states import their natural gas from Russia, which means that the dependence of the EU on Russia has been increased more than ever. Russia is very dominant in the EU energy market, meeting a quarter of the total gas demand, and almost half of its oil demand.⁴ However, the energy crisis between Russia and Belarus in 2004, and Russia and Ukraine in 2006

and the Netherlands are not adequate, and oil reserves in the North Sea will run out about 2030-2050; European Commission, *The Internal Energy Market – Improving the security of energy supplies*, (MEMO, 2002).

³ European Commission, "Towards a."

⁴ Paul Belkin, *The European Union's Energy Security Challenges*, (CRS Report for Congress, May 2007).

and 2009 created undesirable consequences of the EU dependence on energy resources of Russia. As one should remember the last crisis of 2009, gas flow into South Eastern members of the EU was temporarily broken up which caused larger interruptions in their industries and citizens of those states had to live without heating under extreme cold temperatures. Those crises have shocked the EU. Until then the Union has never much worried about its energy supplies. In brief, as a rapidly growing energy consumer with no adequate domestic sources and recently enlarged with energy resource-poor countries, the EU has become very dependent on external oil and natural gas. Today, 82 percent of its total oil and 57 percent of its natural gas consumption is coming from outside of EU borders.⁵ Most probably in near future energy import need of the EU will increase. It is expected that its oil and gas import will rise to 90 and 70 percent respectively in 2020.⁶

1.2. Non-integrated Gas and Electricity Sectors

Since 1980s the EU has been trying to have an internal energy market at the Community level. Interconnection of the electricity and gas networks of member states plays a crucial role for this internal energy market. Indeed, an integrated energy market within the EU can function properly, providing for more competition, better regulations and affordable prices for consumers. However, still some member states have disintegrated electricity transmission lines and gas transport infrastructures. For instance, the Baltic States, the Iberian Peninsula and the United Kingdom and Ireland remain isolated from the internal energy market. Even within member states,

⁵European Commission, *An Energy Policy For Europe*, (Brussels: COM(2007) 1 final, 10.1.2007).

⁶European Commission *The Internal Market in Energy: Coordinated Measures on the Security of Energy Supply*, (COM (2002) 488 final of 2002). Wyh will Europeans need natural gas much more? “Because gas is relatively easy to use, is less polluting than oil and coal and has so far been relatively abundant and cheap. In particular, natural gas has become the favoured fuel for power generation where, the relatively low investment cost results in a quick return. Consequently, gas-fired power generation could account for approaching half of all electricity generated within the EU by the 2020s.”; Emre Iseri, *The EU’s Energy Security and Turkey’s Energy Strategy* (Keele University, 2007).

particularly electricity networks of Central Europe are insufficient. EU aims to upgrade and interconnect gas networks and electricity grids of its member states as well as trying to integrate those of its neighbors, like electricity and gas markets of south east Europe, North Africa and Russia, and also gas markets of the Caspian basin, Central Asia and the Middle East, into its single energy market. A complete integrated internal energy market in gas and electricity sectors of member states are not enough alone to secure future energy supplies of the EU citizens. Therefore, the Union needs to interconnect electricity and gas networks of those regions with its energy market, from which the EU gets half of its energy demand.

1.3. Unstable and Unreliable Suppliers

The main energy suppliers of the European Union are Russia, North Africa and the Middle East. Also, the Caspian region is considered as potential for the near future, which is currently supplying the EU with a small amount. Most of those regions, however, have unstable and insecure political and economic environment. On the other hand, as major gas and oil supplier of European energy market, Russia cannot be trusted due to the fact that its gas disputes with Ukraine showed us that the country is not a reliable energy partner for the EU. The recent developments in the MENA (the Middle East and North Africa), the protests against governments of the region in order to have more democracy and freedom, and possible problems of coming administrations have started to challenge energy supply security of the EU and of other main consumers as well.

1.4. Weak External Energy Policy

The European Union has not well developed a strong energy dialogue with its suppliers, specifically with the Middle East. Although the Union has a few initiatives for promoting energy relationships in the region, like cooperation with the Gulf Cooperation Council, its dialogue with Iraq and Iran has not reached at an adequate level. Its energy relations with Caspian region are still very weak.

2. TURKEY'S ROLE AS A POTENTIAL ENERGY HUB

As a potential energy hub, Turkey can help the European Union mainly in the following ways:

1. To find new and alternative energy suppliers and routes;
2. To integrate electricity and gas sectors of its neighbors into its internal energy market;
3. To have more security and stability in the Middle East, Balkans, Caspian region and Caucasus; and
4. To develop energy dialogue with its potential suppliers.

2.1. Turkey Can Help the EU to Find New and Alternative Energy Suppliers and Routes.

Geographically located in close proximity to 70% of the world's proven gas and oil reserves, Turkey forms a natural energy bridge between major producers and Europe. Thanks to its strategic geography, Turkey can make a substantial contribution to energy supply security of the EU. First, Turkey can help the EU to reach new energy sources by delivering oil and natural gas sources of Central Asia, Caspian region, the Middle East and Africa to the European energy market. Secondly, Turkey can carry Russian energy sources to the EU energy market by providing an alternative transit route to Ukraine.

The Caspian region and Central Asia are considered by the European Commission as the main alternative energy suppliers, which pave the way for Turkey to emerge as a key actor, as the hub of an East-West energy corridor. Indeed, there are some important pipelines that currently deliver natural gas of the Caspian region and Central Asia to the EU energy market, passing through Turkish territory. The first is the Turkey-Greece Natural Gas Pipeline,⁷ which provided Europe with a potential to access the natural gas

⁷ This pipeline is the first leg of the South European Gas Ring Project, which aims at bringing natural gas from the Caspian Sea, Middle East, Southern Mediterranean

sources of Caspian and Central Asia region. This project is the first one which has enabled the EU to get Caspian gas without crossing Russian territory. The second is the Baku-Tbilisi-Erzurum (BTE) Natural Gas Pipeline, which exports Azerbaijani natural gas to Europe,⁸ and is considered as the first leg of the Trans-Caspian Natural Gas Project, which will tap into natural gas sources of Turkmenistan and Kazakhstan.⁹ When this project is completed both countries would have an opportunity to export their gas to the EU. However, the main natural gas pipeline project is Nabucco, which will largely break Russian monopoly over the EU energy market. The 3,300 kilometer-long pipeline runs from eastern Turkey through Bulgaria, Romania and Hungary into Austria. Its construction will start in 2013, and it is estimated that Nabucco will transport the first gas in 2017. As soon as it will be operational, it would transport yearly 31 billion cubic meters gas to the EU energy market. The Middle East, Caspian region and Egypt are estimated as potential suppliers of Nabucco pipeline.

With regard to oil transportation, Turkey's importance lies essentially in two major pipelines: Iraq –Turkey (Kirkuk-Yumurtalık)¹⁰ and the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC)¹¹. The first pipeline is carrying the Middle Eastern and the second the Caspian oil to the western markets, including Europe. In addition to above pipelines, there are some other important projects that

countries to Europe through Turkey and Greece. Although this line is carrying a small amount of gas as in the beginning, its capacity would be increased – from 250 million cubic meters to 12 billion cubic metres – in the coming years. Especially with the completion of the Turkey-Greece-Italy Natural Gas Pipeline, second step of the South European Gas Ring Project, which is expected to be completed by 2012.

⁸ It is the second component of the East-West energy corridor by having constructed parallel to the BTC Oil Pipeline.

⁹ *Turkey's Energy Strategy*, (Republic of Turkey: June 2007).

¹⁰ Due to current instability in Iraq, the pipeline is currently not working, sometimes carries very small amount. The annual capacity of this pipeline is about 71 million ton. This volume is greatly significant for western consumers including Turkey itself.

¹¹ This pipeline can transport 1 million barrels of oil a day from Azerbaijan via Georgia to the Turkish port of Ceyhan. It is the most critical leg of East-West energy corridor and its annual capacity is 50 million ton.

cross/will cross through Turkish territory, some of which are under construction and some are proposed to be built.¹² Through those existing and upcoming gas and oil networks, passing Turkish territory, the European Union will be able to reach energy sources of the Caspian basin, Central Asian, the Middle East and North African countries.

Turkey has also a potential of being an alternative to Ukraine to deliver Russian energy sources to the EU market. The European Union needs alternative routes to get Russian hydrocarbons since Russia is a dominant supplier in the EU energy market, and will continue to remain as a major supplier in the near future as well.¹³ About 80% of Russian natural gas exports to the EU are being carried through Ukraine and the rest 20% through Belarus.¹⁴ The gas disputes between Russia and Ukraine in 2006 and 2009 caused the EU and Russia to think about how to reduce this dominant share of Ukraine over Russian gas flow to the EU. Even before the first crisis, Russia had long wanted to decrease the influence of Ukraine and Belarus in its gas shipment to Europe, says Ariel Cohen¹⁵. Since the first gas crisis in 2006, the European Commission has been frequently highlighting Turkey's transit potentiality as an option to Ukraine for delivering Russian gas to the EU market. Turkey can rival Ukraine because it is a longstanding NATO ally with a future committed to become a member of the EU. Moreover, Turkey has tried to integrate its energy market with the internal

¹² *East-West Corridor*: Turkey-Greece-Italy Gas Pipeline (Under Construction), Nabucco Gas Pipeline (Projected) mentioned above; Trans-Caspian Gas Pipeline (Projected); Kazakh Oil-expansion to BTC (Projected); Turkmenistan-Iran-Turkey Gas Pipeline (Projected); and Iraqi-Turkey Europe Gas Pipeline (Projected). *North-South Corridor*: Samsun-Ceyhan Bypass Oil Pipeline (Projected); Burgas-Alexandroupolis Oil Pipeline-Bypass for straits (Projected); Samsun-Ceyhan Gas Pipeline (Projected); Turkey-Israel Oil/Gas Pipeline (Projected) Egypt-Turkey Natural Gas Pipeline.

¹³ Katinka Barysch, "Turkey's role in European energy security," *Center for European Reform Essays* (December 2007).

¹⁴ Ariel Cohen, *The North European Gas Pipeline Threatens Europe's Energy Security* (Heritage Foundation Studies, 2006).

¹⁵ Cohen, *The North*.

energy market of the EU, implementing energy legislations of the EU, recovering its transit conditions, and upgrading its infrastructure.

2.2. Turkey Can Help the EU to Integrate Electricity and Gas Sectors of Its Neighbors into Its Internal Energy Market.

Interconnections of natural gas and electricity networks within member states as well as their connections with EU neighbors are very important for an effective internal energy market in electricity and gas sector of the EU. For this reason, the EU has created a project called the Trans European Energy Networks (TEN-E). Within this project, the EU aims at integrating the energy markets of the South Eastern European countries into its single energy market, through which the EU wants to reach the Middle East and Caspian region energy sources. The Union is trying to achieve this aim particularly with the Energy Community Treaty of 2006¹⁶, which targets to establish a regional energy market in electricity and gas sectors in the South East Europe. As located at the intersections of the Middle East, Caspian and South East Europe and thanks to above-mentioned gas pipelines, Turkey can easily assist the EU to succeed in integration of gas sectors of these resource-rich regions with its single energy market. Concerning electricity interconnections, Turkey joined the European electricity network, ENTSO (European Network of Transmission System Operators) last year, 2010. In the west, it has electricity connections with Balkans in the east with the Middle East. That means Turkey forms a natural electricity bridge between East and West. It is estimated that Turkey could in the coming years deliver or even export power from the Caspian and the Middle East to the EU market.¹⁷ In brief, thanks to Turkey's potentiality of connecting the EU with

¹⁶ All Balkan countries signed it, except Turkey which is observer now. Turkey has already been invited to be join this grup, and the negotiations on this issue between Turkey and the EU are continuing.

¹⁷ ENCOURAGED – WP1, “Final WP1 report on optimised electricity corridors between the enlarged EU and the neighbouring areas”, in *Project: Energy Corridor Optimisation for European Markets of Gas, Electricity and Hydrogen, Work Package 1 No 3* (July 2006). Large exports from Turkey are foreseen. A 2000 MW short term transfer capacity is expected for the next years. An increase of transmission

the Middle East and Caspian, the EU could easily complete TEN-E works and have a fully integrated internal energy market for its energy supply security.

2.3. Turkey Is Able to Enhance the Security and Stability of the Middle East, Balkans, Caspian region and Caucasus.

Turkey is a secure and stable country in its region. It has a rapidly growing economy, and a working democratic and secular political system with moderate Islamic values. Turkey is a pro-western actor, trying to integrate itself into the European Community since a half century. It is a member of the OECD, Council of Europe, and NATO. On the other hand, Turkey has political, economical, historical and cultural relations with the Middle East, Caspian region, Caucasus and Balkans. Thanks to such features, Turkey is able to provide security and stability for those regions. According to the former Enlargement Commissioner Olli Rehn, “Turkey is an anchor of stability in the wider Middle East and a key regional actor in South Eastern Europe.”¹⁸ Likewise, K. Barysch, notes that Turkey could help the EU to bring stability to the Middle East, Caspian and Caucasus.¹⁹ Moreover, Turkey can also help improve economic prosperities of those regions by delivering their energy sources to the EU market. These prosperities will provide political and economic stability and sustainability, which could guarantee the long term security for energy supplies of the European Union.

2.4. Turkey Can Help the EU to Develop Energy Dialogue with Its Potential Suppliers.

The importance of the Caspian region, Central Asia and Middle East as being main potential suppliers for the EU are increasingly growing. In order

capacity up to 5000 MW will be economic efficient in the long run. (Encouraged WP1, 2006).

¹⁸Olli Rehn, Speech to the Conference, ‘Turkey and the EU: Together for a European energy policy’, Istanbul, June 5th 2007.

¹⁹Barysch “Turkey’s role.”

to secure its future energy supplies, the EU should have good energy relationship with those producers. However, at the moment the EU has not got a well developed, strong dialogue with them. Apart from its energy interconnections and trades with those suppliers, Turkey has strong and long-standing cultural, historical and economic ties with them. On the other hand, Turkey's energy market has become an attractive center for countries of the Middle East, Caspian region and Central Asian. So, any regional cooperation or initiative with Turkey can also be a great opportunity for the European Union to develop its energy relations with those regions.

3. FURTHER READINGS ON TURKEY'S POTENTIALITY

As long as the EU remains dependent largely on a few external supplies like Russia and Algeria, geographical diversification of EU's supplies would appear desirable, says Green Paper of the Commission in 2000.²⁰ This idea is supported by the former Enlargement Commissioner Olli Rehn, saying that "there is an urgent need for diversification"²¹. And he refers to Turkey as a potential diversification centre, indicating that "Turkey has a key role to play in the diversification of energy supply routes to Europe".²² On the other hand, the Commission underlines that "*Turkey is becoming a crucial 'energy hub' for supplies from the producer regions,*" namely Russia, the Caspian Sea, the Middle East and Northern Africa.²³ Furthermore, Liam Fox, notes in his article that "no energy security strategy can work without the support and cooperation of Turkey (...) because in the south, Turkey is the gateway to the resource – rich Caucasus and Caspian Basin".²⁴

²⁰ European Commission, "Towards a European strategy for the security of energy supply", "Final report on the *Green Paper*, COM(2002) 321 final, Brussels, 2002.

²¹ Rehn 'Turkey and the.'

²² Rehn 'Turkey and the.'

²³ European Commission, *External energy relations-from principles to action*, (Brussels: COM (2006) 590 final, 12.10.2006).

²⁴ Liam Fox, "Energy: the new cold war," *The Sunday Times*, July 15, 2007. Within this statement, he also evaluates the potential of Norway which is a gateway for the north: "Norway and Turkey, both of which are valuable NATO members, are not members of the European Union. No energy security strategy can work without the

The EU's need to have alternative oil and natural gas suppliers and routes tallies with Ankara's plan, which aims to become a major energy hub in its region.²⁵ According to John Roberts, there are some factors that favor attainment of this goal. First of all, geographically Turkey, as a central transit supplier, is clearly well placed to serve the expected major growth in the EU energy demand. Secondly, several European energy companies are actively working on ways to bring gas from the Caspian basin and the Middle East to the European market through fully commercial pipeline systems that pass through Turkey and the Balkans. And finally, Turkey can deliver a large volume of gas supplies to European energy market, which can also increase the pressure over Gazprom, the state-controlled gas company of Russia, so that the company would try to operate on a commercial basis, rather than as a monopoly.²⁶ hence, the EU and Turkey both have complementary interests in the field of energy.

CONCLUSION

Most of the existing literature focuses on Turkey's potentiality of transporting natural gas from Middle East, Caspian and Central Asian to the European Union energy market. However, the potential of Turkey to help the EU to secure its supplies should not only be limited to delivering natural gas to the EU energy market. First of all, Turkey is not only a potential transit route for natural gas, but also will be soon an electricity artery for Europe by

support and cooperation of these two states.....After the cold war their geo-strategic importance is just as valid. In the south, Turkey is the gateway to the resource-rich Caucasus and Caspian Basin. In the north, Norway is located near the resource-rich Arctic Ocean.

²⁵ Barysch "Turkey's role."

²⁶ John Roberts, *The Turkish Gate: Energy Transit and Security Issues*, (EU-Turkey Working Paper, No. 1, October 2004). He continues and says "Indeed, by offering a competitive challenge to Gazprom, the promotion of increased flows of gas through Turkey may yet prove to be one of the most effective ways of promoting gas market reform in Russia. In this context, with Russia always likely to prove a very major supplier indeed of gas to the European Union, the placement of Russian gas development on a sound basis that is both commercial and competitive would go a long way to ensuring European energy security."

connecting the Middle East to the Balkans, and the Caucasus to Europe.²⁷ Secondly, in terms of oil transportation, Turkey's potentiality will be more important than the current. Oil demand of the EU is increasing and will continue to increase in the coming decades too. Therefore, the Union is trying to reach more oil sources of the Middle East, and Caspian region, with which Turkey has strong energy links. Indeed, in the near future, Turkey can deliver greater volume of Iraqi and Iranian oil to European energy market, as well as Caspian basin. Also, Turkey can help the EU to be more influential in the Middle East, where the US is currently dominant, and in this way the EU can gain an advantage over the geopolitics of petrol. Moreover, as a secure and stable country in its region, Turkey provides the Persian Gulf, the Caspian, the Caucasus and the Mediterranean with security and stability, which are essential for securing energy supply sources of the EU. Besides, in the recent years, Turkey's energy sector has achieved numerous reforms towards having more competition, liberalization, privatization, modern infrastructure, larger storage capacity, and more sustainability, which are also important to fulfill requirements of being an energy hub. As a potential energy hub in its region and having potentiality of being member of the EU internal energy market, Turkey will in the near future play a crucial role for the European Union to secure its energy supplies.

²⁷ The EU's electricity demand could increase by 50 % in the next 25 years. European Commission, *Energy Corridors: European Union and Neighbouring Countries*, Project Report (Directorate-General for Research, Directorate Energy, 2007). So, there is an urgency to find alternative suppliers.

BIBLIOGRAPHY

- Barysch, Katinka. "Turkey's role in European energy security." Center for European Reform Essays, December, 2007.
- Belkin, Paul. *The European Union's Energy Security Challenges*. CRS Report for Congress, May 2007.
- Cohen, Ariel. *The North European Gas Pipeline Threatens Europe's Energy Security*. Heritage Foundation Studies, 2006.
- ENCOURAGED – WP1. "Final WP1 report on optimised electricity corridors between the enlarged EU and the neighbouring areas." in *Project: Energy Corridor Optimisation for European Markets of Gas, Electricity and Hydrogen, Work Package 1 No 3* (July 2006).
- European Commission. *Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply*. Green Paper. COM (2000) 769 final. 2000.
- European Commission. *The Internal Energy Market – Improving the security of energy supplies*. MEMO 2002.
- European Commission. *The Internal Market in Energy: Coordinated Measures on the Security of Energy Supply*. COM(2002) 488 final. 2002.
- European Commission. *Towards a European strategy for the security of energy supply. Final report on the Green Paper*. Brussels: COM (2002) 321 final, 2002.
- European Commission. *External energy relations – from principles to action*. Brussels: COM(2006) 590 final, 12 October 2006.
- European Commission. *Energy Corridors: European Union and Neighbouring Countries*. Project Report. Directorate-General for Research, Directorate Energy, 2007.

European Commission. *An Energy Policy For Europe*. Brussels: COM (2007) 1 final, 10 January 2007.

Fox, Liam. "Energy: the new cold war." *The Sunday Times*, 15 July 2007.

İşeri, Emre. *The EU's Energy Security and Turkey's Energy Strategy*. Keele University, 2007.

Rehn, Olli. Speech at one Conference called, 'Turkey and the EU: Together for a European energy policy.' Istanbul, 5 June 2007.

Roberts, John. *The Turkish Gate: Energy Transit and Security Issues*. EU-Turkey Working Paper No 1, October 2004.

Turkey's Energy Strategy. Turkish Republic. June 2007.

**STATE CORRUPTION IN POST-WAR LEBANON:
THE RELATION BETWEEN POST-WAR INCLUSIVE
INSTITUTIONS AND STATE CORRUPTION**

*İç Savaş Sonrası Lübnan'da Devlet Yolsuzluğu:
İç Savaş Sonrası Kapsayıcı Kurumlar-Devlet Yolsuzluğu İlişkisi*

Gülşen DEVRE*

Abstract:

Power sharing and inclusion have often been viewed as remedies for deeply divided societies all around the globe. However, power sharing as a conflict management tool also has its drawbacks when it is viewed outside of the predominant liberal peace paradigm. These downsides and flaws may not necessarily do away with the underlying principle of power sharing formula in strategies of conflict management and peace building. Yet, both practitioners and academicians should be aware of its disadvantages, and consider complementary or alternative mechanisms. After all, one of its main outcomes appears to be state corruption, as viewed within this case study of Lebanon.

Keywords: *power sharing, inclusive institutions, state corruption, Lebanon*

Özet:

İktidar paylaşımı yönteminin ve kapsayıcı kurumların genel olarak bölünmüş toplumlardaki güçlüklerin aşılmasına hizmet ettiği kabul edilmiştir. Fakat hâkim liberal barış paradigması dışına çıkıldığında, iktidar paylaşımı metodunun bir çatışma yönetimi aracı olarak bazı sorunları beraberinde getirebileceği tespit edilmiştir. Sözkonusu sorunlar iktidar paylaşımı formülünün çatışma yönetimi ve barış inşa stratejilerindeki temel işlevini izale etmez. Ancak karar mercileri ve akademisyenler bu formülün zararlarını dikkate alarak tamamlayıcı veya alternatif mekanizmalar tasarlamalıdır. Nitekim iktidar paylaşımı yönteminin neden olduğu temel sorunlardan biri, bu çalışmada incelenen Lübnan örneğinde görüldüğü gibi, devlet yolsuzluğudur.

Anahtar kelimeler: *iktidar paylaşımı, kapsayıcı kurumlar, devlet yolsuzluğu, Lübnan*

* Graduate of International Relations (MA) and Arabic Language and Culture (BA) at the University of Amsterdam.

INTRODUCTION

Since 1989, the end of the civil war, Lebanon has been facing many internal problems and challenges. In light of this aspect, one of its most striking and devastating problems has been state corruption.¹ Although state corruption has existed long before the civil war in Lebanon, the implementation of the new power sharing system seems to have bolstered state corruption to new levels. This analysis aims to illustrate the relation between post-war institutions in Lebanon and state corruption. This link has been ignored by various academia and policy makers in their search for conflict resolution mechanisms in post-war societies. Power sharing today seems to be in its heyday. Yet, it is also important to view this approach outside of the liberal peace paradigm, to be able to arrive at more feasible alternatives.

In post-war Lebanon, ‘a distribution of benefits’ is taking place within the Lebanese political arena, which leads to state corruption.² Corruption in the form of cronyism and favouritism has taken over the entire political network affecting elements within parliament, the presidency, and the overall bureaucracy of the system.³ Within this frame, this analysis will define state corruption as the ‘use of public office for private benefit.’⁴

It seems that the absence of strong state institutions has intensified this cronyism and favouritism throughout the post-war period. Between 1975 and 1990, the Lebanese civil war had not only devastated property and

¹ R. Leenders, “Public Means to Private Ends: State Building and Power in Post-War Lebanon,” in *Politics from Above, Politics from Below: The Middle East in the Age of Reform*, ed. E. Kienle (Saqi Books, 2003), 305, accessed April 2008, <http://home.medewerker.uva.nl/r.e.c.leenders/>.

² M. Young, “Two Faces of Janus: Post-War Lebanon and Its Reconstruction,” *Middle East Report* 209, Behind the Ballot Box: Authoritarian Elections and Oppositional Strategies in the Middle East, 4-7+44, (Winter 1998): 5-6. Accessed 05.06.2008, <http://0-www.jstor.org.lib.aucegypt.edu/stable/pdfplus/3012722.pdf>.

³ M. C.Hudson, “The Lebanese Crisis: The Limits of Consociational Democracy,” *Journal of Palestine Studies* Vol 5 No ¾ (Spring-Summer 1976): 109-122, accessed 05.06.2008, <http://0-www.jstor.org.lib.aucegypt.edu/stable/pdfplus/2536018.pdf>.

⁴ Leenders, “Public Means,”

infrastructure, but it also severely undermined public institutions.⁵ This illustrates the importance of strong state institutions and elite accommodation in a post-war country.

Extensive literature has been published on how corruption influences the existing state institutions. Yet, to what extent has the implementation of certain institutional mechanisms exacerbated political corruption? Post-war institutions have especially shaped the political future of war-torn countries. Today, there is insufficient research on post-war institutions and their influence on political corruption. While a post-war country should ideally step into a new era without state corruption, the new state system seems to exacerbate new forms of corruption. This analysis will explain how power sharing institutions have worked in favour of cronyism and other forms of corruption in Lebanon.

The main goal of designing political and economic institutions in a post-war country is to build a road towards political stability and peacebuilding. Yet, in the case of Lebanon, this attempt seems to have failed to a certain extent. The institutions were empowered, but the individual warlords then entered the political arena after the civil war by signing the Ta'if Accord, which was brokered by third parties.

Corruption makes good governance impossible, while also diminishing the trust in the existing government and decreasing its legitimacy. The aim of this analysis is not to discuss the results of corruption, but to instead highlight the *consequences* of corruption in post-war institutions and society as an important issue to further examine. The roads to corruption, and more importantly, the stimulating mechanisms, are just as critical as the consequences. The mechanisms that lead to political corruption will be further examined in this analysis, mainly by investigating the newly

⁵ C. Adwan, *Corruption in Reconstruction: The Cost of National Consensus in Post-War Lebanon*, (Center for International Private Enterprise, December 1, 2004), 1, accessed 25.05.2008, <http://www.cipe.org/pdf/publications/fs/adwan.pdf>.

implemented political and economic institutions in a post-war country, namely Lebanon.

While focusing on Lebanon's economic and political liberalization, the downsides of the neoliberal agenda have been largely ignored. Keeping this in mind, many academicians and policy makers believe that economic liberalization will lead to less corruption. Unfortunately, the strong focus on this possible benefit has made other topics less important (like inclusive institutions), which possibly lead to spread the corruption in the state. Therefore, the main research question of this paper is that to what extent have inclusive institutional mechanisms in post-war Lebanon exacerbated state corruption?

1. INSTITUTION-BUILDING IN POST-WAR SOCIETIES

Post-war countries and their institutions have been examined to a large extent by many academics and policy makers. A country that has been devastated by civil war should ideally overcome its main problems and be able to function again as a strong state within the international community. This background in hand, third parties (such as the U.N.) are often more than eager to assist the war-torn countries in their institution-building processes once the civil war is over in the country. As a result, the world has witnessed a great deal of peacebuilding operations, where the power sharing formula has been widely implemented in the various state systems. Lebanon is one of these 'fortunate' countries to benefit from this power arrangement.

For the purposes of this paper, (inclusive) institutions will be defined as '*political to the core.*' Within this view, political institutions are considered as the core of the development processes after a civil war has taken place.

In order to play a concrete role in successful state building, both policy makers and academics have agreed on several political institutional mechanisms, such as all-inclusive grand coalitions and veto rights. The goal of these political mechanisms is to permit different stakeholders and ethnic groups to contribute in the political arena. Eventually, it has been argued that

this would encourage peaceful political competition. Inclusiveness in political systems is seen as a crucial factor in avoiding the outbreak of a civil war or renewed violence.⁶ At this point it would be useful to examine briefly the desirability of the power sharing formula in post-war countries.

1.1. The Power Sharing Formula and its Institutional Mechanisms

The institutional tools of power sharing in post-war societies are grand coalitions, proportional representation, various forms of autonomy and mutual veto rights. With these tools in mind, it is important to mention that the role of the elites is decisive in attempting to stabilize the state system through these institutional arrangements. It is for this reason that Lijphart stresses the importance of “elite cooperation and the formation of a grand coalition among ethnic representatives.”⁷ The goal of third parties is creating a ‘government of national unity,’ while the long-term aim is to establish proper state building efforts, good governance practices, and increase state capacity, peacebuilding, political stability and legitimacy.

The main ideology behind power sharing is the liberal democratic peace theory that seems has returned to the strength of its heyday.⁸ Doyle argues that this approach will enable institutional development, while in the long run, decreasing the chances of the country relapsing into civil war.⁹ It is this belief that lies behind the inclusive institutional mechanism of power sharing.¹⁰

⁶ H.W. Jeong, *Peacebuilding in Postconflict Societies: Strategy and Process* (Lynne Rienner, 2005), 83; M. Reynal-Querol, *Political Systems, Stability and Civil Wars*, (Washington DC: Draft World Bank Paper, May 2002), 22, accessed February 2008, http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/politicalsystems_stability_and_civilwars.pdf.

⁷ I.A. Spears, “Understanding Inclusive Peace Agreements in Africa: The Problems of Sharing Power,” *Third World Quarterly* Vol 21 No 1 (2000): 105-118.

⁸ M. Doyle, “Liberalism and World Politics,” *American Political Science Review*, 80 (1986), accessed February 2008 and May 2004, <http://www.jstor.org/pss/1960861>.

⁹ Doyle, “Liberalism,”: 151-61.

¹⁰ M., Llamazares, *Post-War Peacebuilding Reviewed: A Critical Exploration of Generic Approaches to Post-War Reconstruction*, Working Paper 14, (The Center

Lijphart propagates four institutional tools concerning *consociationalism*: a grand inclusive coalition, mutual veto rights, a political system of proportionality and segmental autonomy.¹¹ In this paper, all these institutional mechanisms are elements of ‘inclusive approaches’ to peacebuilding in war-torn countries. A grand coalition incorporates the elites of different ethnic, linguistic, or religious factions. Proponents of the power sharing formula argue that these elites will rule in the interest of the whole society, since they are conscious of the consequences of non-cooperation.¹² The institutional tool of segmental autonomy gives the different sectarian or ethnic groups of the war-torn society the opportunity to make a decision about matters linked to their own ethnic or sectarian background.¹³ In other words, it basically produces a kind of individuality of the factions in society, while this characteristic becomes institutionalized.¹⁴ Proportionality diminishes the broad division among the losers and the winners of an election that would have been a clear outcome of a majoritarian democracy. Subsequently, the political representation is a reflection of the population of the deeply divided country, where mutual veto rights give an additional instrument to the different sectarian or ethnic factions to safeguard their own interests and goals. Yet, at the same time, it can also hinder these factions to actually using their veto-rights against a majority vote, given that they can also be vetoed by another sectarian or ethnic group in the future. The emotional aspect within these features is also regarded as vital by academicians and policy makers. Respect and trust are important and fundamental elements that make cooperation between different ethnic and

for Conflict Resolution, Department for Peace Studies, University of Bradford, February 2005), 23, accessed February 2008, <http://www.bradford.ac.uk/acad/confres/papers/pdfs/CCR14.pdf>.

¹¹ A. Lijphart, *Thinking about Democracy, Power Sharing and Majority rule in theory and practice* (London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2008), 45; A. Lijphart, *Machtsdeling: de oplossing voor Zuid-Afrika?* (Haarlem: H.J.W. Becht, 1987), 15-17.

¹² Lijphart, *Thinking*, 45.

¹³ Lijphart, *Thinking*, 16.

¹⁴ Lijphart, *Thinking*, 46.

sectarian groups and individual leaders a success story.¹⁵ For this reason, Lijphart believes that consensus plays an important role in a power sharing democracy.¹⁶

1.2. National Resources and the Distribution of Wealth in a Post-War Country

The role of elites in post-war countries is crucial when it comes to elite accommodation and the distribution of national resources. Most of the time, the financial resources are a source of conflict.¹⁷ For this reason, power sharing not only concerns the distribution of political power, but also affects the economic power within these elite circles. During the ethnic or sectarian conflicts, the warlords represented their own sectarian or ethnic groups, while after the war, these warlords are part and parcel of the newly formed 'Government of National Unity'. Spears is quite pessimistic about the intentions of these newly formed elites, given that they will favour their own groups in the post-war period, as they also did during the civil war.¹⁸ Even if a country is not rich with natural resources, the executive power will be a source of greed for the ruling elite.¹⁹ For example, proportionality, one of the institutional tools of power sharing, will be applied because of this reason in the following settings: governmental appointments, the civil service, the

¹⁵ L.T. Visscher, *The Legal Duty to Incorporate Mistakes of the Victim*, (RILE Working Paper Series No. 2008/11), 25; Garance Genicot and Stergios Skaperdas, "Investing Conflict Management," *Journal of Conflict Resolution* Vol 46 No 1 (February 2002): 154-170.

¹⁶ Lijphart, *Machtsdeling*, 17

¹⁷ P. Collier, et al. *Breaking the conflict trap: Civil war and development policy*, (Washington D.C: World Bank, 2003), accessed February 2003.
<http://indh.pnud.org.co/files/rec/Conflictrap.pdf>.

¹⁸ Spears, "Understanding."

¹⁹ H. M. Binningsbø, "Power-Sharing and Post-Conflict Peace Periods," (paper prepared for presentation at the Power Sharing and Democratic Governance in Divided Societies workshop, Department of Sociology and Political Science, Norwegian University of Science and Technology (NTNU) and the Center for the Study of Civil War, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), Oslo 21 August 2006), 8, accessed 16.04.2008,
http://www.prio.no/files/file48120_binningsbo_aug2006.pdf.

judiciary, the army, the financial resources and state-owned companies. As a result, cronyism and favouritism can take place within the political arena of the newly formed government. Within this context, Geddes argues that the political institutions will determine the greed of the ruling elite.²⁰ Ultimately, power sharing will not only influence the political power, but also the economic power of the different ethnic or sectarian leaders and their attitude towards the economic resources of the state (especially given that the state is the main distributor of national wealth). Each ethnic or sectarian group will try to survive by exploiting this wealth of the post-war state.²¹ As a result, it is important not only to consider political institutions, but also the essentiality of the role that economic institutions embody during a post-war period of institution-building.

Therefore, Biswas argues that “good governance is a reflection of both economic and political institutions”.²² On the long run, these institutions conclude, unavoidably, the potency and permanence of the ruling regime. In other words, if every group receives a share of the ‘economic pie,’ the incentives for conflict would decrease.²³ At least, this is the theoretical assumption of many academics and policy makers while designing a post-war institutional cadre. Consequently, Spears believes that ‘*networking*’ is inextricably part of the newly formed post-war government when it comes to the allocation of economic resources. The ‘politics of bargaining’ is an important reality of this phenomenon.²⁴

²⁰ B. Geddes, *Politician's Dilemma: Building State Capacity in Latin America* (London: University of California Press, 1996), 8.

²¹ Spears, “Understanding.”

²² B. Biswas, *Managing Discontent: Institutions, Intervention and Ethnic Conflict (1988-2000)* (Dissertation Proposal, 09.09.2005), 13, accessed 2008, <http://www.bsos.umd.edu/gvpt/davenport/dcawcp/paper/feb182004.pdf>.

²³ Biswas, *Managing*.

²⁴ Spears, “Understanding.”

2. LEBANON: A SHATTERED COUNTRY

The consociational formula, as many academics and policy makers have argued, ‘worked’ for Lebanon until the civil war erupted in 1975. After the civil war, the ‘old boys network’ of warlords entered the political arena of the war-torn country. Until this moment, the Lebanese state had been marginalized politically and economically and “by the end of the war as much as one third of the GDP of Lebanon was linked to militia activity.”²⁵

Population:	4,017,095 (July 2009 est.)
Ethnic groups:	Arab 95%, Armenian 4%, other 1% note: many Christian Lebanese do not identify themselves as Arab but rather as descendents of the ancient Canaanites and prefer to be called Phoenicians
Religions:	Muslim 59.7% (Shi'a, Sunni, Druze, Isma'elite, Alawite or Nusayri), Christian 39% (Maronite Catholic, Greek Orthodox, Melkite Catholic, Armenian Orthodox, Syrian Catholic, Armenian Catholic, Syrian Orthodox, Roman Catholic, Chaldean, Assyrian, Copt, Protestant), other 1.3% note: 17 religious sects recognized
Languages:	Arabic (official), French, English, Armenian
Government type:	Semi-presidential republic

2.1. Short Historical Background

After the civil war, the principle of proportionality was applied in all sectors of the state system. One of the disadvantages of this institutional tool is that it promoted biased political designations based on sectarian choices and quotas, instead of meritorious promotions based on a candidate's competence. Ultimately, this tradition actively promoted and entrenched

²⁵ Elizabeth Picard, *Lebanon: A Shattered Country* (New York: Holmes and Meier Publishes, 1988), 143.

favouritism in the Lebanese political arena. The ineffectiveness of the legal system bolstered this phenomenon, given that most political and economic reforms could not take place within the framework of power sharing tools like veto rights. In the past, the government has experienced enough gridlocks that have paralyzed the decision-making process. Long-term appointments in the same occupation both within and outside the government have exacerbated cronyism and favouritism, while sectarian solidarity within each group elevates certain groups over others.²⁶

Lebanon has witnessed a great deal of conflicts in its history, due to domestic differences and regional conflicts. Often, the international media presented its civil war (1975-1989) either as a result of hatred between Christians and Muslims, or a battle between the left and the right wing. Some sources attribute to the war as a result of foreign interference (Palestinian/Syrian) within a regional conflict.²⁷ After the civil war ended in 1989, a peace agreement was signed in Ta'if, Saudi Arabia. After the civil war, consociational rule was the proposed remedy for this war-torn country. Soon enough, an Arab League envoy, Lakhdar Brahimi, designed a new state system of power sharing that would foster state building efforts, be it on the long term.²⁸ Yet, already before the civil war, Lebanon had been a typical country where power sharing had been implemented. After all, Lijphart considered Lebanon as a success story of consociationalism until the civil war erupted in 1975.²⁹

Between 1975 and 1990, not only property and infrastructure were shattered by the civil war, but also the public institutions.³⁰ The army was divided along sectarian lines, while the parliamentary structure began to deteriorate. The existing members of the parliament were mostly dependent

²⁶ M. Kerr, *Imposing Power-Sharing: Conflict and Coexistence in Northern Ireland and Lebanon* (Dublin: Irish Academic Press, 2005).

²⁷ F. Gervasi, *Media Coverage: The War in Lebanon*, (Washington DC: The Center for International Security, 1982), 9.

²⁸ Kerr, *Imposing Power*.

²⁹ Lijphart, *Machtsdeling*. 147.

³⁰ Adwan, *Corruption in*, 1.

on the sympathy of militias, who were in charge of districts and lives. Furthermore, the judiciary also came under the control of political or military warlords.³¹ Among the institutions, the public administration in particular was undermined, while “the war turned most of these institutions into small fiefdoms for warlords and their protégés.”³²

2.2. The Troika and the Principle of *Muhassasah*

Looking back at the last twenty years, it is questionable if it was the Ta’if Agreement that was implemented in post-war Lebanon, given that the ad-hoc decision-making process appears more decisive than ever in its manipulation of Lebanese daily politics and its state institutions. The Ta’if Agreement made it possible for the ruling elite to interpret and bargain over crucial matters.³³

A main critique on the ruling elite’s post-war reconstruction efforts rested on the reconstruction institutions, which were predominantly connected to the Lebanese government. Many institutions in Lebanon, including the Parliament and other government branches, operate without the checks and balances. For example, the CDR (Council for Development and Reconstruction) only reports to the Prime Minister, while the Council of South Lebanon is connected to the Speaker of the Parliament. The Fund for the Return of the Displaced and Refugees (connected to the Minister of Refugees) and the Higher Commission for Relief are linked to the Prime Minister.³⁴

The Ta’if Agreement produced the existing ‘three-man show’ (‘troika’), consisting of the three presidents: the President of the Republic, the

³¹ Adwan, *Corruption in*.

³² Adwan, *Corruption in*.

³³ Kerr, *Imposing Power*.

³⁴ “Post-war Lebanese Politics – The Perils of Breaking the Deadlock”, *Strategic Comments* 12 (September 26, 2006): 1-2, accessed 29.12.2009, <http://www.iiss.org/publications/strategic-comments/past-issues/volume-12-2006/volume-12--issue-7/post-war-lebanese-politics/>.

President of the Council of Ministers and the President of the Parliament.³⁵ Among these three leaders, there is a system of ‘*Muhassasah*,’ that distributes all the economic resources of the state within sectarian lines.

“The Lebanese president’s exceptional executive and legislative powers made him the main pole of attraction for the country’s dominant economic interests. This tradition, which began under the independence regime, constitutes a major aspect of Lebanon’s political economy.”³⁶

In the first republic, Michel Chiha,³⁷ one of the known political figures of his time, had figured out a theory that illustrates the relationship between economic and political power. According to Chiha, economic power could be achieved by seizing the executive power. The president of the republic and the main associate of the oligarchic system, made several concerted efforts to preserve his economic power. One of his goals was to keep the administration working on economic agreements and contracts in order to fuel the economic sector. “On the other hand, parliament, defined as an ‘assembly of notables’ (‘old boys network’/cronyism), was to be the reserve of the landed *Za’ims* (traditional elite) representing the country’s various sects.”³⁸

As previously mentioned, consociationalism was not only applied in the political and economic fields, but also on the social, juridical and national security levels.³⁹ One of the main concerns regarding the militia was that they often acted in their self-interest, while also vetoing almost every

³⁵ Salem 1998:18.

³⁶ F. Traboulsi, *A History of Modern Lebanon* (England: Pluto Press, 2007), 117.

³⁷ Michel Chiha was one of the key players of the constitution’s original text, while he is seen as the founder of the ideology behind the Lebanese state system. Walid Phares, *Lebanese Christian Nationalism. The Rise and Fall of an Ethnic Resistance*, (London: Lynne Rienner, Boulder, 1995), 81.

³⁸ Traboulsi, *A History*, 118.

³⁹ O. Barak, “The Hardships of Consociation, The Perils of Partition: Lebanon, 1943-1990,” *The Leonard Davis Institute Occasional Papers* 86 (2000): 23, accessed 29.12.2009, [http://politics.huji.ac.il/OrenBarak/Barak_\(2000\).pdf](http://politics.huji.ac.il/OrenBarak/Barak_(2000).pdf).

important decision that would have been made in the struggle against corruption. With such political behaviour in place, the most needed reforms to fight against corruption could not take place under these conditions.

3. POST-WAR LEBANON: STATE CORRUPTION

*In Lebanon, the military combatants who had taken part in the civil war were also rewarded with seats in government, while those who rejected the system due to the corruption of Ta'if were excluded.*⁴⁰

In Lebanon, it eventually seemed impossible to pass reform laws to end state corruption. The veto rights that each sectarian group held prevented the state from passing needed reforms. The past attempts to fight corruption have been blocked, while the decision-making process has witnessed various political gridlocks and inefficiency. The role of the state in the economic reconstruction process in the post-war period has been an era of political corruption. It is important to note that the civil war had not only shattered the political framework, but also damaged the economic infrastructure. Political security was primarily based on economic security of the sectarian groups.⁴¹ Resource management efficiency and the delivery of public goods are still main concerns in present day Lebanon. The role and attitude of the Lebanese state remains crucial within this perspective. Yet, a separation of the different powers and the system of checks and balances is still lacking, which is posing a direct threat to the decision-making process. In the words of Spears, good governance alone is not sufficient when it comes to controlling ‘the greed of the Lebanese elite to control the state,’ that often leads to state corruption.⁴² While engineering the country’s future at the end of the civil war in 1989, there was optimism for a better prospect without state corruption. But how can we currently scrutinize this ‘optimism’? In this

⁴⁰ Kerr, *Imposing Power*, 193.

⁴¹ L. Brahim, “State Building in Crisis and Post-Conflict Countries,” (paper prepared for the 7th Global Forum on Reinventing Government. *Building Trust in Government*, Vienna, Austria: 26-29 June 2007), 10, accessed 05.06.2008, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN026305.pdf>.

⁴² Spears “Understanding,” 114.

perspective, nearly twenty years of political engineering in Lebanon is evaluated in this paper.

“Forms of political corruption included the ‘disappearance’ and embezzlement of funds, bribery involving the sale of municipal land plots, bribery regarding the regulation and licensing of private quarrying operations, and the rigging or ignoring of mandatory tendering procedures in municipal procurement, and finally conflicts of interest in many of these spheres.”⁴³

Although it is quite difficult to prove political corruption, Reinoud Leenders, former International Crisis Group’s Middle East analyst, tried to illustrate that corruption is taking place within public institutions in Lebanon. He made an assessment of high political corruption in post-war Lebanon. Within this framework, he investigated the municipality, the healthcare system, the Airbus scandal (Middle East Airlines), the oil deals, the Beirut port, the reconstruction sector, road works and the waste management sector.⁴⁴ It must be said that these practices are products of the inclusive political system in Lebanon. The inclusive political system “caused networks rather than bureaucratically organized institutions to govern distributional issues.”⁴⁵ In other words, the inclusive political system accommodates the ethnic leaders who are acting in contradiction with the country’s social, political and economic needs.⁴⁶ “The ways in which such institutions manipulate their funds suggests that some sort of distribution of benefits is taking place.”⁴⁷ Through the control of the CDR, and

⁴³ Leenders, “Public Means,” 49.

⁴⁴ Leenders, “Public Means,”

⁴⁵ R. Leenders, “Nobody Having Too Much to Answer For: Laissez-Faire, Networks and Post-War Reconstruction in Lebanon,” *Networks of Privilege in the Middle East: The Politics of Economic Reform Revisited*, ed. S. Heydemann (Palgrave/Macmillan, 2004), 181, accessed April 2008, <http://home.medewerker.uva.nl/r.e.c.leenders/>.

⁴⁶ Traboulsi, *A History*, 122.

⁴⁷ H. Krayem, “The Lebanese Civil War and the Taif Agreement,” (American University of Beirut, 19 May 1999), accessed 29.04.2008 <http://ddc.aub.edu.lb/projects/pspa/conflict-resolution.html>.

consequently the finance ministry, the (Sunni) Prime Minister is getting hold of the Lebanon's political economy and its decision-making process.⁴⁸ This way, there is a counterbalance with the old militia leaders who still control the resources of the country, while being part of the Lebanese political arena.⁴⁹ Leenders argues that "the spread of corruption has everything to do with a seriously flawed approach to the rebuilding of the state and official views on its role in revitalizing the country's shattered economy."⁵⁰ These networks of corruption in Lebanon can be viewed as a substitute for functioning, strong bureaucratic institutions.⁵¹

Ultimately, the possible factors that caused political corruption seem to be: "strong political interference in the administration, the appointments of former warlords as ministers and deputies, the lack of transparent and modern reforms," where the public sector could be penetrated quite easily.⁵² Yet, importance lies on the ability to investigate the mechanisms that made these factors possible, which is the institutional character of Lebanon that was formed as a result of the 1989 Ta'if Agreement.

"In Transparency International's 2008 Corruption Perceptions Index (CPI), Lebanon scored three out of 10 (on a scale from 0 "highly corrupt" to 10 "highly clean") a ranked 102nd among 180 countries considered."⁵³

⁴⁸ Leenders, "Nobody Having," 182.

⁴⁹ Krayem, "The Lebanese Civil."

⁵⁰ R. Leenders, "The Politics of Corruption in Post-War Lebanon," Forthcoming; (Thesis submitted to the School of Oriental and African Studies, London University in fulfilment of the requirements for the degree of PhD in Political Studies, January 2004), 21-22.

⁵¹ Leenders, "Nobody Having," 188.

⁵² <http://www.lcps-lebanon.org/conf/00/mdf3/papers/safa.pdf>, 1.

⁵³ Transparency International, accessed 15.11.2010
http://www.transparency.org/publications/publications/nis_studies/national_integrity_systems_country_study_lebanon_2009.

CONCLUSION

The Ta'if Agreement gave the Lebanese state a new opportunity to get rid of the ills of its system. Yet, this opportunity was not seized either by the international community or the Lebanese elite. Instead, they chose for a renewed version of the consociational institutions that had caused state corruption that already existed before the civil war. The implementation of the Ta'if Agreement exacerbated the already existing levels of state corruption, while the essential tools of inclusiveness worked in favour of the troika by the phenomenon called '*muhassasah*' (allotment). Among others, the system of proportionality caused a network of 'old boys' who made use of cronyism and favouritism in place, encouraging them to support their own sectarian groups. Additionally, veto rights caused more and more political gridlocks in parliament, given that every sectarian group used their veto rights often in their own favour, and not in the national interest of the country. Additionally, important reforms that could fight state corruption could not be voted for because of the existing veto rights. Last but not least, grand coalitions made it possible that political blocs were formed along sectarian lines, which again bolstered favouritism throughout the political system.

Power sharing and inclusion have often been viewed as remedies for deeply divided societies all around the globe. However, power sharing as a conflict management tool also has its drawbacks when it is viewed outside of the pre-dominant liberal peace paradigm. These downsides and flaws may not necessarily do away with the underlying principle of power sharing formula in strategies of conflict management and peace building; but both practitioners and academicians should be aware of its disadvantages and consider complementary or alternative mechanisms. After all, one of its main outcomes appears to be state corruption, as viewed within this case study of Lebanon.

Throughout the years, there has been relatively little amount of research on 'the relationship between the *type of political system and post-war reconstruction methods,*' while political institutions in a post-war society

also seem to have been ignored to a certain extent in academic circles.⁵⁴ However, institutions *do* matter and post-conflict societies should focus on the institutions of a post-war country to be able to enhance post-conflict peace.⁵⁵

Finally, it is apparent that there is a dearth in research on “the theoretical and empirical integration of the complementary roles of economic and political institutions.”⁵⁶ Many conclusions have been drawn from various investigations on the link between political institutions and civil wars, many of which are based on case studies. For the future of peacebuilding and state building efforts, research would best benefit involved parties using ‘the cross-national comparisons’.⁵⁷

⁵⁴ Binningsbo, “Power-sharing and”, 1.

⁵⁵ Binningsbo, “Power-sharing and”, 19.

⁵⁶ Biswas, *Managing Discontent*, 1-2.

⁵⁷ Biswas, *Managing Discontent*, 5.

BIBLIOGRAPHY

“Post-war Lebanese Politics-The Perils of Breaking the Deadlock.” *Strategic Comments* 12 September 26, 2006.

<http://www.iiss.org/publications/strategic-comments/past-issues/volume-12-2006/volume-12--issue-7/post-war-lebanese-politics/>.

Adwan, C. *Corruption in Reconstruction: The Cost of National Consensus in Post-War Lebanon*. Center for International Private Enterprise, December 1, 2004. Accessed 25-05-2008.

<http://www.cipe.org/pdf/publications/fs/adwan.pdf>.

Barak, O. “The Hardships of Consociation, The Perils of Partition: Lebanon, 1943-1990.” The Leonard Davis Institute Occasional Papers No. 86. The Hebrew University of Jerusalem, 2000.

[http://politics.huji.ac.il/OrenBarak/Barak_\(2000\).pdf](http://politics.huji.ac.il/OrenBarak/Barak_(2000).pdf).

Barakat, S. and M. Chard. “Theories, Rhetoric and Practice: Recovering the Capacities of War-Torn Societies.” *Third World Quarterly* Vol 23 No 5 (October 2002): 817-835. Accessed 20.07.2008.

<http://www.jstor.org/stable/3993390>.

Binningsbø, H. M. “Power-Sharing and Post-Conflict Peace Periods.” paper prepared for presentation at the Power Sharing and Democratic Governance in Divided Societies workshop. Department of Sociology and Political Science, Norwegian University of Science and Technology (NTNU) and the Center for the Study of Civil War, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), Oslo 21 August 2006. Accessed 16.04.2008. http://www.prio.no/files/file48120_binningsbo_aug2006.pdf.

Biswas, B. *Managing Discontent: Institutions, Intervention and Ethnic Conflict (1988-2000)* Dissertation Proposal: 09.09.2005.

<http://www.bsos.umd.edu/gvpt/davenport/dcawcp/paper/feb182004.pdf>.

- Boulle, L. J. *Constitutional Reform and the Apartheid State-Legitimacy, Consociationalism and Control in South Africa*. New York: St. Martins Press, 1984.
- Brahimi, L. "State Building in Crisis and Post-Conflict Countries." paper prepared for the 7th Global Forum on Reinventing Government. Building Trust in Government, Vienna, Austria, 26-29 June 2007. Accessed 05.06.2008.
<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN026305.pdf>.
- Collier, P. et al. *Breaking the conflict trap: Civil war and development policy* Washington D.C: World Bank. 2003. Accessed February 2003.
<http://indh.pnud.org.co/files/rec/Conflicttrap.pdf>.
- Doyle, M. "Liberalism and World Politics." *American Political Science Review* 80 (1986). . Accessed February 2008 and May 2004.
<http://www.jstor.org/pss/1960861>.
- Doyle, M.W. and N. Sambanis, "International Peacebuilding: theoretical and quantitative analysis." *American Political Science Review* Vol 94 No 4 (2000); 779-801; M. Reynal-Querol, *Political Systems, Stability and Civil Wars*, draft World Bank paper, Washington DC; May 2002, 14, Accessed February 2008.
http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/politicalsystems_stability_and_civilwars.pdf.
- Geddes, B. *Politician's Dilemma: Building State Capacity in Latin America*. London: University of California Press, 1996.
- Genicot, G. and S. Skaperdas. "Investing in Conflict Management." *The Journal of Conflict Resolution* Vol 46 No 1 (February 2002): 154-170. Accessed 10.02.2009. <http://www.jstor.org/stable/3176244>.

Gervasi, F. *Media Coverage: The War in Lebanon*. Washington DC: The Center for International Security, 1982.

Hudson, M. C. "The Lebanese Crisis: The Limits of Consociational Democracy," *Journal of Palestine Studies* Vol 5 No ¾ (Spring - Summer 1976): 109-122. Accessed 05.06.2008. <http://0-www.jstor.org.lib.aucegypt.edu/stable/pdfplus/2536018.pdf>.

Hudson, M.C. "Democracy and Social Mobilization in Lebanese Politics." in: *Comparative Politics* Vol 1 No 2 (January 1969): 245-263. Accessed 05.06.2008. <http://0-www.jstor.org.lib.aucegypt.edu/stable/pdfplus/421387.pdf>.

Jeong, H.W. *Peacebuilding in Postconflict Societies: Strategy and Process*. Lynne Rienner, 2005.

Kerr, M. *Imposing Power-Sharing; Conflict and Coexistence in Northern Ireland and Lebanon*. Dublin: Irish Academic Press, 2005.

Krayem, H. "The Lebanese Civil War and the Taif Agreement." American University of Beirut, 19 May 1999. Accessed 29.04.2008. <http://ddc.aub.edu.lb/projects/pspa/conflict-resolution.html>.

Leenders, R. "In Search of the State: The Politics of Corruption in Post-War Lebanon." Unpublished. May 2004, Accessed April 2008. <http://home.medewerker.uva.nl/r.e.c.leenders/>.

Leenders, R. "Nobody Having Too Much to Answer For: Laissez-Faire, Networks and Post-War Reconstruction in Lebanon." in *Networks of Privilege in the Middle East: The Politics of Economic Reform Revisited*. Editor S. Heydemann. Palgrave/Macmillan, 2004. Accessed April 2008. <http://home.medewerker.uva.nl/r.e.c.leenders/>.

Leenders, R. "Public Means to Private Ends: State Building and Power in

Post-War Lebanon.” in *Politics from Above, Politics from Below: The Middle East in the Age of Reform*. Editor E. Kienle. Saqi Books, 2003
Accessed April 2008. <http://home.medewerker.uva.nl/r.e.c.leenders/>.

Leenders, R. “The Politics of Corruption in Post-War Lebanon.”
Forthcoming; Thesis submitted to the School of Oriental and African
Studies, London University in fulfilment of the requirements for the
degree of PhD in Political Studies, January 2004.

Lijphart, A. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*,
New Haven: Yale University Press, 1977.

Lijphart, A. *Machtsdeling: de oplossing voor Zuid-Afrika?* Haarlem: H.J.W.
Becht, 1987.

Lijphart, A. *Patterns of Democracy*. New Haven (Conn.): Yale UP, 1999.

Lijphart, A. *Power-Sharing in South Africa*. Berkeley: Institute of
International Studies, University of California, 1985

Lijphart, A. *Thinking about Democracy, Power Sharing and Majority rule in
theory and practice* London and New York: Routledge. Taylor and
Francis Group, 2008.

Lijphart, A. *Typologies of Democratic Systems*. Comparative Political
Studies 1. April 1968.

Lijphart, A., “The Power-Sharing Approach”, in *Conflict and Peacemaking
in Multiethnic Societies*. Editor J.V. Montville. New York: Lexington
Books, 1991.

Llamazares, M. “Post-War Peacebuilding Reviewed: A Critical Exploration
of Generic Approaches to Post-War Reconstruction.” Working Paper 14.
Submitted to the Center for Conflict Resolution, Department for Peace

- Studies, University of Bradford, February 2005. Accessed February 2008.
<http://www.bradford.ac.uk/acad/confres/papers/pdfs/CCR14.pdf>.
- Paris, R. and T. D. Sisk, *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the Contradictions of Post-War Peace Operations*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2009.
- Picard, Elizabeth. *Lebanon: A Shattered Country*. New York: Holmes and Meier Publishes, 1988.
- Ramsbotham, O., T. Woodhouse, H. Miall. *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*. Polity, 2005.
- Reynal-Querol, M. *Political Systems, Stability and Civil Wars*. Draft World Bank paper. Washington DC: May 2002. Accessed February 2008.
http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/politicalsystems_stability_and_civilwars.pdf.
- Safa, O. "The Official Campaign Against Corruption in Lebanon."
<http://www.lcps-lebanon.org/conf/00/mdf3/papers/safa.pdf>.
- Sisk, T.D. *Power Sharing and International Mediation in Ethnic Conflicts*. Washington DC: Carnegie Corporation of New York, 1996.
- Snyder, Jack. *From Voting to Violence*. New York, London: W.W. Norton Company, 2000.
- Spears, I.A. "Africa: The Limits of Power-Sharing." *Journal of Democracy* Vol 13 No 3 (July 2002) Accessed 14.01.2010.
http://muse.jhu.edu/journals/journal_of_democracy/v013/13.3spears.pdf.

Spears, I.A. "Understanding Inclusive Peace Agreements in Africa: The Problems of Sharing Power." *Third World Quarterly* Vol 21 No 1 (2000): 105-118.

Table: Accessed 30.03.2009. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>.

The International Crisis Group: Accessed 25.05.2008.
http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?action=conflict_search&l=1&t=1&c_country=62.

Traboulsi, F. *A History of Modern Lebanon*. England: Pluto Press, 2007.

Transparency International: Accessed 15.11.2010.
http://www.transparency.org/publications/publications/nis_studies/national_integrity_systems_country_study_lebanon_2009.

Young, M. "Two Faces of Janus: Post-War Lebanon and Its Reconstruction", *Middle East Report* 209. Behind the Ballot Box: Authoritarian Elections and Oppositional Strategies in the Middle East, (Winter 1998): 4-7+44. Accessed 05.06.2008. <http://0-www.jstor.org.lib.aucegypt.edu/stable/pdfplus/3012722.pdf>.

THE CONTRIBUTION OF TURKISH-SERBIAN RELATIONS TOWARDS IMPROVING SECURITY IN THE WESTERN BALKANS

Türkiye-Sırbistan İlişkilerinin Batı Balkanların Güvenliğine Olumlu Etkileri

Athina TESFA–YOHANNES*

Abstract:

In recent years, economic relations between the two countries have been on the rise with renewed Turkish investment in Serbia, free trade agreement, and a visa-free regime. Turkey's relations with Serbia have gained momentum and will have likely positive effects on three particular integration issues that pose significant security risks within the Western Balkans, given the fragility of the region. These issues are the integration of ethnic Serbs in Bosnia-Herzegovina's Republika Srpska, the integration of ethnic Serbs in northern Kosovo, and integration of ethnic Bosniaks and Albanians in southwestern Serbia. Turkey and Serbia's strengthening relations will mitigate security risks which may arise as a result of these integration-related issues.

Keywords: *Western Balkans, Turkey-Serbia Relations, Security, Integration.*

Özet:

Son yıllarda Türkiye'nin Sırbistan'da artan yatırımları, yürürlüğe giren serbest ticaret anlaşması ve karşılıklı vize muafiyeti ile iki ülke arasındaki ticari ilişkiler güçlenme eğilimine girmiştir. Türkiye-Sırbistan yaklaşması Batı Balkanlardaki üç önemli entegrasyon sorununun çözümüne olumlu katkı sağlayabilir. Bölge güvenliğini etkileyebilecek riskleri barındıran bahse konu entegrasyon sorunları; Bosna-Hersek'teki Sırların, Kosova'nın kuzeyindeki Sırların ve güneybatı Sırbistan'daki Boşnak ve Arnavutların entegrasyon sorunlarıdır. Türkiye-Sırbistan arasında güçlenen ilişkiler, bu üç entegrasyon sorunundan kaynaklanabilecek risklerin asgari seviyeye indirilmesine hizmet edebilir.

Anahtar Kelimeler: *Batı Balkanlar, Türkiye-Sırbistan İlişkileri, Güvenlik, Entegrasyon.*

* Wise Men Center For Strategic Studies (BILGESAM), The Balkan Research Institute Adjunct Research Fellow.

INTRODUCTION

Despite Turkey's recognition of Kosovo's independence, both Serbia and Turkey have recently taken important steps towards improving their political bilateral relations. The steady progress of inter-governmental relations has also been mirrored at the societal level, where mutual perceptions in both countries are gradually changing in a positive way. These aspects within bilateral relations have fostered trust and have helped launch cooperation at the defense level as well. For example, Turkish entrepreneurship in Serbia has dramatically increased over the past years, coming at a poignant time, as Serbia's economic strength has wavered in recent times.

Advancing bilateral relations will further the institutionalization of basic tenets of ethnic harmony towards peaceful coexistence, contributing to confidence-building among relevant parties. The political climate in Western Balkans, with increasingly extensive cooperation between Turkey and Serbia, will assist in quelling separatist tendencies and alleviating unbalanced economic conditions across ethnic lines.

Turkey will need to utilize its newfound relationship with Serbia to push the aspiring EU country to follow through with the necessary reforms needed for accession. These reforms are not only critical in helping the country realize its' EU goals, but vital to maintaining the stability with the region. These regional integration issues must not be neglected in the quest for greater cross-border cooperation and development.

- The integration of ethnic Serbs from Bosnia-Herzegovina's *Republika Srpska*

The growing autonomy of the Serbian entity of Bosnia/Herzegovina, Republika Srpska, remains a source of contention within the failing federal state. Serbia's unique dealings with this entity, and how it affects Bosnia, must be further examined for the sake of regional stability.

- The integration of ethnic Serbs from northern Kosovo

Mitrovica is the divided regional capital of Northern Kosovo. The Serbs report north to Belgrade, while the Albanians report south to Pristina. Tensions randomly flare in this region, so understanding the situation of both ethnic majorities in this region are critical to Kosovo's first few years as an independent nation.

- The integration of ethnic Bosniaks and Albanians in southwestern Serbia.

Bosniaks and Albanians situated in southern Serbia experience dramatically higher unemployment rates than the rest of the country, allowing tensions and claims of ethnic equality to fester in the region. Serbia's dealing with these two southern regions will surely dictate how the national government will handle relations with Bosnia, Albania, and newly independent Kosovo.

Turkey will especially need to stress to its EU counterparts to ensure that political and economical decentralization within Serbia is critical to not only

modernizing the country, but important in quelling domestic ethnic-based frustrations, particularly in its' southern region Sandžak.

Sandžak¹ is an impoverished region in southern Serbia that is predominantly occupied with ethnic Bosniaks, with the region technically extending into

¹ Courtesy of Wikimedia Commons.

the northeastern part of Montenegro, as well. Sandžak is also populated with Albanians within the Preševo Valley region. The citizens of Sandžak are fairly content with remaining a part of Serbia, but have highlighted the dearth of economic activity, lack of political representation, and social woes (mainly organized crime and drug use amongst the youth) as primary obstacles for their communities. These two factors are also targeted as being a reason that various frustrated youth been drawn by the small Wahhabi movement that's steadily growing in the region. Sandžak was treated as a special interest region during the Bosnian war, where (Serbian military) General Mladic was strictly forbidden from killing Muslims on Serbian territory. The bulk of the terror reigned on Sandžak's citizens included harassment and humiliation techniques. But this did not stop many Sandžak locals from being forcibly bussed across the Bosnian border in order to be killed. The pre-war census in 1991 stated that approximately 224,000 Bosniaks were living in Sandžak, with between 60-80,000 Sandžak refugees leaving the region in 1992² to Western European countries (according to UN sources). This is a tell-tale sign of the devastation that the region experienced less than 20 years ago. The region has experienced significant trauma, with growing poverty and perceived discrimination only aggravating existing inter-ethnic tensions in the country. These tensions are simmering, and while they are not an imminent threat to Serbia and the region's stability, the area's Bosniaks must have their overall standard of living improved to enhance other integration mechanisms.

1. DECENTRALIZATION

Although it might seem paradoxical, Turkey will need to help Serbia gradually decentralize in order to maintain the unity of the country and maintain stability within the region (domestically and outside of its borders). Decentralization is part of the EU accession process, and mandated as a prerequisite for receiving EU aid funds, which must be distributed through the

² Rastislava Mirkovic, "Bosniak Minority in Sandzak (Serbia)-from Constitutive Nation to Minority."

relevant regional and local level channels. As Serbia has applied for EU membership status, and Turkey is an EU candidate country, it is in both countries' interests to improve their internal structures as a means of efficiently running their own countries. Such decentralization processes also assist towards facilitating more efficient trade practices with one another. Turkey can assist Serbia in completing the necessary reforms in good (decentralized) governance, as Turkey was also forced to implement. Reforms are needed in hopes of running the state in the better manner, improving state stability and security, and improving public opinion throughout the country in the process. Serbian President Tadić supports decentralization if it means more state stability, and additional improvements in arenas like transport, telecommunications, and managing ethnic conflict.

As Serbia develops and becomes more urban and commercial, the need for decentralization (from an economic viewpoint) will be necessary during the times of rapid industrialization. Decentralization based on ethnic grounds will prove more tricky for a state and its' media that has a history of being largely biased against ethnic minorities.

The current Serbian state is still highly centralized, a hangover from the Slobodan Milosevic era. The only tangible decentralization in Serbia is the autonomous Vojvodina region, since Kosovo declared independence in 2008. Kosovo was once an autonomous region of Serbia during the days of (former ex-Yugoslavia leader) Marshal Josip Tito, but was forcibly adjoined during the Milosevic reign after 1980. The Serbian constitution currently recognizes two types of territorial arrangements: local governments and autonomous regions.³ Due to the problems at the central government level with reform implementation, and the local governments' inability to adequately equip with the numerous social and economic problems within

³ Bratislav Djokić, "Decentralisation Process in Republic of Serbia in View of Optimal Territorial Organization," (Presented at conference entitled 'Decentralisation between Regionalism and Federalism in the Stability Pact Countries of the Western Balkans', June 9th-10th, 2006).

their regions, decentralization in the near future could be carried out at the municipal level.

Further encouraged by the abolishment of visas between the two countries, Turkey has begun investment in Serbia's Sandžak region, but is among the few investors that has not been deterred by the overall bureaucratic nature of the current Serbian state. Public property is wholly state-owned, prohibiting municipalities and local governments from properly convincing outside investors of the independence of their investment. In an attempt for an EU bid, recent legislation indicates that Serbia is making steps towards reorganizing state property, and possibly opening up state assets for sale to investors, which is remarkable start. However, municipalities and local governments are still generally prevented from running their areas efficiently due to the lengthy bureaucratic procedure of having to ask permission from central authority figures to alter or change any public property in their region. Gaining consent from state authorities to alter or add state-owned property has (in many cases) taken years, a process that keeps once-interested investors at a distance.

The 2010 EU progress report on Serbia's candidacy has also seen similar results,⁴ noting that while some competencies have been delegated to the local government level, ensuring capacity and resources has not been factored into this devolution process. Laws regarding public property regulation have not been adopted, and guarantees of local government resources have not been ensured. Such laws are hindering regions from carrying out the local economic and social development projects needed for regional progression.

Devolution of control over state property, in addition to state services like electricity and gas, are items that Turkey must push Serbia into doing for the

⁴ *Serbia 2010 Progress Report; accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council; Enlargement Strategy and Main Challenges 2010-2011*, Commission Staff Working Document, (European Commission, November 9th 2010).

region, being an investor itself. Giving the regions more control over investments in their regions will open up the opportunities for projects and job creation, which is so sorely needed in Sandžak. The EU's progress report on Serbia has stated the need for Serbia to continue the decentralization process as a means of distributing the nearly €198 million received through the EU's IPA (Instrument for Pre-Accession) funding instrument. The first €50 million dispensed through the EU package was meant to spur economic growth in the country, which has experienced recent economic hardship.

1.1. Public Opinion

According to Gallups' 2010 regional polls, 78% of Serbians have experienced difficulties making ends meet, with over 70% of respondents saying that economic conditions were deteriorating in the country. The overall unemployment rate in Serbia hovers at 19%, which it reaches nearly 50% in the Sandžak region.⁵ Despite these hardships, more than 77% of Serbians have stated their wishes to avoid emigration and remain in Serbia. These findings suggest that Serbians are generally willing to take advantage of economic opportunity if presented in their territory, a welcome sign for an investor country like Turkey. In addition to easing the burden from the central government's other domestic goals, these new potential jobs will also increase the representatives of Sandžak locals at the political level. In effect, it will also increase the use of Bosnian language at the governmental level, particularly in judicial and police positions. Seeing Sandžak natives and Bosniak language used at administrative levels will help facilitate projects and ease claims of discrimination in the region.

Turkey will need to assist Serbia in whichever capacity that it can. This will include outlining the power devolution/fiscal decentralization process by amending and strengthening the current Serbian legal framework. Sandžak's economic revitalization is critical to cementing stability in Serbia.

⁵ Beata Huszka, "Decentralisation of Serbia—the Minority Dimension," (Central European University, Center for Policy Studies, 2006-2007).

In addition to eventually outlining the new competences under the state level, the central government should also devote resources to the capacity-building of municipality and local-level staff in Sandžak.

1.2. Turkey's Own Experience

Although Turkey is still a highly centralized state that generally opposes any type of ethnically based decentralization on its' own territory, it has instead made significant strides in general governmental and fiscal devolution. These improvements are noted in the public sector reforms (administrative, judicial, fiscal, and many others) that were made after 2001 Turkish financial crisis.⁶ Turkish reforms paved the way for various municipal and local government laws to be enacted, easing the burden from the central government and allowing locals to take ownership over their respective resources. Serbia has made reasonable effort in this arena. Serbia is privatizing more and more as a means of relinquishing power and responsibility in hopes of salvaging existing industries. One example includes the serious consideration of Turkey's 2008 offer to take over Serbia's debt-ridden JAT Airways, buying up to 48% of the company if it also receives partially control of Belgrade's main airport. Turkey hopes to revitalize the airline, and increase flights between their two countries along with increasing the number of regional flights (particularly inter-Balkans flights, which are sparse and extremely expensive for local populations). Turkey completed similar actions in Bosnia, recently taking over ownership of their national airline, boosting sales of the once-suffering company.

What would have once been out-of-the-question given Serbia and Turkey's past, is now on the negotiation table. Such progressive talks signal Serbia's loosening economic grip in hopes of jump-starting a lagging economy filled with frustrated citizens. Reforms would encourage

⁶ Emin Dedeoğlu, "Perspectives on Decentralisation in Turkey," (TEPAV Economic Policy Research Foundation of Turkey, Fiscal Decentralization Donor's and Local Stakeholder's Coordination Workshop, Istanbul, Turkey, November 29th-30th 2006).

democratic practice for maximum efficiency and prompt local participation in regional affairs, spurring municipal economies in the process. Turkey must encourage Serbia to continue carrying out the judicial and financial reforms necessary to not only lift the country from its' economic crisis, but also help the country be in line with EU candidacy recommendations.

1.3. Collective Bosnian Voice

The Serbian government will also need to be more aware of its' political dealings in the region, as it has been accused of instigating and exploiting cleavages between rival Bosniak political factions in the southern region of the country. Such behavior is not conducive to a productive and healthy development environment. There are approximately eight political parties representing Bosniaks in the region [National Movement of Sandžak, the Sandžak Coalition, the Sandžak Islamic Community, Party of Democratic Action, the List for Sandžak, the People's Movement of Sandžak, the Committee of the Islamic Committee, and the Bosniak National Council]. While Sandžak's citizens generally want to remain as a part of Serbia, the political interests within the region vary, from some parties demanding more autonomy from Serbia, while others advocate for better integration. Currently, there are struggles between two main political groups in the region. Clashes have occurred in the area, not just on an ethnic basis, but particular struggles have been noted between local groups and municipal authorities (as seen in the southern city Novi Pazar).⁷ One way in which Turkey can assist would be helping the Bosniak Minority Council (founded in June 2010) in amending its' constitution. Such amendments would help the party to be able to legally register and become operational as a vocally representative and unified power for the region. The council, which would work in the realms of education, culture, media, and language, needs to become fully representative and inclusive of all Bosniak factions within the Sandžak region. Uniting Bosniak factions in order to present one voice of

⁷ *Serbia's Sandzak: Still Forgotten*, Europe Report 162 (International Crisis Group, April 8th 2005).

solidarity to negotiate with Serbian local and state authorities would add weight to any grievance claims.

While Serbia has instituted major legal mechanisms to help protect Human and Minority Rights (as part of the EU's accession process), the implementation process is

often much slower than the drafting of legal orders. This could be due to the concern about how constitutional judges are appointed in Serbia. Also, it identifies how their (lack of) political will lead to lengthy judicial implementation processes for upholding legal rights of Sandžak residents.

1.4. Albanian Grievances

While Sandžak is of great importance for Turkey, the neighboring **Preševo Valley** region in southeastern Serbia should not be neglected. Predominantly ethnically Albanian, the region been more adamant about wanting autonomy, and ultimately, independence from Serbia. Insurgency within the region has been as recent as 2001, with the Liberation Army of Preševo, Medveđa and Bujanovac (or in Albanian: *Ushtria Çlirimtare e Preshevës, Medvegjës dhe Bujanocit*, UCPMB). Directly adjacent to Kosovo, this region once actively wanted to join Kosovo, but has now reduced talks to more self-determination. More self-governance talks are been attributed to the lack of Albanian representatives and local and state government attending to concerns in the region (such as tension, crime, etc). The ethnic Albanians in this region are experiencing much of the same economic devastation affecting the southern region's Bosniaks. Investment in this region has been

paltry, with unemployment in the ethnically Albanian districts of Preševo and Bujanovac (some of the poorest in the country) lingering at 40% and 27%, respectively. Economically devastating effects like brain drain have particularly affected the Preševo Valley, as lack of education options and jobs using Albanian language as a medium are few and far between, pushing many residents to instead seek out opportunities in neighboring Kosovo, Albania, or Macedonia (where over 20% of citizens are ethnically Albanian).

1.5. Media

Media options in Albanian language are also limited, with many yet-to-be-privatized southern Serbian media outlets incorporating pirated media footage from Kosovo and Albania to address the language needs of the Preševo Valley residents. In March of this year, the country's only Albanian-language newspaper, 'Nacional,' was established, marking some improvement in the minority print media aspect.

1.6. Inadequate Representation

Ethnic barriers remain at administrative levels, where very few ethnic Bosniaks and Albanians hold political office positions. Although there is a National Council for Albanians currently operating, there is currently only one ethnic Albanian (Riza Halimi) serving in the Serbian Parliament.⁸ Although the Serbian constitution guarantees employment opportunities for citizens of all backgrounds, the ethnic composition of state employees is often different from the backgrounds of the citizens that they represent. Such political imbalances have boosted increasing claims of ethnic discrimination from ethnic Bosniak and Albanian-dominated southern regions. Serbian authorities have claimed that the lack of qualified applicants from certain regions have made them unable to hire locals. But this further stresses the overall need to build the capacities of local populations in order to be better

⁸ Pedja Obradovic, "Serbia Makes Uneven Progress on Integrating Minorities," (April 20th, 2011), <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-makes-uneven-progress-on-integrating-minorities>.

represented at the municipal level. Also, in order to constitute a council, political thresholds within the Bosniak Council's constitution were also suddenly and inexplicably raised to a two-thirds majority needed in order to pass mandates (instead of the once-simple majority system) set by the Serbian Ministry of Human and Minority Rights. The Ministry, by enacting a different rulebook regarding the Bosniak minority, has singled out and prevented the Bosniak Council from being constituted. The legislation change has drawn further protest from the Bosniak community due to the increased barriers in being represented at higher levels of government. The Bosniak community, left with no qualified and unified representational body that has a ratified and recognized constitution, has recently reached out to the international community to draw attention to its' plight with Belgrade.

1.7. Worrisome Future

Rising ethnic tensions and economic devastation to the region became more evident to the EU in 2009, when thousands from southern Serbia filed for asylum once the EU's visa-free regime with Serbia was established. A key (and controversial) Bosniak leader within the region advocating for Sandžak's political autonomy is Mufti Muamer Zukorlić, who has even warned others that if Belgrade continues with its' neglectful policies towards the southern (minority-dominated) region of the country, uprisings similar to those 2011 'spring revolutions' of North Africa and the Middle East could take place. Such clashes would be potentially devastating for the region still reeling from past ethnic-based wars. With donor aid gradually reducing to both ethnic Bosniak-and Albanian-dominated areas of southern Serbia (in addition to overall reduction of aid to the region⁹), Turkey must utilize this economic stagnation as an opportunity to invest in the region. Turkey must in effect prevent the region from relying on deepening ethnic cleavages (due to economic crisis) as a pretext for future conflict, particularly given the existing present tension.

⁹ Steven Woehrel, *Future of the Balkans and U.S. Policy Concerns* (Congressional Research Service, May 13th, 2009).

2. BOSNIAN/KOSOVAR FRAGILITY¹⁰

To solidify regional security in the Balkans, Turkey must also further assist Serbia in reducing its' potentially destabilizing behavior in two neighboring countries: **Bosnia-Herzegovina (BiH) and Kosovo**. In BiH, Serbia's influence over the Serbian entity Republika Srpska (RS) holds great weight regarding the stability in the region. This growing relationship must be carefully examined and managed in a productive manner. Both Serbia and Republika Srpska have recently signed increased trade agreements regarding infrastructure and energy fields. The ethnic and historical alliance between Serbia and Republika Srpska is evident, with President Tadić and (Republika Srpska) President Milorad Dodik continuing and strengthening their solidarity pact over recent years. But Serbia's financial and moral support to primarily one entity of the federal BiH is destabilizing the country, as talks of secession referendums once gained speed in Republika Srpska's (capital) Banja Luka. Especially as nationalism strengthens in all the entities (and is frequently cited as an obstacle to peace in the region), multi-ethnic BiH is unquestionably fragile at the moment.¹¹ Yet RS President Dodik has remained firm in his stance that country's constitution reform¹² (which has been the source of BiH's EU candidacy refusal due to various inherently ethnically-related discriminatory features) should not be changed in a way that challenges RS's autonomy. Dodik, elected on a nationalist platform, has also stated that he advocates an internal solution for BiH, one reached without the dramatic assistance of foreign interference. Dodik's government has often been at odds with the Office of the High Representative, which remains the protectorate of the country through the implementation of the Dayton Agreement. However, he has increasingly criticized the growing centralization of BiH's (fairly weak) political institutions in the country. Therefore, Republika Srpska remains heavily committed to Serbia. Serbia continues to invest in Republika Srpska because one of the policies of the

¹⁰ Courtesy of Wikimedia Commons.

¹¹ Calum Shaw, "The EU and the Western Balkans: Grassroots Peacebuilding and Enlargement," (The Quaker Council for European Affairs, January 2009).

¹² Edward P. Joseph, and R. Bruce Hitchner, "Marking Bosnia Work: Why EU Accession is Not Enough," (United States Institute of Peace, June 2008).

Serbian government is the protection of ethnic Serbian citizens both domestically and abroad.

2.1. Economic Woes

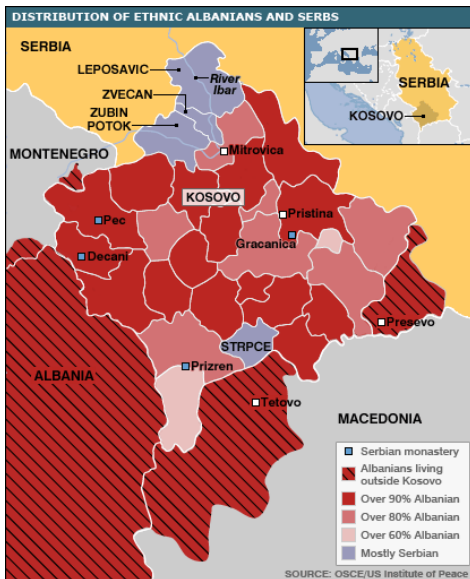
However, the dearth of economic investment in Bosnia has exasperated ethnic tension in the region, as the (2011) estimated 43% unemployment rate is projected to grow if political and economic reforms continue at its' current slow pace. The unemployment rate in the Bosniak-Croat entity is much higher than that in Republika

Srpska,¹³ as RS enjoys heavy investment from Serbia and Russia. The unemployment disparities are as high as 68% in the Bosniak and 47% in RS, particularly among female youth. The Bosniak entity is also more likely to be dissatisfied with the public services offered by the government, compared to those citizens of RS. Bosnia's economy is thought be buoyed only by the assistance of foreign aid and international officials, and deep ethnic cleavages have grown wider due to the economic crisis, as talks of ethnic-based secession for the country's major ethnic groups (Bosniaks, Croats, and Serbs) have turned from murmurs to weekly topics of conversation. The viability of the state has always been in question for the last fifteen years, and has reached a critical point in the last few years. The troubles that BiH currently faces have not changed these regional concerns.

Turkey's role in BiH in recent years can be described as one of continued commitment to the country, as Turkey is helping the country lay foundations

¹³ *Bosnia and Herzegovina Gap Analysis* (Europe and Eurasia Bureau, US AID. Strategic Planning and Analysis Division, January 2011), 5, http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/wp/mpc_gap_analyses-bosnia_january_2011.pdf.

for stability and growth. Turkey is BiH's 4th largest investor, including the recent (49%) purchase of BiH's main airline. Turkey also helped steer negotiations between Serbia and Bosnia, helping Serbia deliver the long-awaited apology for the 1995 Srebrenica massacre. However, Turkey must use its' restored relationships with both Serbia and Bosnia to help maintain equal and fair cooperation and investment between the two countries. While Serbia has officially stated that it respects the territorial integrity of Bosnia, its preferential bilateral agreements with Republika Srpska and continued investment to that specific region has made the economically-challenged Bosniak-Croat entity suspicious of Serbian investment in the country. Serbia's (ethnically aligned) investment behavior in BiH is essentially fueling separatist dialogue from RS's President Dodik, potentially destabilizing the already fragile country. Turkey must help Serbia equally invest in both entities of BiH. Turkey should further encourage Serbia to hold talks with Republika Srpska to drop barriers for non-Serbian investors in their entity. With such unofficial barriers in place, tensions over ethnic discrimination will continue to rise throughout BiH. The precarious economic situation in BiH makes for a perfectly dangerous foundation for ethnic strife to once again take root.

2.2. The Role of Civil Society

Reducing nationalist rhetoric from Republika Srpska will be critical, along with spurring economic investment to both BiH entities. Support of civil society is especially important in BiH, where three major ethnic majorities still harbor general mistrust of one another. In this case, civil society can be effectively used in alleviating social tensions and increasing understanding between

ethnic groups. In addition, civil society groups can assist in providing education and training on the local level for jobs created from (eventual) further economic growth in the region. Bosnia's media, for example, has been identified as a source of contention. This widely used information source has traditionally sided along ethnic lines, and often delivers biased and journalistically flawed information to the masses. Civil society organizations, supported by federal government funding, could help address this problem with proper media training for these media outlets, for example. While Serbia is further along the EU path than BiH, Turkey will also need help BiH in stepping up its' involvement in strengthening state institutions within the country, or at least boosting inter-institutional cooperation between both federal entities. BiH still has many reforms on its' agenda (constitutional, judicial, economic, and social items namely). These reforms have unfortunately slowed with the global economic crisis and the increase of nationalist-themed vitriolic dialogue within the country.

Turkey will also need to use its' newfound friendship with Serbia in helping the country also reduce its' seemingly destabilizing behavior in Kosovo, a southern province that seceded from Serbia and declared independence in 2008. As Serbia's increased investments in Republika Srpska are viewed negatively in BiH, Serbia's continued support of northern Kosovo's Serbian minority is also viewed negatively within the Kosovo.¹⁴ Mitrovica, seen as the administrative capital of Serbian-dominated northern Kosovo, reports primarily to Belgrade, instead of the country's established (and Albanian-dominated) capital Pristina. The city is divided in half by a natural barrier, the Ibar River. But it remains (unofficially) socially divided as well, with the northern part being inhabited by ethnic Serbs, and the southern region being ethnically Albanian. This ethnic composition has been the source of many deadly ethnic clashes in the city, the most recent of which occurring during Kosovo's recent elections.

¹⁴ *"Kosovo 2010 Progress Report; accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council; Enlargement Strategy and Main Challenges 2010-2011, Commission Staff Working Document, European Commission, November 9th 2010.*

Northern Kosovo's Serbian enclave does not trust many international institutions, including NATO-led KFOR (Kosovo Forces), UNMIK (the United Nation's policing forces in Kosovo), and the KPS (Kosovo Police Force). They failed in protecting the Serbian minority during ethnic clashes in both 1999 and 2004. 2010 was marred with random violent incidents throughout Mitrovica, with acts of vandalism and explosions occurring throughout the city. In 2011, responding from rising tensions in local authorities, Mitrovica announced that it would cease cooperation with the EU's mission in Kosovo (EULEX) unless it began to abide by the original domestic mandate given in the country. USAID, America's primary international development instrument, has also been heavily protested in northern Kosovo. Turkish military involvement in the region (as part of the NATO-led Kosovo Force/KFOR) is still up in the air, as many of the Serbs in Mitrovica believe that Turkish troops would not only align themselves with Albanian residents, but serve as symbolic protection forces of the existence of Kosovo. Given Turkey's militaristic history in the region under the Ottomans, the best solution to support Mitrovica is through the monetary and structural support of fellow international actors with a pre-existing military infrastructure on the ground (such as KFOR). Turkey can provide the same active support for cross-cultural civil society organizations in the region, but given the existing tensions, Turkish military support in the region is discouraged at the present time.

With a 40% unemployment rate, Kosovo has a generally youthful population that has also been left out of the EU's visa liberalization scheme in the Western Balkans, further isolating the new country. The country's fragility and stagnation in reform implementation, due to widespread corruption, have frightened investors in the region. Other investors have avoided investment in the country for fear of decreased relations with Serbia and other countries that do not officially recognize the new nation-state. Regular state procedures, like conducting censuses, take on a new form in the Balkans, given its' ethnically fragile makeup. For example, northern Kosovo will only allow authorities in Belgrade to conduct censuses on its' populations. Another incident highlights this division, when northern

Kosovo's Serbs refused to pay electricity bills to authorities in Pristina. Serbia stepped in, offering (only fellow Serbs) electricity services. Serbia still refuses to recognize Kosovo's independence, but with Kosovo being recognized as sovereign by more than 70 countries worldwide, Serbia's strong hand in northern Kosovo may be viewed as destabilizing the country.

Turkey must help coordinate international efforts in Kosovo to help focus on civil society level ethnic tensions as the source of the inherent mistrust throughout the country. Gallup's 2010 findings in Kosovo stated that while 91% of Kosovo's citizens believe that their government is corrupt,¹⁵ more than 90% of both ethnic Kosovars and Serbs opposed any type of ethnic-based population exchanges in the country and Serbia. Such statistics signify both communities' willingness to stay and find a resolution despite the government's deficiencies. However, more than 50% of Kosovo's citizens say they're having financial difficulties due to the slowing economies. Much like the rest of the region, ethnic tensions are rising and becoming entrenched amidst the region's economic crises. Turkey, which has many investments in Kosovo, will need to help calm ethnic strife and encourage reforms as a means of securing its' investments in the new country. Using its' new alliance with Serbia, Turkey can serve as a medium between Serbia and Kosovo in increasing trade and investment to the entire country. The recent trade tariffs barriers that have arisen between Serbia, Kosovo, and BiH are telltale signs of a region falling into economic despair, further exasperating already struggling small businesses owners in the region. Turkey must move quickly on eliminating the retaliatory trade barriers that have spiked in the region, to save local economies and reassure investors in the region.

¹⁵ "Voice of the Balkans. 2010 Summary of Findings," (Gallup Balkan Monitor - Insights and Perceptions), 13.

CONCLUSION

Serbia is nearly at the epicenter of every major political discussion regarding changes in the Western Balkans. Serbia's cross-border relations with neighboring countries is now more important than ever with the slowing of EU accession talks in the region due to the global economic crisis. Helping the entire Western Balkans achieve NATO membership¹⁶ would be a significantly progressive step towards avoiding conflict in the region, as Croatia, Albania and Turkey are already members. EU membership for the entire region¹⁷ is similarly viewed in the same way, as countries with intertwined financial markets are less inclined to war. If Turkey can help Serbia curb its' arms sales and highlight the positive aspects of NATO membership in hopes of securing regional security, it would greatly alleviate regional and international stereotypes of Serbia being the regional aggressor. Serbia's heavy investments in Republika Srpska and northern Kosovo are also potential political landmines. Serbia's actions in these regional entities often contradict their official position of respecting national administrative authorities (like Pristina and Sarajevo). Serbia's own internal policies towards its' minority dominated southern region will also need to be further examined and ameliorated. Tensions have risen sharply in the region with the increase of unemployment, crime, and religious extremism.

Thorough and efficient political and economic reforms on a decentralized basis are desperately needed in Serbia for effective management of the country in all aspects. Turkey must also help in strengthening state institutions in which a culture of corruption and inefficiency has been the norm. Therefore, when they are decentralized, the problems that plagued the once-bigger institutions do not continue on the local level, and put further (economic and social) development in the country at risk. Serbia must

¹⁶ Doğa Ulaş Eralp, *Turkey and Bosnia-Herzegovina: A Future Reflecting on the Past* SETA Policy Brief 46, (SETA Foundation for Political, Economic and Social Research, August 2010).

¹⁷ Milada Anna Vachudova, *The European Union, the Balkans, and Turkey: Can Soft Power Bring Stability and Democracy?* Meeting Report 280 (The Woodrow Wilson International Center for Scholars, October 2003).

overcome the oft-feared ‘decentralization = secession’ argument. It must come up with its’ own form of decentralization that works for the country’s multiple problems, without instilling any sort of fear of further loss to their territorial integrity. Serbia has a negative past with federalism, and thus decentralization, so all of these processes must also be sought to be done with the inclusion of Serbian officials from all regions, with all ethnic groups represented, so there is a sense of ownership over the reforms that are being completed, in addition to promoting regional mutual respect across ethnic groups.

The economic crisis has hit the Western Balkans hard, particularly those countries that are regular recipients of large foreign aid packages. Once (moderately dormant) ethnic issues are now coming to the surface, and if they are not managed properly, waves of conflict could engulf the region once more. Turkey must help Serbia in achieving its EU goals of democratization and completing the Copenhagen criteria for accession to progress without delay.

Civil society in these regions is of utmost importance. The ethnic issues in these countries are the foundation for mistrust and inefficiency that has spread up to the institution level. Civil society organizations (CSOs) in Serbia are now more vibrant after experiencing many problems during the wars and authoritarian regimes. But most suffer from many problems, including: how to secure funding sources (having English-competent staff to help apply for many of those funds, for example), and executing activities that incorporate different ethnic groups. Sustainability is key for these organizations. As of 2005, more than 70% of the civil society organizations in Serbia receive foreign funding; giving the impression that Serbia either does not have the fiscal capacity for such support, or merely does not place emphasis/importance on civil society organizations. CSOs have some of the largest potential in fostering inter-ethnic strife in many parts of the country. Increased funding to these sectors will help improve security and understanding in the region. The power of CSOs in improving social standards and improve public opinion should not be underestimated,

particularly when given great responsibility from an over-burdened (and highly centralized) Serbian state.

For example, public opinions generally improve over generations with improved policies. Hence, while the older Serbian generation might remember stories about difficulties during Ottoman rule, the younger generations in Serbia often welcome Turkish investors, particularly if it means more job creation and better infrastructure development in the country. Job creation leaves less unemployed youth, and ideally reduced incidents of conflict as economic and education levels rise. Turkey can assist on the civil society level in many ways, including providing any support for establishing and supporting existing ‘truth and reconciliation commissions,’ regarding the healing process following the atrocities committed in the regions’ past wars. For instance, Turkey opening a Yunus Emre Cultural Center in Serbia, as it has done in Sarajevo and Prizren, would be a step forward in not only educating locals about Turkey’s historical presence in the region, but providing cultural education needed in the region among ethnic groups, serving as a role model NGO for other CSOs in the region. Turkey’s plans to open state schools in the region, including Kosovo, have been received by mixed results. However, such Turkish efforts in providing resources and venues to enhance integration and cross-cultural understanding are laudable, particularly in a region that any international actors deem hopeless.

Turkey can also assist in educational reform in the long-term, assisting to remove any harmful or biased language in Serbian textbooks that might be fueling negative viewpoints towards not only Turkish involvement in the region, but other neighboring Balkan actors. Serbia can improve its’ image in the region through increased cooperation with a (Muslim) state like Turkey, and thus improving neighboring relations with Turkey’s allies in the region, fellow (majority) Muslim states like Albania, Kosovo, and BiH. Tadic’s government generally supports civil society, and advocates for stronger civil societies across the Balkans. He has provided funds for the creation of a unified Balkan civil society network which can coordinate

cross-border/cross-regional projects in the region regarding capacity-building of staff/local administration, youth employability, inter-ethnic understanding, etc.

Boosting development, and thus regional security, in Serbia thus further prepares the nation for eventual EU membership. If Turkey can help Serbia realign its' priorities towards proper fiscal investments domestically and abroad, while efficiently carrying out the necessary EU democratic and economic reforms, Serbia will cement its' place at the heart of Balkan politics in a more positive and productive light.

BIBLIOGRAPHY

- Bosnia and Herzegovina Gap Analysis*. Europe and Eurasia Bureau, US AID. Strategic Planning and Analysis Division, January 2011.5.
http://www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/wp/mpc_gap_analyses-bosnia_january_2011.pdf.
- Dedeoğlu, Emin. "Perspectives on Decentralisation in Turkey." TEPAV Economic Policy Research Foundation of Turkey, Fiscal Decentralization Donor's and Local Stakeholder's Coordination Workshop, Istanbul, Turkey: November 29th-30th 2006.
- Djokić, Bratislav. "Decentralisation Process in Republic of Serbia in View of Optimal Territorial Organization." Presented at conference entitled 'Decentralisation between Regionalism and Federalism in the Stability Pact Countries of the Western Balkans,' June 9th-10th, 2006.
- Eralp, Doğa Ulaş. "*Turkey and Bosnia-Herzegovina: A Future Reflecting on the Past.*" SETA Policy Brief 46. SETA Foundation for Political, Economic and Social Research, August 2010.
- "Kosovo 2010 Progress Report; accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council; Enlargement Strategy and Main Challenges 2010-2011*, Commission Staff Working Document, European Commission, November 9th 2010.
- "Serbia 2010 Progress Report; accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council; Enlargement Strategy and Main Challenges 2010-2011*, Commission Staff Working Document, European Commission, November 9th 2010.
- "Insights and Perceptions: Voice of the Balkans; in Partnership with the European Fund for the Balkans." Gallup Balkan Monitor. 2010 Summary of Findings.

Huszka, Beata. "Decentralisation of Serbia – the Minority Dimension." Central European University, Center for Policy Studies, 2006-2007.

"Serbia: Maintaining Peace in the Presevo Valley." Europe Report 186. International Crisis Group, October 16th 2007.

"Serbia's Sandzak: Still Forgotten." Europe Report 162, International Crisis Group, April 8th 2005.

Joseph, Edward P. and R. Bruce Hitchner. *Marking Bosnia Work: Why EU Accession is Not Enough*. United States Institute of Peace, June 2008.

Mirkovic, Rastislava. "Bosniak Minority in Sandzak (Serbia)-from Constitutive Nation to Minority."

Obradovic, Pedja. "Serbia Makes Uneven Progress on Integrating Minorities." April 20th, 2011.

<http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-makes-uneven-progress-on-integrating-minorities>.

Shaw, Calum. *The EU and the Western Balkans: Grassroots Peacebuilding and Enlargement*. The Quaker Council for European Affairs, January 2009.

Vachudova, Milada Anna. *The European Union, the Balkans, and Turkey: Can Soft Power Bring Stability and Democracy?* Meeting Report 280. The Woodrow Wilson International Center for Scholars, October 2003.

Woehrel, Steven. *Future of the Balkans and U.S. Policy Concerns*. Congressional Research Service, May 13th, 2009.

BİLGE ADAMLAR STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Türk tarihi incelendiğinde geçmişteki başarıların arkasında iyi yetişmiş bilge adamların bulunduğu görülmektedir. Ancak günümüzde olayların çok boyutlu olarak gelişmesi ve sorunların karmaşıklaşması, birkaç bilge kişinin veya aydının gelişmeleri zamanında ve doğru olarak algılamasını ve alternatif politikalar üretebilmesini zorlaştırmaktadır. Gelişmelerin yakından takip edilmesi, gelecekle ilgili gerçekçi öngörülerin yapılabilmesi ve doğru politikalar üretilebilmesi için farklı disiplinlere ve görüşlere sahip bilge adamlar ile genç ve dinamik araştırmacıların, esnek organizasyonlar içinde sinerji sağlayacak şekilde bir araya getirilmesi gerekmektedir.

Dünya'daki ve yurt içindeki gelişmeleri takip ederek geleceğe yönelik öngörülerde bulunmak; Türkiye'nin ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerine ve güvenlik stratejilerine, yurt içindeki siyasi, ekonomik, teknolojik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine yönelik bilimsel araştırmalar yapmak; karar alıcılara milli menfaatler doğrultusunda gerçekçi, dinamik çözüm önerileri, karar seçenekleri ve politikalar sunmak maksadıyla Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) kurulmuştur. BİLGESAM'ın vizyonu, amacı, hedefleri, çalışma yöntemi, temel nitelikleri, teşkilatı ve yayınları <http://www.bilgesam.org/tr> web sitesinde sunulmaktadır.

BİLGE STRATEJİ DERGİSİ

Bilge Strateji; hakemli ve bağımsız bir dergidir. Bilge Strateji, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) tarafından yayınlanmaktadır. Yayın politikası ve bilimsel kriterler, bağımsız editörler ve Yayın Kurulu'nca tespit edilmektedir.

Alanında Türkçe ve İngilizce makaleleri yayımlar. Güz ve Bahar dönemlerinde olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Bilge Strateji, uluslararası ilişkiler başta olmak üzere tüm sosyal bilimler konularında makaleler içerir.

Bilge Strateji'nin temel amacı sosyal bilimler alanlarındaki farklı düşünen yazarların fikirlerinden oluşan sinerji ile yurt içi ve yurt dışında sosyal bilimler literatürüne katkıda bulunabilmektir. Özellikle, sunacağı farklı bilimsel düşüncelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine çözüm üretebilmektir.

YAZARLARA BİLGİ NOTU

1-Bilge Strateji Dergisi ulusal hakemli bir dergidir. Bilge Strateji Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilen makale daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olmalıdır.

2-Yazarlardan gelen makaleler alanında yetkin iki hakeme gönderilir. Hakemlerden rapor alınır ve rapora göre yazarlara geri dönüş yapılır. Yazarın hakemlerin raporları doğrultusunda ilgili düzeltme, değişiklik ve eklemeleri yapması durumunda makaleler yayınlanır. Makalenin yayınlanması konusunda hakemlerden biri olumsuz diğeri olumlu değerlendirme verirse, makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçünü hakemin verdiği değerlendirmeye göre makalenin yayınlanmasına karar verilir.

3-Makale dili Türkçe veya İngilizce olmalıdır.

4-Makale; yazım stili, anlatımda akışkanlık, dilin doğru kullanımı, yazının planlanması, dipnotlar ile yazı arasındaki uyum, dipnotlardaki bilgilerin eksiksiz ve doğru olması, dipnotların yeterliliği, yazı ile ilgili yeterli kaynağın kullanılıp kullanılmadığı, çalışmanın bilim dünyasına katkısı, orijinalliği, yazarın iddialarını savunmadaki yeterliliği, yazının derinliği ve kalitesi gibi noktalarda tutarlı olmalıdır.

5-Makale 4.000 kelimedenden az, 10000 kelimedenden fazla olmamalıdır. Kitap inceleme çalışmaları ise 1500-2000 kelime arasında olmalıdır.

6-Makale ile birlikte 80-110 kelimeyi aşmayan özeti (Türkçe ve İngilizce olarak) ve yazar hakkında 5-6 satırlık bilgi notu da gönderilmelidir.

7-Makale, Times New Roman formatında 11 puntoda ve 1,15 satır aralığında yazılmalıdır. Dipnotlar için Times New Roman formatında 10 punto kullanılmalıdır.

8-Makalenin başlığı Türkçe ve İngilizce olarak metne uygun kısa ve açık ifadeli olmalı; başlık ve alt başlıklar **kalin harflerle** yazılmalıdır.

9- Ana başlıklar ve alt başlıklar rakamlarla numaralandırılmalıdır. Ana başlıklar büyük harflerle yazılmalıdır. Takip eden alt başlıklar ise, kelimelerin ilk harfleri büyük diğer harfler küçük olacak şekilde düzenlenmelidir.

1. ANA BAŞLIK

1.1. Alt Başlık

1.1.1. Alt Başlığın Bölümü

10-Alıntılama Alıntılama Chicago Manual of Style sistemi kullanılmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız.

http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Örnek:

- Kitabın dipnot olarak gösterimi;

Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals* (New York: Penguin, 2006), 99–100.

Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 89.

- Kitap içindeki bölümün dipnot olarak gösterimi;

John D. Kelly, "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War," in *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.

Kelly, "Seeing Red," 81–82.

- Akademik dergi makalesinin dipnot olarak gösterimi;

Joshua I. Weinstein, "The Market in Plato's Republic," *Classical Philology* 104 (2009): 440.

Weinstein, "Plato's Republic," 452–53.

- İnternette alınmış dipnotun gösterimi;

Fatih Özbay, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Üçüncü Dönem," 11.05.2010, erişim tarihi 08.11.2010,

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=677:turkiye-rusya-iliskilerinde-ucuncu-donem&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

- Kaynakça gösterimi;

Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin, 2006.

Weinstein, Joshua I. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104 (2009): 439–58.

McDonald's Corporation. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." Accessed July 19, 2008.

<http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

11-Makale Teslim Şekli: Makaleler bilgesam@bilgesam.org adresine Bilge Strateji dergisinde yayınlanmak üzere gönderildiği belirtilerek yazar iletişim bilgileriyle birlikte gönderilmelidir. Bu süreçte, makalelerle ilgili yapılması gereken değişiklik ve düzeltmeler yazarlara bildirilecektir. Makalenin değişiklik yapılmış hali, bildirim tarihinden en geç iki hafta sonra yukarıda belirtilen e-posta adresine tekrar gönderilmelidir.

12-Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir. Yazılardaki görüşler Bilge Strateji Dergisi'ne mal edilemez.

13-Daha fazla bilgi edinmek için www.bilgestrateji.com adresine bakınız.

NOTES FOR WRITERS

1-The Wise Strategy Journal is a nationally refereed journal. Articles submitted for publication in the Wise Strategy Journal must not ever have been previously published in any other publication.

2-Articles must be written in Turkish or English.

3-Submitted articles are viewed by two competent referees, who are renowned experts in their field. The authors are then given feedback according to the reviews given by these selected referees. Articles are published pending that the author makes the required corrections, changes, and additions to the article per the suggestions of the referees' review. In the case that referees submit contradicting reviews about the article, the article in question is then sent for review to a third referee. The ultimate publication of the article is lastly determined by the review given by the third referee.

4-Meticulous attention should be paid to the following criteria: writing style, academic accuracy, correct language usage, organized and cohesive writing, appropriate and adequate use of footnotes, and relevant and sufficient use of resources. Studies should exhibit originality, depth, and quality in their contribution to the science world.

5-Articles should not be less than 4,000 and more than 10,000 words. The number of words for book reviews should be between 1,500-2,000 words.

6-A summary of the article and a short biography of the writer (both not exceeding 100 words, in either Turkish or English) ought to be sent with the article.

7-The article must be written in 11-point Times New Roman font and 1.5 line spacing. Footnotes must also be written in Times New Roman font, size 10.

8-The article's title must be short, appropriate, and clearly expressed; headings and sub-headings should be marked in bold.

9-Headings and sub-headings ought to be numbered, as exhibited in the example below. Headings must be written in all capital letters. For the subsequent sub-headings, the first letter of the first word must be capitalized while the following letters are lower-cased.

1. MAIN HEADING

1.1. Sub Heading

1.1.1. A Brief Chapter Under Sub-Heading

10-For the use of citations, the system of the Chicago Manual of Style ought to be used. For further details, please see http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

- For a book;

Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals* (New York: Penguin, 2006), 99–100.

Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 89.

Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin, 2006.

- For a chapter or other part of a book;

John D. Kelly, "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War," in *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.

Kelly, "Seeing Red," 81–82.

Kelly, John D. "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War." In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press, 2010.

- For a journal article;

Joshua I. Weinstein, "The Market in Plato's Republic," *Classical Philology* 104 (2009): 440.

Weinstein, "Plato's Republic," 452–53.

Weinstein, Joshua I. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104 (2009): 439–58.

- For a website;

"McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts," McDonald's Corporation, accessed July 19, 2008, <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

"McDonald's Happy."

"McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." McDonald's Corporation. Accessed July 19, 2008. <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

11-Article Submission: Articles to be published in the Wise Strategy Journal must be sent to *bilgesam@bilgesam.org*. Within the e-mail, the proposed article should be attached, together with a brief statement requesting the article's inclusion in the Wise Strategy Journal. Brief (100 words) biographical information about the writer should also be included.

The submission process will include notifying the writer of changes and corrections to the article that have been suggested by the selected referees. Authors must then re-send the final amendments to the article to the above email address no later than two (2) weeks, or 15 days, after the date when they were given the appropriate feedback.

11-The views expressed are solely those of the contributing author and do not necessarily reflect those of Bilge Strateji.

12-For further information, please see http://www.bilgestrateji.com/eng/index.php?option=mod_content&view=view&id=11&menuId=59.